

На основу члана 45. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 - УС и 72/12),

Влада доноси

СТРАТЕГИЈУ РАЗВОЈА ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ ДО 2020. ГОДИНЕ

ДЕО ПРВИ

КОНТЕКСТ, КОНЦЕПТ И ЦИЉЕВИ СТРАТЕГИЈЕ

1. Контекст настанка Стратегије развоја образовања у Србији до 2020. године

Ова стратегија се бави утврђивањем сврхе, циљева, праваца, инструмената и механизма развоја система образовања у Републици Србији током наредних десетак година; другачије речено, бави се покушајем да се обликује развој овог система на најбољи нам познат начин. Околности у којима се приступило изради ове стратегије пројекту су, готово у свему, различите од оних у којима се, током модерног доба, развијало образовање у Србији. Пре два века образовање у Србији се развијало на таласима просветитељства обликованог научним напретком и настајућом индустријском револуцијом. Данас се образовање у Републици Србији сусреће са бројним изазовима научног, хуманистичког, социјалног и другог развоја; са великим технолошким променама, правим револуцијама; са глобализацијом и општом мобилношћу свега што се може кретати, од капитала до културних образаца. Уз све сачуване слојеве прошлости друштво у Републици Србији се данас драматично разликује од оног пре два века, а околности у којима се данас Република Србија развија још више су различите од оних у којима је настајала модерна српска држава.

У том веома променљивом свету препознаје се и нешто веома стабилно и карактеристично за развој образовања у Србији. Прво, економски сиромашно друштво у Србији тежило је ка модернизацији ослоњеној на образовање становништва. Примећено је да су се породице у Србији дословно жртвовале да би својој деци омогућиле школовање, често и изван земље. Ово се веома читује висином издатака за образовање у иначе сиромашном доходу домаћинства. Друго, образовање у Србији је уживало углед, учитељи и професори су били, све до сасвим нових времена, веома уважавани. У школе се улагало чак и по цену високих одрицања. Треће, постоје периоди у којима је српска држава веома смислено образовала младе људе на врхунским европским универзитетима с циљем да то што су тамо научили пренесу другима по повратку у земљу. Током окрутних ратовања и веома сиромашних ратних година систем образовања је настављао да обавља свој национални задатак. Озбиљан национални подухват ка општем описмењавању и подизању образованости у земљи, уз

све идеолошко-манипулативне мотиве, био је и израз националне одређености за подизање општег образовног нивоа становништва.

Током прошлости, о којој овде говоримо, било је двадесетак реформи система образовања. Али, увек парцијално, никада систем у целини, још ређе са дугорочним увидом у потребе за реформама и уз добар увид о импликацијама тих реформи. Највећи број реформи био је усмерен на „преправке” сегмената система образовања (планова, програма, уџбеника) и углавном су биле вођене унутрашњим потребама образовног система. Ретки су били покушаји да се развој система образовања разуме са становишта његове мисије и функција према спољњем свету у коме функционише и ради кога постоји; да се посматра систем образовања у целини; да то посматрање и пројектовање његовог развоја буде изведено уз стварно учешће целокупне јавности, посебно оне које се образовање највише тиче; да се воде широке и компетентне јавне расправе о образовању; да те расправе буду критички стваралачке и аргументоване; да се систем образовања дословно отвори према заједници у којој живи; да њиме нико не манипулише и не користи у сврхе задовољења интереса одређених група; да ствара популацију модерно образовану, креативну, за учење мотивисану и оспособљену за примену стеченог знања. У савременим околностима у Републици Србији, систем образовања је затворен у себе, одвојен од свог окружења, веома обликован комерцијалним интересима, изложен партијским утицајима, краткорочно дотериван углавном с циљем да се сви интереси задовоље без обзира на дугорочне последице таквог начина решавања проблема. Настанак приватних образовних институција, јавно објашњаван као допринос побољшању квалитета образовања путем јачања механизма конкуренције, генерисан је и вођен у великом броју случајева, профитним интересима и одсуством јавних и других захтева у вези са квалитетом образовања. У образовном систему настала је изражена супростављеност краткорочних економских интереса на једној страни и развојне мисије образовања на другој. Напетости које карактеришу ову супростављеност су једна од највећих препрека за даљи ваљани развој система образовања. Све у свему, сви су незадовољни текућим стањем система образовања у Републици Србији а само мали број кључних актера је спреман за његове промене.

Околности које настају у окружењу Републике Србије, посебно у Европској унији (у даљем тексту: ЕУ), јасно казују да је земљи потребан веома промишљен, организован и квалитетан развој система образовања јер је то један од кључних услова за развој Републике Србије ка друштву заснованом на знању способном да обезбеди добру запосленост становништва. Ове околности упозоравају да би, у супротном, Република Србија остала на европској периферији, слабо конкурентна, мало привлачна за инвестирање у секторе који стварају већу нову вредност, изложена даљој емиграцији талентованих и креативних и са утихнулим капацитетима за развој демократског и правичног друштва. Те околности траже хармонизацију система образовања у Републици Србији са европским простором образовања.

Постојеће околности налажу да се свестрано сагледају и ваљано пројектују сви кључни аспекти развоја образовања у Републици Србији, при чему се пројекција ослања на садашње стање система али је вођена будућим животним и развојним потребама друштва у Републици Србији. Из овога произлази потреба да се разуме савремени свет и смер ка коме иде његов развој, да се довољно поуздано препозна пожељна и остварива будућност Републике Србије и да се за потребе остваривања те

визије развоја пројектује развој система образовања. Другачије речено, да се види, онолико колико је то данас могуће, каква би у сагледивој будућности требало да буде Република Србија и да се сагледа какав треба да буде систем образовања да би та будућност Републике Србије била уистину остварива. Јер, будућност Републике Србије може бити ваљана само ако је заснована на поседовању и коришћењу знања.

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године (у даљем тексту: СРОС) даје одговоре на следећа питања:

1) Какав треба и може да буде систем образовања у Републици Србији 2020+ године – визија пожељног а могућег будућег стања – да би на најбољи могући начин одговорио животним и развојним потребама грађана Републике Србије и друштва у целини до и након 2020. године (овај временски хоризонт се означава са „2020+“) и могао да настави да се развија у ваљаном смеру на веома дуг рок?

2) Којим стратешким политикама, акцијама и мерама се таква визија развоја образовања може остварити полазећи од његовог текућег стања (2012. година)?

3) Које односе и интеракције систем образовања треба да развија са другим националним системима (привреда, култура, наука, технолошки развој, јавне службе, администрација итд.) да би своју улогу остварио са највећим доприносима развоју друштва?

4) Којим путевима систем образовања у Републици Србији може постати (а) компетентан део европског простора образовања, посебно високог, и (б) привлачан за међународну сарадњу и пружање образовних услуга (посебно у високом образовању) у непосредном окружењу Републике Србије, на Западном Балкану односно у Југоисточној Европи?

СРОС треба да испуни две основне улоге: она је (а) интегрални оквир (основа) за обликовање кључних законских, подзаконских и других регулаторних инструмената функционисања и развоја образовања у Републици Србији и (б) основни стратешки инструмент којим се систем образовања у Републици Србији ефикасно и прихватљиво преводи из постојећег у жељено и оствариво стање 2020+ године.

Експертна формулација СРОС треба да садржи све налазе на којима се може ефикасно и квалитетно утврдити Акциони план за њену имплементацију.

2. Концепт формулисања СРОС

Садржај СРОС чини целина следећих елемената:

1) **Мисија** система образовања којом се исказује сврха постојања образовања са становишта спољњег света, тј. изражавају кључне дугорочне улоге образовања за потребе економског, социјалног, научно-технолошког, културног и другог развоја друштва у целини и за развој стваралачких и радних потенцијала и квалитета живота сваког грађанина Републике Србије;

2) **Визија** развоја система образовања која исказује жељено а могуће стање које систем треба да достигне до 2020+ године у доследном следу своје мисије, полазећи од постојећег стања система;

3) **Кључни развојни изазови** пред којима се налази систем образовања на путу ка остваривању своје визије и опредељења која ће систем образовања следити у одговору на те изазове;

4) Стратешке политике, акције и мере чијом имплементацијом се обављају потребне промене у систему образовања и тај систем води ка остварењу његове визије (стратегија у ужем смислу);

5) Стратешке релације које систем образовања треба да развија са другим системима у Србији да би доследно и ефикасно остваривао своју мисију;

6) Промене до којих треба да дође у окружењу система образовања да би се осигурали услови за стабилност његовог развоја на путу ка остваривању визије.

Приступ изради (формулисању) стратегије је следећи:

1) Холистички (системски): При анализи и формулисању стратегије било ког дела система образовања води се рачуна о његовим везама са осталим деловима система образовања. Образовање се третира као целовит систем (од јаслица до докторских студија и целоживотног учења); аналитички и други поступци са деловима система обављају се имајући у виду целину. Овим се омогућује да се добије кохерентна стратегија развоја система образовања чији су делови међусобно усаглашени;

2) Отвореност система: СРОС је „оријентисана ка спољњем свету” тј. систем образовања се посматра као отворен и у укупности са свим својим интеракцијама са окружењем. Развој система образовања се формулише са становишта његове улоге (мисије) коју има према окружењу;

3) Интерресорски: Посматрано са административног становишта, развој система образовања се схвата као проблем и предмет више ресора у Републици Србији, поред просветног. Овај приступ проистиче из напред наведеног посматрања система образовања као отвореног и са важном друштвеном функцијом;

4) Реалистичност подржана већим амбицијама: СРОС се прави тако да буде реалистична али и амбициозна. Реалистичност подразумева да је могуће, полазећи од садашњег стања, довести систем образовања у жељено стање у планираном периоду, 2020+. године;

5) Дугорочност: Иако се за временски хоризонт ове стратегије узима 2020. година, она се формулише тако да узме у обзир и дужи временски период; заснива се на дугорочним предвиђањима и поставља правац развоја тако да се може наставити, без већих заокрета, и иновирати након 2020. године;

6) Избегавање компромиса: Очекује се да формулисање стратегије буде под јаким притисцима да се учине бројни компромиси како би и веома супростављени интереси и гледишта били у одговарајућој мери задовољени. У изради стратегије не прихватају се компромисна решења већ се траже она која су најбоља могућа за даљи развој образовања. То је кључни разлог што је приступ формулисању ове стратегије експертни;

7) Развој „вучен будућношћу”: СРОС се формулише тако што се најпре дефинише визија будућег стања система образовања па се, са становишта визије, сагледавају све особености текућег стања (унутрашњости и спољашности система) и на тим налазима формулишу стратешке политике, акције и мере за достизање визије. Настоји се да развој система образовања буде „вучен будућношћу” а никако „гуран прошлошћу”.

Основе на којима се формулише ова стратегија су:

1) Образовне потребе Републике Србије које проистичу из следећих претпостављених опредељења:

(1) даљи развој производног система Републике Србије мора се убрзано заснивати на знању, предузетништву образоване популације, сопственим и трансферисаним технолошким иновацијама без штетног утицаја по животну средину, тржишној економији и међународној пословној, техничкој и другој кооперацији,

(2) међународни положај и укупна стратешка позиција Републике Србије мора се поправљати, у првом реду, повећањем међународне конкурентности привреде Републике Србије и инвестиционе привлачности њеног привредног и другог простора, да се истрајно и посвећено чува и негује национално културно наслеђе и идентитет, развија толерантан и кооперативан однос према другим културама и јача допринос културе укупном квалитету живота становника Републике Србије,

(3) да се привреда, наука, култура, образовање и друге делатности у Републици Србији придружују заједничком европском простору са циљем да постану конкурентан и продуктиван чинилац укупних развојних стремљења која следи Европа – сажето исказаним у документу „Европа 2020”, ка економији заснованој на знању уз очување животне средине,

(4) да се настави са развојем демократског и социјално правичног, правно уређеног, безбедног и развојно одговорног друштва у Републици Србији;

2) Образовни систем Републике Србије има задатак да правовремено, квалитетно и ефикасно образује становништво Републике Србије у складу са исказаним или препознатим развојним опредељењима у правцу одрживости и да одговори на образовне потребе сваког становника Републике Србије током целог његовог живота. Одавде следи да образовни систем преузима улогу кључног развојног фактора, јер је квалитетно образована популација Републике Србије прави ресурс како за ваљано коришћење природних и других наслеђених ресурса Републике Србије, тако и за развој нових, пре свега оних који ће се заснивати на напретку науке;

3) Депопулациони трендови који ће карактерисати сагледиву будућност Републике Србије упућују на налаз да се развој Републике Србије не може заснивати на бројчаном повећању људских ресурса (радно способне популације) већ искључиво на подизању стваралачких и производних квалитета тих ресурса, што је задатак система образовања. Тим пре, јер се за догледно време очекује наставак, у већој или мањој мери, емиграције квалитетне радне популације из Републике Србије док се уопште не може рачунати на значајну имиграцију такве популације ка Републици Србији;

4) Велике неуједначености нивоа развијености региона у Републици Србији и висока незапосленост не могу се брже и значајније смањивати привредом која је технолошки застарела, заснована на ниже квалификованој радној снази и са малом новоствореном вредношћу. Решавање ових проблема Републике Србије је изводљиво, посебно на дужи рок, искључиво преко технолошке модернизације производње, више иновацијама производа него иновацијама процеса и развојем новонастајућих производних сектора. Почетни услов за овакав смер даљег привредног и другог развоја је радикално подизање нивоа образовања целокупне популације у Републици Србији укључивањем васпитања и образовање за животну средину у функцији остваривања одрживог развоја;

5) Да би се наша најбоља стратегија развоја система образовања, у складу са напред наведеним основама, овај систем мора постати отворен према свим другим система у Републици Србији. То значи да и стратегија развоја система образовања треба да је оријентисана и фокусирана на његову спољашност уместо традиционалних тежњи да буде аутономан у односу на остале системе у ком случају се и стратегија

његовог развоја бави његовим унутрашњим потребама наместо улогом коју има у спољњем свету.

Структура СРОС изведена је из структуре овог система. Систем образовања у Републици Србији је сачињен од делова који имају своје специфичне мисије тј. сврхе постојања унутар целовитог система образовања и у окружењу образовања. Систем образовања у целини је веома велик, разгранат и комплексан и, стога, тежак за анализу и синтезу стратегије његовог развоја. Да би се олакшало формулисање стратегије, целовит систем образовања се, најпре, разлаже на делове који имају специфичне образовне мисије. Ти делови се, у СРОС називају образовни подсистеми. Мисије подсистема су изведене из мисије система образовања у целини и међусобно су сагласне, а функције подсистема образовања су изведене из њихових мисија, међусобно су сагласне и осигуравају функције система образовања у целини.

Систем образовања је, за потребе формулисања стратегије, декомпонован на следеће образовне подсистеме:

1. Друштвена брига о деци и предшколско васпитање и образовање;
2. Основно образовање и васпитање;
3. Опште и уметничко средње образовање и васпитање;
4. Средње стручно образовање и васпитање;
5. Основне и мастер академске студије;
6. Докторске студије;
7. Струковне студије;
8. образовање наставника;
9. образовање одраслих.

Прва четири подсистема чине предуниверзитетско образовање док наредна четири чине високо образовање. образовање одраслих се тиче више нивоа – од основног све до високог образовања.

Сви делови предуниверзитетског образовања имају елементе развоја (дакле, и стратегије) који су заједнички. Ти елементи су дати у Заједничком оквиру развоја предуниверзитетског образовања. Исто тако, сви делови високог образовања имају елементе развоја (тима и стратегије) који су заједнички и чине Заједнички оквир развоја високог образовања.

Пошто је финансирање образовања један од кључних инструмената за осигурање и регулисање функционисања и развоја образовања, финансирање образовања третира се као посебан подсистем за који се формулише посебна стратегија.

Са становишта структуре СРОС, систем образовања је разложен на десет делова за које се формулишу појединачне, специфичне, стратегије које се повезују у сагласну целину још током формулисања појединачних стратегија. То повезивање ће се остварити потпуним поштовањем концепта целоживотног учења који је полазна основа за формулисање СРОС.

Дакле, СРОС чине: два заједничка оквира (за предуниверзитетско и високо образовање), стратегије развоја девет подсистема образовања и стратегија финансирања образовања. Укупно 12 целовитих текстова (извештаја) којима се описује стратегија.

3. Циљеви развоја образовања

СРОС је инструмент који има задатак да обезбеди остваривање овде дефинисане мисије и циљева овог система од почетка примене ове стратегије током наредне две деценије, уз одговарајућа подешавања стратегије новим околностима развоја образовања у Републици Србији.

Систем образовања је најважнији елемент животне и развојне инфраструктуре сваког појединца, друштва и државе јер његов укупан ефекат одређује обим, квалитет и ефекте изградње и коришћења свих других система и ресурса, као и укупан квалитет живота и развојне потенцијале појединаца и заједнице. Стога систем образовања треба да се развија тако да своју улогу остварује правовремено, квалитетно и ефикасно због чега се и израђује, усваја и спроводи стратегија његовог развоја.

Мисија система образовања у Републици Србији у 21. веку је да осигура основни темељ **живота и развоја сваког појединца, друштва и државе заснованог на знању.**

Потпуним прихватањем (а) улоге коју образовање мора имати у економском, културном, социјалном, политичком, демократском и другом развоју земље и побољшању стратешког, кооперативног и конкурентног капацитета и положаја Републике Србије у савременом свету, посебно у ЕУ, и (б) на основу садашњег стања образовања у Србији, које је у много чему незадовољавајуће, утврђени су следећи **циљеви дугорочног развоја** образовања који су обавезујући за образовни систем у целини и за сваки његов део:

1) повећање **квалитета** процеса и исхода образовања до максимално достигнутог нивоа – оног који проистиче из научних сазнања о образовању и угледне образовне праксе;

2) повећање **обухвата** становништва Републике Србије на свим образовним нивоима, од предшколског васпитања и образовања до целоживотног учења;

3) достизање и одржавање **релевантности** образовања, посебно оног које се потпуно или делимично финансира из јавних извора, тако што ће се структура система образовања усагласити са непосредним и развојним потребама појединаца, економског, социјалног, културног, истраживачког, образовног, јавног, административног и других система;

4) повећање **ефикасности** употребе свих ресурса образовања, односно завршавање образовања у предвиђеном року, са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања.

Поред ових, за сваки део система образовања утврђени су додатни, специфични циљеви њиховог развоја. Циљеви и визије развоја образовања су основа на којој су идентификовани главни проблеми садашњег стања односно изазови пред којима се налази образовање у Републици Србији. Визија развоја образовања је оно пожељно, потребно и оствариво стање система образовања које је највише подешено потребама

појединаца (становника Републике Србије), економског и других система Републике Србије, 2020. године, са задатком да та визија буде на путу ваљаног развоја образовања за далеку будућност (око 50 година).

За достизање циљева развоја образовања, утврђене су конкретне стратешке политике, акције и мере за сваки део система образовања, понаособ.

За повећање квалитета система образовања у целини, утврђена су следећа стратешка опредељења:

1) Квалитет је примарни развојни циљ на сваком нивоу образовања – од предшколског васпитања и образовања до докторских студија односно образовања одраслих и целоживотног учења. Ни један други циљ не сме бити оствариван на рачун квалитета;

2) Пошто је квалитет наставника несумљиво кључни фактор квалитета образовања, дефинисана је посебна стратегија образовања наставника – поред стручног, њихово педагошко, психолошко и методичко образовање, затим развој наставничке каријере – од увођења у посао наставника, преко добијања, обнављања и губљења лиценце, система оцењивања, праћења, усавршавања, све до награђивања, професионализације и осигурања угледа наставничке професије;

3) Акредитација и провера квалитета дословце свих образовних институција и програма обављаће се редовно, објективно и транспарентно. Развијаће се и примењивати одговарајући стандарди и системи унутрашњег осигурања квалитета. Култура квалитета образовних установа развијаће се административним, тржишним и другим пригодним механизмима, уз уважавање специфичности високошколских образовних установа које образују кадрове за професије од посебног друштвеног значаја (војска, полиција и др.);

4) Повећање јавног финансирања образовања са текућих 4,5% на 6,0% бруто друштвеног производа (у даљем тексту: БДП) до 2020. године усмераваће се, првенствено, на обезбеђивање и побољшање ресурса и услова који воде ка повећању квалитета образовања. У те сврхе ће се спровести низ потребних мера на побољшању управљања, руковођења, администрације, информационог система и образовне статистике.

За повећање обухвата, релевантности и ефикасности завршавања образовања утврђена су стратешка опредељења која треба да се остварују до 2020. године, са следећим квантитативним индикаторима нивоа остварења:

1) За децу од шест месеци до три године повећан је приступ диверсификованим програмима и услугама и обезбеђен обухват деце тог узраста у износу од 30%. За сву децу од 4 до 5,5 година обезбеђено је да бесплатно користе скраћене (полудневне) квалитетне васпитно-образовне програме у току једне школске године. За децу од 5,5 до 6,5 година остварен је потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике припремног предшколског програма;

2) Сва деца законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социјалне, економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћена су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (основну школу завршава 93% генерације);

3) Минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% генерације) уписује неку од средњих школа. Средње стручне четворогодишње школе уписује 39% генерације, остало средње стручно образовање уписује 10% генерације док опште средње и уметничко образовање и васпитање уписује 39% генерације;

4) Четворогодишње средње стручне школе завршава минимално 95% уписаних (37% генерације); исто толико и гимназије (37% генерације). Потребно је да се, чим пре, обаве све потребне анализе ради утврђивања могућности и оправданости да се од 2020. године учини обавезним (а) упис у средње образовање након завршене основне школе и (б) останак у средњем образовању – за случај да није завршено – до стицања пунолетства;

5) Уписује се у високо образовање 40% – 50% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% – 18,5% генерације) и 95% оних који су завршили гимназије (35% генерације). Укупно уписује установе високог образовања најмање 50%, а највероватније 55% генерације;

6) 70% уписаних завршава високо образовање (струковне или основне академске студије), у року или с једном годином кашњења тако да учешће високообразованих у посматраној генерацији, од 2020. године износи најмање 35%, а највероватније 38,5%;

7) Око 50% студената који заврше основне академске студије наставља школовање на мастер академским студијама док најмање 10% студента који заврше мастер академске студије наставља студирање на докторским студијама;

8) Минимално 60% студената докторских студија завршава студије у времену њиховог трајања тако да годишње најмање 200 доктораната на милион становника заврши студије у предвиђеном року. Најмање 10% студијских програма докторских студија заједнички су с иностраним универзитетима;

9) Најмање 7% становника обухваћено је неким од програма образовања одраслих и целоживотног учења.

ДЕО ДРУГИ

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ПРЕДУНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

I. ЗАЈЕДНИЧКИ ОКВИР РАЗВОЈА ПРЕДУНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Део ове стратегије који се односи на предуниверзитетско образовање и васпитање (предшколско, основно, опште и уметничко средње образовање и опште образовање у средњем стручном образовању) тесно је повезан са стратешким документом *Образовање у Србији: како до бољих резултата (Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020*, даље у тексту: *Правци*), који је усвојио Национални просветни савет 2010. године. Део ове стратегије који се односи на предуниверзитетско образовање и Правци развоја и унапређивања квалитета

предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010 - 2020 су комплементарни стратешки документи и чине јединствену целину.

У документу *Правци* дефинисане су опште смернице развоја предуниверзитетских нивоа образовања, назначене су новине у развоју тих нивоа образовања у савременом свету (посебно у Европској унији) и наведени су стручни разлози који оправдавају дефинисане правце развоја. У деловима који се односе на предуниверзитетско образовање СРОС чини корак даље у конкретизацији зацртаних праваца развоја. У тим деловима је дефинисан скуп стратешких мера које треба применити у наредној деценији у циљу остваривања мисије коју има предуниверзитетско образовање у Републици Србији. Те стратешке мере биће операционализоване у акционим плановима који треба да се ураде на основу СРОС.

Део СРОС који се односи на средње стручно образовање је тесно повезан са *Стратегијом развоја стручног образовања у Републици Србији* („Службени гласник РС”, број 1/07).

Правци и *Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији* дају општи оквир за целину предуниверзитетског образовања и васпитања. Стога ће у овом уводном делу за предуниверзитетско образовање бити посебно истакнуте оне компоненте СРОС које су од посебног значаја за концепцију стратегије развоја предуниверзитетског образовања и оне компоненте које нису довољно разрађене у наведеним претходним стратешким документима.

Систем основног и средњег образовања ће неговати културу безбедности и пружати знања потребна за ефикасне акције смањења ризика настанка катастрофа.

1. Управљање и руковођење у образовно-васпитним установама

Управљање установама. У органима управљања предшколским установама и школским одборима заступљени су представници локалне самоуправе, родитеља и запослених у васпитно-образовним установама. Ти органи дуго постоје у предуниверзитетском образовању и њихов рад је регулисан законским и подзаконским прописима. У даљем развоју органа управљања примењиваће се следеће стратешке мере:

1) **Деполитизација органа управљања.** Ово подразумева елиминисање политичких и партијских мерила при избору чланова органа управљања, елиминисање политичких притисака на одлуке органа управљања и договор политичких чинилаца да се то поштује у стварности;

2) **Јачање улоге органа управљања у васпитно-образовним делатностима.** То укључује значајнију улогу органа управљања у изради и контроли остваривања развојних планова и предшколских и школских програма установа, анализу успеха у школама и успеха ученика на спољним системима вредновања постигнућа ученика и дефинисање предлога за унапређивање васпитно-образовног рада;

3) **Јачање улоге органа управљања у успостављању двосмерних веза васпитно-образовних установа и локалне средине и родитеља.** Ово би морала бити

основна функција органа управљања у циљу унапређивања васпитања и образовања деце из дате локалне средине.

Руковођење установом (директор). На основу наших досадашњих искустава, искустава из других земаља и на основу темељних научних и стручних истраживања, у целом систему управљања и руковођења васпитно-образовним установама кључну улогу има директор. Његова улога је од критичне важности за организацију и функционисање установе, за квалитет рада установе као целине, за квалитет наставе/учења и квалитет постигнућа ученика.

Важећа законска регулатива у Републици Србији дефинише широки круг овлашћења директора као руководиоца васпитно-образовне установе. Међутим, у пракси долази до великог броја деформација у остваривању те функције. Због тога је неопходно предузимање важних стратешких мера за унапређивање система руковођења како би се оствариле стратешке мере које предвиђа СРОС. Основне мере су следеће:

1) **Деполитизација избора директора.** У пракси је видљив велики утицај политике (и политичких партија) на избор и рад директора, што у великој мери утиче на квалитет руковођења, јер се не поштују професионални критеријуми и стандарди. Неопходно је да се постигне договор међу политичким странкама и у државним органима да се функција директора деполитизује;

2) **Прецизнија законска регулатива функција директора:** у законској и подзаконској регулативи се морају прецизирати основне улоге директора. Те промене треба да нагласе улогу директора као педагошког руководиоца васпитно-образовне установе: обезбеђивање функционисања установе као целине; развој идентитета и етоса установе; улога у дефинисању и остваривању развојног плана и вишегодишњег предшколског и школског програма; унапређивање система стручног усавршавања наставника и васпитача и, посебно, усавршавања у самој установи; подстицања тимског рада наставника, као и васпитача у предшколској установи; успостављање двосмерне сарадње са локалном средином и родитељима у циљу унапређивања квалитета наставе/учења (посебно ванаставних и ваншколских активности, укључивања школе у живот локалне заједнице, превенције девијантних понашања) и васпитно-образовног рада и игре у предшколским установама;

3) **Обука директора за улоге које има.** Законским и подзаконским прописима изградити систем специфичне обуке директора за сложене улоге које има, при избору директора ослањати се на успех кандидата у тој обуци и његово претходно професионално искуство, изградити систем сталног професионалног усавршавања директора;

4) **Систем за евалуацију рада директора.** Тај систем треба да буде специфичан и треба да се ослања на успех директора у стручном усавршавању; да зависи и од успеха и угледа установе; од успеха школе на спољном вредновању школе као установе; од перцепције успешности директора код ученика; вредновање треба да укључи и родитеље и њихова удружења и локалну заједницу.

2. Аутономија установе

Аутономија школе је један од чинилаца који може под одређеним условима имати велику улогу у унапређивању квалитета образовања и васпитања. Аутономију

школе чини неколико основних аспеката: финансијска аутономија, аутономија у управљању и педагошка аутономија.

Проблеми финансијске аутономије се решавају у оквиру система финансирања образовања и васпитања на свим нивоима и третирају се у посебном делу СРОС. Проблеми управљања и руковођења установом разматрани су у претходним ставкама. У овом делу ће у жижи бити проблеми педагошке аутономије, тј. аутономије у погледу школских програма, документа које доноси школа о васпитању и образовању (развојни план школе, школски програм, годишњи програм рада), о организацији и квалитету наставе/учења, професионалном развоју наставника у школи и о положају и правима ученика. Стратешке мере за повећање аутономије школе јесу:

1) **Аутономија школе, образовни стандарди и евалуација.** Основе за аутономију су дефинисане у *Правцима*. Аутономија школе има свој пуни смисао у комбинацији са свим категоријама образовних стандарда. Стандарди обезбеђују услове за рад школа, кохерентност образовног система и остваривање мисије васпитно-образовних установа. Разни системи вредновања су начин да се провери остваривање образовних стандарда. Унутар тог оквира, законска регулатива треба да створи услове за пуну педагошку аутономију школе, да подстакне иницијативу школа, предузетнички дух, трагање за идентитетом и етосом сваке поједине школе;

2) **Велика мера педагошке аутономије.** Педагошка аутономија школе укључује: право да се дефинише један део школских програма зависно од локалних прилика; да се у реализацији обавезног општег програма максимално користе локални ресурси; право да се школски календар може делимично прилагођавати локалним приликама (промене у динамици остваривања школских програма уз поштовање годишњег плана рада, организација наставе у блоковима, организација заједничких часова сродних предмета код интердисциплинарних тема); пуно уважавање локалних специфичности при изради развојног плана и вишегодишњег школског програма уз узимање у обзир карактеристика локалног становништва; развијање система стручног усавршавања наставника у самој школи на основу реалних потреба школе;

3) **Аутономија и одговорност.** Аутономија школе подразумева и одговорност школе. Одговорност школе се проверава системом спољног вредновања. Разни системи вредновања су начин да се провери остваривање образовних стандарда. Спољни систем вредновања треба да буде првенствено заснован на излазним варијаблама, као што су квалитет школе као установе и школска постигнућа ученика на националним и међународним системима вредновања;

4) **Аутономија и средина у којој делује школа.** Аутономија укључује успостављање богатих двосмерних односа сарадње између школе и локалног окружења. То подразумева мобилизацију свих локалних социјалних партнера у циљу унапређивања и васпитно-образовног рада школе и локалне заједнице, коришћење расположивих локалних образовних ресурса (просторних, природних, културних, институционалних, људских) и остваривање разноврсних заједничких активности школе и локалне средине: културних, социјалних, еколошких, спортских, хуманитарних, привредних (нарочито када се ради о средњем стучном образовању);

5) **Аутономија наставника као педагошког стручњака и стручњака за предмет.** Аутономија наставника у извођењу наставе је саставни део аутономије школе. Та аутономија је заснована на професионализацији професије наставника, која је дефинисана у посебном делу СРОС (Део четврт: образовање наставника). Аутономија

наставника значи право наставника као професионалца да самостално конципира процес наставе/учења, уз одговорност за резултате учења;

б) Аутономија ученика у раду Њачког парламента и у доношењу одлука.

II. ДРУШТВЕНА БРИГА О ДЕЦИ И ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

Мисија система друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања и образовања јесте да створи услове за добробит деце од рођења до поласка у школу, подржи њихов целовити развој, васпитање и социјализацију и створи услове за рано учење, зависно од потреба појединих породица и деце.

Основна функција система друштвене бриге и васпитања и образовања деце предшколског узраста (даље у тексту: ДБПВО) јесте стварање услова за квалитетно живљење, нарочито (али не искључиво) у ванпородичној средини и за целовити и хармоничан развој, васпитање и социјализацију деце, у складу с потребама сваког детета и у духу савремених схватања права детета. Поред тога, овај систем има и следеће важне функције:

1) стварање добрих услова за слободну игру и игру усмерену ка учењу, као развојно најзначајнији облик активности деце предшколског узраста и за друге разноврсне облике дечјих активности;

2) старање за негу деце, брига о здрављу и исхрани деце;

3) стварање услова за разноврсне физичке и спортске и уметничке дечје активности, зависно од карактеристика деце;

4) давање доприноса превенцији сиромаштва и социјалне искључености кроз остваривање инклузивног васпитања и образовања;

5) остваривање компензаторске улоге код деце која потичу из развојно неповољних средина;

6) омогућавање равноправног почетка обавезног образовања и васпитања кроз припрему деце за полазак у основну школу;

7) вођење рачуна о безбедности деце и њиховој заштити од насиља, злоупотребе и манипулације;

8) пружање помоћи запосленим родитељима обезбеђивањем бриге о њиховој деци;

9) давање важног доприноса запошљавању и еманципацији жена, у склопу интегрисане политике за повећање наталитета;

10) пружање разноврсних облика помоћи породици, према њиховим специфичним потребама, у циљу стварања услова за пуну сарадњу породице и различитих облика предшколских установа, програма и услуга;

11) оснаживање породице да од дететовог рођења успоставе здраве, безбедне и подстицајне услове за његов пуни живот и развој у породичној средини и за активно укључивање родитеља у функционисање и развој система;

12) осигуравање полазне основе за целоживотно образовање, кроз вредновање формалних и неформалних облика учења у предшколском узрасту.

Диверсификовани систем предшколских установа, програма и услуга треба да буде инструмент за остваривање ових сложених функција. Сваки део система има своју специфичну улогу у остваривању тих функција.

Из дефиниције основне функције овог система следи да је ресор образовања водећи у организацији овог система, али је због вишефункционалности предшколског система неопходна чврста интерресорска сарадња, нарочито с областима здравства и социјалне политике. Ресори у доменима својих надлежности дефинишу и реализују одговарајуће стручне стандарде. Неопходно је на националном нивоу успоставити функционалне механизме координације између различитих система и јасно дефинисати њихове улоге.

1. Визија развоја система

До 2020. године дограђен је диверсификовани систем квалитетне друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања и образовања (од рођења детета до поласка у основну школу).

Свака породица и свако дете, у складу са њиховим потребама, обухваћени су тим системом у обиму који је остварив на основу могућности Републике Србије и одговарајуће локалне самоуправе.

Све предшколске установе и програми предшколског васпитања и образовања су акредитовани на основу националног система акредитације који примењује транспарентне и јединствене процедуре.

Обухват деце предшколског узраста

Свака породица и свако дете узраста од шест месеци до поласка у школу имају доступан неки вид диверсификованог система ДБПВО који одговара њиховим потребама:

1) дуплиран је општи обухват деце од четири године до почетка примене обавезног припремног предшколског програма (даље у тексту: ППП);

2) знатно правичнији систем који ће омогућити значајно већи обухват све деце и посебно деце из маргинализованих група која остварују право приоритета при упису (деца са инвалидитетом и сметњама у развоју, деца која показују емоционалне проблеме или проблеме у понашању и учењу, деца чији проблеми произлазе примарно из социо-економских разлога или чињенице да похађају програме на нематерњем језику, посебно ромска деца, деца из сиромашних слојева друштва и из породица с ниским образовним нивоом, деца из сеоских средина);

3) у узрасту од четири године до почетка примене ППП, Република Србија и локалне самоуправе гарантују сваком детету могућност да минимално, у току бар једне године, бесплатно користи скраћене (полудневне) програме за подстицање развоја и предшколског васпитања и образовања, зависно од потреба породице и детета (приближно четири сата дневно, пет дана у недељи, у току једне школске године);

4) потпуни обухват деце узраста од 5,5 до 6,5 година обавезним ППП.

Квалитет

Национални систем акредитације гарантује висок квалитет бриге о деци и предшколског васпитања и образовања: квалитет средине у којој бораве деца, квалитет опреме, дидактичких и игровних материјала, квалитет програма, квалитет предшколске установе и програма као целине (општа позитивна клима, пријатељски амбијент за децу, третман у складу с правима детета), квалитет професионалних квалификација и довољан број особља које ради с децом. Квалитетна васпитна пракса подразумева да се кроз васпитни програм, образовни и игровни материјал, методе рада са децом (укључујући центре активности, слободну игру и игру усмерену ка учењу), као и кроз дневни ритам са избалансираним активностима подстиче целовит дечји развој, развој њихове креативности, критичког мишљења, рано описмењавање и социјализација и стварају предуслови за успешан полазак деце у школу и стварају услови за инклузивно васпитање и образовање деце са инвалидитетом и сметњама у развоју и друге деце којој је потребна додатна подршка у систему васпитања и образовања.

Ефикасност

Ефикасност система се осигурава, пре свега, диверсификацијом понуде, то јест, развијањем различитих облика бриге о деци и програма предшколског васпитања и образовања (што укључује и јефтиније алтернативне и флексибилне облике, не само рад предшколских установа), организовањем програма предшколских установа и за децу из окружења која не похађају редовно предшколске установе, адаптацијом постојећих простора, пружањем повремених и привремених програма и услуга према потребама породица и деце.

Ефикасност се остварује бољом координацијом различитих ресурса (образовања, здравства, социјалне политике) на републичком и локалном нивоу и прецизним разграничењем трошкова које они обезбеђују. .

Периодично (сваке три године) анализирају се трошкови система ДБПВО да би се испитало да ли се ресурси троше рационално и у складу са стратешким планом, како би се обезбедило унапређивање квалитета и доступности установа, програма и услуга.

Релевантност

Спровode се систематске анализе и евалуације економских, социјалних, образовних ефеката утицаја система ДБПВО. Основу ових анализа чине показатељи целовитог развоја деце који ће бити детаљно дефинисани кроз Акциони план за примену и праћење ефеката СРОС. Посебно се анализирају ефекти обавезног ППП како би се осигурала равноправнија почетна позиција све деце при поласку у основну школу, смањило осипање деце у току основног школовања и обезбедио бољи успех у основној школи.

Сви организациони облици (предшколске установе, програми и услуге) отворени су према детету и његовом искуству, породици, локалној и широј заједници; они развијају концепцију васпитања и образовања у којима дете и његова добробит, развој, васпитање, социјализација и учење имају централну улогу. Омогућена је стална

размена информација и сарадња између релевантних учесника васпитно-образовног процеса (родитеља/старатеља, породице, деце, професионалаца запослених у систему и локалне заједнице).

Сви организациони облици система користе различита решења како би повећали своју флексибилност, прилагодили своје услуге величини, месту извођења, трајању програма, начину реализације и обиму васпитно-образовних програма, који иду у сусрет потенцијалним корисницима, посебно онима из маргинализованих и осетљивих друштвених група које имају највеће потребе за укључивање у систем.

Уз адекватно коришћење својих постојећих капацитета, систем употребљава и капацитете других установа или простора и других ресурса у локалној заједници (образовних, здравствених, социјалних, културних) у којима се реализују посебни и/или специјализовани програми за децу и породице.

Законским и подзаконским актима јасно су дефинисане и разграничене надлежности републичких органа и органа јединаца локалне самоуправе.

2. Садашње стање предшколског васпитања и образовања

Анализа стања указује на озбиљан недостатак јединствене образовне статистике и система за управљање подацима о деци, подаци се значајно разликују зависно од извора и коришћених статистичких метода.

Обухват деце предшколског узраста

Садашњи систем чини мрежа од 159 предшколских установа са 2.384 објекта, чији су оснивачи локалне самоуправе и 60 приватних установа. Географска дистрибуција објеката система је неповољна, удаљеност предшколских установа од места становања породице (према МICS 4) у руралним срединама је двоструко већа него у урбаним (1,1 км у урбаним срединама и 2,2 км у руралним). Многе сиромашне општине немају финансијска средства за развој мреже предшколских установа, у многим општинама саобраћајна инфраструктура не омогућава бољу доступност предшколских установа. Улагања у изградњу нових предшколских установа и у адаптацију других расположивих простора недовољна су и на републичком и на локалном нивоу (нешто је боља ситуација у Граду Београду и Граду Новом Саду).

Други, алтернативни организациони облици предшколског васпитања и образовања и посебни програми за децу, које углавном реализују приватни субјекти, невладине организације и други и који су развијани махом у већим урбаним срединама (Градови: Београд, Нови Сад, Ниш) нису интегрисани у систем, па образовни систем не располаже подацима о броју деце обухваћене овим облицима. Године 2010. деца узраста од 0 до 6 година (505.404) чинила су 7% укупне популације у Републици Србији. Обухват деце предшколског узраста (0,5 – 6 година) у предшколским установама за школску 2009/2010. годину износио је 41,36% (према подацима републичког органа надлежног за послове статистике, у даљем тексту: РЗС). Посматрано по узрастима 2009/10. године обухват деце је био: до 3 године 15%; од 3 до 4 године 34,80%; од 4 до 5 година 39,83%; узраст 5,5 – 6,5 година (обавезни ППП) био

је 87,82% (РЗС), а у 2010/11. години на основу података министарства надлежног за просвету (у даљем тескту: МП) обухваћено је 96,07% деце.

Према подацима МП, у школској 2009/10. години у оквиру 854 васпитне групе ППП било је обухваћено 3.456 деце ромске националности, а 5.455 деце припадника других националних мањина. Према подацима РЗС исте школске године у предшколско баспитање и образовање је укључено свега око 4.000 деце са инвалидитетом и сметњама у развоју, а у ППП свега 964 деце из ове категорије. Многа деца раног и предшколског узраста са сметњама у развоју нису идентификована и нису укључена у систем.

Према подацима МІСС 4 из 2010. године, обухват деце до 5 година из махала и нехигијенских ромских насеља и даље је изузетно мали и износи 8% (мада је удвостручен у односу на 2005), а обухват ППП деце припадника ромске националне мањине, такође је недовољан и износи 78%. На основу Анкете о животном стандарду (РЗС, 2008) обухват у узрастима од 3 до 5 година деце са села је 14%, деце из најсиромашнијих породица 7%, а 16% деце из породица са ниским образовним статусом.

Основни закључци о обухвату деце су следећи: а) обухват је мали и не задовољава потребе деце и породица; б) постоји значајно заостајање у поређењу са земљама ЕУ и неким бившим југословенским републикама; ц) није обезбеђен потпуни обухват ни обавезним ППП; д) обухват је дубоко неправичан, јер су најмање обухваћена деца из маргинализованих друштвених група за које је неопходан рани подстицај развоја (на тај начин Република Србија не остварује први од циљева глобалног програма Образовање за све).

Квалитет

Нега и васпитно-образовни рад у предшколским установама дефинисани су Општим основама предшколског програма. Свака установа ствара свој оперативни предшколски програм чији је саставни део и Припремни предшколски програм који се реализује на основу Правилника о општим основама предшколског програма („Службени гласник РС - Просветни гласник”, 14/06), а његово обавезно трајање је 2009. продужено са шест на девет месеци. Програми се реализују на српском језику, језику националних мањина (осим на ромском), само се понегде реализују двојезично (мада су потребе веће), а у неким приватним и неформалним облицима и на страном језику. Педагошки асистенти за подршку деци ромске националности која не говоре језик на коме се реализује предшколски програм нису у довољној мери заступљени у предшколским установама и другим програмима.

У току је израда националних стандарда квалитета и система за праћење и процену квалитета у систему (примена се очекује од 2013. године) и израда јединствених критеријума и процедура за акредитовање предшколских установа, васпитно-образовних програма и услуга. Нега, васпитни и образовни рад у предшколским установама релизују се према устаљеним организационом облицима: целодневни (8 – 12 сати дневно, пет пута недељно), полудневни (4 – 6 сати дневно, од три до пет пута недељно) и дуже од једног дана (пет дана у недељи). Половина

установа (51%) нуди целодневни боравак, а 76% деце проводи дуже од пет сати у предшколској установи; углавном се породици не нуде програми краћи од осам сати, нити програми изван установа – у другим просторима и контекстима (такозвани програми у заједници, путујући програми и тимови, приватне јасле, заједнички програми за родитеље и децу, програми у породици и сл.).

Поред тога што у предшколским установама није развијен инклузивни приступ и што установе нису довољно осетљиве за потребе породице и њено директно и активно укључивање у рад установе, она, такође, није довољно отворена ка заједници и могућим различитим учесницима у васпитању и образовању деце (волонтерима, представницима локалне заједнице, установама културе и спорта). Предшколска установа не трага за додатним изворима финансирања којима би се проширила понуда и развили нови програми и услуге.

У исто време, у комерцијалним понудама породицама, налазе се и други организациони облици васпитно-образовног рада, такозвани алтернативни програми и услуге. Оснивају их приватни и привредни субјекти и организације цивилног друштва, а међу њима су прилагођени страни програми и приступи (засновани на Валдорф педагогији, теорији и пракси Марије Монтесори, искуству из Ређо Емилије, Корак по корак методологији – за дете и породицу), али и краткорочни програми домаћих аутора за подстицање појединих области дечјег развоја: физичког развоја, развој стваралаштва, говора и друго. Ови програми се реализују кроз различите организационе облике: играонице, радионице, агенције, центре за децу, саветовалишта, школе страних језика, итд. Они нису интегрисани у систем и њихов квалитет не прати МП. Овакав статус алтернативних програма, неуједначеност у квалитету која се запажа на терену и недостатак механизма за праћење квалитета, нису у најбољем интересу детета и породице, а самим тим ни друштва у целини.

У предшколским установама запослено је 11.087 васпитача (раде с децом од 3 до 6,5 година) и 3.314 медицинских сестара (раде с децом од 0,5 до 3 године старости). У структури запослених жене чине 95%, што значи да је недовољна заступљеност васпитача, али и других профила, мушког рода, Ова је, иначе, типична слика и у системима предшколског васпитања и образовања деце у развијеним земљама.

Ефикасност

Бројне анализе (UNESCO, UNICEF, Светска банка, OEBS) указују да инвестирање у рано васпитање и образовање обезбеђује значајне економске уштеде у каснијим образовним циклусима и дају основу за целокупни развој особе.

Код нас нема прецизних података о економској исплативости система предшколског васпитања и образовања. Почетни подаци UNICEF анализе исплативости унутар система предшколског васпитања и образовања у Републици Србији (која је покренута 2011. године и још је у току), показују да су у неким регионима капацитети установа недовољно искоришћени, док су у другим регионима капацитети искоришћени преко 100%, тј. број деце у васпитним групама далеко премашује законску педагошку норму (у неким васпитним групама уписано је и до 50 деце са три васпитача у истом васпитном простору), чиме се озбиљно угрожава квалитет неге и

васпитно-образовног рада, смањује безбедност деце и угрожава њихов лични и социјални развој.

Локалне самоуправе имају мандат да се баве предшколским васпитањем и образовањем, али нису довољно обучене да креирају и спроводе политике и програме ДБПВО. Њихов приступ планирању развоја система ДБПВО није довољно стратешки оријентисан, није заснован на демографским подацима и показатељима економске исплативости, нити на актуелним подацима о деци и породици, њиховим потребама и правима.

Релевантност

Може се рећи да постојећи систем (акредитоване предшколске установе и програми) не може да задовољи актуелне потребе све деце предшколског узраста и њихових породица, јер је најмање доступан деци и породицама из социјално и економски осетљивих категорија. Стога је његов допринос остваривању права детета и породице (на квалитетно рано васпитање и образовање), допринос развоју дететових капацитета, социјализацији и потпуном интегрисању детета и породице у заједницу мањи него што је нашем друштву потребно. У нашој земљи не постоје евалуационе студије које би показивале који су и колики ефекти система ДБПВО на бољи старт у основну школу, на смањење сиромаштва, већу социјалну инклузију, веће запошљавање жена, итд.

3. Налази SWOT анализе

Потенцијали система ДБПВО су следећи: у Републици Србији предшколско васпитање и образовање има дугу традицију, искуства добре и квалитетне праксе и стручни потенцијал представљају добру основу за остваривање циљева СРОС; Закон о предшколском васпитању и образовању („Службени гласник РС”, број 18/10), као и Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/09 и 52/11), у даљем тексту: ЗОСОВ, засновани су на дечјим правима и отварају простор за примену савремених приступа предшколског васпитања и образовања; увођењем обавезног ППП повећан је укупан обухват деце; квалификациона структура запослених у складу је са стандардима ЕУ.

Унутрашње слабости система ДБПВО су: недовољан обухват деце квалитетним програмима ПВО, посебно деце на селу и из маргинализованих социјалних група; мрежа установа, њихова географска дистрибуција, понуда програма и услуга у систему је социјално неправедна; при упису доминирају неадекватни критеријуми, тј. предност имају деца запослених родитеља, а не деца из социјално осетљивих категорија; не постоји јединствена статистика о деци која су обухваћена системом ДБПВО; систем је претежно оријентисан на понуду класичног типа (целодневни или полудневни програми), није довољно флексибилан и нема алтернативних понуда; опште основе програма предшколског васпитања и образовања, укључујући ППП, не обезбеђују уједначеност квалитета васпитно-образовне праксе, није успостављен систем стандарда квалитета и механизми праћења квалитета; није успостављен систем за акредитовање установа, васпитно-образовних програма и услуга за дете и породицу;

недостаје потребна сарадња међу надлежним ресорима и институцијама релевантним за систем ДБПВО.

Могућности за развој ДБПВО су: уколико се створе законске могућности за интегрисање приватних предшколских установа, програма и услуга у систем може се повећати обухват деце, под условом да се примени систем акредитације програма и установа; постојећи ресурси система предшколског васпитања и образовања (кадровски, просторни, финансијски) могу се искористити за диверсификацију програма и услуга; актуелна реформа система локалних самоуправа може се искористити за увођење јасније расподеле одговорности и надлежности као и за успостављање механизма финансирања из републичког буџета (наменским трансферима за предшколско васпитање и образовање).

Ризици за развој система ДБПВО су: недовољна информисаност јавности, креатора политика и доносиоца одлука о значају раног развоја деце за њихов свеукупни развој и за дугорочни развој земље; мањак финансијских средстава на националном и на локалном нивоу (локалне самоуправе су оптерећене финансијским проблемима, што ће лимитирати инвестирање); локалне самоуправе су недовољно оспособљене за планирање стратешког развоја и за коришћење других извора финансирања (нпр. ЕУ фондова); проблем је расподела одговорности и финансијских ресурса између надлежних ресора (просвете, социјалне заштите, здравља, локалне самоуправе) на националном и локалном нивоу и неразвијена је међусобна интерресорска сарадња у креирању образовних политика.

4. Стратегија развоја система ДБПВО

Главни изазови и опредељење стратегије

Главни изазови у развоју система ДБПВО су недовољан обухват деце предшколским васпитањем и образовањем, тј. недовољан капацитет система и недовољна диверсификованост програма и услуга предшколског васпитања и образовања. Код обухвата деце проблеми су недовољно развијена мрежа установа предшколског васпитања и образовања (посебно у Централној Србији), њена неадекватна географска дистрибуција и посебно недовољан обухват деце из маргинализованих социјалних група (деце на селу, сиромашна деца, ромска деца, деца са инвалидитетом и сметњама у развоју). СРОС се примарно мора фокусирати на обезбеђивање доступности квалитетног предшколског васпитања и образовања свој деци, јер је то од дугорочног значаја за развој деце и развој друштва у целини (утиче на повећање стопе завршавања образовања, повећање социјалне инклузије и на развој економских параметара).

5. Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Општа политика

Основна стратешка политика до 2020. године јесте довршавање изградње диверсификованог система ДБПВО који ће моћи да задовољи потребе породица и деце.

Убудуће, систем ДБПВО ће бити сачињен од различитих облика предшколских установа, програма и услуга.

Национални систем чине предшколске установе, програми и услуге које се разликују по функцијама/потребама које задовољавају и, отуд, по њиховим специфичним наменама, по дужини трајања, месту реализације и стручном особљу које их реализује. У погледу власничких односа, установе, програми и услуге могу бити: јавни, приватни, мешовити, корпорацијски и у организацији цивилног сектора. У циљу остваривања ове стратешке оријентације реализоваће се следеће мере.

Саставни делови система ДБПВО биће:

- 1) програми неге и васпитања за децу од 0,5 до три године старости: полудневни, целодневни (одомаћен назив за овај облик - јасле);
- 2) програми за децу од 3 до 5,5 година старости: полудневни и целодневни, који се могу реализовати у предшколским установама и у болничким групама (одомаћен назив за овај облик – вртић);
- 3) обавезни ППП за децу годину дана пре поласка у школу: целодневни и полудневни (који се може реализовати у предшколским установама, у школама и другим прилагођеним просторима у локалној самоуправи);
- 4) полудневни програми ван предшколских установа (обично у трајању од четири сата дневно, који се може реализовати у предшколским установама, у школама и другим прилагођеним просторима у локалној самоуправи);
- 5) недељни вртићи (пет дана у недељи) за родитеље чије радно време изискује такав облик бриге о деци;
- 6) специјализовани и/или посебни програми у предшколским установама, после радног времена тих установа, за децу из локалне средине која нису укључена у предшколску установу или програм;
- 7) породичне јасле;
- 8) путујући вртић;
- 9) путујући васпитач;
- 10) специјализовани програми за подстицање поједних области развоја (креативност - ликовна и музичка култура, разноврсне физичке и спортске активности);
- 11) специјализовани програми подршке деци и породици из социјално осетљивих категорија у складу са потребама (за децу са инвалидитетом и сметњама у развоју, из удаљених подручја, економски и социјално депривираних породица, Роме);
- 12) програми ране интервенције за децу код које постоје развојни проблеми, хроничне болести, сметње у развоју, неухрањеност, атипично понашање;
- 13) програми за успешан прелазак из породице у предшколску установу и/или предшколске установе у основну школу, у складу са потребама детета, родитеља или установе;
- 14) рекреативни програми;
- 15) играонице за децу;
- 16) разни облици радионица за децу;
- 17) библиотеке, игротекe/лудотеке;
- 18) саветовалишта и/или „школе” за родитеље;
- 19) развојна саветовалишта за децу са инвалидитетом и сметњама у развоју;
- 20) мобилни тимови за помоћ породици и детету;

- 21) подршка у породичним условима за децу и породице у ризику;
- 22) сви други организациони облици који се стварају на основу исказаних потреба породица, локалне заједнице и локалне самоуправе.

Специфичности и стандарди за функционисање тих програма и услуга дефинишу се законским и подзаконским актима, у складу са националним стандардима квалитета.

Предшколске установе

Окосницу целог система ДБПВО чине предшколске установе. По својој природи тај организациони облик може да остварује готово све функције које има систем и да пружа интегрисане услуге. Главна линија инвестирања на националном нивоу и нивоу јединице локалне самоуправе мора ићи ка ширењу и оптимизацији мреже установа (тај захтев је дефинисан и у стратешким документима као што су Национални план акција за децу, Миленијумски циљеви развоја и Правци развоја и унапређивања квалитета прешколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010 - 2020). Мрежа установа мора бити проширена, нарочито у неразвијеним и сеоским срединама.

Поред тога што треба ојачати и/или оптимизирати мрежу предшколских установа, установе морају да остваре унутрашњи преображај: да развијају и негују инклузивну образовну политику, да буду флексибилно организоване, да примењују интерактивне и активне методе васпитно-образовног рада које су усмерене на дете, буду усмерене ка остваривању права детета, отворене ка локалној средини, да организују програме и за децу из локалне средине која нису обухваћена тим установама и остваре интензивну сарадњу с родитељима и другим социјалним партнерима из локалне средине.

Такође, у систем ће се интегрисати сви постојећи организациони облици неге и васпитно-образовног рада с децом, без обзира на то ко је њихов оснивач, уколико су претходно акредитовани и по свим параметрима усклађени с националним стандардима квалитета.

Надлежности националног и локалног нивоа

Законским и подзаконским актима прецизно се дефинишу надлежности централног нивоа (националног) и локалног нивоа (локалне самоуправе) у погледу: оснивања предшколских установа и утврђивања програма и услуга; финансирања (укључујући и капитална инвестициона улагања); управљања предшколским установама; доношења програма рада; акредитације установа и програма; одређивања плата запослених у предшколским установама; запошљавања и отпуштања запослених.

План локалне самоуправе за ДБПВО

Свака локална самоуправа дефинише свој систем ДБПВО за одређени плански период. Тај план на најбољи начин излази у сусрет потребама породица и деце на територији локалне самоуправе и осигурава финансирање и одржавања тог система.

Локални систем се утврђује на основу испитивања потреба породица, деце и локалне самоуправе и у договору са свим релевантним социјалним партнерима.

Основне стратешке мере

- 1) Повећање обухвата деце предшколског узраста;
- 2) Осигуравање квалитета унутар система;
- 3) Повећање ефикасности система;
- 4) Обезбеђивање релевантности система.

Детаљна разрада начина спровођења, механизми и инструменти за праћење, процедуре извештавања и процене ефеката предвиђених стратешких мера биће дефинисани Акционим планом за спровођење СРОС.

Обухват деце предшколског узраста

У погледу овог параметра стратегија развоја треба да оствари два велика циља: да повећа обухват деце (зависно од потреба породица и деце одређеног узраста) и да повећа правичност система (већим обухватом деце из маргинализованих и социјално осетљивих група и из неразвијених подручја). План за повећање обухвата ће бити дефинисан Акционим планом за спровођење СРОС и усклађен са стандардима стратегије ЕУ 2020 и осталим релевантним међународним и националним стратешким документима, уз вођење рачуна о могућностима наше земље. За децу од 5,5 до 6,5 година биће обезбеђен потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике ППП. За сву децу од 4 до 5,5 година биће обезбеђено да бесплатно користе скраћене (полудневне) програме (приближно четири сата дневно, пет дана у недељи, у току једне школске године). За децу од шест месеци до три године и њихове породице биће повећан приступ програмима и услугама и обезбеђен обухват деце овог узраста у износу од 30%. Основне стратешке мере за остваривање тих циљева су следеће:

1) изградња нових предшколских установа, нарочито у неразвијеним регионима и у сеоским подручјима што се може остварити:

(1) обезбеђивањем средстава на републичком нивоу (буџетска средства, повољни кредити, донације) намењених неразвијеним регионима и општинама,

(2) мобилизацијом средстава локалних самоуправа и других локалних партнера (јавни и приватни бизнис, донације, спонзорства, уступање слободних простора или терена итд.);

2) адаптација расположивих простора у свакој локалној самоуправи (неискоришћени школски, спортски, културни простори, простори месних заједница, простори у јавним и приватним зградама, итд.) као јефтиније решење, при чему иницијатива за овакве адаптације треба да потекне од родитеља, месних заједница и локалних самоуправа;

3) диверсификација предшколских установа, програма и услуга на основу локалног система ДБПВО, с тим да диверсификовани систем треба да створи могућност за обухват све деце према потребама породица и поједине деце;

4) проширивање активности из делатности предшколских установа и на децу из локалних самоуправа која не иду у предшколске установе;

5) промена уписне политике за пријем деце у предшколске установе, тако да предност имају деца из дефаворизованих друштвених група и осигурање средстава за бесплатан боравак те деце (средства осигурава локална самоуправа);

6) до краја периода на који се односе ове стратешке мере локална самоуправа (када је потребно и уз подршку републичког нивоа) треба да гарантује сваком детету од 4 до 5,5 година могућност да користи квалитетни и акредитовани полудневни програм и/или услугу у предшколској установи или ван ње и то бесплатно;

7) предузимање свих законских, подзаконских и финансијских мера за потпуни обухват обавезним припремним предшколским програмом.

Квалитет

Систем ДБПВО може остварити своје функције ако се изгради национални систем квалитета у тој области. Изградња тог система ће се остварити следећим стратешким мерама:

1) дефинисање националних стандарда квалитета услова у којима се одвија ДБПВО, а то обухвата:

(1) стандарде квалитета простора у којима се релизују програми друштвене бригае о деци предшколског узраста и предшколског васпитања,

(2) стандарде квалитета опреме, дидактичких и игровних материјала,

(3) дефинисање услова за заштиту здравља, за квалитетну исхрану и безбедност деце (ове стандарде дефинишу одговарајући ресори);

2) стандарди квалитета васпитно-образовних програма, у које спада:

(1) дефинисање интегрисаних програма који су прилагођени развојним карактеристикама деце,

(2) стављање у средиште васпитно-образовних програма дечје активности које иницирају васпитачи или деца, а кључне су игровне активности деце,

(3) дефинисање основа васпитања и образовања (оквирног програма) на националном нивоу; програмска основа за уметничко предшколско васпитање и образовање мора да буде интегрисана у програм основног уметничког образовања, а одговорност за васпитно-образовни рад са децом предшколског узраста у области уметности треба препустити уметничким школама и њиховим стручним кадровима;

(4) дефинисање оперативних планова за сваку предшколску установу, односно за сваки локални програм предшколског васпитања; они ће бити усклађени с локалним и културним специфичностима и с потребама деце која су обухваћена тим програмом,

(5) укључивање родитеља и представника из локалне самоуправе у конципирање и реализацију програма;

3) стандарди квалитета запосленог особља, који обухватају:

(1) дефинисање стандарда професионалних компетенција васпитача и стручних сарадника који раде с децом (ти стандарди се дефинишу у делу СРОС који се односи на Образовање наставника на свим нивоима образовања),

(2) стандарде односа величине васпитних група у појединим узрастима и односа броја деце и васпитног особља, посебно за поједине узрасне групе;

4) стандарди квалитета васпитно-образовног процеса, који обухватају:

(1) третман деце у складу с правима детета, уважавање индивидуалних карактеристика сваког детета и његове личности те културних специфичности и различитости међу децом,

(2) стварање позитивне социјалне и психолошке климе у свим програмима за предшколску децу, позитивне и пријатељске интеракције деце и васпитног особља, која подстиче децу на самосталност и код деце доприноси изградњи позитивне слике о себи и о окружењу,

(3) интензивну сарадњу с родитељима у реализацији васпитно-образовних активности;

5) предшколска установа, односно програм као целина.

Параметри помоћу којих се утврђује квалитет установе и програма као целине јесу: општа организација активности у установи/програму и понуда разноврсних активности (игровних, истраживачких, социјалних, стваралачких, културних, спортских, рекреативних, слободних, изборних) која даје могућност сваком детету да буде максимално укључено у све процесе и да испољи своје афинитете и способности, општа позитивна атмосфера, квалитет социјалних односа и интеракције унутар установе и програма, добробит деце и осећање задовољства код деце, укљученост породице у планирање и развој установе и програма, укљученост представника локалне самоуправе у рад установе.

Све наведене категорије стандарда квалитета утврђује Национални просветни савет на основу предлога одговарајућих националних стручних и научних институција и уз консултовање истакнутих експерата. У припреми националних стандарда квалитета обавезно учествују професионална удружења васпитача и савета родитеља.

Увођење националног система акредитације за предшколске установе и програме, који се заснива на горе наведеним категоријама стандарда квалитета. Систем акредитације обухвата прецизне и транспарентне процедуре акредитације и систем за контролу примене. Институције које врше акредитацију морају бити аутономне. Систем акредитације укључује и процедуру самоевалуације предшколских установа/програма и учешће родитеља у процесу акредитације.

Повећање ефикасности система

Ефикасност система ДБПВО посебно је значајан због економског стања у земљи, ограничености јавних буџетских финансијских средстава и због потребе да се у таквој ситуацији обезбеди што већи обухват деце. Стратешке мере за повећање ефикасности система су следеће:

1) Рационална расподела надлежности између републичког нивоа и нивоа локалне самоуправе (ова мера се дефинише у делу СРОС који се односи на финансирање образовања);

2) Правично дефинисање удела у финансирању из јавних извора (републичких и из локалних самоуправа) и приватних извора (партиципације родитеља). Саставни део овог правичног система јесте и систем субвенционисања породица из јавних средства на основу економског статуса сваке породице, укључујући и бесплатан боравак деце из неких категорија (из друштвено маргинализованих друштвених група);

3) Прецизно дефинисање облика ДБПВО који ће бити бесплатни (на пример, права свих породица на бесплатни полудневни програм за децу од четити до пет и по година), зависно од процене Владе о најбољем интересу државе у овој области;

4) Постепено увођење финансирања јавних предшколских установа и програма по глави детета (систем *per capita*), после брижљивих пробних примена тог система;

5) Практична примена јефтинијих облика ДБПВО уз осигуравање квалитета (адаптација постојећих простора, флексибилнији и алтернативни програми и услуге, коришћење локалних расположивих просторних, материјалних, институционалних и људских ресурса) и боља координација ресора образовања, здравља, социјалне политике и комуналних служби на локалном нивоу.

Релевантност

Релевантност система друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања проистиче из његових сложених функција. С обзиром да у Србији не постоје анализе педагошких, социјалних и економских ефеката система ДБПВО, потребно је унапредити истраживачку праксу, и то: организовати систематска научна истраживања и евалуационе студије у циљу доношења одлука заснованих на подацима и успоставити национални систем индикатора за праћење система. Могуће области истраживања јесу: ефекти целокупног предшколског васпитања и образовања, а посебно ППП на већи обухват деце из маргинализованих група обавезним образовањем, на смањење осипања деце у току основног образовања и на успех деце у основној школи, на допринос инклузивном предшколском васпитању и образовању, бољој социјалној интеграцији деце из маргинализованих група, на дугорочну превенцију сиромаштва, на запошљавање жена и слично. Да би се успешно успоставиле све стратешке политике и мере и пратила њихова примена у функцији даљег унапређења и развоја система, неопходно је ојачати структуре управљања унутар система.

6. Потребне промене у окружењу

Због природе система ДБПВО и његовог мултиресорског статуса, неке промене у ширем окружењу управо су виталне за остваривање његових сложених функција. Због тога се предузимају следеће мере:

1) извести децентрализацију и промену положаја локалних самоуправа (припреме су у току), посебно у области друштвених делатности;

2) усвојити прецизну законску регулативу која дефинише компетенције републичких органа и органа локалне самоуправе за финансирање система, положај

васпитача, стандарде квалитета, систем акредитације предшколских установа и програма, плате запослених, услове за запошљавање и отпуштање с посла и слично;

3) побољшати законску регулативу државне управе у циљу прецизног дефинисања надлежности појединих ресора и интерресорске сарадње ради више функционалности система ДБПВО.

7. Потребне стратешке релације с другим системима

Стратегија развоја система ДБПВО рачуна и на сарадњу с другим системима.

Међуресорна координација и сарадња, и то:

1) успостављени механизми на националном и локалном нивоу за координисано спровођење стратешких политика и мера треба да остваре пуну ефикасност, пре свега на нивоу прикупљања релевантних података о деци и формирању валидне образовне статистике која ће омогућити планирање развоја система засновано на подацима, оптимизацију мреже установа, програма и услуга, праћење и мерење ефеката рада у циљу постизања праведнијег обухвата, обезбеђивања квалитета и одговарајућег васпитног утицаја на дете, у складу с потребама детета и породице;

2) институционална и програмска прилагођавања у здравственом систему и систему социјалне заштите су потребна како би се развијали интердисциплинарни приступи и праксе у домену бриге о деци и предшколског васпитања и образовања, посебно кроз инклузију деце;

3) међуресорна сарадња би морала бити озваничена кроз успостављање републичких и локалних механизма одрживости (као што су међуресорни споразуми о сарадњи, тела и радне структуре), како би се у заједници планирали и развијали интегрисани програми и услуге с прилагођеном понудом детету и породици, посебно када је реч о специјализованим и посебним програмима и услугама, а које обухватају утицај свих релевантних ресора (и надлежних институција и управних структура);

4) потребна су и одређена институционална и програмска прилагођавања у култури, уметности, спорту, како би се ови ресори у већој мери отворили за подршку раном развоју деце и предшколском васпитању и образовању;

5) потребна је сарадња полиције, судства, тужилаштва и повереника за заштиту равноправности у превенцији ризика и креирању безбедног окружења те у заштити од злоупотребе, занемаривања и злостављања деце;

6) значајно је и укључивање техничке и технолошке заједнице у формулисање механизма за увођење предшколске деце у свет науке, за подржавање дечје радозналости и жеље да открију и истраже природне феномене и свет око себе.

Јавна комуникација и заступање стратешких политика у јавности

У спровођењу стратегије развоја диверсификованог система ДБПВО предшколске деце неопходан је позитиван приступ и подршка медија и то како кроз реално приказивање друштвеног положаја деце овог узраста и важности њиховог укључивања у предшколске установе, програме и услуге, тако и кроз промовисање основних вредности и принципа на којима се заснивају актуелне политике унутар система, односно програми и услуге намењене деци и породицама.

Такође, у овој области потребно је развијати радијске и телевизијске програме те истраживачко и репортажно новинарство. Затим је неопходна продукција образовних, васпитних, популарно-истраживачких, научних, културних, уметничких садржаја и програма за децу и родитеље, васпитаче, наставнике и друге запослене у систему и све то у складу са СРОС.

Поред тога, потребна је снажна подршка грађанског сектора у смањењу дискриминације и у промоцији и праћењу остваривања права детета и породице у области бриге о деци и предшколског васпитања и образовања.

III. ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија основног образовања и васпитања јесте да буде темељ целокупног система образовања и да обезбеди квалитетно образовање свих грађана.

Функција основног образовања јесте да базично описмени ученике из свих области значајних за живот у савременом свету, да развија функционална знања, умења, мотивацију за учење, ставове и вредности неопходне за формирање националног и културног идентитета, те базичне културне потребе и навике, што оспособљава за даље школовање, целоживотно учење и активан и конструктиван живот у савременом друштву.

1. Визија развоја основног образовања и васпитања

Кључна стратешка обележја овог образовног подсистема су обухват ученика основним образовањем; квалитет образовања (услова, наставног процеса, наставника, ученичких постигнућа и квалитет школе као институције); ефикасност и релевантност.

Главне основе за формулисање стратегије основног образовања представљају: пројекција друштвеног и економског развоја у Републици Србији 2020, документи Република Србија 2020 и Европа 2020 који садрже визију будућег развоја Републике Србије и Европе у наредној декади као општег контекста у коме ће се одвијати образовни процес; Правци развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2020. године где је дат кључни оквир за стратегију развоја основног образовања и васпитања; Миленијумски циљеви развоја (у даљем тексту: МЦР), међународни и национални програм који се фокусира на обухват све деце основним образовањем (прати се преко три индикатора: стопе уписа у основну школу, процента ученика који од првог разреда пређу у пети разред и стопе писмености у добу од 15 до 24 године старости) и Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Републици Србији, која нуди релевантне податке о институционалним и људским ресурсима у основном образовању и анализу стања у образовној статистици, што је неопходно за установљавање полазног стања у образовању у Републици Србији.

До 2020. године сви дечаци и девојчице законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социо-економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћени су

квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (тј. завршава основну школу 93% генерације), не само на националном нивоу већ и за категорије деце из осетљивих група (сеоска, ромска, сиромашна деца и деца са инвалидитетом и сметњама у развоју).

Основно образовање и васпитање представља добру и подстицајну средину за развој деце у којој ученици овладавају квалитетним знањима и умењима, основним компетенцијама и базичном писменошћу из свих области које се уче у основној школи, тако да та знања могу међусобно повезивати и примењивати у даљем школовању и у свакодневном животу.

Основне школе су установе с препознатљивим идентитетом, представљају добар васпитни модел ученицима целином свог рада и разноврсним активностима у богатим наставним и ваннаставним садржајима (образовним, научним, културним, спортским, еколошким, техничким и предузетничким). Оне плански и континуирано сарађују с локалном заједницом и различитим релевантним институцијама са циљем да ученици формирају добру сазнајну основу, развију мотивацију за учење и интелектуални рад, као и да се утиче на стварање основе за развој културних потреба и навика код ученика.

2. Садашње стање основног образовања и васпитања

Обухват ученика основним образовањем

Иако је пре више од 50 година (1958) уведено обавезно бесплатно основно школовање (у даљем тексту: ОШ), још увек значајан проценат грађана нема потпуно ОШ (22%, Попис, 2002). Сва деца нису обухваћена основним образовањем: око 5% генерације не улази у школу (процент уписа у ОШ је 2009. године био 95,2%, према РЗС, а 94,9% према Multiple indicator cluster survey, у даљем тексту: MICS, 2010) и ту нема разлике по полу (индекс паритета 1,01 РЗС, 2010; MICS 2010), али има разлике код осетљивих група. На селу је то улазно осипање веће од просека и, што је забрињавајуће, с годинама се повећава: обухват деце са села је пао с 81,15% у 2005 години. На 77,4% у 2009. години, а 2008. године уписано је у ОШ за 1,8% мање деце него 2005. године (МЦР, 2009).

Од свих осетљивих група ромска деца се у најмањој мери уписују у ОШ. Немамо тачан податак о броју ромске популације у земљи, али се процењује да је величина генерације ромске деце око 25.000 и да 70% њих иде у ОШ (МЦР, 2009). Обухват ромске деце ОШ је порастао у периоду 2002 – 2007. године са 56% на 73% (Анкета о животном стандарду, у даљем тексту: АЖС, 2007). Према MICS 2010, 78% ромске деце из сегрегисаних насеља уписује се у ОШ. Ипак, податак да је број ромске деце која се уписују у специјалне школе опао са 8% на 6% (МЦР, 2009) указује на њихов бољи обухват редовним школским системом.

Висока је стопа осипања у току ОШ, иако не постоји тачан и прецизан податак о томе. Стопа преласка деце у пети разред узима се као индикатор у међународним извештајима (МЦР, Лаекенови индикатори, ЕУО). Када се погледа национални просек, стање се за последњих пет година поправило, стопа осипања при преласку у пети разред је смањена испод 1% (са 1,14% на 0,87%, МЦР, 2009). Али овај просек замагљује

озбиљан проблем унутрашње неправедности система у коме постоји тренд пораста осипања деце из осетљивих група, пре свега сеоске и ромске деце, а појављује се разлика и код девојчица (1,2% нижа стопа преласка у односу на дечаке). Године 2005. у пети разред је прелазило око 95% деце у градским и 92% деце у сеоским срединама (МЦР, 2006), а 2008. године, према проценама, осипање сеоске деце било је 14,25%, а 50% ромске деце (МЦР, 2009).

Стопа завршавања ОШ је 95,2% (РЗС, 2009), међутим методологија рачунања овог податка је таква да он говори колико је деце изашло из осмог разреда, али не колики је проценат од уписане генерације завршио ОШ (не прати се генерација). Стопа завршавања ОШ код деце са села је знатно нижа (74,14%), постоји тенденција мањег завршавања међу дечацима и пораста стопе завршавања међу девојчицама (МЦР, 2009). И међународна испитивања указују на тренд да су дечаци мање успешни у школовању и да је на образовним нивоима све већи раскорак у полној структури. Осипање у току основне школе је драстично код ромске деце. По последњим подацима о ромској деци из сегрегисаних насеља 78% се уписује у основно образовање, а завршава га 34% (MICS 2010). Немамо поуздан податак о стопи завршавања ОШ деце са инвалидитетом и сметњама у развоју, постоје подаци само о деци која су у систему (Завод за унапређивање образовања и васпитања), али не и колико их је остало ван система.

У европским документима наглашено је да би осипање деце у току основног образовања требало да буде испод 10%. Укупно осипање ученика из основног образовања чине деца која се не упишу у ОШ, која не пређу у пети разред и која не заврше основну школу, што је према постојећим анализама и проценама између 10 – 15% генерације, с тим што је значајно веће код деце из осетљивих група. Овоме би требало додати и проценат деце која не прелазе у средњу школу, тј. не настављају школовање, што се последњих година креће око 2%. Слаба припремљеност деце из осетљивих категорија за школу јесте један од узрока осипања (в. део Друштвена бригаа о деци и предшколско васпитање и образовање). Обухват ове деце предшколским васпитањем и образовањем је мали (обухват трогодишњака у Републици Србији је 34,80%, а четорогодишњака 39,83%, а у окрузима у Централној Србији 11%–25%, РЗС, 2010). Европски циљ је обухват 95% деце овог узраста до 2020. године. Укупан обухват обавезним ППП у 2009/10. години износи 87,82%, а значајно варира по окрузима, од 55% до 85% (РЗС, 2010).

Од претходне државе (Савезне Републике Југославије) наследили смо добру мрежу основних школа, око 60% места с преко 100 становника у Републици Србији има школу. Међутим, мрежа школа није прилагођавана бројним друштвеним променама (демографским, привредним, економским, социјалним) које су се дешавале у средини. Корективни механизми мреже су слабо развијени: домови за ученике основне школе не постоје (чак и тамо где би било оправдано постојање сталних или повремених домована), превоз ученика није адекватно уређен, а нису развијени механизми и мере посебне подршке деци из осетљивих група да не прекидају школовање (стипендије, домови, плаћање путних трошкова до школе, обезбеђивање услова за вежбање и рад у школи, нпр. обезбеђивање музичких инструмената и сл.). Због потребе за економском ефикасношћу образовања кренуло се у рационализацију, а не оптимализацију мреже школа. Последњих година у МП теку некоординисане паралелне активности око оптимизације мреже, без укључивања свих релевантних партнера и без пуног

учествовања локалне средине и њене претходне припремљености за то. Рационализација мреже школа може довести до додатног угрожавања праведности основног образовања и може негативно утицати на његову, и овако недовољно добру, педагошку ефикасност.

Уметничко образовање будућих уметника одвија се кроз систем основних и средњих уметничких школа. Основно уметничко образовање обухвата музичке и балетске основне школе и одвија се увек у комбинацији с редовним ОШ. Постоји 37 школа за основно музичко образовање, 31 средња и основна музичка школа истовремено; у оквиру основних музичких школа покрива се и предшколско музичко образовање, а основно и средње балетско образовање у оквиру 3 балетске школе. Укупан обухват деце основним музичким образовањем износи 2,7%, док је у европским земљама 10 –15%. Око 50% општина у Републици Србији нема уметничку школу.

Квалитет

На квалитет основног образовања утичу и услови рада по школама, од физичких (зграда, простор, инфраструктура) до опреме (опремљеност кабинета, библиотека, дидактичка средства, асистивна образовна средства, инструктивни материјали). Да би школа утицала на ученике, не могу елементарни услови у школи бити гори него они које ученици имају код куће (посебно када је у питању елементарна инфраструктура), а опрема би морала бити таква да школа може да прати новине и користи иновације у раду с децом. Још увек, посебно на селу, има непримерених услова за рад (нпр. половина школа није прикопчана на јавну канализациону мрежу). Школску библиотеку има две трећине школа у Републици Србији, а проблем је њихова опремљеност – мало књига (у просеку 17 књига по ученику), мало нових наслова и друге потребне литературе (методичких приручника, инструктивних материјала, речника, енциклопедија, електронских извора података итд.). Пошто ретко које истурено одељење има библиотеку (не говоримо о њеној опремљености и функционалности), то значи да тамо где су највеће потребе за додатном образовном стимулацијом (низак социо-културни и економски ниво средине, низак образовни ниво родитеља, мање и теже доступни сви образовни, културни и научни садржаји), ње најмање има. Кроз пројекат „Дигитална школа”, који је започело министарство надлежно за телекомуникације и информатичко друштво 2008. године, око 95% школа (2808) добило је рачунарски кабинет. Међутим, многе школе, посебно у неразвијеним крајевима, још увек немају интернет конекцију, а рачунаре и интернет конекције немају ни сви ученици код куће, посебно на селу. У сеоском делу 39,7% домаћинства поседује рачунар, а интернет прикључак већином поседују домаћинства са месечним приходом 600 евра и више преко (87,1%), а са приходом до 300 евра – 36,7% домаћинства. Јаз између града и села је велики и незнатно се повећао у односу на 2010. годину (стопа раста заступљености рачунара у урбаном делу је 2,1%, у сеоском 1,4%, РЗС, 2011).

Планови и програми су обимни и нефлексибилни, једнако се спроводе у школама с великим бројем ученика у разреду и у комбинованим одељењима. Концепт изборне наставе није разрађен нити добро постављен, по актуелним наставним програмима не постоји никаква могућност избора ни за ученике ни за саму школу. Програми су још увек писани као листе тема, садржаја, предмети су слабо повезани и

то онемогућава интегрисање садржаја и тематску наставу, а постоји стални притисак да нови садржаји постану школски предмети. Неке уметничке дисциплине (драма, балет, филм, креативне индустрије, дизајн, фотографија) нису укључене у програм, не јављају се ни као садржај ни као метода рада у наставној или ваннаставној активности школе.

Изузетно је мала заступљеност модерних облика рада у школи – доминира предавачка настава, а мало се примењују активно учење, истраживачке методе, индивидуализирана настава и други начини рада који су усмерени на ученика и омогућавају њихово веће учење у наставном процесу, развијају њихове више менталне процесе, мотивацију за учење, оспособљавају их за функционалну примену знања и даље учење и рад. Иако су кроз разне пројекте развијени такви облици рада и неки од њих су прошли и међународну проверу, они веома тешко постају део редовног система, вероватно зато што се изискују радикалне промене у схватању природе процеса наставе/учења и улоге наставника и ученика у њему. Због рационалности је смањиван број одељења и повећаван број ученика у разреду, што има негативне ефекте на педагошку ефикасност (превелик број ученика у одељењу је препрека за примену модерних облика рада и за примену инклузивног приступа).

Подизање квалитета наставника један је од најделотворнијих начина да се унапреди квалитет образовања. Нажалост, и поред одговарајуће квалификационе структуре евидентна је ниска обученост наставника за савремени концепт учења/наставе и реализацију постављених циљева и стандарда. У пракси још увек доминира стари концепт образовања наставника, постоји негативна селекција наставника, неуједначен је квалитет обуке студената будућих наставника на факултетима, мало је практичног рада, недовољно ППМ обуке, не постоји обука за саветовање, за рад у комбинованим одељењима и малим школама, полагање стручних испита и полагање за лиценцу измештено је с наставничких факултета, па је тиме ангажован мањи број компетентних стручњака и нижи је квалификациони ниво за оцену психолошко-педагошке обучености будућих наставника (в. део *Образовање наставника*).

Концепт усавршавања наставника је проблематичан јер је акценат на улазу (прикупљању поена од семинара), а не на излазу (ефикасној примени наученога у пракси). Није развијен концепт професионалног развоја наставника. У номенклатури занимања не постоји занимање наставник, а поготово не постоје занимања каква се срећу у европским земљама, као што су наставник драме, наставник драме и плеса, наставник игре и слободног времена и слично. Норматив о стручној спреми наставника није прилагођен новим звањима нити је ревидиран, стално расте листа оних који могу да предају одређени предмет (као и захтеви факултета, других институција и појединаца). Постоје синдикати и стручна друштва, али не постоји професионално удружење наставника које брине о важним професионалним питањима и које би сарађивало с бројним европским удружењима наставника.

Многе анализе указују на континуирано недовољно висок ниво знања и умења који стичу ученици у ОШ, неразвијене нужне компетенције за даље школовање и свакодневни живот и ниску ученичку мотивацију за учење и интелектуални рад. Постигнуће наших ученика на међународним испитивањима указује да је квалитет нашег образовања испод међународног просека, посебно што се тиче функционалне

примене знања. Тако на пример, на TIMMS 2007 просек ученичких постигнућа у области природних наука је 470, а у области математике 486 у односу на просек 500. У поређењу с резултатима на TIMMS 2003. године, ученичка постигнућа у овим областима бележе пад (486 – у односу на просек 473 и 477 – односу на просек 466). На PISA тестирању које проверава применљивост стечених знања и вештина постигнућа наших ученика су слабија него на TIMMS. У односу на OECD просек 500, ученици из Републике Србије су у просеку постигли 60 поена мање, што је једнако ефекту од нешто више од једне године школовања у земљама OECD. Анализа постигнућа наших ученика по нивоима задатака показује да је изузетно мали број ученика у највишим категоријама постигнућа (у две највише категорије испод 1% у домену читања, око 1% у домену науке и 3% у математици) и веома велики проценат ученика у оним најнижим (око 2/3 у најниже две категорије у све три области). Око трећине ученика спада у категорију оних који нису функционално писмени у домену читања, што значи да сваки трећи ученик у Републици Србији има тешкоће у читању сложенијих текстова, што је значајна препрека за њихово даље школовање.

На последњем PISA тестирању наши ученици су постигли боље резултате него на претходном и тај напредак је виши него у другим земљама. На постигнућа која ученици остварују у овим међународним тестирањима утиче више чинилаца (нпр. припремљеност ученика за овакав вид испитивања, могућност да су задаци у тестовима у већој мери усаглашени с програмима појединих земаља него с програмима других и сл.), па тумачење резултата и извођење поузданих закључака захтева дубљу квалитативну анализу добијених података према специфичном социо-културном контексту, посебно када се закључци односе на образовну политику земље. У том смислу, резултате на међународним тестирањима требало би схватити као важан показатељ успешности властитог образовног система, његових добрих и слабих страна, а не као пуко поређење са другима.

Дакле, ученици излазе из ОШ без довољно развијених базичних компетенција које су им потребне и важне за наставак школовања и за боље сналажење у приватном и јавном животу. Поред недовољне функционалне, математичке и научне писмености, кроз ОШ ученици скоро уопште не развијају уметничку и културну писменост (што је циљ образовања на основу члана 4. став 2. ЗОСОВ), нити базичне културне потребе и навике које су важне за формирање вредносних ставова неопходних за живот и рад у савременом друштву те за приватни и професионални живот сваког грађанина.

Здравствено-спортска подршка развоју деце веома је слаба. Спорт је доступан углавном талентованим ученицима, али и поред тога што јесте део редовних школских активности усмерених на развој деце и улагање у њихово здравље, спортске секције се плаћају по школама, велики број ученика се ослобађа наставе физичког васпитања, а објективне потребе су све веће (деца много седе у школи и код куће, све више времена проводе за рачунаром, млађима су школске торбе претешке, деца једу нездраву брзу храну и сл.).

Начин оцењивања рада школе, наставника и ученика није довољно добар и информативан, не разликује школе и наставнике који раде савесно, добро и постижу резултате од оних који формално отаљавају свој посао. Ученичке оцене су недискриминативне и необјективне (веома је чест случај да је 2/3 одељења има одличан

успех, просечна оцена ученика у ОШ је преко 4, 3/4 ученика на крају ОШ имају одличан или врло добар успех), а начин оцењивања већином је оцењивање успешности репродукције градива. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања припремио је стандарде и инструменте за екстерно вредновање школа који укључују седам различитих поља.

Квалитет школских уџбеника се поправио у последњој деценији, мада има још много озбиљних проблема с њиховом концепцијом и конструкцијом. Проблем представљају неадекватни стандарди квалитета уџбеника на основу којих се тренутно врши њихова оцена. У овом пољу имамо богату, међународно релевантну експертизу, али она није узидана у постојећа решења.

Васпитање је неутуђиви и саставни део сваког образовања. Школа васпитно утиче целокупним својим деловањем, кроз начин образовања својих ученика, кроз посебне активности и садржаје чија је сврха да васпитавају ученике, али и својом културом, етосом и препознатљивим идентитетом. Запостављена је васпитна улога школе у основном образовању. Ако је настава доминантно предавачка, оцењује се репродукција с разумевањем наученог, оцене су недискриминативне, мало ваљане и поуздане, школа окренута ка уско когнитивном аспекту а не целовитом развоју личности ученика, нема партиципације ученика у процесу наставе/учења, не обраћа се пажња на читав сет важних циљева, онда је јасно да такав модел у најбољем случају може формирати особу која добро познаје чињенице али није самостална, способна за повезивање и примену знања те за сарадњу с другима, није обучена за тимски рад, за преузимање одговорности, доношење одлука, препознавање и приступање решавању проблема, и ниска јој је мотивација за учење и интелектуални рад. Школе немају свој препознатљив идентитет и у многима влада генерално лоша атмосфера (неугодна општа клима, често рђави међуљудски односи унутар наставничког колектива, између ученика, ученика и наставника, наставника и управе школе, дешава се насиље у школама), пад етичких стандарда (наставници касне на часове, велики број часова се не одржава или се настава скраћује, огроман је број изостанака ученика с наставе, низак осећај припадности школи код ученика). Ваннаставне активности по школама су сиромашне, негде скоро и не постоје, нема васпитно-образовних активности на екскурзијама, настави у природи или рекреативној настави. Веома често наставници своју радну недељу своде само на држање часова наставе. Ретко где се држи допунска и додатна настава – стога су ученици знатно више упућени на приватне часове. Школе најчешће раде у две смене што не оставља ни времена ни простора за остале активности у школи, а и даље се иде на просторно обједињавање школа с мањим бројем ученика. Ретке су културне и јавне активности школа у локалним самоуправама (књижевне вечери, концерти, промоције књига, изложбе, хуманитарне акције, волонтерство, еколошке, акције за заштиту човекове средине итд.), а ретки су некада веома присутни, а васпитно-образовно моћни, модели рада ученика као што су различите дечје организације (извиђачи, планинари, дечји савези и др.), разни клубови (нпр. младих техничара), разноврсне акције друштвено-корисног рада, подмладак различитих организација (културних, спортских, друштвених, хуманитарних, здравствених, еколошких, техничких и др.). Ови облици рада омогућавају трансгенерацијску сарадњу, сарадњу са различитим партнерима и ван школе, нуде прилику за откривање и развој

различитих ученичких интересовања и способности, осмишљавају школско учење и сврсисходно организују део слободног времена деце и младих.

Постоје бројни проблеми са увођењем инклузивног приступа у школама: локалне самоуправе се ретко баве планирањем обухвата деце ОШ и укључивањем деце са специфичним потребама; слаби капацитети школа за препознавање унутрашњих препрека и прављење инклузивног школског развојног плана; велики отпори инклузији; још увек медицински, а не педагошки приступ проблему (мада је донет Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику („Службени гласник РС”, број 63/10); доминантно предавачка настава која не оставља простор за индивидуализован приступ; веома слаба спољна институционализована професионална помоћ; родитељи не учествују у поступку доношења одлуке о детету; постоје предрасуде, посебно према ромској деци; људи у образовању генерално мало знају о инклузији и не разумеју је добро; нема образовне статистике о деци са инвалидитетом и сметњама у развоју; проблем с наставком школовања ове деце након ОШ (налази су преузети из анализе Rado, 2009 и Rado & Lažetić, 2010); одуство систематског буџетирања ресурса неопходних за отклањање грађевинских и информацијско-комуникацијских баријера у школама, недостатак педагошких асистената, недовољна примена индивидуализованог приступа и прилагођавања наставе потребама деце.

Сарадња школе и породице није базирана на партнерству, доминира стари концепт који се већином своди на информисање родитеља и комуникацију када се јаве проблеми. Школе су великим делом изоловане (затворене у себе), мало сарађују с другим образовним, културним и научним установама и с локалном самоуправом. У школским плановима често постоје посете некој културној институцији, али не постоји планирана, осмишљена сарадња с утврђеним програмом, циљевима и начинима рада који су унети у планове рада обе институције. Слично је и када су у питању научне установе. Школе не користе локалне ресурсе у васпитно-образовне сврхе, па млади немају прилике да осмишљено и плански учествују у животу властите заједнице и да тако боље схвате средину у којој живе, развију партиципацију, свест о друштвеној одговорности грађана, солидарност, различите социјалне компетенције и здраве стилове живота. Резултати истраживања показују да локалне самоуправе не препознају могућности сарадње школа и установа културе.

Управљање школом важно је за остварење њених функција. Нажалост, управа школе се чешће поставља по политичким критеријумима, него по образовним. Директори још увек не пролазе обуку за савремено управљање у образовању и не одговарају колективу за ефикасност управљања школом.

Ефикасност

Генерално гледано, систем основног образовања и васпитања не остварује у потпуности своју мисију, што се види на основу два кључна показатеља: (1) непотпун је обухват деце основним образовањем и висока је стопа осипања – немамо систематско истраживање осипања деце у Републици Србији, у којим категоријама деце је оно највеће, каква је регионална слика осипања, који су главни разлози напуштања школе; (2) ниска је ефективност основног образовања – недовољно висок ниво знања и умења,

неразвијене нужне компетенције за даље школовање и свакодневни живот, ниска ученичка мотивација за учење и интелектуални рад.

Низак квалитет знања и умења које стичу ученици у основној школи јесте проблем и за економски развој земље (постоји позитивна корелација између образовних постигнућа и степена економске развијености земље).

Деци из осетљивих категорија није једнако доступно образовање и негативни социјални и економски фактори озбиљно утичу на њихово напуштање школе, што је даље основа за повећавање дубине и оштрине сиромаштва на селу у односу на град, повећавање регионалних неравномерности и тренд повећавања социјалне искључености у земљи, што је супротно европским стандардима и трендовима. Борба против сиромаштва и социјалне искључености представља кључну компоненту социјалне политике држава чланица ЕУ и један од циљева стратегије Европа 2020. У Републици Србији нису довољно развијене превентивне мере и механизми подршке деци из осетљивих категорија како би се спречило њихово напуштање школе. Дакле, постоји проблем с доступношћу и праведношћу основног образовања, а то бива извор за генерисање социјалне искључености, а с њом и већих социјалних давања, јер су чланови осетљивих група мање оспособљени за запошљавање и бригу о себи и својим породицама.

Није у довољној мери ефикасан систем уметничког образовања младих генерација, недовољан је обухват деце различитим видовима уметничког образовања, како за формирање будућих уметника, тако и за развијање опште културе младих.

Релевантност

Релевантност основног образовања и васпитања јасна је из његове функције да представља темељ целокупног процеса образовања и део система у коме је велики поврат уложених средстава и велике социјалне добити од њега. С обзиром на релевантност овог дела образовања, очигледно је да се мора нешто чинити на поправљању стања ефеката основног образовања и васпитања не би ли се Република Србија учинила конкурентном у ширем значењу речи.

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге и потенцијали основног образовања и васпитања су следећи: по Уставу и закону обавезно је и бесплатно основно образовање и васпитање за све, што је нужан предуслов за подизање образовног нивоа грађана у земљи; постоји изграђена мрежа школа за реализацију уставног права на доступно основно образовање и васпитање; уведен је обавезни припремни предшколски програм као мера за припрему деце за основно образовање и васпитање и повећање обухвата (посебно деце из осетљивих група) и, дугорочно, повећање социјалне инклузије; имамо довољан број наставника одговарајуће квалификационе структуре у основном образовању; постоји инфраструктура за издавање уџбеника и уџбеници за све предмете; педагошко-психолошка служба постоји у већини школа, што је важан механизам за унапређивање квалитета процеса наставе/учења; полако се развијају и уводе стандарди за рад у основном образовању (квалитет рада образовно-васпитних установа, ученичких

постигнућа, наставничких компетенција, уџбеника), мада неки морају да се дораде; у претходној деценији развијени су и проверавани различити васпитно-образовни програми за унапређивање наставе у ОШ (носиоци су били организације цивилног друштва, у даљем тексту: НВО, удружења и одређене међународне организације) и многи наставници су похађали те програме усавршавања; скоро све школе имају рачунарски кабинет.

Листа слабости основног образовања и васпитања, нажалост, дужа је: непотпун обухват деце основним образовањем, не уписују се сва деца у ОШ, а многи је напусте пре краја, посебно ученици из осетљивих категорија; мрежа школа није усаглашена с новонасталим условима и у решавању питања у вези с мрежом институција основног образовања примењује се концепт рационализације, а не оптимализације; недовољно добри услови у школама, посебно у сеоским, малим школама и издвојеним одељењима; изузетно је мала заступљеност модерних облика рада у школи; наставници нису обучени за примену модерних концепата учења/наставе и нове улоге које следе из њих; превелика оптерећеност ученика а незадовољавајући ниво знања и компетенција с којима ученици излазе из школе; недовољно добар квалитет школских уџбеника; активност школе је сведена на наставу, ваннаставне активности се ретко где реализују; запостављена је васпитна улога школе; школе већином не представљају безбедну, квалитетну и подстицајну средину за развој ученика; евалуирање квалитета рада школе и наставника је формално; инструктивно-педагошки надзор и саветодавни рад у школама потребно је унапредити; бројни су проблеми у увођењу инклузије који могу угрозити целу идеју инклузивног приступа у школи; школе су доста изоловане и затворене саме у себе.

Могућности које могу подржати развој визије основног образовања и васпитања јесу: пројекција економског развоја у наредној деценији која види иновације и иновативност као централне привредне покретаче; могућност коришћења донаторских средстава и ЕУ фондова, што може омогућити рад на променама у основном образовању и шире; постојање механизма за повећање подршке образовању: корпоративна одговорност привредних друштава може бити механизам за увођење компензаторних и подстицајних мера у образовању (нпр. обезбеђивање превоза или средстава за превоз и смештај ученика који живе удаљено од школе; фондације за давање стипендија и награда добрим ученицима; уређење и опремање школа и ученичких интерната; плаћање похађања неформалних видова образовања – кампови, посете научним, културним и образовним институцијама у земљи и ван ње итд.), пореском политиком се може утицати на проширивање политике друштено одговорног понашања привредних друштава и тиме стимулисати улагање у школе и образовање ученика и укључивање у међународне програме који помажу решавање овог проблема; сензибилизовање политичких партија за важност доброг и квалитетног образовања у Републици Србији у контексту расправа о томе који нацрт развоја Републике Србије изабрати за наредни период; временска усаглашеност израда стратегија из културе и образовања што омогућава бољу координацију и спровођење мера сарадње; испуњавање услова за пријем Републике Србије у ЕУ је, такође, подстицај да се реализују мере које су у духу европских мера.

Озбиљне претње за поправљање стања у основном образовању и васпитању јесу: опште сиромаштво у земљи, продубљивање разлика (оштрине и дубине сиромаштва)

између села и града, угроженост породица с децом, држава оптерећена задуженошћу, малим БДП и сталним буџетским дефицитом; укупна улагања Републике Србије за просвету, истраживање и развој испод су просека ЕУ у релативном односу (3,5% БДП, наспрам око 6% у земљама ОЕСД), а поготово у апсолутном износу у односу на номинални износ БДП развијених земаља (нпр. Француска Република издваја 100 милијарди, а Република Србија само једну милијарду); највећи део издвајања за образовање иде за плате запослених; због честих политичких промена прекида се континуитет у спровођењу неопходних промена у образовању; дневна политика веома утиче на образовање и одлуке које се у њему доносе; недовољно вредновање образовања у односу на значај доприноса друштвеном развоју; изазови, који могу бити полуга развоја, али и претња за педагошку ефикасност система јесу финансирање по глави ученика и децентрализација образовања; образовна политика у Републици Србији није базирана на истраживању (knowledge-based policymaking), а истраживања у образовању нису препозната као један од приоритета у развоју науке у наредном периоду (в. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године („Службени гласник РС”, број 13/10)); недовољна и неадекватна повезаност и усаглашеност институција и појединаца у оквиру система образовања (МП и његове школске управе, Национални просветни савети, Завод за унапређење образовања и васпитања, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, институти који се баве образовањем, универзитет, наставнички факултети, струковна друштва) и непостојање блиске сарадње између истраживача, административаца, оних који праве образовну политику и наставника, то јест практичара, што јесте један од кључева за реалистичан и успешан развој образовног система и добрих могућности за учење.

4. Стратегија развоја основног образовање и васпитања

Главни изазови и опредељење стратегије

Постоји приличан раскорак између визије основног образовања и васпитања и тренутног стања. Нека питања је лакше решавати, нпр. како повећати обухват деце и смањити њихово осипање из основне школе, док је много већи проблем поправљање ефеката основног образовања, подизање квалитета знања, умења и компетенција с којима ученици излазе из школе. Чак и када имамо добре и јасне стандарде ученичких постигнућа, остаје много крупних, међусобно тесно преплетених проблема. Пре свега, то је питање образовања наставника за квалитетнији рад с ученицима (концепта, програма, праксе, увођења у посао, континуираног усавршавања), а посебно њиховог оспособљавања за рад у духу модерних концепција наставе/учења (схватање природе процеса учења, нових улога наставника и ученика, фокусирање на учење и оне који уче, креирање наставних ситуација које су подстицајне и олакшавају учење, избор квалитетних уџбеника, сарадња с колегама, праћење и унапређивање наставе).

Поред професионализације и добре припремљености наставника за рад, потребно је створити услове за примену иновираних знања и умења. Стварање услова подразумева много више од опремања школа и односи се на бројне промене у самој школи, али и у широј друштвеној средини, од вредности, односа према образовању,

прописаних стандарда рада, до практичних процедура и начина рада који ће подржати примену иновација за које спремамо наставнике.

5. Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Потпуни обухват деце основним образовањем

Кључна политика у том правцу јесте повећани обухват деце са села, ромске деце и деце са инвалидитетом и сметњама у развоју и смањивање њиховог осипања у току основне школе, тј. обезбеђивање да заврше ОШ, за шта су потребне следеће мере:

1) Повећати обухват деце узраста од три до четири године квалитетним програмима предшколског васпитања и образовања и обухват све деце ППП, посебно деце из осетљивих категорија којима је припрема за школу најпотребнија ради чега је потребно ангажовање школских управа и учитеља/ица у сеоским школама и локалних самоуправа/општина у праћењу обухвата деце и активном налажењу решења за интеграцију све деце, а у местима где нема предшколских установа за реализацију предшколских програма могу се користити простори школе (концепт проширене улоге школе у сеоским срединама), дома културе или неке друге локалне установе, али они морају бити претходно опремљени и прилагођени за боравак деце овог узраста;

2) Активно праћење уписа ученика и преласка у пети разред на нивоу локалне самоуправе: ангажовање локалне самоуправе, регионалне школске управе и школа у активном праћењу уписа деце у ОШ, преласка деце у пети разред, превенцији и решавању конкретних случајева прекидања школовања. Систематско праћење која су деца изван система;

3) У образовној статистици праћење генерације ради тачног увида у стопу завршавања ОШ;

4) Развијање корективних механизма мреже као што су: организовање ђачког смештаја, тј. постојање сталних, повремених или привремених домова за ученике основне школе, обезбеђивање посебног или усклађивање јавног превоза, или обезбеђивање трошкова превоза (плаћање или субвенционисање карата) за децу из удаљених места и сиромашних породица која од петог разреда морају да путују до школе, законодавно регулисање система учења на даљину, уз контролу квалитета, посебно за ученике који су хоспитализовани, или су изван система образовања, или из неких других разлога им је отежано редовно похађање школе, а један од предуслова који би помогао повећање доступности квалитетног образовања је и широкопојасни приступ интернету за свако домаћинство;

5) На основу података добијених истраживањем осипања ученика из ОШ (из којих категорија деце, којих региона, који су главни узроци осипања) доношење конкретних политика, мера и акција за дугорочно смањивање осипања;

6) Спровођење оптимализације мреже ОШ која у највећој мери уважава педагошке, културне и шире друштвене разлоге и која ће гарантовати остваривање права на образовање свих категорија становништва, а која ће бити економски најрационалнија. Због хетерогене морфологије основних школа нема могућности за доношење јединствених мера за читаву мрежу, јер су проблеми појединих категорија школа врло различити, па се мере за оптимализацију морају доносити у зависности од локалних специфичности, а не на основу републичких просека. Мале сеоске школе би требало сачувати где год је то могуће. Оне зависе од демографске ситуације у средини

у којој се налазе, али исто тако и саме утичу на демографско стање (кад место остане без школе, брзо остане и без становништва). Подршка овоме је и примена концепције *проширене делатности школа* у сеоским и неразвијеним срединама, да те школе постану вишефункционални центри (поред образовне преузимају и друге функције, нпр. културне, административне) и агенси развоја локалних сеоских заједница. Потребно је задржати специјалне школе за специфичне околности и за оне категорије деце за које су неопходне (в. део Обазовање и васпитање појединих категорија ученика и студената). Остале би требало да се претворе у ресурсне центре за пружање помоћи редовним школама, наставницима и породицама у примени инклузивног приступа у школама у општини или региону. Укидање школа за основно образовање одраслих и преношење те функције на редовне основне школе остварити у складу с концепцијом *проширене делатности школа* и с концепцијом функционалног основног образовања одраслих;

7) Постојање тима у МП за праћење и извештавање о стању у образовању и васпитању на селу и у осетљивим категоријама деце (обухват, осипање, завршавање школе и квалитет школовања). Прављење годишњег билтена с приказом стања и трендова. На основу анализе стања систематично планирање потребних финансијских, материјалних и људских ресурса потребних да се деци из осетљивих категорија пружи потребна додатна подршка и тиме обезбеде једнаке могућности за квалитетно основно образовање и васпитање;

8) Систематично нормативно регулисање уметничког образовања путем израде посебног документа о уметничком образовању у коме би се дао концепт кохерентног и свеобухватног система уметничког образовања од предшколског нивоа до универзитета. Тај документ би се бавио свим релевантним питањима, од основања уметничких школа, развијања бољег система за препознавања талената, до мера за већи обухват деце и младих уметничким образовањем и обезбеђивање доступности уметничког образовања свој деци, посебно деци у сеоским и неразвијеним подручјима и деци из осетљивих група. Повећање доступности уметничког образовања, флексибилност и отварање овог система ка свој деци која имају склоности јесте акција усмерена на развој опште културе, изградњу културних потреба и навика ученика.

Квалитет

Подизање квалитета је најтежи проблем при достизању визије основног образовања и васпитања, а има кључно место, јер основно образовање и васпитање поставља темељ за даље школовање.

Општа политика

Механизми заштите школа са мањим бројем ученика при увођењу финансирања по глави ученика. Неопходно је спровести механизме заштите тихх школа и школа у сеоским и сиромашним општинама, као и финансирање у случајевима рада с децом са инвалидитетом и сметњама у развоју – у европским земљама постоје различита решења, али је однос често 1:3 или 1:4, тј. за једно такво дете у разреду тражи се улагање времена, труда и финансирања као за три или четири детета без сметњи у развоју и инвалидитета. Потребно је прво на пробном узорку увести финансирање, а

након провере у читав систем. Четвороразредне школе које остају у систему треба да буду изузете од механизма финансирања по ученику.

Квалитет услова за наставу и учење

Услови у којима се ради у школи вишеструко су важни за квалитет постигнућа. За наставнике је то један од главних фактора школског успеха. Побољшање услова подразумева:

1) Подизање квалитета рада у сеоским малим школама и комбинованим одељењима, што подразумева боље услове за школовање (пристојна инфраструктура, хигијенски и безбедносни ниво, опрема за рад, дидактичка средства, асистивне технологије, интернет конекција), укидање комбинације четири разреда, планирање и вођење администрације прилагођено њиховим условима и развој приручних методичких материјала за рад у тим условима, веће укључивање ових садржаја у програм обуке на учитељским факултетима;

2) Дефинисање стандарда школског простора и дидактичке, уметничке и информатичке опреме и дефинисање механизма контроле примене тих стандарда. Стандарди би требало да обезбеде услове за једносменски рад ових школа, реализацију разноврсних активности школе и примену различитих метода рада, што је све нужно за остваривање мисије основног образовања и васпитања. Опремљеност информационо-комуникационим технологијама омогућила би школама у удаљеним крајевима да реализују део наставе и на даљину, чиме би се могао подизати квалитет ефеката учења/наставе у таквим срединама;

3) Ради веће ефикасности педагошког рада у целини, број ученика у одељењу, у свим школама, не треба да буде 22 – 25.

Квалитет образовно-васпитних планова и програма

1) Школе имају три врсте докумената: школски развојни план (који садржи приоритете за наредни период); школски програм за четири године (који обухвата све видове наставних и ваннаставних активности и сарадњу школе с другим институцијама и локалном средином) и годишњи план рада школе (у коме се конкретизују планови из претходна два документа за једну годину);

2) Неопходно је постићи целовитост сложене структуре активности школе, које су дате у школским документима: наставне, ваннаставне, изборне, факултативне и ваншколске активности и активности школе у локалној самоуправи. Вредновање рада школе мора обухватити и ваннаставне програме. Разноврсни ваннаставни програми конципирани су интердисциплинарно, урачунавају се у радно време наставника и у радно оптерећење ученика и финансирају се на основу програма рада школе. Део наставних програма може се реализовати кроз те активности, које су по приступу и начину рада другачије, па мање оптерећују ученике, без обзира на временски ангажман у школи. Стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности. Ученици не плаћају учествовање у секцијама, факултативним и ваннаставним активностима, јер се тиме избегава дискриминација ученика из сиромашних социо-културних средина;

3) Ревизија васпитно-образовних програма да би се обезбедила њихова савременост, функционалност, животна и социјална релевантност. Главни исход образовања и васпитања је стицање основних структура знања из појединих области, а то значи укључивање у програм оних садржаја који чине основни систем знања, метода и специфичних образаца мишљења у свакој важној области људског знања. Програми би требало да садрже одабрани репрезентативан узорак достигнућа из свих великих културних и научних области, она знања, умења и компетенције која су, суштинска, незаобилазна и која изражавају базичне структуре тих знања и специфичне обрасце мишљења, делања и вредности сваког од тих домена који је заступљен у програму образовања на неком нивоу или у неком облику образовања. Та знања, као организовани делови једног система знања, могу бити једини оријентир и интелектуални оквир за селекцију и осмишљавање многобројних нових информација с којима се свакодневно срећемо и за, евентуалне, промене наставних планова и програма;

4) Развијање васпитне функције школе кроз: начин на који се образују ученици (избор и квалитет програма, избор метода рада, наставници као модел); ваннаставне и слободне активности ученика, које својом природом и начином реализације нуде одређени систем вредности и моделе понашања; специфичне могућности у школи (нпр. огледно добро, школска радионица, ученичка задруга) које значајно утичу на васпитавање ученичког односа према раду. Својим целокупним деловањем, начином организације и функционисања и сарадњом с другим институцијама, организацијама, родитељима и локалном самоуправом, школа шаље снажну васпитну поруку ученицима;

5) Школа посебно брине о физичком развоју свих ученика, па се поред часова физичког васпитања организује целовит спортски живот школе у који су укључени *сви* ученици примерено својим способностима и склоностима. Школа самостално или у сарадњи са другим институцијама и организацијама организује активности за развој здравих стилова живота;

6) Увођење једносменског рада у школама (кад год услови то дозвољавају), а у добијеном простору и времену организовање диверсификованих облика квалитетних ваннаставних школских делатности за ученике. Само овако разуђене делатности школе могу да остваре образовне функције школе и развијају и појачавају васпитне функције школе. Уз то, продужени боравак у школи повећава безбедност деце у школи и делује као превентива за појаву друштвено непожељних облика понашања. Тамо где није могућ једносменски рад, обезбеђује се простор за ваннаставне активности у јавним установама у локалној самоуправи;

7) Обезбеђивање другачије структуре и временске сатнице у школској радној недељи за наставнике и ученике. Наставници и ученици имају свакодневно радно време (нпр. 8 – 16 сати) које поред часова редовне наставе обухвата и друге активности према програму школских активности. Мимо наставе и ваннаставних активности, ученици имају у школи сате за учење и консултовање с наставницима, као и обавезне спортско-рекреативне и културно-забавне активности;

8) Оптерећење ученика обавезном наставом не сме прећи 25 часова недељно, у млађим разредима не више од 20 часова наставе недељно, да би се оставио простор за остале видове школских активности. Оптерећење ученика зависи од више чинилаца (од обима и сложености програма, од начина рада наставника, организације рада школе, услова рада итд.), али је фонд часова редовне наставе битан чинилац оптерећења.

Активности другачије врсте (различити видови ваннаставних активности), другачији садржај и методе рада, и поред времског ангажмана нису заморни и доприносе развоју деце;

9) Увођење изборне наставе, конципиране према потребама и условима, која доприноси реализацији васпитно-образовних циљева школе и реализацији мисије основног образовања и васпитања. Програме изборне наставе праве наставници у сарадњи са стручном службом, управом школе и, по потреби, с релевантним партнерима из локалне средине, а уз консултовање ученика и родитеља. Требало би да програми буду интердисциплинарни, да се у њима превазилази предметна издељеност, да се повезују знања и умења из различитих области, да се развија општа култура и да су програми социјално релевантни, чиме би се подстицала мотивација и сазнајна оријантација ученика и васпитно деловало на ученике;

10) Флексибилост програма: наставници имају аутономију у избору дела наставног садржаја (који није већи од 10%) који би требало да прилагоде карактеристикама услова у којима раде, карактеристикама ученика с којима раде и специфичностима локалне средине. Циљеви тог дела наставе доприносе реализацији циљева предмета. Уз давање аутономије наставницима у школи, неопходна је континуирана подршка и помоћ за њену реализацију, а потребно је и дефинисати и то како ће се верификовати адекватност и сврсисходност тих делова програма које конципира актив наставника у школи;

11) Школски план рада предвиђа и програм активног учења у ваншколским условима који се реализује бар једанпут годишње према унапред развијеном програму и кроз сарадњу с референтним институцијама широм земље (могу се повезати са сеоским и другим школама које у оквиру своје проширене делатности реализују програме образовног туризма или сродне програме погодне за примену активног учења у ваншколским условима).

Квалитет процеса наставе и учења

1) Програм рада школе предвиђа коришћење разноврсних облика и метода наставе/учења усмерених на учење и ученика (добра предавачка настава, стваралачке и културне активности, самостални рад ученика, пројекатска настава, лабораторијске и теренске вежбе и сл.). Школске библиотеке и медијатеке интензивно се користе у редовној настави као простор за учење, за спровођење релевантних активности ученика за поједине предмете и медијско описмењавање ученика. Библиотеке и библиотекари треба да буду ресурс-центри, оспособљени за коришћење различитих извора знања, и тиме помоћ наставницима и ученицима у реализацији наставе и ваннаставних активности. За развој иновација је неопходно знање и креативност, флексибилност у мишљењу, толеранција на различитост, отвореност ума, способност решавања проблема, повезивање школских и животних знања и умења, ефикасна сарадња с другима, па се због тога обезбеђује коришћење потенцијала уметничког образовања у другим академским дисциплинама. Тиме се подстичу креативни и иновативни капацитети индивидуа, васпитава отворен и флексибилан однос и развијају креативни капацитети друштва. Разноврсне методе рада омогућавају бољу индивидуализацију наставе, излазе у сусрет специфичним потребама ученика, било да је реч о талентованим и обдареним ученицима или о ученицима који имају сметње и тешкоће у

раду. Без модерних облика рада немогуће је конципирати развој земље на принципима паметног, одрживог и инклузивног развоја, развити компетенције потребне за живот у савременом друштву, нити обучити радну снагу тако да се прилагођава технолошким променама и новим облицима организације рада и доприноси повећању продуктивности, конкурентности, привредном расту и стопи запослености;

2) Користе се предности информационо-комуникационих технологија и различитих облика учења у *on-line* окружењу (електронске конференције, предметни блогови, дискусионе трибине, електронска тестирања итд.), а треба испитати могућности и услове за коришћење неких видова наставе на даљину на овом узрасту, пре свега за специфичне околности;

3) Кроз све наставне и ваннаставне делатности примењују се осмишљене акције за повећање компетенција ученика у домену читања, функционалне писмености, будући кључне за свако даље учење;

4) Мера за обезбеђивање квалитета уџбеника и инструктивних материјала јесте њихово вредновање на основу валидних и проверених стандарда квалитета уџбеника и приступачност наставних средстава ученицима (електронски, аудио и други облици уџбеника). Креирају се уџбенички комплети који се разликују за поједине предмете јер обезбеђују оптималан ангажман ученика у складу с природом предмета. Школе имају свој уџбенички фонд који обухвата различите расположиве уџбенике;

5) Развој постојећих и увођење нових специфичних методика уметничких предмета на универзитету уметности и обука учитеља и наставника ове групе предмета у ОШ врло је важна, јер се ту постављају темељи за препознавање уметничких склоности код деце, развија се разумевање културе и различитих културних израза и коришћење културе у приватном и професионалном животу;

6) Механизми подршке инклузивном приступу у школама: додатно образовање наставника за разумевање инклузивног приступа и кроз усавршавање и у програмима наставничких факултета; сарадња министарстава надлежних за образовање, здравље, социјална питања и државну управу и локалну самоуправу на праћењу и унапређивању примене инклузије и на широком информисању јавности о инклузији; добијање систематске помоћи од стручног кадра (дефектолога) који је организован у центре помоћи и мобилне тимове; успостављање мреже институција и партнера у локалним самоуправама за информисање и решавање проблема који се јаве; планирање и обезбеђивање административне, финансијске и кадровске подршке планираним активностима;

7) Увођење праћења квалитета рада педагошко-психолошке службе у школама. Стручна служба је важан потпорни систем за унапређивање квалитета рада школе и све образовне иновације морају укључивати и ову службу (обука за примену, праћење, вредновање иновација и рад са запосленима у школи). У школама је запослен по један психолог и/или педагог, па им је потребна помоћ у увођењу у посао, подршка у току рада, контрола квалитета рада, али и континуирано стручно усавршавање и повремено иновирање концепције рада;

Квалитет наставника

1) Квалитет наставника се обезбеђује системом професионалног развоја наставника. Сва релевантна питања за квалитет наставника дата су у делу *Образовање наставника*;

2) Обука наставника за примену метода активног учења, коришћење информационо-комуникационих технологија и помоћних технологија (за рад с децом са инвалидитетом и сметњама у развоју) врши се кроз иницијално образовање и систем усавршавања наставника. У вредновању рада наставника процењује се употреба разноврсних метода наставе/учења за достизање циљева предмета у наставним и ваннаставним активностима.

Квалитет образовних постигнућа ученика

1) Увођење нових начина оцењивања образовних постигнућа и ефеката: примена нових метода оцењивања ученика заснованих на стандардима постигнућа; завршни испит као провера усвојености стандарда постигнућа; усавршавање система националног испитивања и даље учешће у интернационалним испитивањима образовних постигнућа, анализа остварених резултата ради повратног деловања на побољшање образовног процеса; примена мера за оспособљавање школа за изradу школског развојног плана; систематска примена система за самовредновање школа; при оцењивању рада наставника и школа морају се разликовати оне школе и наставници који раде савесно, предано, добро и постижу резултате са својим ученицима, од оних који отаљавају свој посао;

2) Ученичка постигнућа се утврђују различитим видовима испитивања, не само тестирањем. Тестирање омогућава објективније оцењивање и упоређивање с другима, али није применљиво у свим предметима и не говори о томе шта су ученици научили, већ само колико су научили у односу на остале из узорка. Оцењивање мора бити у складу с природом предмета и његовим циљевима. Потребно је развити специфичне видове вредновања ваннаставних активности и разноврсних компетенција;

3) Дорада и усавршавање постојећих стандарда квалитета ученичких постигнућа из појединих предмета;

4) На крају основног образовања полаже се завршни испит – мала матура, чије су главне функције да се направи национални биланс ефеката основног образовања и васпитања, да се повратно делује на обликовање процеса наставе/учења у основној школи и да се омогући диференцирање при упису у средњу школу. Потребно је разрадити концепцију мале матуре која ће обезбедити ове њене функције и усагласити је с концепцијом пријемних испита за средње школе.

Развој школе као јавне службе

1) Сви запослени у школи *заједно са ученицима* раде на *изградњи идентитета школе*. Различите школске активности доприносе изградњи специфичног, препознатљивог профила школе, и у васпитно-образовном, културном, спортском, научном, хуманитарном, еколошком, техничко-технолошком смислу. Све наставне и ваннаставне активности својим начином реализације у школи треба да развијају код

ученика конструктивну комуникацију и сарадњу, узајамну толеранцију, отвореност, флексибилност, поштење, солидарност и заједништво, рад на заједничким активностима и преузимање одговорности за достизање одређених циљева. Изградња идентитета школе може бити подржана и изградњом виртуелних образовних мрежа, тј. друштвене мреже наставника и ученика одређене школе, која се може користити и за различите видове безбедне сарадње и размене у оквиру наставних или ваннаставних, а посебно социјалних активности. Ученици могу бити активно укључени у одржавање и развој овакве мреже, што их додатно везује за школу и живот у њој. Преко рада на таквој мрежи може се активно васпитно деловати на ученике путем развоја културе понашања и делања у оквиру мреже, као и на моралном развоју ученика: развоју свести шта је плагијаризам, шта је поштовање ауторских и сродних права, и сл. Ово је допунски механизам стварања безбедног и васпитно-образовно и развојно подстицајног окружења за ученике у школи. Препознатљивости идентитета школе допринео би и визуелни изглед школе, од естетског и функционалног уређења школске зграде и просторија (у коме могу учествовати и ученици), до давања различитих додатних улога школским просторима (библиотекама, салама, ходницима, улазним аулама, дворишту) за одређене сврхе, што утиче на развој естетике код ученика, а шаље и важну поруку о флексибилности и отворености ума, тј. потреби да се не робује једном уобичајеном фиксираном решењу и да се ствари сагледавају из различитих углова;

2) Укључивање функционисања школе као институције у екстерну евалуацију школе. Код оцене рада школе централна је процена педагошке додате вредности, тј. специфичног доприноса школе развоју и образовању ученика (а не оно што је ефекат способности ученика, добрих кућних и социјалних околности, или рада са приватним наставницима);

3) Сви запослени у школи *заједно са ученицима дефинишу правила понашања у школи*. Јасна, прецизна правила која поштују сви повећавају ниво безбедности свих у школи и доприносе развоју конструктивне комуникације, ученичке партиципације и добрих међусобних односа. Постоји и систем мера за подршку развоја ученичког осећаја припадности школи. Школе обезбеђују различите видове окупљања ученика и ван наставе (нпр. спортски сусрети, забавне активности, алумни школе, међушколске смотре, такмичења, виртуелне мреже ученика и наставника одређене школе, итд.), као и комуникацију некадашњих и садашњих ученика;

4) Разграната сарадња основне школе с културним, образовним, научним, спортским, еколошким и другим институцијама и организацијама (нпр. дечјим културним центрима, организацијама извиђача, планинара, позоришним, музичким, балетским групама, основним музичким и балетским школама, фестивалима наука, организацијама особа са инвалидитетом, удружењима која делују на локалном, регионалном и националном нивоу, итд.). Различите институције служе као ресурси за васпитно-образовни рад. Програм сарадње има јасно дефинисане и елабориране циљеве, облике и садржај сарадње, као и модел праћења и евалуације квалитета и ефеката сарадње. Развијени су и потпорни механизми за реализацију сарадње (нпр. обука и усавршавање кадра у институцијама за едукативне програме, развој програма, уређење простора и припрема материјала за реализацију програма итд.). Ови програми сарадње су идеални и за повезивање са каријерним вођењем и саветовањем у школи;

5) Школе сарађују с локалном самоуправом, све имају културну и јавну делатност која одговара локалним потребама, инфраструктури и социо-културном контексту. Сарадња је двосмерна: школа не ради у изолацији, већ у одређеној социо-

културно специфичној средини на коју треба да делује. Али и обрнуто, локална самоуправа треба да брине о школама на њеној територији, њиховом повезивању и умрежавању, поправљању њиховог квалитета рада и дугорочном планирању и развијању образовања и његове везе са локалном привредом, културом, науком, екологијом, социјалом, спортом, здравствено-хуманитарним и друштвеним приликама;

6) Професионално управљање школом (в. део Заједнички оквир за предуниверзитетско образовање и васпитање): избор директора се врши у школи; директора бира колектив на основу програма рада који нуди, а који се интерно и екстерно верификује и када се прихвати, реализује га цео школски колектив у планираном периоду. Директори обавезно пролазе обуку за сложене улоге које имају, а за њих је изграђен и систем сталног професионалног усавршавања. Њихов рад се прати, мери и оцењује. Евалуација директора је специфична компонента евалуације рада школе. Према новим истраживањима, директори би требало да буду педагошки руководиоци, они који добро познају природу и организацију процеса наставе/учења, јер резултати истраживања указују на повезаност управљања школом и постигнућа ученика;

7) Школски одбори поред надзорне улоге треба да имају и развојну улогу, да подстичу школу и помажу јој у подизању квалитета рада и изградњи професионалног идентитета. Пошто се у школским одборима налазе и представници локалне самоуправе и овим путем се развијају и подржавају различити видови сарадње школе у локалној самоуправи;

8) У школама се примењује нови концепт партнерства школе и родитеља/старатеља. Тај партнерски однос се реализује кроз различите видове родитељског/старатељског учествовања у школском животу, у доношењу одлука у школи, дефинисању циљева и праксе која ће одговарати специфичним условима породица и школе, у креирању школске културе и климе која ће највише погодовати развоју ученика. Кућне посете породицама ученика јесу важна мера за упознавање миљеа у коме дете живи, за бољу сарадњу породице и школе и реализацију афективне улоге наставника у школи;

9) Програм каријерног вођења и саветовања ученика у основној школи обухвата иницијално информисање о професији и каријери, посебно у завршним разредима, и односи се на: лични развој ученика (разумевање себе и утицај на сопствени развој; препознавање стереотипних слика о професијама, људима и областима рада и стварање позитивног односа према свим пословима и областима рада; изградња позитивне слике о себи и самопоштовања; развијање способности за доношење реалистичне одлуке о образовно-каријерном путу); истраживања могућности за учење и запошљавање (коришћење одговарајућих термина и организовање информација о свету рада; препознавање да је рад више него плаћено запослење; коришћење стечених информација о каријери, а у складу с потребама ученика); планирање властите каријере и управљање њоме, тј. развијање реалистичног става о каријерним могућностима након завршетка основне школе (в. Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 16/10));

10) Школа, заједно с родитељима, локалном заједницом, локалном самоуправом, МП и/или другим партнерима настоји да обезбеди један оброк ученицима у току дана;

11) У школама су дефинисана правила прихватања материјалне подршке школи (спонзорстава, донације и др.). Наставнички колектив, стручна служба и управа школе заједно одлучују о ангажовању добијених средства, уважавајући жељу дародавца за

коју намену да се уложе средства (нпр. опрема библиотеке и читаонице, кабинета, поправка зграде или слично). Појединачна одељења, наставници или деца не могу бити одређени као корисници добијених средстава;

12) У школама се стварају услови за проверу и увођење образовних иновација. Школа се укључује у пројекте, а сама је оспособљена за мала истраживања, проучавања и унапређивања властите праксе.

6. Потребне промене у окружењу основног образовања и васпитања

Креирање опште политике основног образовања требало би да се остварује кроз координиран рад институција задужених за управљање и развој образовања (МП, Завода за унапређивање образовања и васпитања, Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања и Националног просветног савета) чији представници би требало да тромесечно одржавају заједничке састанке, на којима би се пратила реализација опште политике и мера из стратегије за основно образовање и васпитање.

Образовање и наука би требало да буду приоритети за улагање и развој у Републици Србији у наредној деценији. Од ваљаности избора приоритета за наредну деценију зависиће будући развој земље.

Увести стална истраживања у образовању и областима међуресорне сарадње (образовање и култура, образовање и наука, образовање и финансије, образовање и рад и социјална заштита, итд.). Истраживања образовања и међуресорне сарадње требало би да буду међу приоритетима у научном развоју Републике Србије у области друштвених истраживања. Резултати истраживања би требало да буду један од важних елемената за креирање и развој образовне политике у земљи. Потребна је системска подршка међународним, а посебно регионалним пројектима сарадње, као и системска понуда развијених квалитетних пројеката из образовања земљама у окружењу и шире, било преко министарстава, било преко канцеларија различитих међународних организација (UNICEF, OEBS, UNDP и друге), или преко сарадње факултета и истраживачких организација (TEMPUS пројекти и сл.).

Развој мера за промену медијског односа према образовању. Тражити да образовни програм поново добије тај статус на националној телевизији; МП мора водити рачуна о томе како се о образовању извештава у медијима, па је неопходно развити тај аспект и специјално едуковану особу у МП за планско и систематско (а не експресно) извештавање о образовању у медијима, поготово за такозвани кризни менаџмент (ситуације када се дешавају повреде, несреће, злоупотребе и други озбиљни прекршаји у оквиру школа и факултета). Потребно је осмислити различите механизме који ће промовисати образовање и васпитање у јавности.

7. Стратешке релације основног образовања и васпитања са другим системима

Развити сарадњу васпитача у ППП и учитеља првог разреда ОШ с циљем да што успешније почне школовање сваког детета.

Усагласити са средњим образовањем систем завршних испита на крају основне школе, ускладити стандарде образовања за крај основне и средње школе (спирално развојно напредовање) и остварити континуитет у развоју каријерног вођења од основне школе.

Основне школе треба да буду вежбаонице за студенте наставничких факултета, за реализацију вежби, обављање студентске праксе, израду семинарских радова, малих пројеката, дипломских, мастер и докторских теза, у ОШ одабрати изузетне наставнике да буду ментори студентима наставничких факултета, а да им то звање доноси не само финансијске већ и друге бенефиције (нпр. прерасподелу радног времена, вођење саветовања и усавршавања кадра у школи и сл.).

Доживотно образовање требало би да буде једна од трансверзалних линија која пресеца све образовне подсистеме. Основне школе треба да сарађују с пројектима образовања одраслих, да се укључују – инфраструктурно и кадровски – у реализацију пројеката за образовање одраслих.

Потребне су везе с неформалним облицима образовања ради осмишљавања образовања и васпитања и подизања интереса и мотивације ученика за учење и рад; ту спада повезивање и сарадња школе с дечјим и омладинским научно-истраживачким, културним, образовним и спортским организацијама на развоју заједничких програма; сарадња с различитим уметничким колонијама, креативним индустријама, институцијама за очување културне баштине, људима који се баве старим занатима, и укључивање у њихове активности; укључивање школа у програме који развијају активно учење у ваннаставним околностима.

IV. СРЕДЊЕ ОПШТЕ И УМЕТНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија средњег општег и уметничког образовања и васпитања (у даљем тексту: СОУОВ) у Републици Србији јесте да развије кључне компетенције, стваралачке и сазнајне потенцијале ученика, позитиван однос према раду, знању и учењу и оспособи их за самосталан рад и доживотно учење, тј. да квалитетно образује и у васпитном смислу формира и усмери онај део младе популације која ће свој културни, научни и интелектуални развој наставити на академским студијама.

Функције СОУОВ јесу да квалитетно припреми ученике за наставак школовања на високом образовању и створи основу за формирање будуће интелектуалне и културне елите земље, која ће:

- 1) бити главни носилац развоја земље;
- 2) доприносити очувању и развоју националних и културних специфичности и идентитета;
- 3) бити оспособљена да хумано делује, конструктивно комуницира и сарађује с другима;
- 4) бити у стању да компетентно преиспитује различита остварења и вредности и критички их преузима;
- 5) моћи да информисано и одговорно учествује у грађанском животу;
- 6) моћи да ствара нове вредности у науци, привреди, технологији, социјалној сфери, спорту и другим областима;

7) моћи да креира нове уметничке вредности, које ће, захваљујући предузетничком духу, умети да пласира на личну и општу добробит.

1. Визија развоја СОУОВ

Кључна стратешка обележја овог образовног подсистема су обухват ученика гимназијским и уметничким образовањем; квалитет образовања (услова, програма, наставног процеса, наставника, ученичких постигнућа и квалитет школе као институције); ефикасност и релевантност гимназијског и средњег уметничког образовања.

Главне основе за формулисање стратегије развоја СОУОВ представљају анализе и идеје дате у Предлогу промена у гимназијском образовању у Републици Србији који је сачинила Заједница гимназија Србије, а које су даље разрађене у Правцима развоја предшколског, основног, средњег и уметничког образовања у Републици Србији до 2020. године, као и пројекција друштвеног и економског контекста у Републици Србији 2020. године.

Гимназије и средње уметничке школе су 2020+ године изузетно значајне у Републици Србији као општеобразовне установе које су доступне деци и обухватају 39% генерације свршених основаца, а завршава их минимално 95% уписаних (37% генерације). Гимназије и средње уметничке школе обезбеђују ученицима употребљива знања и умења високог квалитета, пружају могућност за развој њихових компетенција, писмености (језичке, функционалне, математичке, информатичке, природно-научне, друштвене, уметничке и еколошке) и опште културе, а све то на на нивоу добрих међународних постигнућа, што представља ваљану припрему за настављање школовања у високом образовању.

Гимназије и средње уметничке школе су установе с јасно препознатљивим идентитетом и с богатим наставним и ваннаставним садржајима у чијој реализацији плански и континуирано сарађују с локалном самоуправом и различитим образовним, културним, научним, спортским и другим социјално релевантним установама, организацијама и институцијама. Квалитет школовања ученика у гимназијама и уметничким средњим школама ствара основу за формирање будуће интелектуалне и културне елите Републике Србије која ће бити главни носилац и генератор општег дугорочног развоја земље, која ће креирати нове духовне и материјалне производе и вредности и умешно их посредовати другима на етички начин и у духу одрживог развоја, која ће доприносити развоју и очувању националних и културних специфичности земље, а истовремено поштовати друге и другачије и конструктивно комуницирати с њима.

2. Садашње стање СОУОВ

Садашње стање кључних обележја

СОУОВ припадају истом подсистему, јер су то делови образовног система са истом мисијом – формирање будуће културне и интелектуалне елите земље. Иако

припадају истом подсистему, средње уметничко образовање има пуно специфичности, па ће у посебном документу бити дата детаљна анализа стања и концепт развоја кохерентног и свеобухватног система уметничког образовања од предшколског нивоа до универзитета.

Обухват ученика ОСУОВ

Последњих година расте стопа уписа у средње школе (са 76,40% 2005. на 81,58% 2008. године), али само четвртина ученика иде у гимназије и средње уметничке школе. Обухват у 2010. години био је 25,38% (23,35% ученика уписало се у гимназије, а 2,03% у средње уметничке школе). У Републици Србији је много мањи удео гимназијског образовања у односу на остало средњошколско образовање него у другим европским земљама (једино Република Чешка има мањи удео, 21%, МПС, 2006). Последњих година проблем је и селекција ученика – у гимназије више не одлазе најбољи ученици. Пошто је потребан већи број поена за упис у одређене средње стручне школе него у гимназију, дешава се да слабији ђаци који не успеју да се упишу у неку стручну школу с листе избора, уписују гимназију јер је тамо мањи притисак. Обе ове чињенице, обухват и начин селекције ученика, представљају озбиљан проблем за остваривање стратешког циља документа Србија 2020+ о повећању броја особа с терцијарним образовањем. Увођење опште матуре као услова за упис на академске студије додатно ће заштртити тај проблем.

Укупно имамо 121 гимназију (10 приватних), 31 средњу музичку школу (које су истовремено и основне), три балетске школе и девет средњих уметничких школа у којима се изучава ликовна уметност, дизајн и уметнички занати. Поједини уметнички профили су заступљени и по техничким школама. По укупним капацитетима, мрежа школа је довољно развијена, али систем није правичан, географски распоред тих установа немогућава једнаку доступност школа младима из свих општина. Мање општине из неразвијених крајева по правилу имају средње школе само једне врсте, па ученици немају могућност избора.

Деца из осетљивих група и поред својих способности често немају могућности да се образују у гимназијама и уметничким школама, најчешће због лошег социјалног статуса породица које не могу детету да плаћају трошкове школовања ван места становања (превоз или становање у другом месту), а уз то школовање не води директно запослењу, дуго траје и тражи улагања. Потврда за то су два економска показатеља. Када се погледа просечна зарада по општинама и окрузима у јуну 2010. године, види се да велики део општина које имају скромну понуду средњих школа спада у категорију оних где су мање просечне зараде (РЗС, 2010). Други показатељ је профил сиромаштва у Републици Србији: сиромаштво је знатно више распрострањено у руралним него у урбаним подручјима (9,8% према 4,3% у 2007, АЖС, 2008), регионалне разлике у степену развијености су међу највећим у Европи (извор: Национална стратегија привредног развоја Републике Србије, 2007), а домаћинства с двоје мале деце (која не остварују приход) имају индекс сиромаштва који је скоро двапут већи од просечног (12,7% према 6,6%), док она с троје и више деце имају индекс сиромаштва чак 30,5%. Због процеса транзиције, с једне стране је повећана незапосленост, па тиме и сиромаштво породица, а са друге, многа велика друштвена предузећа су затворена, па

се смањио број привредних друштава који стипендирају ученике, а то је био допунски коректив за једнакоправно школовање деце из различитих региона.

Немамо податак о проценту ромске деце која уписују гимназију, вероватно је занемарљив, јер неки вид средњег образовања уписује само 8,3% ромске деце, а заврши га 6,2% (Roma Education Fund, 2004). Немамо поуздане податке о броју ученика са инвалидитетом и сметњама у развоју који похађају СОУОВ. Гимназију не заврши око 10% уписних ученика, има веома мало понављања (око 1,3%), али то не говори о добром квалитету већ је резултат других фактора. Број ученика у одељењу и број ученика по наставнику сличан је као у другим европским земљама.

У Републици Србији постоји проблем с мешовитим школама у којима се, поред профила средњег стручног образовања, у неким одељењима предају и гимназијски програми. У близу 30% школа у којима се данас предаје гимназијско или уметничко образовање реализују се и програми средњег стручног образовања. Пошто је реч о два образовна подсистема с различитим циљевима, мисијама и функцијама, није могуће адекватно реализовати мисију СОУОВ у таквим околностима. Проблем није ако су школе у заједничком простору, на пример у виду школских центара, проблем представља то да исти наставни кадар предаје у два различита опсега (различит однос улога, акценат на различитим компетенцијама ученика). Једино решење је да наставник прибегне предавачкој настави са једином разликом у обиму испредаваног градива, што је супротно природи наставе/учења која је усмерена на ученика и концепцији улоге наставника у СРОС. Мешовите школе треба задржати само у случајевима нужде, где је то једини начин да се омогући ученицима доступно адекватно средње образовање (нпр. постоји само један профил школе који не одговара читавим категоријама ученика).

Квалитет рада у СОУОВ

Квалитет наставног простора није довољно добар, јер већина школа не испуњава неопходне просторне, хигијенске и друге услове. Неопходна су улагања у намештај, лабораторијску и другу опрему, дидактичка средства, опремање библиотека, атељеа, медијатека, простора за мале истраживачке делатности, за реализацију ваннаставних активности и др. Често се дешава да изглед школа и њихова опрема нису погодни за примену модерних метода рада и остваривања васпитно-образовних циљева.

Постоје наставни планови гимназија општег, друштвено-језичког, природно-математичког, информатичког и спортског смера и неколико специјализованих типова гимназија (Математичка, Филолошка и Физичка). За уметничке школе постоје наставни планови музичких, балетских школа, школа за ликовну уметност и дизајн, као и посебан наставни план и програм за децу са изразитим музичким способностима. Наставни планови покривају сва подручја, али су нефлексибилни и ученици практично немају могућности избора. Прави облик изборне наставе или модулације наставе не постоји у СОУОВ. Наставни програми су преобимни, по структури и садржају неприлагођени природи ових школа и карактеристикама ученика (универзитетски садржаји дати у нешто мањем обиму и „спуштени” у гимназије). Када се мењају програми, то се најчешће ради изоловано за одређени предмет и одређени разред, без сагледавања места једног дела у односу на целину и везе тог дела са осталима. Један

број ученика уз уметничку школу истовремено похађа и гимназију, ради сигурнијег наставка школовања на различитим неуметничким факултетима, које уписује између 15 % и 20% ученика средњих уметничких школа (нпр. Аутономна Покрајина Војводина – 18,75%, Град Београд – 22,11%, остатак Републике Србије 6,76%, Кораци кроз реформу музичких школа, 2003). С обзиром на мисију и функције СОУОВ, проблем представља и велики проценат ученика који након средње уметничке школе не уписују факултет (Аутономна Покрајина Војводина – 36,11%, Град Београд – 26,20, остатак Република Србије – 21,25%).

У наставним програмима уметничких школа недовољно су заступљени неки општеобразовни предмети, као што су, на пример, географија и математика (они су од 1996. године пребачени у факултативне предмете и често се у пракси не реализују јер се мали број ученика опредељује за њих). Проблем представља и неприлагођеност општих предмета појединих дисциплина специфичним захтевима уметничких школа (нпр. уместо предмета физика у средњим музичким да је акустика; да се у физичком васпитању избегавају активности које могу довести до повреде руку и замене неким другим, корективном гимнастиком и сл.). Ако се узме у обзир и то да један број ученика музичких и балетских школа могу уписати средњу школу без завршене редовне основне школе (јер основна музичка и балетска школа трају краће) онда се додатно поставља питање заступљености и квалитета општеобразовних предмета у средњим уметничким школама. Наставни програми уметности у гимназијама су доста сиромашни и не користе се њихови потенцијали за образовне и васпитне сврхе. Заступљене су само музичка и ликовна уметност (поред књижевности), а нема бројних других уметности као што су драма, позориште, плес, покрет, филм, фотографија, дигиталне уметности, уметнички занати или креативне индустрије. Наставни програми немају неопходну (вертикалну и хоризонталну) повезаност наставних дисциплина. Пошто у највећем броју школа не постоје развијене ваннаставне активности, нема прилике за повезивање садржаја из различитих области и примену знања нити могућности за увођење нових садржаја и облика рада.

У статистици образовања у Републици Србији не воде се подаци о броју наставника у средњим школама рашчлањено по струкама, профилима и врстама школа у којима раде, осим за специјалне и уметничке средње школе, што значи да не знамо тачан број наставника у гимназијама. Процењује се да у области уметничког образовања ради преко 3.000 запослених и да је уписано више од 26.000 ученика. Према проценама и увидима с терена, има довољно наставног кадра у СОУОВ (у неким мање развијеним срединама недостају наставници енглеског језика и математике). Квалификациона структура наставног кадра је добра и одговарајућа. Проблем представља начин иницијалног образовања и усавршавања наставника, што доводи до неравнотеже и неинтегрисаности стручног и педагошког образовања, изостајања менторског рада и суштинског увођења у струку и неразвијеног концепта професионалног развоја наставника. На факултету ликовне уметности и факултету музичке уметности постоје психолошко-педагошко-методички предмети (основни пакет од 30+6 ЕСПБ), али их на неким другим уметничким факултетима нема. Дешава се да, на пример, после завршене музичке школе ученици одлазе на учитељски факултет где не постоји смер нити блок предмета релевантан за методике уметности у млађим разредима, тако да немају прилику да се усавршавају у домену уметничке

педагогије. Уметничке педагогије код нас нису ни издалека тако пропулзивно и развијено научно-истраживачко поље као што су у развијеним земљама или како се саветује у европским документима (в. документа: Европска агенда за културу, 2009; Map for Arts Education, 2006; Сеулска агенда – циљеви за развој уметничког образовања, 2010).

Квалитет наставних метода је вероватно један од највећих проблема у гимназијском и уметничком образовању. Настава је претежно предавачког типа, осим за стручне предмете у уметничким школама, а веома је мала искоришћеност метода активног учења и могућности које пружају савремене информационо-комуникационе технологије. Акцент је на великом броју часова са фокусом на предметној фактографији и, у најбољем случају, учењу с разумевањем, а много мање на оспособљавању ученика за самосталан интелектуални рад, решавање проблема, доношење одлука, евалуацији и самоевалуацији базираној на знању и способности анализе, реализацији малих пројекатских задатака, способности презентације знања, креирању нових продуката или решења итд. Доминација предавачке наставе је двоструки проблем: таквим приступом не могу се остварити циљеви ОСУОВ, а друго, потпуно се занемарују развојне компетенције овог узраста, недовољно се постојеће користе, а неке важне нове се не развијају. Гимназијски предмети болују од академизма. На пример, у настави информатике и технике често се много више инсистира на теоријском познавању функције и делова хардвера и софтвера, теоријском познавању програмских језика и демонстрирању познавања рада у сваком од њих, а скоро да нема школа где та знања служе да се представе подаци и садржаји других предмета који се уче, да се обраде и прикажу резултати анализа и пројеката урађених за потребе других предмета, да се прошири и подигне ниво корисничких вештина и умења. Информатичка писменост се не третира као трансферзална компетенција која је потребна за рад у свим другим областима.

Квалитет уџбеника и упућеност ученика на уџбенике недовољни су, много више се користе приручници или збирке, ђаци много више уче из бележака и не овладавају важном способношћу самосталног долажења до потребних информација и још мање критичком рецепцијом и селекцијом извора. Уџбеници често нису доброг квалитета, по својој структури и понуди нису прилагођени мисији ових школа (већа понуда различитих активности, ширење опште културе, мотивисање за читање и интелектуални рад, упућивање на друге изворе и сл.). Много мање је алтернативних уџбеника у средњим школама и не постоје уџбеници за све предмете предвиђене планом и програмом, посебно недостају нискотиражни уџбеници у уметничким школама. Постојећи стандарди за оцену квалитета уџбеника нису адекватни.

Као и у основним школама, у највећем броју школа у СОУОВ постоји драматичан дисбаланс између наставних и ваннаставних активности. Највећи број ваннаставних активности није повезан с наставним, ученици по правилу морају да их плаћају, па велики број деце не може да их користи. Највећи број школа ради у две смене што је препрека развоју богате понуде ваннаставних активности, а оне саме нису део обавезног радног времена наставника. Допунски и додатни облици рада у школама ретко где се изводе, држи их веома мали број наставника, о чему најбоље говори огроман број приватних часова било компензаторне природе (да ђаци науче оно што су пропустили у школи), било додатне, стимулативније припреме за такмичења или друга

постигнућа у одређеним областима (осим у уметничким школама где су јавни часови и такмичења део редовних наставних активности).

Ефекти СОУОВ у складу су с набројаним проблемима. Међународна истраживања (PISA и TIMMS) говоре да је забрињавајући проценат наших ученика узраста 15 година функционално неписмен (трећина популације према ПИСА, 2009), да су ученичка знања углавном репродуктивног типа, да је степен примењивости тих знања испод светског и регионалног просека, да имамо занемарљиво мали проценат ученика у највишим категоријама знања (испод 1%) и забрињавајуће велики број у најнижим категоријама постигнућа. За овај образовни подсистем је посебно озбиљан изазов ниска читалачка писменост (разумевање текста и способности рада на тексту), јер је она базична за наставак школовања. Факултети се жале на низак ниво знања и писмености ученика који долазе из СОУОВ, а то се види и на slabим постигнућима на тестовима опште културе на пријемним испитима за факултет. Због недостатка стандарда, квалитет процеса проверавања и оцењивања оптерећен је субјективношћу и релативизован до апсурда што се најбоље огледа у просеку успеха матурантских одељења који најчешће прелази оцену 4,5. Не прати се квалитет васпитних ефеката гимназијског и уметничког образовања, али разни показатељи (нпр. систем вредности младих, какве су културне потребе и навике студената, начини провођења слободног времена, узорци за идентификацију, врста и учесталост насиља у школама, малолетничка делинквенција и сл.) говоре да је у СОУОВ, као и у основној школи, веома занемарена васпитна функција. Специфичан проблем имамо у специјализованим гимназијама и уметничким школама где се ученицима веома мало и ретко пружа психо-социјална подршка и помоћ у развоју (како да се носе са успехом, како да успоставе баланс у развоју различитих аспеката идентитета), што некада доводи до тога да један број тих најуспешнијих не успева да заврши високо образовање и поред објективних услова које имају.

Концепт каријерног вођења није развијен у школама. Професионално саветовање често раде школски психолози, али прилично несистематично. Основе развоја предузетништва појављивале су се у програмима које су реализовале неке школе (нпр. развој ученичких задруга).

Стваралачка и сарадничка клима у наставничком колективу није честа појава у гимназијама, нешто је чешћа у уметничким школама, а најчешћа је у музичким школама (због оркестарских и хорских извођења). Иницијативни, креативни и аутономни наставници, тј. наставници угледни професионалци, пре представљају изузетак, него правило. Системске мере ни на који начин не препознају и не подржавају рад добрих наставника. Аутономија наставника је веома ограничена, најчешће се своди на избор наставне методе коју ће користити у раду с ученицима. Мала је и аутономија ученика и партиципација у школском животу и активностима (нпр. у наставним делатностима, у доношењу одлука). Сараднички однос ученика и наставника је редак у гимназијама, а знатно је развијенији у уметничким школама – нарочито у музичким школама (менторски рад, сарадња око јавних наступа, такмичења).

СОУОВ школе као установе немају развијен препознатљив идентитет, с тим што је тај проблем мање изражен у средњим уметничким школама због природе домена рада.

Код ученика није развијено осећање припадности школи, има веома мало мера усмерених на његово јачање у школама. Квалитет међуљудских односа, друштвена екологија, ентеријер и екстеријер школског простора нису у школама схваћени као део позитивног идентитета школе, мало активности је усмерено на јачање партиципације ученика и развој њиховог осећаја припадности школи. С обзиром на неразвијен идентитет школа у СОУОВ логично је да није велика њихова сарадња с локалном самоуправом и релевантним установама, организацијама и институцијама у њој (образовним, културним, научним, спортским итд.). Утицај школе на живот у локалној заједници и ширем окружењу генерално је мали. Сарадња гимназија и уметничких школа са средњим стручним школама у локалној самоуправи доста је ретка.

Сарадња школа с родитељима је већином сведена на обавештавање родитеља о ученичком (не)успеху и интервенције због оцена. Због мисије и функције СОУОВ, нужна је сарадња с високим образовањем, али сем уписне кампање факултета у гимназијама (у уметничким школама је она много мања) тешко да има других активности. Постоји специфичан проблем за ученике средњих балетских школа, они немају могућност да наставе образовање јер у Републици Србији не постоји високошколска установа за образовање балетских ументика. Недовољно је научних истраживања релевантних питања и карактеристика СОУОВ, која би служила као важан додатни ослонац за планирање реформи у овом делу образовног система.

Ефикасност образовања у СОУОВ

Анализе текућег стања показују да СОУОВ није довољно ефикасан, и то: није довољан обухват ученика СОУОВ; учешће гимназијског образовања је међу најнижим у Европи; није добар квалитет припремљености ученика за наставак школовања на универзитету, гледано по националним и међународним проверама, ученици не овладавају потребним компетенцијама, не стичу разноврсна, богата, применљива знања и умења те општу културу, ниска им је мотивација за учење и интелектуални рад и наставак школовања; код ученика није доминантан систем вредности који промовише савестан и истрајан рад, знање, етику, грађанску одговорност према себи, другима и властитој околини. Гимназије су изгубиле свој специфичан идентитет институција које добро припремају и воде на универзитет.

Релевантност СОУОВ

Гледано дугорочно, СОУОВ би требало да има једну од централних улога у подизању процента становништва с високим образовањем у Републици Србији и формирању интелектуалне и културне елите земље. Несумњива је важност и неопходност СОУОВ за постизање циља да до 2020. године у Републици Србији 35 – 38.5% грађана узраста 30 – 34 година има неки вид терцијарног образовања. Да би се испуниле друштвене потребе, очигледно је да ће у наредној деценији у овом подсистему образовања, због раскорака између карактеристика његове функције и текућег стања, бити неопходне највеће промене и интервенције и највећа улагања.

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге и потенцијали СОУОВ за достизање дефинисане визије су: дуга традиција гимназија и уметничких школа у Републици Србији; изграђена мрежа школа с капацитетом за већи обухват ученика; научно-истраживачке и стручне институције и кадар који може компетентно да решава проблеме СОУОВ; има довољно наставног кадра с одговарајућом стручном квалификацијом; успостављен је законски оквир и институционална структура за иновирање СОУОВ; у већини школа постоји стручна педагошко-психолошка служба.

Озбиљне унутрашње слабости СОУОВ су: географски распоред школа који не обезбеђује доступност и правичност СОУОВ; мали, недовољан обухват ученика, посебно у гимназијама и значајно мањи обухват ученика из осетљивих категорија и неразвијен систем подршке и обезбеђивања услова за њихово школовање; низак квалитет наставе и знања с којим ученици излазе из школе па су недовољно припремљени за академски ниво школовања; не постоји могућност континуитета у школовању балетских уметника и педагога; наставници у средњим школама нису довољно добро припремљени за психолошко-педагошки рад с ученицима, нису обучени за примену савремених концепција учења/наставе; недостаје свеобухватна концепција образовања будућих наставника (квалитетна селекција, стипендирање, менторски рад и стално праћење); нема наставничких смерова на факултетима за све предмете; потребно је унапредити концепт усавршавања наставника у пракси и његовог финансирања; није развијен систем праћења и евалуације наставника, нису реализована законска решења за напредовање наставника; нису развијене ваннаставне активности у школама; преобимни су и нефлексибилни програми; ретка, скромна и неелаборирана сарадња школа с културним, научним и другим организацијама и институцијама, па будућа културна и интелектуална елита нема прилику да се среће с носиоцима културног и научног живота у својој средини, да развија другачије потребе и навике и повезује ваншколска знања и умења са школским.

Текуће повољности у окружењу које се могу искористити у остваривању визије су: пројекција економског развоја у наредној деценији која види иновације и иновативност као централни привредни покретач; развијени су различити стандарди и образовне политике на нивоу ЕУ који могу да послуже као ослонци за целовиту реформу система образовања у Републици Србији; европски фондови који би се могли циљано употребити за реформу СОУОВ; последњих 10 – 15 година у невладином сектору развијени су различити квалитетни програми који су применљиви у СОУОВ; постоје удружења школа која могу бити један од потпорних система за подизање квалитета рада у СОУОВ.

Ризици да се не оствари потребна визија СОУОВ реални су и морају се узети у обзир, и то су, пре свега: опште сиромаштво и слаба материјална могућност друштва у целини, профил и дубина сиромаштва у Републици Србији директно утичу на обухват деце из осетљивих социо-економских група гимназијским и уметничким образовањем; укупна улагања за просвету, истраживање и развој у образовању испод су просека ЕУ у релативном односу, а поготово у апсолутном смислу у односу на номинални износ БДП развијених земаља; недовољно вредновање образовања у односу на значај доприноса друштвеном развоју; честе политичке промене, а с њима и недостатак континуитета у

спровођењу неопходних промена у образовању; недовољна, али и некритичка имплементација позитивних искустава других образовних система.

4. Стратегија развоја СОУОВ

Главни изазови и опредељење стратегије

Гимназије и средње уметничке школе су образовне установе најмање обухваћене реформским токовима у претходних 20 година и промене су нужне. Главни раскорак између визије и постојећег стања представља мали обухват ученика, неадекватна селекција ученика за гимназије и недовољно добар квалитет гимназијског образовања, па тиме и недовољно добра припрема за наставак школовања у високом образовању. Ово рађа следећу контрадикторну ситуацију: уколико будемо подigli квалитет рада у СОУОВ и поставили веће захтеве (за ученике и наставнике) може се очекивати да ће у прво време број ученика остати исти или ће опасти, што је супротно захтеву да похађање СОУОВ буде главни начин за повећање броја грађана с високом стручном спремом.

5. Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Обухват ученика СОУОВ

Обезбеђивање знатно већег обухвата ученика је приоритетан задатак у реализацији мисије СОУОВ и дугорочног повећања особа с терцијарним образовањем у Републици Србији. Кључна политика у том правцу јесте омогућавање деци из сиромашних породица и деци са села да се школују у СОУОВ (и након тога у високом образовању) и подизање квалитета и специфичности школовања у СОУОВ, за шта су потребне следеће мере:

1) стварање подршке деци из сиромашних породица и деци са села да се школују у СОУОВ, као што су: обезбеђивање превоза ученицима из удаљених крајева; обезбеђивање и плаћање превоза онима који су из сиромашних породица; обезбеђивање ученичких домова или интерната; унапредити прописе којима се уређује давања стипендија (дефинисати критеријуме за њихово додељивање и обезбедити *континуитет* за оне који наставе школовање у високом образовању); обезбеђивање школског уџбеничког фонда те инструмената и школске опреме, простора за учење и вежбање ван редовне наставе и, уколико је могуће, бесплатног оброка у школи;

2) обезбеђивање афирмативних мера подршке специфичним групама ученика који су систематски изостављени из овог вида школовања при упису у СОУОВ (нпр. ромска деца, неке категорије деце са инвалидитетом и сметњама у развоју);

3) доношење закона о гимназијама и уметничким школама и одговарајућих подзаконских аката чиме се операционализује и спецификује профил школовања у СОУОВ и дефинишу услови рада;

4) подизање привлачности СОУОВ преко другачијих форми и метода рада, флексибилне и богате понуде наставних, ваннаставних и ваншколских активности и модуларизације програма која омогућава индивидуализацију наставе и рад на различитим нивоима тежине у СОУОВ (в. Квалитет рада у СОУОВ);

5) гимназијски и уметнички програми не реализују се у мешовитим школама са истим наставним кадром, јер то поништава специфичност рада у СОУОВ и смањује заинтересованост ученика за СОУОВ;

6) израда посебног документа о уметничком образовању од предшколског нивоа до универзитета (в. Садашње стање кључних обележја).

Квалитет рада у СОУОВ

Обезбеђивање високог квалитета образовања у гимназијама и средњим уметничким школама основни је услов за испуњавање мисије СОУОВ у Републици Србији. Квалитет образовања се састоји од неколико основних компонената: квалитета услова за наставу и учење, квалитета програма образовања, квалитета процеса наставе и учења, квалитета наставника, квалитета образовних постигнућа ученика (која се објективно утврђују) и квалитета школе као установе. Основне мера које могу да осигурају висок квалитет СОУОВ су:

1) општа политика

Основна политика развоја СОУОВ јесте дефинисање ових облика образовања као приоритетних за модерни развој Србије, јер ови облици представљају темељ за високо образовање и формирање иницијативности, креативности и иновативности код младих људи. Утврђивање ових облика образовања као приоритетних требало би да се операционализује системом финансирања ових облика образовања, повећањем обухвата овим облицима образовања, укључивањем ових облика образовања у развојне планове Републике Србије и локалних самоуправа;

2) квалитет услова за наставу и учење

Дефинисање стандарда школског простора и дидактичке, уметничке и информатичке опреме за гимназије и средње уметничке школе и дефинисање механизма контроле примене тих стандарда. Ти стандарди требало би да обезбеде услове за једносменски рад ових школа, реализацију разноврсних активности школе и примену различитих метода активног учења/наставе, што је све нужно за остваривање мисије СОУОВ. Ради веће педагошке ефикасности, број ученика у одељењу, у свим школама, не треба да буде већи од 22 – 25 ученика;

3) квалитет васпитно-образовних планова и програма

(1) Гимназије имају статус општеобразовних школа, али могу имати усмерења (природно-математичко, друштвено-језичко). За ученике постоје изборни блокови (модули). Постоји могућност и за интернационалну гимназију и под одређеним условима *on-line* гимназију организовану по мешовитом (*blended*) моделу;

(2) Усвајање нових школских програма. Да би се урадили концепцијски нови програми неопходно је да се најпре дефинишу стандарди постигнућа ученика (кључна знања, умења, компетенције и системи вредности које би ученици требало да усвоје кроз читаву средњу школу) и то за гимназије и уметничке школе у целини и за поједине предмете. Обогаћивање програма гимназија садржајима нових уметничких дисциплина

које до сада нису биле заступљене у школи, а имају драгоцен васпитно-образовни потенцијал (драма, позориште, плес, покрет, филм, дигиталне уметности), а програма средњих уметничких школа општеобразовним програмима високог квалитета који морају бити прилагођени профилу школе. Васпитно-образовни програми морају бити савремени, репрезентативни за област, али селективни, те животно и социјално релевантни. Потребно је увођење трансдисциплинарности у школске програме, пре свега, кроз наставу засновану на пројектима. Ово, на пример, омогућава увођење културе и уметности у главне токове целокупне наставе и помаже да се ствара богатије окружење за ученике (в. Препоруке Европске комисије за образовање, обуку, културу и младе у контексту Европске агенде за културу);

(3) Флексибилност програма: наставници имају аутономију да изаберу један део наставног садржаја (који није већи од 10%) и прилагоде га одликама услова у којима раде, карактеристикама ученика с којима раде и специфичностима локалне средине у којој је школа. Циљеви тог дела наставе доприносе реализацији циљева предмета. Уз давање аутономије наставницима у школи, неопходно је обезбеђивање континуиране подршке и помоћи наставницима у реализацији програма, а потребно је и дефинисати како ће се верификовати адекватност и сврсисходност тих делова програма које конципира актив наставника у школи;

(4) Школе имају школски развојни план (који садржи приоритете за наредни период); школски програм за четири године (који обухвата све видове наставних и ваннаставних активности и сарадњу школе с другим институцијама и локалном самоуправом) и годишњи план рада школе (у коме се конкретизују планови из претходна два документа за једну годину). Реализација свих активности из ових докумената мора бити финансирана;

(5) Школска документа садрже сложену структуру активности: наставне, ваннаставне, изборне, факултативне и ваншколске активности и активности школе у локалној средини (волонтерски и друштвено-користан рад). Неопходно је постићи хармоничну целовитост кроз све предвиђене активности у школи. Разноврсни ваннаставни програми конципирани су интердисциплинарно, да би се подстакло смислено повезивање знања и умења и развој опште културе ученика, реализују се у оквиру радног времена наставника и финансирају се на основу програма рада школе. Део наставних програма може се реализовати кроз те активности, које су по приступу и начину рада другачије, па мање оптерећују ученике без обзира на временски ангажман. Иницијално и стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности. Ученици не плаћају учествовање у секцијама, факултативним и ваннаставним активностима, јер се тиме избегава дискриминација ученика из лоших социо-културних средина;

(6) Увођење једносменског рада у школама (кад год услови то дозвољавају), а у добијеном простору и времену организовање диверсификованих облика квалитетних ваннаставних школских активности за ученике. Само овако разумењене делатности школе могу да остваре образовне функције школе и развију и појачају васпитне функције школе. Тамо где није могућ једносменски рад, простор за ваннаставне активности обезбеђује се у јавним установама у локалној самоуправи;

(7) Развијање васпитне функције школе кроз: начин на који се образују ученици (избори квалитет програма, избор метода рада, наставници као модел); ваннаставне и слободне активности ученика; целином свог деловања и сарадњом с другим институцијама, организацијама, родитељима и локалном заједницом;

(8) У СОУОВ се организује целовит спортски живот школе ради бриге о физичком развојусвих ученика и организује самостално или у сарадњи са другим институцијама и организацијама активности за развој здравих стилова живота. Сви ученици морају бити укључени у такве активности, примерено својим способностима и склоностима;

4) квалитет процеса наставе и учења

(1) Програм рада школе предвиђа коришћење разноврсних облика и метода наставе/учења усаглашених с природом предмета и његовим циљевима. Разноврсне методе рада омогућавају бољу реализацију постављених васпитно-образовних циљева и индивидуализацију наставе, боље излазе у сусрет специфичним потребама ученика, и развијају компетенције ученика потребне за наставак школовања и живот у савременом друштву, припремају за будуће лакше прилагођавање технолошким променама и новим облицима организације рада и доприносе повећању продуктивности, конкурентности, привредном расту и стопи запослености. Обезбеђује се коришћење потенцијала уметничког образовања у другим академским дисциплинама, јер су животни проблеми много више налик проблемима који се срећу у уметности, то су проблеми који ретко имају једно тачно решење. Коришћењем метода рада из уметности подстичу се креативни и иновативни капацитети индивидуа (в. нпр. примена позоришта и драме у образовању, пројекат Драма унапређује кључне компетенције у образовању, ДИЦЕ, 2010) и, тим путем, развијају креативни капацитети друштва. Школске библиотеке и медијатеке интензивно учествују у редовној настави као простор за учење, место за спровођење релевантних активности ученика за поједине предмете и за развој медијске писмености ученика. Библиотеке и библиотекари су ресурс-центри за различите изворе информација у реализацији наставе и ваннаставних активности. Омогућити коришћење предности информационо-комуникационих технологија у настави/учењу и различитих облика учења у on-line окружењу, (електронске конференције, предметни блогови, дискусионе трибине, размена информација, електронска тестирања итд.);

(2) Отварање могућности прављења *различитих трајекторија* којима ученици пролазе кроз школовање у СОУОВ припремајући се за будуће школовање и професије. Бирање изборних предмета, ваннаставних и факултативних активности у школи обавља се на почетку школске године у консултацијама у којима учествују ученик, родитељ/старатељ, наставник и психолог, педагог, саветник за наставу из школе. Поред разноврсности програма, исти програми се могу реализовати на различитим нивоима тежине (основни и напредни ниво). Програми су конципирани тако да подстичу различита интересовања ученика, повезивање и примену знања у академском и животном контексту и развој опште културе и функционалне писмености ученика. Развијен је систем вредновања свих активности/програма у којима учествују ученици. На крају СОУОВ ученик у сведочанству има забележене све програме које је прошао за четири године;

(3) Оптерећење ученика обавезном наставом не сме прећи 26 – 28 часова недељно да би се оставио простор за друге видове активности којима се остварују други циљеви и исходи. Средње уметничке школе имају другачију структуру активности, са много индивидуалног практичног вежбања и менторског рада са ученицима;

(4) У школама обезбедити услове за подједнаку развијеност наставних и ваннаставних делатности. Ваннаставни програми су из различитих области (науке, културе, спорта, здравља, предузетништва, екологије, политичке социјализације и уређења друштва) и конципирани су интердисциплинарно, тако да на једном програму раде заједно наставници из различитих области. Иницијално и стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности и за улогу ментора. Дефинисати и систем мера за подстицање ученичког учешћа у ваннаставним и ваншколским активностима: нпр. понуда која омогућава лични избор, јавну афирмацију у школи и/или локалној самоуправи (конкурси, награде, јавни наступи итд.). Школе се подстичу да организују ваннаставне активности у сарадњи са спољним партнерима у локалној самоуправи;

(5) Обезбеђивање другачије структуре и временске сатнице у школској радној недељи за наставнике и ученике. Наставници и ученици имају свакодневно радно време (нпр. 8 – 16 сати) које поред часова редовне наставе обухвата и друге активности према програму школских активности. Мимо наставе и ваннаставних активности, ученици имају у школи сате за учење и консултовање с наставницима, за пројекатски рад;

(6) Уџбеници и инструктивни материјали се вреднују на основу валидних и проверених стандарда квалитета, и они су, пре свега, прилагођени мисији ових школа (већа понуда различитих активности, ширење опште културе, мотивисање за читање и интелектуални рад, упућивање на друге изворе и сл.). Ученици у СОУОВ се упућују на критичку рецепцију уџбеничких садржаја, анализу и упоређивање информација из различитих извора, самостални рад на понуђеном материјалу кроз богату понуду питања и задатака високог квалитета који подстичу више мисаоне процесе у уџбеницима;

(7) Уводи се праћење и контрола квалитета процеса наставе и учења системом спољног вредновања школе, селекцијом наставника, системом евалуирања рада наставника и њиховог напредовања, као и редовним консултативно-саветодавним радом. Консултативни и саветодавни рад се обавља у сарадњи с институцијама за унапређивање квалитета образовања и васпитања, али може бити лоциран и у школи (нпр. наставници у највишим звањима могу имати другачију расподелу радног времена, мање раде са ученицима, а тај део преосталог радног времена раде стручни саветодавни рад са колегама у школи);

(8) Школски план рада предвиђа и програм активног учења у ваншколским условима који се реализује бар једанпут годишње према унапред развијеном програму и кроз сарадњу с референтним институцијама широм земље. Подстиче се сарадња ученика са ученицима из других школа, чак и других држава, као и укључивање средњошколаца у различите међушколске пројекте;

5) квалитет наставника

(1) Обезбеђивање квалитета рада наставника дефинисано је у делу СРОС *Образовање наставника*;

(2) Додатна мера за осигурање квалитета наставника јесте дефинисање стандарда професионалних компетенција и професионалног развоја наставника који су специфични за гимназије, односно средње уметничке школе. Ти стандарди се користе као основни инструмент за вредновање наставника, за напредовање наставника,

односно за престанак рада наставника који не задовољавају. У СОУОВ који образује будућу интелектуалну и културну елиту треба да раде најбољи наставници, и о томе се води рачуна при њиховом запошљавању, а поред обавезног стручног усавршавања постоје подстицајне мере за различите видове даљег усавршавања (специјализације, докторати и сл.) и за ангажовани професионални рад у школи;

б) калитет образовних постигнућа ученика

(1) У циљу обезбеђивања квалитета образовних постигнућа ученика одржавати и даље развијати постојеће системе испитивања тих постигнућа, национална и међународна тестирања (ПИСА, ТИМСС), затим редовно анализирати добијене резултате и извучити поуке за наставу и учење и образовну политику земље;

(2) Донети стандарде ученичких постигнућа за СОУОВ у целини и за поједине предмете. У њима су дефинисана знања и умења која ученик треба да поседује на крају гимназијског, односно уметничког образовања. Стандарди ученичких постигнућа за СОУОВ се надограђују на стандарде постигнућа за ОШ и с њима чине једну логичку целину;

(3) Дефинисати концепцију опште и уметничке матуре које би требало да буду део целовитог система оцењивања у току средње школе, да буду подстицај за подизање квалитета рада у СОУОВ у свим областима и да буду критеријум за улазак у високо образовање (в. део Улаз у високо образовање и обухват). Општу матуру полажу и ученици средњих стручних школа који се опредељују за академске студије. Редовно анализирати резултате на матурама на републичком нивоу и у свакој појединачној школи, изводити закључке и поуке за унапређивање квалитета рада школа и на основу тога даље иновирати рад. Гимназијама које покажу заинтересованост омогућити припреме за међународну матуру и учешће у њој;

(4) Дефинисати критеријуме и услове за додељивање статуса *изврсна школа* (школа изврности) у СОУОВ оним школама које одлично раде, имају велику педагошку додату вредност и постижу веома добре васпитно-образовне и развојне резултате из различитих области и сарађују са својом средином и референтним институцијама, организацијама и удружењима;

(5) Ученичка постигнућа се утврђују различитим видовима испитивања, не само тестирањем. Тестирање омогућава објективније оцењивање и упоређивање с другима, али није применљиво у свим предметима и не говори о томе шта су ученици научили, већ само колико су научили у односу на остале из узорка. Оцењивање мора бити у складу с природом предмета и његовим циљевима. Потребно је развити специфичне видове вредновања ваннаставних активности, развијености специфичних компетенција и развити специфичне системе вредовања у уметничким школама који би били у сагласности с природом уметничких дисциплина (изложбе, концерти, представе, конкурси, националне и локалне награде и сл.);

г) квалитет школе као установе

(1) Сви запослени у школи заједно с ученицима раде на изградњи идентитета школе. Различите школске активности доприносе изградњи специфичног препознатљивог профила школе, и у васпитно-образовном, културном, спортском, научном, хуманитарном, еколошком, техничко-технолошком смислу. Школа обезбеђује

стварање и континуирано усавршавање подстицајног и безбедног амбијента за развој ученика и наставног кадра, неговање радне етике, добрих односа и атмосфере у школи. Школа доприноси развоју властитог идентитета и кроз специфичне видове сарадње с локалном самоуправом и релевантним институцијама, организацијама и удружењима. У школи је развијен систем мера за подршку развоја ученичког осећаја школске припадности (нпр. симболи школе, мајице и дуксерице у бојама школе са школским амблемом). Школе обезбеђују различите видове окупљања ученика и ваннаставе – уживо (нпр. спортски сусрети, забавне активности, алумни школе, међушколске смотре, такмичења итд.) или преко виртуелне образовне мреже наставника и ученика. Ученици могу бити администратори такве мреже, укључени у њено одржавање и развој, што их додатно везује за школу и живот у њој и утиче на развој ученичке партиципације у школи. Учествовање на таквој мрежи активно васпитно делује на ученике путем развоја културе понашања и делања у оквиру мреже, као и моралних аспеката: развој свести шта је плагијаризам, шта је поштовање ауторских и сродних права, и сл. Уређење школског амбијента, креативно и флексибилно коришћење појединих школских простора, развој специфичног визуелног изгледа школе може, такође, бити прилика за развој ученичке партиципације, али и за развој естетике, флексибилности у мишљењу и креативне сарадње са другима;

(2) Сви запослени у школи заједно с ученицима дефинишу правила понашања у школи. Јасна, прецизна правила која поштују сви доприносе безбедности и развоју хуманих односа и конструктивне комуникације. Позитиван етос обезбеђује и подела улога и одговорности свих учесника (ученика, наставника, управе школе, родитеља или старатеља и локалне заједнице). Партиципација ученика у функционисању установе (спрам улоге и могућности) омогућава им да боље разумеју природу и логику људског удруживања, уређења и рада друштвених установа, институција и организација, што је део васпитавања ученика. Ученици се оспособљавају да разликују истинску партиципацију од манипулације, без обзира ко је спроводи, одрасли или вршњаци;

(3) Гимназије и уметничке школе се ангажују да обезбеде подршку за своју јавну делатност у локалној самоуправи. Оне зраче у свом окружењу, имају културну и јавну делатност која одговара локалним потребама, инфраструктури и социо-културном контексту. У обезбеђивању специјализованих простора и услова за уметничко деловање ученика (нпр. атељеи, радионице, дигитални студио, монтажерски столови, филмски студио, бине) школе сарађују с референтним установама, институцијама, организацијама или удружењима из локалне средине и региона. Сарадња је двосмерна јер и локална самоуправа треба да брине о школама на њеној територији (в. део Стратешке релације општег средњег и уметничког образовања с другим системима);

(4) Програм каријерног вођења и саветовања ученика узраста од 15 до 18 година обухвата информисање, саветовање, вођење и доношење одлука о професији. Циљ програма: помоћи младим људима да разумеју и интерпретирају информације о свету рада и будућој каријери, омогућити им да разјасне недоумице које имају у погледу професија или послова, научити их да разумеју своје способности и дефинишу своје ставове о понуђеним или жељеним изборима. Каријерно саветовање и вођење младих који су талентовани или обдарени и младих из осетљивих друштвених група требало би да у оквиру основних стандарда уважи и специфичности које важе за ове групације младих. Стандарди програма каријерног вођења и саветовања за ученике односе се на: лични развој појединца; истраживање могућности за учење и

запошљавање – идентификовање, избор и коришћење бројних информација о професијама, каријери, даљем учењу и образовању и формирање сопственог става о томе; планирање властите каријере и управљање њоме (Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији). Када се говори о развоју предузетништва код ученика у СОУОВ, под тиме се не мисли на припрему ученика за одређено занимање већ се подразумева упознавање ученика са властитим карактеристикама и склоностима и њихово упознавање са природом света рада;

(5) Професионално управљање школом (в. део Заједнички оквир за предуниверзитетско образовање и васпитање). Избор директора се врши у школи, бира га колектив на основу програма рада који кандидат припрема и образлаже пред колективом, а који се интерно и екстерно верификује и када се прихвати, реализује га цео школски колектив у планираном периоду. Директори обавезно пролазе обуку за сложене улоге које имају, а за њих је изграђен и систем сталног професионалног усавршавања. Њихов рад се прати, мери и оцењује, евалуација директора је специфична компонента евалуације рада школе. Према новим истраживањима, директори би требало да буду педагошки руководиоци, они који добро познају природу и организацију процеса наставе/учења јер резултати истраживања указују на повезаност управљања школом и постигнућа ученика. Школски одбори поред надзорне имају и развојну улогу, помажу школи у подизању квалитета рада, изградњи професионалног идентитета и преко представника локалне самоуправе подржавају различите видови сарадње школе у локалној самоуправи;

(6) У школама се уводи нови концепт партнерства школе с родитељима/старатељима. Тај партнерски однос се реализује кроз различите видове родитељског/старатељског учествовања у школском животу, у креирању школске културе и климе која ће највише погодовати развоју ученика, у доношењу одлука у школи и дефинисању циљева и праксе која ће одговарати специфичним условима породица и школе;

(7) У школама су дефинисана правила прихватања материјалне подршке школи (спонзорстава, донације и др.). Наставнички колектив, стручна служба и управа школе заједно одлучују о ангажовању добијених средства, уважавајући жељу дародавца у коју намену да се уложе средства (нпр. опрема библиотеке и читаонице, кабинета, поправка зграде и слично). Појединачна одељења, наставници или деца не могу бити одређени као корисници добијених средстава;

(8) У школама се стварају услови за развој, проверу и увођење образовних иновација. Школа се укључује у пројекте, сарађује са образовним и истраживачким установама и институцијама, а сама је оспособљена за мала истраживања, проучавања и унапређивања властите праксе;

(9) Стварају се потребни услови за оснивање ученичких клубова од стране ђачког парламента, који би спроводили конкретне активности и где би млади имали прилике да се информишу, неформално и информално едукују, организују различите догађаје и акције у циљу развијања волонтерског духа и вредности активног учешћа у животу своје заједнице.

6. Потребне промене у окружењу СОУОВ

Ради повећања обухвата ученика у СОУОВ потребна је активна сарадња гимназија и уметничких школа са основним школама како би се рано открили ученици

које би према способностима и интересовањима требало усмеравати на СОУОВ, на пример, преко промовисања СОУОВ међу основцима. Сарадња основног и средњег образовања требало би да се одвија и кроз заједничке пројекте и активности у локалној самоуправи. Потребно је и да се уметничке школе ангажују у реализацији дела ваннаставних активности (нпр. развој опште музичке културе, опште уметничке културе и сл.) у ОШ и гимназијама.

Каријерно вођење треба развити у основним школама не само због помоћи ученицима, већ и због боље идентификације ученика и њиховог усмеравања ка академском образовању. Неопходно је усаглашавање концепције завршних испита у основној школи и пријемних испита у СОУОВ.

Кроз све предмете у основној и средњој школи треба провући подстицаје за развој функционалне писмености. Даљи рад на развоју функционалне писмености мора бити један од приоритета и у СОУОВ.

Са системом високог образовања неопходно је усаглашавање, пре свега, у концепцији завршних испита (матура) у СОУОВ и пријемних испита у високом образовању. Треба да се води рачуна о континуираном стипендирању ученика из осетљивих категорија при преласку из СОУОВ на високо образовање, а и о другим видовима подршке за наставак академског школовања (обезбеђивање дома, ослобађање школарине).

Због подизања нивоа квалитета рада треба у гимназијама и средњим уметничким школама подржати рад наставника који имају докторате, специјализације или други вид додатног академског школовања у струци или методици (давање одређених бенефиција, звања, неки вид сарадње с матичним наставним факултетом итд.) и подржати њихов рад на иновирању наставе. Потребно је и да се појача, а на некима уметничким факултетима и развије уметничка педагогија за различите врсте уметности. У оквиру високог образовања неопходно је и размотрити како да се реши проблем високог образовања балетских уметника у земљи. Има предлога да се факултет за балетске уметнике отвори као посебна група на неком од постојећих факултета.

Креирање опште политике СОУОВ треба да се остварује кроз координиран рад институција задужених за развој образовања (МП, Завода за унапређивање образовања и васпитања, Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања и Националног просветног савета) чији представници би требало да држе једном у три месеца заједничке састанке, на којима би се пратила реализација опште политике и мера из стратегије за СОУОВ.

У МП је потребно да постоји особа/е задужене за праћење школовања деце са села и из осетљивих група и особа/е задужене за реализацију уметничког образовања. Треба увести редовни годишњи извештај, билтен (годишња „бела књига“) не интерног већ јавног карактера о стању тих дела система. На основу тих анализа потребно је да се планирају финансијски, кадровски и други ресурси за уношење потребних промена у складу са развојем образовања датог у овој стратегији. Истраживања образовања и међуресорне сарадње (образовање и култура, образовање и наука, образовање и финансије, образовање и рад и социјална заштита, итд.) треба да буду међу

приоритетима у научном развоју Републике Србије у области друштвених истраживања. Резултати истраживања би требало да буду један од важних елемената за креирање и развој образовне политике у земљи. Потребна је системска подршка међународним, а посебно регионалним пројектима сарадње, као и системска понуда развијених квалитетних пројеката из образовања земљама у окружењу и шире, било преко министарстава, било преко канцеларија различитих међународних организација (УНИЦЕФ, ОЕБС, UNDP и друге), или преко сарадње факултета и истраживачких организација (ТЕМПУС пројекти и сл.).

7. Стратешке релације СОУОВ с другим системима

Пошто у СОУОВ почиње формирање будуће интелектуалне и културне елите, у реализацију његових активности морају пре свега бити укључене различите институције и организације науке и културе. Културне установе би морале да развију своју едукативну функцију и да успоставе сарадњу са школама. Видови сарадње могу бити различити (део наставног програма се реализује у културној установи, ученици се циљано воде да виде део програма културне установе који има везе са садржајем који уче у школи или школа и културна институција развијају заједнички програм). Центри за популаризацију науке, истраживачке станице, музеји, програми популаризације науке у музеј-кућама (нпр. Миланковића, Пупина) јесу места с којима је неопходно развити детаљне програме научне сарадње. Сарадња с институцијама и организацијама науке и културе мора бити систематски разрађена, мора бити део годишњег програма школе и морају бити обезбеђени предуслови за њену реализацију (развијен програм, обучене, компетентне особе, време, простор, материјална или потрошна средства за реализацију програма у установама).

Партнерства између школа и културних установа су значајна јер омогућавају дијалог између уметничког образовања и свих других предмета који се предају. Наравно, ово подразумева обуку за ову врсту приступа како уметника и културних радника, тако и наставника и других стручњака који раде с децом у установама културе, школама и разним центрима за децу и другим просторима ван школа. Модерне креативне индустрије би требало укључити у програм СОУОВ, да их ученици упознају као модел споја уметности (креативност, иновација), привредне делатности (продајни предмети широке употребе) и техничко-технолошке делатности (коришћење нових материјала, нових техника израде и нових технологија у изради). Потребно је оснаживање активног стваралаштва младих у култури, техници и науци и обезбеђивање активног исказивања младих стваралаца у области културе, технике и науке.

Гимназије и средње уметничке школе морају имати успостављену сарадњу с различитим културним, научним, спортским, здравственим, еколошким, техничко-технолошким манифестацијама (нпр. Фестивал науке, Лабораторија славних, Очистимо Србију, Млади у акцији), не само као конзументи већ и као потенцијални партнери у њиховој реализацији. Неопходна је промоција и валидација неформалних облика образовања, подржавање идеје креативности и учења у свакодневном животу, у слободном времену, у културним и друштвеним активностима и повезивати их са школским учењем/наставом.

Сарадња с удружењима, невладиним организацијама или страним агенцијама које имају развијене и верификоване програме (нпр. за омладинско предузетништво, развој лидерства, школе демократије) може бити део програма ваннаставних активности школе.

СОУОВ би морало да буде окренуто деловању у локалној средини, али и власт на нивоу локалне самоуправе и управа локалне самоуправе морале би да се ангажују у бризи о мрежи образовних установа на својој територији и квалитету њиховог рада. Локална самоуправа би требало да плански прати потребе за наставним кадром и стипендирање будућих наставника. Гимназије и уметничке школе су важне за кадровску будућност локалне самоуправе и неговање културних активности у њој и локална самоуправа би требало да преузме одговорност за планирање развоја СОУОВ на свом подручју, управљање њиме и његово финансирање.

Министарства надлежна за здравље, социјалну политику и омладину треба да заједно са школама организују редовне волонтерске и хуманитарне активности (добровољно давање крви, пружање помоћи сиромашним ученицима, брига о деци без родитељског старања, брига о старим и угроженим лицима итд.) и активности усмерене на промовисање здравих стилова живота у локалној самоуправи (борба против употребе психоактивних супстанци, дувана и алкохола, брига о репродуктивном здрављу младих). Систематско повезивање и сарадња с удружењима и организацијама (нпр. планинарским и извиђачким друштвима, еко-удружењима, друштвима за заштиту животиња, етно-удружењима, домовима за децу без родитељског старања, заводима за заштиту споменика и културног наслеђа итд.) било би снажна подршка у васпитању активног и одговорног грађанина.

Непходна је континуирана сарадња с медијима и широка јавна кампања о процесима стартешких промена у СОУОВ, да би грађани упознали новине, припремили се за њих и прихватили их.

V. СРЕДЊЕ СТРУЧНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија средњег стручног образовања и васпитања (у даљем тексту: ССОВ) је да обезбеди могућности и услове сваком појединцу да стекне знања, вештине, способности и ставове – стручне компетенције ради ефикасног укључивања у свет рада и наставак школовања.

Како би остварило те задатке ССОВ треба да буде функционалан, ефикасан, рационалан и флексибилан систем образовања, широко детерминисан и доступан свима, да одговори на тренутне и будуће потребе тржишта рада и да припреми појединца да се стално током живота усавршава и учи.

Остварујући ову мисију, ССОВ доприноси стварању друштва заснованог на знању, што је темељ укупног и одрживог развоја друштва у целини.

Функције ССОВ су:

- 1) стицање иницијалног и континуираног стручног образовања;
- 2) стицање потребних знања за наставак школовања;
- 3) стицање квалификација (односно релевантних стручних компетенција) које су препознатљиве и потребне за укључивање у свет рада и омогућују запошљавање, односно самостално започињање посла;
- 4) оспособљавање појединца за процес целоживотног учења;
- 5) развој креативности, иновативности и предузимљивости појединца.

Део ове стратегије који се односи на средње стручно образовање наслања се на Стратегију развоја стручног образовања у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07). Предложени текст је усаглашен и заснован и на документима ЕУ – Копенхагеншкој декларацији о стручном образовању из 2002. године и Коминикеу из Брижа о сарадњи у стручном образовању у Европи из 2010. године.

1. Визија потребног и остваривог стања у 2020. години

ССОВ 2020. године треба да обезбеди могућност стицања релевантних квалификација које су део свеобухватног Националног оквира квалификација Републике Србије (у даљем тексту: НОК), у оптимизованој мрежи стручних школа и образовних установа, чији је рад заснован на социјалном партнерству, различитим облицима и методама наставе и учења, односно програмима образовања и обуке. На овај начин обезбеђује се, са једне стране, свакој особи која је стекла основно образовање а у складу са његовим личним предиспозицијама и могућностима, стицање прве квалификације и оспособљавање за процес целоживотног учења. С друге стране, средње стручно образовање обезбеђује могућност стицања додатних квалификација чиме се обезбеђује задовољавање потреба тржишта рада у складу са економским, технолошким и укупним друштвеним развојем земље.

Процес достизања визије потребно је пратити преко стратегијом дефинисаних кључних обележја. Праћење индикатора за свако од кључних обележја потребни су ради предузимања корективних мера како би се осигурало да у 2020. години постављени циљеви заиста буду и достигнути. Основна кључна обележја којима се проверава остварење стратешких циљева у систему ССОВ су: обухват, квалитет, ефикасност и релевантност.

Очекиване вредности, односно жељено стање у 2020. години у ССОВ су:

1) Обухват – минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% генерације) уписује неку од средњих школа. Средње стручне четворогодишње школе уписује 39% генерације, остало средње стручно образовање уписује 10% генерације, а више од 5% популације одраслих незапослених лица похађа неки од облика ССОВ;

2) Квалитет – 2020. године очекује се да функционишу сви елементи система осигурања квалитета ССОВ (Секторска већа су успостављена у другом мандату; Национални систем квалификација је развијен и редовно се ажурира на основу потреба привреде и друштва у целини; сви планови и програми су развијени на основу стандарда квалификација, односно стандарда постигнућа за општеобразовне предмете; стандарди компетенција наставника и директора као и стандарди рада установа су у пуној примени; спроводе се потпуно или делимично екстерна стручна матура и

завршни испити као и испити других облика ССОВ; успостављен систем праћења ССОВ; стопа раног напуштања школовања у ССОВ – смањена за 50%);

3) Ефективност – 2020. године четворогодишње средње стручне школе завршава минимално 95% уписаних (37% генерације); Уписује се у високо образовање 40% –50% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% – 18,5% генерације), преостали активно траже посао, а 20% одраслих који су прошли кроз систем обука налази посао или се самозапошљава у периоду краћем од девет месеци. 20% одраслих лица пролази кроз континуирано ССОВ, укључујући и повратнике који су прерано напустили систем образовања и дуготрајно незапослене (обуке, доквалификације и преквалификације) ради стицања прве квалификације или додатне квалификације;

4) Релевантност – 2020. године повећан је степен усклађености потреба тржишта рада са понудом квалификација у стручном образовању и обуци на основу сталног истраживања потреба за компетенцијама у оквиру секторских већа. Мрежа стручних школа рационализована у складу са демографским кретањима и степеном регионалног развоја.

2. Садашње стање ССОВ

Садашње стање – кључна обележја

Обухват

Према подацима из школске 2009/2010. године удео ученика који похађају средње стручне школе је 72,59% (гимназије 25,38%, уметничке школе 2,03%). Најзаступљеније подручје рада је Економија, право и администрација са 13,24%, затим следи Машинство са 10,46%, Електротехника са 9,88%, Трговина, угоститељство и туризам са 9,35% и Медицина са 8,20% (ових пет подручја рада уписују више од половине свршених основаца који се опредељују за средње стручно образовање). Средње стручне школе су привлачне – основна предност је што пружају обе могућности и наставка школовања и запослења. Увођење огледа (58% стручних школа има бар једно огледно одељење, обухват око 15% ученика у систему) додатно је повећало атрактивност стручних школа (потребан број бодова за упис у огледна одељења често надмашује бодове за гимназије, МП – Резултати уписа СС 2005 – 2010. године). Нажалост, нема прецизних података о обухвату одраслих лица који пролазе кроз систем обука, преквалификација и доквалификација.

Неадекватна је мрежа школа, попуњеност уписне квоте је 89%. План уписа не прати потребе тржишта рада. Нема систематизованих података о постојећим обукама на тржишту, као ни података о броју одраслих лица који пролазе кроз систем средњег стручног образовања.

Квалитет

Неки од елемената потребних за праћење и остварење квалитета система ССОВ су већ остварени или су у поступку доношења (школско развојно планирање, интерна евалуација, стандарди рада наставника и установа, учешће послодаваца у креирању стандарда квалификација, развоју плана и програма и испитима, делимично екстерни

завршни испит и матура у огледним одељењима и сл.). Нема прецизних података о раном напуштању школовања у стручним школама. На основу података Студије мерења животног стандарда и Развој људских ресурса у Србији, 2010 (даље у тексту: СМЖС), стопа осипања у средњем образовању била је 2,3% (2005). Међутим, неки други подаци показују да је ова стопа много виша, чак око 30% у средњем образовању, у поређењу са званичним подацима који се не држе старосних група ученика (Влада, 2003). Према подацима МП, анкета спроведена за генерације од 2000 – 2008. године показује да је осипање 7,3%. Али, према другим мерењима у Републици Србији 10,0% лица није стекло иницијално ССОВ (ЕУРОСТАТ, 2010). За разлику од ових бројки, СМЖС даје закључак да једна петина деце у Републици Србији још увек не похађа средње образовање, нарочито дечаци и млади људи из социјално угрожених подручја.

Ефективност

У 2010. години, на високошколске институције уписано је 36.127 студената који су завршили трогодишње или четворогодишње ССОВ, што чини око 63% популације матураната. Преостали део популације матураната у ССОВ покушава да се запосли.

Према статистикама Националне службе за запошљавање (у даљем тексту: НСЗ) из априла 2011. године број лица који први пут траже посао а који су завршили *трогодишње* ССОВ је 61.901. Од тог броја, у првих пет подручја рада су 49.983 лица (80,7%), и то:

(1) Машинство и обрада метала	17.760 лица;
(2) Трговина, угоститељство и туризам	12.541 лица;
(3) Текстилство и кожарство	8.027 лица;
(4) Електротехника	6.146 лица;
(5) Пољопривреда, производња и прерада хране	5.509 лица.

Са завршеним *четворогодишњим* ССОВ први пут тражи посао 68.208 лица. Од тог броја, у првих пет подручја рада је 37.149 лица (54,5%), и то:

(1) Економија, право и администрација	10.953 лица;
(2) Машинство и обрада метала	8.499 лица;
(3) Пољопривреда, производња и прерада хране	7.247 лица;
(4) Трговина, угоститељство и туризам	4.342 лица;
(5) Електротехника	6.108 лица.

Значајна разлика у процентуалној заступљености лица са завршеном трогодишњом или четворогодишњом средњом стручном школом која траже посао настала је због већег броја одласка на студије и мање потражње посла оних младих који су се дуже школовали.

Стопа незапослености младих (15 – 24 година) достигла је 46,1% крајем 2010. године (Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва, 2011).

Од особа које спадају у категорију дугорочно незапослених лица (по АРС и по стандарду НСЗ, дугорочна незапосленост је период тражења посла дужи од 12 месеци) 73% су лица са *средњим образовним новоом*. У том збирном проценту највеће је

учешће лица са периодом тражења посла од четири до шест година (17,1%), затим од две до четири године (16,8%) и седам до десет година (11,1%). Лица која су незапослена дуже него што је трајало њихово школовање долазе у стање депрофесионализације или деквалификације, па по том основу постају тешко запошљива. Са друштвеног становишта то је и економски губитак – промашена инвестиција, која захтева додатно друштвено и лично ангажовање и додатна средства ради обучавања тих лица ради евентуалног запошљавања.

Релевантност

Нема прецизних збирних података о броју лица која су у радном односу, а мењају или стичу другу квалификацију кроз видове ванредног школовања у стручним школама, затим броју лица која су изгубила статус редовног ученика или прерано напустила школовање, па настављају као ванредни ученици, ради процене процентуалног износа овог кључног обележја. Усклађеност понуде у ССОВ и потражње на тржишту рада је ниског степена. Без обзира на велику потражњу за одређеним квалификацијама као што су зидари, заваривачи, ливци, свршени ученици основних школа нису заинтересовани већ дужи низ година за образовање за ова занимања. С друге стране, политика уписа није усклађена са стањем незапослености (највећа стопа уписа је у подручју рада Економија, право и администрација где постоји само четворогодишње образовање, али је веома сличан број незапослених из овог подручја рада који траже прво запослење).

3. Налази SWOT анализе

Снаге

- 1) могућност наставка школовања или запошљавања;
- 2) велик обухват популације;
- 3) постојање широке мреже школа и широке понуда образовних профила;
- 4) повећана атрактивност увођењем огледа (резултирало опремањем школа техничким средствима, обуком наставника, мањим број ученика у одељењу, увођењем стандарда квалификација, исхода учења, модуларном наставом и увођењем предмета предузетништво);
- 5) постојање подршке институција и тела (МП, Завод за унапређивање образовања и васпитања – Центар за стручно образовање и образовање одраслих, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Привредна комора Србије, НЦЗ, Савет за стручно образовање и образовање одраслих);
- 6) искуство и резултати остварени у различитим пројектима (CARDS, IPA, GIZ, Kulturkontakt и други).

Слабости

- 1) неадекватна струковна структура и географска дистрибуција мреже школа;
- 2) слаба опремљеност школа које нису у огледу;
- 3) неадекватна структура плана уписа и неусаглашеност образовних профила са структуром привреде и њеним потребама (школовање профила за којима не постоји потреба или има вишкова на тржишту рада, док на другој страни нема уписа на поједина занатска занимања која су потребна тржишту);

4) застарелост дела система који није обухваћен огледом (превазиђени наставни планови и програми, наставници који не пролазе адекватне програме сталног стручног усавршавања, лоша опремљеност школа);

5) нерешен проблем обезбеђења квалитета практичног дела наставе ван школе (у даљем тексту: радна пракса), при чему нема акредитованих радних места и инструктора за обављање радне праксе, нити подстицаја привредних друштава да обезбеде квалитетну праксу ученицима, недовољан број привредних друштава је заинтересован за овај вид сарадње са образовањем;

6) недостатак инструмената за обезбеђење квалитета (НОК, стандарди квалификација, екстерно завршни испити и сл.).

Могућности

1) постојање потребе за висококвалитетном радном снагом (инвестиције, потреба за новим квалификацијама, samozapošljavaњем – покретањем сопственог бизниса);

2) постојање услова за јачање сарадње са социјалним партнерима (кроз Савет за стручно образовање и образовање одраслих, формирање Секторских већа, подршка секторских удружења и асоцијација);

3) постојање могућности да средње стручне школе активно учествују у развоју модела неформалних облика ССОВ – обуке; могућност трансфера знања и искустава (методологије, концепти, процедуре) стечених у развоју огледа на даљи развој ССОВ;

4) могућност приступа ЕУ фондовима;

5) остојање услова за увођење квалитетне радне праксе (стимулација послодаваца нпр. кроз пореске олакшице за развој социјалног партнерства уз њихово учешће у изради националног система квалификација, стандарда квалификација, практичне наставе, реализацији испита итд.)

Претње

1) дисконтинуитети у реформи ССОВ због честих друштвено-политичких промена (чести прекиди или мењања започетих реформи);

2) веома тешко се спроводи увођење проверених иновација у образовни систем;

3) слаби ефекти постојећег система стручног усавршавања наставника, што укрштено са недовољно добрим социјалним статусом професије наставника у друштву доводи до њихове демотивисаност и апатије;

4) недовољна финансијска издвајања и улагања у опремање школа.

4. Стратегија развоја система ССОВ

Раскорак између визије и постојећег стања

Иако је обухват и атрактивност стручног образовања наизглед на задовољавајућем нивоу, његова структура је генератор незапослености, јер креира стручњаке за чијим радом не постоји потреба на тржишту рада.

Не постоје системски подаци о ефикасности система, односно броју оних лица који су који су наставили даље школовање по завршетку ССОВ, прошли систем доквалификације, преквалификације или додатне обуке или се запослили. Овако систематизоване податке прикупљао је Завод за унапређивање образовања и васпитања

за свршене ученике средњих стручних школа који су завршили огледне програме. Генерално недостају подаци о обукама одраслих лица на нивоу ССОВ.

Гледано са становишта рационалности, не постоји повратни механизам кориговања уписне политике која генерише дуготрајно незапослена лица.

У погледу флексибилности и релевантности има добрих почетних резултата, али је норматива са једне стране претерано крута и компликована, а с друге стране је нема.

Препрека за премошћавање раскорака је и одсуство кохерентности у стратешком управљању стручним образовањем, што ствара бројне проблеме и последице које директно успоравају развој стручног образовања, односно разводњавају ефекте већ остварених или започетих стратешких иновација и реформских активности.

5. Стратегија достизања визије

Упоредни приказ стратешких циљева развоја стручног образовања у ЕУ (утврђених Копенхагенском декларацијом и Коминикеом из Брижа) и у Републици Србији у наредном периоду и мере за њихово постизање дати су у табели.

Табела 1: Приказ стратешких циљева развоја стручног образовања у ЕУ и у Републици Србији у наредном периоду и мере за њихово постизање

<i>Стратешки циљеви развоја стручног образовања према Копенхагенској стратегији односно Коминикеу из Брижа</i>	<i>Стратешки циљеви развоја ССОВ у Србији до 2020.+ године</i>	<i>Стратешке мере које треба спровести до 2020. године у Србији</i>
<p>Побољшање квалитета и успешности ССОВ и јачање његове атрактивности и релевантности</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обезбедити квалитет наставника, инструктора и других професионалаца у стручном образовању • Осигурати већу усаглашеност са тржиштем рада, па тиме и релевантност ССОВ <p>Јачање креативности, иновативности и предузимљивости, као и коришћења информационих технологија</p>	<p>Обезбедити да квалификације у ССОВ буду релевантне и доступне</p> <p>Унапредити квалитет и ефикасност ССОВ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • успостављање Националног оквира квалификација за целоживотно учење; • стандардизација испита за стицање квалификације; • успостављање система сертификације претходног учења / признавање неформалног и информалног учења • Увођење мајсторског образовања • Унапређивање система усавршавања наставника • Развој програма образовања на основу стандарда квалификација • Флексибилна организација наставе • Усклађивање мреже стручних школа и понуду образовних програма (профила) са потребама привреде

<p>Развити ефективан систем целоживотног учења и мобилност као реалност у стручном образовању</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обезбедити флексибилност у доступности образовним програмима и стицању квалификација свим категоријама корисника • Развити стратешки приступ за интернационализацију иницијалног и континуираног стручног образовања и промовисати мобилност <p>Промовисање принципа једнакости, друштвене кохезије и активног грађанства – омогућити инклузију у ССОВ</p>	<p>Обезбедити да систем ССОВ буде свеобухватан и унапредити његов допринос смањењу стопе раног напуштања образовања</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Смањење стопе раног напуштања образовања
<p>Јачање учешћа социјалних партнера у стручном образовању</p> <ul style="list-style-type: none"> • Директно укључивање послодаваца у креирање, развој и праћење ССОВ • Интензивна сарадња носилаца политике развоја ССОВ са другим областима посебно из области економије 	<p>Успостављање одрживог система социјалног партнерства у ССОВ у Србији</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Укључивање послодаваца у процес програмирања, развоја и реализације ССОВ
<p>Успостављање ефикасног система управљања ССОВ у свим доменима његовог остваривања</p> <ul style="list-style-type: none"> • Управљање кључним инструментима развоја ССОВ • Успостављање интензивне сарадње са свим носиоцима развоја ССОВ • Обезбеђивање вођења ваљане статистике, тј. квалитетних и релевантних података за развој ССОВ <p>Ускладити политику развоја ССОВ са политикама развоја других релевантних области: запошљавања, привреде, истраживања и иновација</p>	<p>Успостављање ефикасног система управљања у ССОВ на свим нивоима</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Успостављање система праћења и вредновања стручног образовања • Дефинисање јасне поделе одговорности, улога и задатака свих носилаца управљања у ССОВ

6. Основне стратешке мере

Успостављање Националног оквира квалификација за целоживотно учење

Успостављањем НОК обезбеђује се подршка развоју модерног, релевантног и флексибилног система образовања са сврхом да:

1. обезбеди релевантност квалификација (ојача везе света рада и света образовања);

- 4) унапреди приступ, флексибилност и проходност у систему формалног и неформалног образовања;
- 5) обезбеди препознавање и признавање неформалног и информалног учења;
- 6) подржи оријентисаност на исходе учења и примену концепта целоживотног учења;
- 7) обезбеди референтне тачке за осигурање квалитета;
- 8) обезбеди упоредивост српских квалификација са европским оквиром квалификација (у даљем тексту: ЕОК), а с циљем њиховог међународног признања.

НОК је систем који обухвата број и опис нивоа квалификација, односе између квалификација, путеве проходности и напредовања у односу према тржишту рада и цивилном друштву. Њиме је обухваћен национални систем квалификација који садржи квалификације свих нивоа и врста без обзира на начин стицања (кроз формално или неформално образовање односно информално учење – животно или радно искуство) и животно доба у коме се стичу квалификације (млади или одрасли). На овај начин се омогућава интеграција и координација постојећих система квалификација у Републици Србији (нпр. систем квалификација високог образовања, систем квалификација средњег стручног образовања и други системи).

НОК утврђује процесе, тела, односно организације одговорне за успостављање квалификација, начине стицања, упоређивање, препознавање, обезбеђивање квалитета и стандарда по којима се реализују.

Потребе за квалификацијама на тржишту рада, односно неопходним компетенцијама у складу са технолошким и друштвеним развојем, се морају континуирано пратити што се омогућава радом секторских већа. На овај начин би се унапредила образовна понуда средњег стручног образовања – формалног и неформалног.

Активности до 2020. године:

- 1) успоставити НОК у средњем стручном образовању – формалном и неформалном (пожељно је да се успостави као јединствен српски оквир квалификација који обухвата и формално опште средње и високо струковно и академско образовање);
- 2) донети законску и подзаконску регулативу о квалификацијама и успоставити сва тела надлежна за ову област;
- 3) успоставити континуирани рад секторских већа;
- 4) успоставити национални систем квалификација који се редовно иновира.

Стандардизација испита за стицање квалификације

Стандардизацију испита за стицање квалификација на нивоу система (стручна матура и завршни испити за све остале облике стручног образовања и обуке) треба извршити на основу искустава примене различитих концепата завршних испита, а ради подизања квалитета средњег стручног образовања на националном нивоу неопходно је утврдити стандарде испита (екстерно или делимично екстерно оцењивање, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива). Успостављањем НОК утврђују се ови стандарди.

Планиране мере:

- 1) у склопу НОК за сваку квалификацију утврђен је стандард испита за стицање квалификације (екстерно или делимично екстерно оцењивање, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива);
- 2) најмање по један представник високих струковних школа и факултета укључени у тимове за припрему инструмената за завршне испите и испите стручне матуре за сваки образовни профил;
- 3) најмање 50% екстерних испитивача је акредитовано;
- 4) резултати испита се прикупљају у процесу праћења система ССОВ, обрађују и користе у сврху осигурања квалитета на нивоу школе/установе и система ССОВ.

Успостављање система сертификације претходног учења / признавање неформалног и информалног учења

Стандарди система сертификације претходног учења, односно признавање неформалног и информалног учења саставни је део НОК. Успостављање овог система је од великог значаја из најмање два разлога:

- 1) у време изузетно брзог развоја информационо – комуникационих технологија, доступност информација сваком појединцу је знатно већа у односу на период од пре само 10 година, чиме се стичу могућности интензивног неформалног и информалног учења у жељеним областима – знатно брже него кроз формалан систем образовања;
- 2) на тржишту рада је велики број лица са радним искуством али без формалне квалификације.

Системи сертификације претходног учења успостављени су у већини развијених земаља и значајно доприносе побољшању квалификационе структуре на тржишту рада обезбеђујући формално признавање знања, вештина односно, компетенција стечених радним и животним искуством.

Планиране мере:

- 1) у склопу НОК дефинисати систем сертификације претходног учења (квалификациони нивои на којима је могућа сертификација, процедуре, инструменти, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива);
- 2) успоставити најмање 10 установа надлежних за сертификацију претходног учења и омогућити да најмање 2% незапослених без квалификације, а са одговарајућим радним искуством стекне прву квалификацију на овај начин.

Увођење мајсторског образовања

Наставници/инструктори практичне наставе у предузећима поседују стручне компетенције неопходне за оспособљавање ученика, али често немају законом захтевани формални ниво образовања. Доношењем закона о занатству, формирањем занатских комора и увођењем мајсторског образовања, омогућило би се да ови људи који обављају наставнички посао и формално стекну адекватна педагошко психолошка и методичка знања и буду признати као наставници у систему образовања. С друге стране на овај начин омогућило би се одржавање традиционално признатих занатских занимања.

Планиране мере:

- 1) успостављен систем акредитације послодаваца и инструктора који обучавају ученике/полазнике практичне наставе у предузећима;
- 2) развијен систем мајсторског образовања за најмање 30 занимања и најмање три генерације мајстора стакло мајсторско писмо;
- 3) најмање 50% наставника/инструктора практичне наставе у предузећима положио мајсторски испит и акредитовани као наставници у надлежној институцији;
- 4) усаглашена/донета законска и подзаконска регулатива у овој области.

Усавршавање наставника

Наставници стручних предмета и модула у ССОВ немају иницијално наставничко образовање, а већина нема ни претходно стручно искуство у матичној струци, јер им је ово прво занимање. Неопходан је перманентни професионални развој наставника, ваљана обука како у области педагошко – психолошко методичких компетенција, тако и у матичној струци (в. део *Образовање наставника*).

Увођење каријерног вођења и саветовања у ССОВ, подразумева и обуку стручних сарадника и наставника за ове послове.

Планиране мере:

- 1) развити различите моделе стручног усавршавања, укључујући и праксу наставника у матичној струци која се реализује у предузећима, односно установама;
- 2) развити програме стручног усавршавања наставника којима би се ојачале њихове компетенције да код ученика подстакну креативност, иновативност и предузимљивост;
- 3) обучити све наставнике да користе информационо – комуникационе технологије у настави или њеној припреми;
- 4) успоставити систем мерења ефеката стручног усавршавања заснован на претходно прихваћеној методологији;
- 5) успоставити систем оспособљавања наставника за примену система каријерног вођења и саветовања у ССОВ.

Развој програма образовања на основу стандарда квалификација

Програми образовања се развијају на основу стандарда квалификација којима се утврђују стручне компетенције, односно исходи знања и вештина који се морају достићи завршетком образовања за дату квалификацију.

Један од стратешких циљева Копенхагенског процеса је јачање креативности, иновативности и предузимљивости, као и коришћења информационих технологија. Увођењем Предузетништва као наставног предмета у програме стручног образовања обезбеђује се оспособљавање ученика/полазника у ССОВ да упознају основне економске принципе предузетништва, неопходну законску регулативу, али и стекну основне вештине израде бизнис плана за реализацију одабране идеје. Увођењем разноврсних метода активног учења и наставе у свим предметима и модулима, али и у склопу ваннаставних активности, стварају се могућности да се код ученика развијају креативност, иновативност и предузимљивост, као и стицање информационо –

комуникационих компетенција. Ово изискује додатно обучавање наставника у области метода и техника наставе али и коришћења информационо – комуникационих технологија.

Део програма треба да је изборног карактера како би се омогућило ученицима/полазницима да задовоље и своје специфичне образовне потребе и склоности било у области стручног или општег образовања. На овај начин повећава се ефективност кроз задржавање два могућа излаза (ка свету рада и ка наставку образовања). С друге стране, доприноси унапређивању образовн-васпитног процеса у школи када је сама школа креатор дела образовног програма у складу с потребама и могућностима локалне средине и у складу са сопственом образовном понудом. На овај начин омогућило би се лакше кретање ученика кроз средње образовање.

Неке од тих квалификација потребно је пребацити из система школског образовања у систем обука.

Планиране мере:

- 1) све програме формалног стручног образовања развити на основу стандарда квалификација утврђених у секторским већима, а ти програми су засновани на исходима учења, организовани модуларно или предметно;
- 2) увести предузетништво у програме образовања и обуке;
- 3) увести обавезни и изборни део у све програме стручног образовања;
- 4) увести савремене методе активног учења и наставе и обучити наставнике за њихову примену;
- 5) обучити наставнике средњих стручних школа за израду отвореног дела школског плана и програма и активно их укључивати у тај процес;
- 6) увести Европски систем преноса кредита у стручном образовању;
- 7) успоставити систем акредитације програма неформалног стручног образовања;
- 8) развити програме подршке заинтересованим школама и установама за развој програма обука.

Флексибилна организација наставе

Организацију наставе је неопходно поставити флексибилно или омогућити различите варијетете у зависности од природе сектора за који се школују будући кадрови (нпр. пољопривреда, туризам, грађевинарство, здравство), од зависности да ли је школа регионална или локална, да ли је за поједине наставне садржаје потребно краће или дуже време и др. Потребно је донети низ мера како на основу сопствених искустава, тако и на основу искустава земаља у окружењу и ЕУ.

Планиране мере:

- 1) организацију наставе у школама ускладити са оптималним начинима учења (нпр. предметна и модуларна настава се организују током једног полугодишта или у блоковима);
- 2) организацију наставе у школама које образују кадрове за потребе области пољопривреде, туризма, грађевинарства и здравства ускладити са природом делатности;

3) обезбедити законском и подзаконском регулативом да се норма рада наставника првенствено утврђује на годишњем нивоу, а прерасподела током школске године се утврђује на основу захтева плана и програма.

Усклађивање мреже стручних школа и понуду образовних програма (профила) са потребама привреде

Усклађивање нове мреже средњих стручних школа са потребама привреде и демографским кретањима у региону и локалној самоуправи треба да се обавити на основу истраживања које ће се спровести на целокупној територији у сарадњи са регионалним привредним коморама, удружењима произвођача који нису укључени у коморски систем и локалним самоуправама.

Промена политике уписа у ССОВ је важна за развој не само образовања него и привреде и других друштвених делатности. На основу искустава из претходног периода потребно је ускладити понуду и тражњу – број ученика који завршавају основну школу и број места у школама. Због велике диспропорције дошло је до озбиљног урушавања равнотеже између трогодишњег и четворогодишњег стручног образовања, при чему су одељења велике већине трогодишњих профила остала без ученика, или са веома малим бројем ученика да је немогуће формирати одељење.

Квалитетно стручно образовање је скупо, а посебно практична настава, па веома мали број школа може да обезбеди добре услове за реализацију практичне наставе у школском простору. Ради уједначености стечених компетенција код ученика, потребно је поједине стручне школе успоставити као регионалне технолошке центре за одређене области, уз коришћење капацитета домова за смештај ученика. Истовремено, ови технолошки центри би добили и улогу ресурсних центара за наставнике практичне наставе.

Неопходно је размотрити критеријуме за верификацију средњих стручних школа, осавременили стандарде простора и опреме за образовне профиле, извршити поновну верификацију школа и установити које од њих задовољавају прописане критеријуме.

Планиране мере:

1) развити механизме идентификације потребних квалификација у региону и на нивоу локалне самоуправе за период од једне до пет година у регионалним привредним коморама;

2) утврдити нову мрежу средњих стручних школа која је усклађена са потребама привреде и са демографским кретањима у региону и локалној средини;

3) успоставити најмање пет регионалних технолошких центара за одређене секторе, коришћењем капацитета привреде, постојећих школских објеката и домова ученика;

4) донети законску и подзаконску регулативу која уређује рад регионалних технолошких центара, начин финансирања њиховог рада, рад наставник/инструктора у овим центрима али и „гостујућих” наставника;

5) извршити верификацију свих средњих стручних школа;

- 6) унапредити праг знања (збирни број бодова постигнут на завршном испиту и успеха у основној школи) за упис на различите образовне програме у ССОВ;
- 7) понуду образовних програма ускладити са подацима о незапосленима са тржишта рада и економским и технолошким потребама државе и региона;
- 8) увести квалификациони испит за упис на одређене програме образовања где је потребна провера специфичних психо-физичких способности.

Смањење стопе раног напуштања ССОВ

Недостају поуздани подаци о стопи раног напуштања система образовања, па је потребно утврдити јединствену методологију праћења осипања ученика из образовања. Потребно је утврдити систем мера којима би се смањио број оних који напуштају образовање, и то:

- 1) увести систем каријерног вођења и саветовања у школе;
- 2) због реализације инклузивних принципа у образовању осмислити програме помоћи за осетљиве групе;
- 3) у складу са потребама сектора увести програме стручног образовања на свим нивоима НОК, а нарочито за она занимања за која постоји велика потражња на тржишту рада, а мала заинтересованост за упис у одговарајуће образовне профиле.

Планиране мере:

- 1) применити методологију праћења и мерења стопе раног напуштања система образовања и преко јединственог информационог система пратити број ученика у свакој уписаној генерацији;
- 2) актуелну стопу осипања смањити за 50%;
- 3) обучити наставнике и стручне сараднике у свакој средњој стручној школи за каријерно вођење ученика/полазника;
- 4) развити, проверавати на пробном узорку и применити у пракси различите програме помоћи за осетљиве групе;
- 5) обезбедити да ученици који су напустили средње образовање добију неки вид стручног образовања и обучавања и стекну прву квалификацију;
- 6) у секторима где влада велика потражња за одређеним квалификацијама, а мала је заинтересованост ученика за упис и велика је стопа напуштања школе, развити посебне програме стручног образовања и обука на потребним квалификационим нивоима.

Укључивање послодаваца у процес програмирања, развоја и реализације ССОВ

Национални систем квалификација утврђује се радом секторских већа. Она су заснована на принципима социјалног партнерства и њихови чланови су представници у сектору репрезентативних и успешних привредних друштава, удружења послодаваца; репрезентативног гранског синдиката; високообразовних установа; НСЗ; ресорног министарства надлежног за послове конкретног сектора; заједнице школа; МП; Завода за унапређење образовања и васпитања и Привредне коморе Србије. Секторска већа се успостављају са вишегодишњим мандатом ради континуитета у обављању својих задатака.

Задаци секторских већа треба да буду:

- 1) анализа постојећих и одређивање потребних квалификација у сектору;
- 2) идентификовање квалификација које треба осавременити;
- 3) идентификовање квалификација које више не одговарају потребама сектора;
- 4) утврђивање предлога стандарда квалификација и давање подршке за његову израду у оквиру сектора;
- 5) давање мишљења о очекиваним исходима знања и вештина за квалификације унутар сектора;
- 6) промовисање дијалога и непосредне сарадње између света рада и образовања;
- 7) промовисање могућности за образовање, обуку и запошљавање унутар сектора;
- 8) идентификовање могућности за обучавање одраслих унутар сектора;
- 9) разматрање импликација НОК на квалификације унутар сектора.

Увођењем послодаваца у рад секторских већа где се утврђују стандарди квалификација, у наставни процес као инструктора и у испитне комисије на испитима за стицање квалификација омогућава се да послодавци активно креирају потребну радну снагу неопходну за успешно пословање. Неформално су и до сада послодавци били укључени у ове процесе, али да би се обезбедило њихово пуно учешће неопходно је донети и низ системских мера (чланство у школским одборима, надокнаде за рад у комисијама, акредитација инструктора практичне наставе из предузећа као наставника, акредитације радних места за реализацију практичне наставе, пореске олакшице за предузећа у којима се реализује практична настава и сл.)

Планиране мере:

- 1) развити систем акредитације и сертификације послодаваца код којих се реализује практична настава;
- 2) донети законску и подзаконску регулативу за финансијске стимулације послодаваца у чијим се привредним друштвима реализује практична настава;
- 3) укључити бар 10% послодаваца у рад секторских већа, испитних комисија и у реализацију практичне наставе.

Успостављање система праћења и вредновања средњег стручног образовања

Коришћењем искустава у праћењу и вредновању реализације огледних програма, постојећег система самовредновања и екстерног вредновања мора се поставити адекватан систем који би омогућио брже реакције оних који управљају системом образовања, односно поређење са другим европским образовним системима. Стога је неопходно успостављање система мерења индикатора о праћењу стања у образовању и васпитању које је усвојио Национални просветни савет.

Планиране мере:

- 1) допунити стандарде квалитета рада образовних установа додатним стандардима и индикаторима специфичним за ССОВ;
- 2) развити систем праћења и вредновања стручног образовања (индикатори, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива).

Дефинисање јасне поделе одговорности, улога и задатака свих носилаца управљања у ССОВ

Ради обезбеђивања и развоја ефикасног система управљања ССОВ на свим нивоима неопходно је јасно утврдити поделу одговорности свих носилаца ССОВ на свим нивоима.

У том смислу неопходно је :

- 1) обезбедити јасан и кохерентан систем управљања кључним инструментима развоја ССОВ;
- 2) дефинисати улоге и одговорности свих учесника и носилаца ССОВ на свим нивоима;
- 3) јачање одговорности свих носилаца одлука у области образовања у реализацији стратешких циљева и обезбеђивању конзистентне имплементације;
- 4) осавременавање нормативног регулационог система у свим сегментима реализације ССОВ;
- 5) успоставити механизме координације и сарадње носилаца на појединим нивоима ССОВ.

Планиране мере:

- 1) на основу анализираних стања ССОВ успоставити систем управљања ССОВ на свим нивоима који ће у себи садржати јасно утврђене улоге и одговорности носилаца ССОВ;
- 2) унапредити прописе којима се прецизирају обавезе и одговорности носилаца ССОВ.

7. Потребне промене у окружењу система ССОВ

Пресудан утицај на реализацију задатих циљева у стратегији развоја средњег стручног образовања има стање привреде. Низ предвиђених мера у стратегији развоја стручног образовања и васпитања ослања се на сарадњу и подршку послодаваца и привреде у целини – највећа претња спровођењу предложених активности биће немогућност привреде да се укључи у предвиђене активности, јер ће бити преокупирана својим проблемима.

У случају таквог сценарија, динамика промена биће условљена приливом средстава из страних фондова.

С друге стране, уколико се остваре мере дате Стратегијом и политиком развоја индустрије Републике Србије од 2011. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 55/11), постоји реална шанса да се ССОВ, или бар један његов део, трансформише и оствари жељене циљеве. Приоритети развоја ССОВ у погледу делатности које и наведена стратегија препознаје су: информационо комуникационе технологије, производња и прерада хране, саобраћај и енергетика и енергетска ефикасност.

Ради остварења визије система ССОВ потребно је да реформски процеси захвате и друге подсистеме образовања и да они, као континуална образовна спирала, међусобно буду усклађени.

8. Потребне стратешке релације са другим системима

За формулисање стратегије развоја и реформу образовног система у данашњем тренутку изразито је неповољно стање економије у Републици Србији, посебно у односу на нови талас глобалне економске кризе.

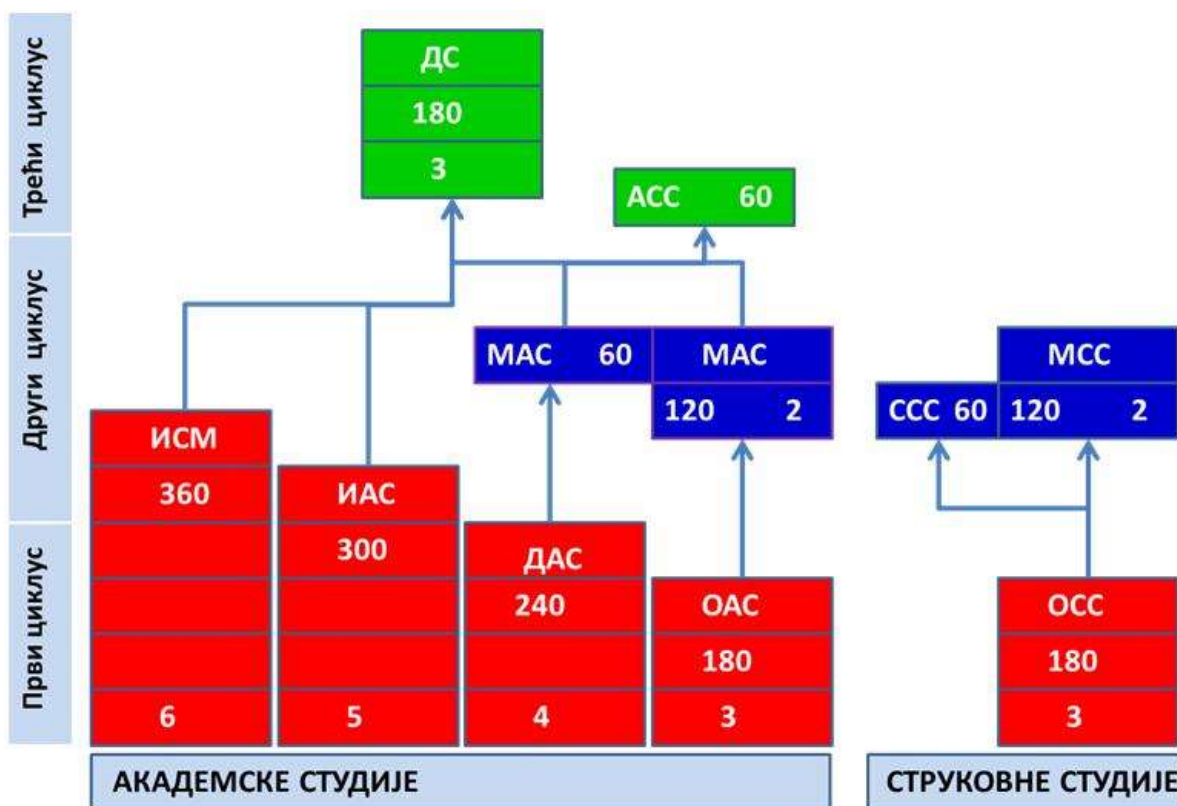
Промовисање знања као кључног решења за излаз из свеопште кризе, може се реализовати преко осмишљене и перманентне кампање промовисања најуспешнијих у својим областима на основу њихових образовних резултата. Неопходно је стално афирмисати најбоље наставнике, ученике и студенте у систему.

Неопходно је ускладити и координирати реформске захвате у свим подсистемима образовања. Стручњаци који се баве средњим стручним образовањем морају имати увид у све промене везане за основно, опште средње и високо образовање и васпитање, као и увид у промене у свим делатностима за које овај под-систем припрема кадрове. Тако би се избегла продукција кадрова којих већ има превише на тржишту рада а за чијим компетенцијама је престала потреба због промена у делатности. Секторска већа која се успостављају НОК су управо тела на којима се може водити успешан дијалог и планирати одређене промене на основу захтева привреде, високог образовања и средњих стручних школа.

Успостављањем рада координационог тела које би чинили председници сва три национална савета (Националног просветног савета, ССОВОО и Национални савет за високо образовање), колегијум министарства и директори завода створили би се знатно повољнији услови за усаглашено планирање и деловање на реформском плану. ССОВ се реализује и на језицима националних мањина, па је потребно са националним саветима националних мањина усагласити доношење одлука и законских и подзаконских аката у области образовања.

ДЕО ТРЕЋИ
СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Шематски приказ система високог образовања у Републици Србији

Слика 1: Шематски приказ система високог образовања у Републици Србији: ИСМ – интегрисане студије медицине (360 ECTS); ИАС – Интегрисане академске студије (300 ECTS); ДАС – дипломске академске студије (240 ECTS); ОАС – Основне академске студије (180 ECTS); ОСС – Основне струковне студије (180 ECTS); МАС – Мастер академске студије (60 или 120 ECTS); МСС – Мастер струковне студије (120 ECTS); ССС – Специјалистичке струковне студије (60 ECTS); АСС – академске специјалистичке студије (60 ECTS); ДС – Докторске студије (180 ECTS).

II. ЗАЈЕДНИЧКИ ОКВИР РАЗВОЈА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Делатност високог образовања од посебног је значаја за Републику Србију, и део је међународног, а посебно европског, образовног, научног, односно уметничког простора.

Мисија високог образовања јесте да кроз организоване студије и истраживања непрекидно обавља трансфер и креирање научних знања и стручних компетенција којима се омогућава, у првом реду, социјални, културни, економски и други напредак наше земље и њених грађана, у стално променљивим околностима живота и развоја.

1. Развојна одређења високог образовања, 2012 – 2020.+ године

Систем високог образовања се суочава са извесним бројем изазова свог развоја до 2020.+ године и на њих се одазива следећим развојним одређењима:

1) Систем високог образовања ће у првом реду, усмеравати структуру својих образовних и истраживачких активности ка задовољењу развојних потреба привреде и друштва у Републици Србији;

2) Високо образовање је отворено према свима који желе да их систем квалитетно припреми за запослење и даљи развој, при чему систем преузима обавезу да им помогне, кроз савремено и квалитетно образовање, да остваре своје животне амбиције;

3) Систем високог образовања ће унапредити своје перформансе с циљем да се повећа учешће популације с високим образовањем у укупној популацији Републике Србије;

4) Систем високог образовања и сваки његов део подредиће своју делатност, функционисање и развој доследном испуњавању мисије коју има у контексту целоживотног учења и развојних потреба заједнице;

5) Систем високог образовања развијаће до 2020. године своје ресурсе и побољшати своје резултате тако да се могу преузети обавезе остваривања амбициозних циљева у вези с његовим регионалним и међународним угледом и конкурентном позицијом;

6) Финансирање високог образовања је улагање у будућност. Повећан ниво улагања и систем финансирања у потпуности усмерити према формирању креативних, иновативних, одговорних високообразованих људи који су непходни да би се остварио економски раст, смањила незапосленост и остварила општа демократизација друштва. Финансирање високог образовања обављаће се према новом систему који ће уважити све добре стране постојећег. Нови систем финансирања ће симултано и експлицитно подржавати (а) квалитетне исходе, релевантност и ефикасност употребе ресурса и времена студирања; (б) одговорност студената и високошколских установа (у даљем тексту: ВШУ) за успешност студирања; (ц) омогућавање студирања онима који желе да студирају, без обзира на социјални, економски и други статус; (д) транспарентност трошкова и цена студирања, прибављања, алокације и потрошње прихода ВШУ. Увешће се елементи који на основу укупних индикатора компетентности омогућују ВШУ приступ додатним финансијама;

7) Текуће стање, испољене тенденције спонтаног развоја и очекивана улога високог образовања налажу да се приступи радикалном унапређењу високог образовања у сваком његовом сегменту;

8) ВШУ ће развијати своју организациону структуру усмерену ка јачању интеграције и сарадње основних јединица (факултети, високе школе), интегрисаном универзитету и интегрисаним академијама струковних студија, радној и организационој интеграцији с институцијама и деловима истраживачког система, посебно у основним истраживањима, стварању заједничких студија, посебно докторских, све до формирања јединствених националних или регионалних центара за докторске студије и сарадњи с производним и другим системима;

9) Високо образовање ће преузети улогу иницијатора бржег подизања квалитета образовања на свим нивоима тако што ће висок квалитет докторских студија деловати на подизање квалитета образовног система од ових студија наниже.

2. Република Србија у европском простору високог образовања

Високо образовање ће свој рад, развој и понашање и даље усклађивати са принципима на којима се формира Европски простор високог образовања (у даљем тексту: ЕХЕА) и Европски истраживачки простор (у даљем тексту: ЕРА). За остварење овог опредељења неопходно је:

1) осигурати да се ови процеси одвијају уз поштовање институционалне аутономије и академских слобода и уз пуно учешће студената, наставног особља, ВШУ, научне, стручне јавности и послодаваца;

2) у фокус имплементације Болоњског процеса поставити исходе учења, знања, вештине и компетенције студената. Промовисати парадигме „Студент у центру учења” и „Целоживотно учење”;

3) систем високог образовања хармонизовати и консолидовати кроз: (а) финализацију структурних реформи; (б) унапређење система осигурања квалитета образовног процеса који обухвата истраживање, целоживотно учење и промовише могућност запошљавања (ц) ширу доступност студирања (д) мобилност;

4) усвојити и применити НОК који је усклађен са Оквиром квалификација за европски простор високог образовања и са Европским оквиром квалификација за целоживотно учење, а који се заснова на исходима учења и јединственом систему осигурања квалитета;

5) остварити континуалну координацију с европским институцијама у свим процесима који се односе на признавање квалификација и потпуну имплементацију Лисабонске конвенције;

6) даљу хармонизацију са ЕХЕА с циљем повећања флексибилности система високог образовања остваривати и кроз увођење „кратког циклуса”;

7) пратећи правце развоја ЕХЕА развити институционалне и друге стратешке мере које ће талентованима омогућити већу доступност високог образовања у сва три циклуса студија;

8) у систем високог образовања увести мобилности као елемент квалитета и фактор који утиче на запошљавање и прихватити стратегију „Мобилност за боље учење”, а на националном нивоу усвојити стратегију која ће обухватити мобилност иностраних и домаћих студената и наставника;

9) непрекидно развијати мере које воде повећању запошљавања свршених студената, укључујући samozapošljavanje кроз предузетништво, користити исходе учења као алат за унапређење дијалога између високошколских установа, студената и послодаваца у процесу прилагођавања студијских програма захтевима тржишта рада.

3. Структура и место високог образовања у целоживотном учењу

У оквиру система високог образовања остварују се два типа студија, академске (које се остварују кроз три циклуса) и струковне студије (које се остварују кроз два циклуса), а ради осигурања бољег квалитета, флексибилности и транспарентности високог образовања, ВШУ ће додатно прецизирати разлике између струковних и академских студија у исходима учења, вештинама и компетенцијама које се стичу на тим типовима студија тако што ће доследно поштовати мисије тих студија.

Универзитети и факултети ће реализовати оба типа студија, академске и струковне, ако обједињују научно-истраживачки, примењено-истраживачки, стручни, односно уметнички рад и образовање.

Академије струковних школа и високе школе струковних студија усмериће се на развој професионалног образовања за одређене струке, а фокус ће бити на развоју дугорочне сарадње с потенцијалним корисницима у области привреде и јавног сектора и биће усклађиван с потребама региона у којима су те институције, при чему ће установе које спроводе струковно образовање при оснивању и акредитацији демонстрирати спремност и услове за практични тренинг студената.

На академијама струковних студија које имају организована и запажена примењена и развојна истраживања могу се организовати мастер струковне студије (120 ECTS, струковни мастер) у чијој реализацији учествују искључиво наставници који имају докторате и одговарајућа звања стечена на академији струковних студија или на универзитету.

Као посебан облик своје делатности у оквиру својих образовних области, ВШУ ће организовати и спроводити целоживотно образовање пратећи општи технолошки напредак, развој области и потребе тржишта радне снаге, а целоживотно образовање прилагодиће се систему ECTS, и у њега ће се укључити елементи који се односе на неформално образовање.

У образовању одраслих ВШУ треба да нуде образовне програме који омогућавају брзо преоријентисање запослених на нове области рада, и то нарочито на оне који омогућавају samozapošljavanje.

ВШУ ће, својим студијским програмима, другим активностима и понашањем, бити сталан активан чинилац очувања културне традиције, националних и културних специфичности и развоја националног идентитета.

Студијски програми, истраживања, процеси домаће и међународне сарадње, социјални, културни, спортски и забавни живот студената, наставника и других запослених у установама високог образовања засниваће се на разумевању и сарадњи различитих култура, интеркултуралности, толеранцији те позитивном вредновању и очувању културних разноликости и међусобног утицаја и обогаћења различитих култура.

4. Реструктурирање установа високог образовања

Полазећи од особености структуре високог образовања следећим акцијама превести дотичну структуру у будућу, ваљанију структуру, на следећи начин:

- 1) мрежу ВШУ прилагодити потребама и могућностима Републике Србије;
- 2) развити и применити моделе интеграције којим се унапређује наставни и истраживачки процес, остварује већа ефикасност и рационалност у коришћењу ресурса, задржава аутономија и повећава друштвена одговорност ВШУ;
- 3) сви универзитети треба да интегришу своје функције пре свега у следећим доменима: стратешко планирање, доношење студијских програма, обезбеђење и контрола квалитета, политика уписа студената, избор у звања наставника, издавање диплома и додатка дипломи, међународна сарадња, инвестиције, политика запошљавања и ангажовања наставника, развој јединственог информационог система, извођење наставе из заједничких наставних предмета, остварење изборне наставе, политика и стандарди остваривања прихода, заступање интереса чланица у јавности и према другим актерима из окружења универзитета;
- 4) оснажити установе струковних студија, формирајући академије струковних студија, на принципима дисциплинарног или регионалног повезивања и остварити интеграцију у доменима: стратешког планирања, доношења студијских програма, обезбеђења и контрола квалитета, полититици уписа студената, избору наставника, издавању диплома и додатка дипломи и међународној сарадњи;
- 5) редефинисати услове за оснивање и акредитацију самосталних ВШУ, а пре свега универзитета, имајући у виду неопходност критичне масе у стручним телима која доносе одлуке о студијским програмима и правилима студирања, избору и запошљавању наставника и сл;
- 6) омогућити формирање универзитета као установе која остварује образовни и истраживачки процес на сва три нивоа у минимално три образовна поља и/или јесте активна и продуктивна у минимално четири научне дисциплине (FRACCATI) и у најмање пет образовних области (ISCED).

5. Улаз у високо образовање

Основни циљеви промена у систему уласка у високо образовање су: унапредити квалитет пријема и селекције кандидата и уједначити процедуру уписа у ВШУ, што се постиже **високим квалитетом завршних испита – матуре у средњем образовању**. С обзиром на ово, услови за улазак у високо образовање су следећи:

- 1) **општа матура** даје право уписа на све ВШУ (струковне и академске студије) без полагања пријемних испита (изузетак је улазак у оне студијске групе које захтевају специјалне способности, тј. посебне таленте (уметничке и сличне);
- 2) **уметничка матура** даје право уписа на одговарајуће студијске програме на факултетима уметности. Факултети уметности, поред узимања у обзир резултата уметничке матуре, могу увести и проверу посебних способности (талената). Средњошколци са уметничком матуром могу се уписивати и на друге ВШУ ако положе додатне испите из појединих предмета које одреде ВШУ за које конкуришу;
- 3) **стручна матура** даје право уписа без пријемног испита у матичним дисциплинама на струковним и академским студијама.

Основни услов за успешно увођење новог система уласка у високо образовање јесте то да завршни испити (матуре) буду високог квалитета, тако да су сведочанство о усвојености свих основних стандарда ученичких постигнућа у читавом четворогодишњем средњем образовању.

6. Обухват у високом образовању

Пројекција **обухвата** високим образовањем на улазу у овај систем и пројекција учешћа високообразованих у посматраној генерацији, најчешће у популацији старости 30 – 34 године старости, дата је у Делу првом у глави: „Циљеви развоја образовања”.

Структура уписа на основне академске и струковне студије одређена је бројем места за упис који је утврђен и одобрен акредитацијом високошколских установа. Структура уписа на студијске програме регулише се и финансијским инструментима тако што се више подржавају студијски програми који образују за приоритетније или значајније потребе. Тим инструментом се више или мање подржавају постојећи студијски програми и иницира развој оних студијских програма чији капацитети су недовољни или пак уопште не постоје (отварање нових студијских програма).

7. Осигурање и контрола квалитета

Квалитет високог образовања, који обухвата академски и стручни рад и вреднује квалитет наставе, истраживања, успеха запослених, студената и свршених студената у земљи и иностранству, нужно је значајно унапредити, што ће се постићи на следећи начин:

1) Систем осигурања квалитета у високом образовању ће потпуно прилагодити своје стандарде Европским стандардима у високом образовању (European Standards and Guidelines, ESG), и пратити њихова побољшања. У систем уградити етичке норме и принципе, усвојити етички кодекс истраживања и високог образовања;

2) Квалитет обезбеђивати кроз јединство унутрашњег и спољашњег система осигурања и контроле квалитета и кроз примарну одговорност ВШУ, систем ојачати увођењем додатних мера, механизма и индикатора, а установе обавезати да резултате свога рада јавно публикују;

3) ВШУ су обавезне да унапређују процедуре самовредновања, да ангажују запослене и студенте у непрекидном побољшању наставног процеса, при чему се следи принцип „студент у центар учења”;

4) У сваком студијском програму који се изводи поштују се академски стандарди а исходи учења и вештине су у складу с НОК и кључним компетенцијама;

5) Што пре развити посебне стандарде и мере којима се унапређује и осигурава квалитет у области докторских студија и образовања наставника, јер су ове области суштинска основа развоја целокупног образовног система;

6) Унапређење наставног процеса обезбедити кроз побољшање компетенција наставног особља у стручном, научном и дидактичком погледу. Оснивач ВШУ ће обезбедити услове за научни и стручни напредак и дидактички тренинг наставника, а изборе наставног особља реформисати тако што ће се: обавезно примењивати јединствени, јавно публиковани критеријуми, изборна тела формирати од довољног броја наставника у научној области и с одговарајућим звањем, у комисије референата

укључити независне експерте у области из других ВШУ (домаћих и/или иностраних), избори наставника и истраживача спроводити транспарентно и оглашавати преко EURAXESS мреже;

7) Однос броја студената и наставника побољшати, нарочито у пољу друштвено-хуманистичких наука где тај однос сада вишеструко надмашује уобичајене европске стандарде и за свако образовно научно и уметничко поље дефинисати обавезна горњу границу тог односа;

8) Комисија за акредитацију и проверу квалитета (у даљем тексту: КАПК) унапредиће свој рад тако што ће: (а) уз пуно учешће академске заједнице, студената и послодаваца приступити неопходним изменама стандарда; (б) у процес акредитације укључити независне (домаће и иностране) експерте, студенте и послодавце (ц) јавно објављивати извештаје о налазима рецензена и КАПК који су релевантни за доношење одлуке о акредитацији;

9) Све ВШУ које изводе студијске програме на територији Републике Србије обухватити процесом акредитације;

10) Спољашњу проверу квалитета и процес акредитације у наредном периоду требало би да спроводи национално тело које делује потпуно независно од академске заједнице и министарства и које би било пуноправни члан међународних асоцијација ENQA и EQAR. Полазећи од позитивних искустава других земаља, потребно је размотрити могућност, односно целисходност да се КАПК трансформише у Националну акредитациону агенцију која би задовољавала наведене критеријуме;

11) Развити и допунити информационе системе на ВШУ и у релевантним државним органима, који ће пружити подршку дефинисаним циљевима, а посебно континуално праћење индикатора квалитета и компетентности, већи степен електронске администрације као и праћење успеха и запошљивости студената.

8. Модернизација студијских програма и нови видови наставе

Модернизација студијских програма је обавезан континуирани процес којим ће се обезбедити сагласност између очекиваних исхода учења и потребних компетенција свршених студената. У те сврхе ће се примењивати следеће:

1) студијски програми биће усклађивани са савременим токовима научног, технолошког, економског, социјалног и културног развоја тако да крајњи исход образовања, мерен квалитетом научне и стручне оспособљености свршених студената, потпуно одговара захтевима тржишта радне снаге;

2) у студијске програме увести елементе истраживања, садржаје којима се подстиче предузетништво, унапређују практичне вештине и компетенције;

3) ВШУ ће спроводити реформу постојећих студијских програма, развој нових студијских програма, као и хармонизацију модела студија током прва два циклуса уз непосредно учешће студената и послодаваца;

4) релевантна јавност (представници послодаваца, струковних организација и др.) и асоцијације сродних факултета успоставиће експертска тела са задатком да на националном нивоу дефинишу језгра струке поштујући добру праксу европских и других универзитета у свету;

5) постојеће студијске програме додатно подесити, у свим облицима студентског ангажовања, ускладити оптерећење студената, исходе учења и методе оцењивања, уз обавезно поштовање максималног оптерећења студената (1ECTS=30сати);

6) студијске програме кроз које се образују наставници на нивоу целокупног система хармонизовати у погледу дужине студирања, идентичног дефинисања језгра одговарајуће струке и звања која се стичу завршетком студија;

7) у реализацију постојећих и развој нових студијских програма уводити нове методе и информационе технологије, а ВШУ подржати у модернизацији, набавци и имплементацији најсавременијег софтвера и хардвера;

8) подржати веће коришћење методологије и технологија е-учења као допуну традиционалном учењу, кроз развој студијских програма који се изводе паралелно (у класичном облику и као студије на даљину) и студијских програма који се реализују само као студије на даљину и стандарде квалитета за студије на даљину ускладити с праксом у свету и ЕУ, посебно водећи рачуна о стандарду којим се дефинише оптерећење наставника.

9. Истраживачка, иновациона и предузетничка компонента

Високо образовање базирано на истраживањима основни је предуслов за социјални, економски и културни напредак и развој друштва. Да би се ово остваривало треба учинити следеће:

1) Повећати удео високообразованих који се баве истраживањима и иновацијама у ВШУ, институтима и предузећима;

2) Променом организационих структура, начином финансирања и постицајним мерама за интеграције осигурати да истраживања и развој иновација у одговарајућој мери увек буду саставни део високог образовања;

3) Подржати примењена истраживања која се ослањају на основна истраживања усмерена приоритетима и која пружају основ за настанак иновација и подстицати интегралне програме који обједињују усмерена основна и примењена истраживања те развој иновација и неопходне предузетничке активности нових и постојећих привредних друштава;

4) Организованим истраживачким радом на свим универзитетима, без обзира на величину и власничку структуру, обухватити знатно већи број сарадника (наставника и асистената), а стратешким мерама за побољшање истраживачког рада на универзитетима обухватити изворе и начине финансирања, обавезно властито улагање у истраживања сразмерно висини сопствених прихода, међународну сарадњу, сарадњу с привредом, услове за напредовање и избор наставника и организацију истраживања у оквиру докторских студија;

5) Успоставити примењена истраживања на академијама струковних студија као један од ослонаца за њихово формирање и развој, а примењена истраживања на овим академијама спроводити у сарадњи с привредом, преко буџетски суфинансираних пројеката у области технолошког развоја и у оквиру подршке иновационим пројектима;

6) Све ВШУ треба да кроз наставу или пројекте које ће студенти радити, оспособљавају студенте за развој иновација и предузетништво, а ВШУ треба да оспособљавају студенте за samozapoшљавање и да стварају услове за целоживотну подршку њиховом образовању, иновативном прегалаштву и предузетништву;

7) Подржати концепт „предузетничког универзитета” јер омогућава да такви универзитети буду нуклеуси стварања нове индустрије засноване на знању;

8) Посебним програмом помоћи и подстакнути ВШУ да оснивају пословне инкубаторе у којима наставници и дипломирани студенти могу да оснивају фирме ради

комерцијализације својих идеја и развоја иновација. Држава ће подстицати оснивање фондова ризичног капитала због неопходне подршке предузетничким иницијативама у оквиру ВШУ, давати подстицајна неповратна средства, плаћати бар део неопходних саветодавних услуга и развијате друге подстицаје, посебно оне који су проверени у пракси сличних земаља;

9) Како би се привукле иностране компаније да отварају своје истраживачко-развојне центре у Републици Србији, или да сарађују с ВШУ и њиховим истраживачким центрима, неопходан је посебан програм подршке развоју центара истраживачко-образовне-привредне изврности који укључују, према доброј пракси у свету, установе високог образовања и то путем умрежавања и других организационих облика сарадње.

10. Интра-универзитетско и интер-универзитетско повезивање и сарадња

Ради повећања истраживачке изврности, унапређења наставног процеса и рационалног коришћења ресурса успоставити институционалне и друге облике сарадње, формирати **интра-универзитетске и интер-универзитетске** мреже.

Унутрашњу организацију универзитета прилагодити како би факултети могли да формирају, акредитују и реализују заједничке интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студијске програме и научно-истраживачке пројекте, а одређене облике повезивања финансијски стимулирати.

Подстицати државне универзитете да поред факултета у свој састав укључују и истраживачке и истраживачко-развојне институте и тако јачају истраживачки и образовни потенцијал и хармонизовати изборе у научно-истраживачка и наставничка звања и тако омогућити размену наставног и истраживачког особља.

Посебним мерама обавезивати и подстицати међууниверзитетску сарадњу у формирању заједничких докторских студија у областима у којима је то значајно за нацију, тамо где се очекује значајна међународна афирмација и посебно, када су појединачни ресурси недовољни за постизање високог квалитета докторских студија.

ВШУ које реализују струковне студије (Академије струковних студија, Високе школе струковних студија) подстицати да поред сарадње с привредним и јавним сектором остваре сарадњу с научно-истраживачким организацијама кроз заједничка примењена и развојна истраживања и формирање заједничких истраживачких центара и мрежа.

Стратегијом мобилности обавити све аспекте мобилности наставника и за развој правила за хоризонталну и вертикалну мобилност студената унутар система високог образовања чиме ће се остварити већа флексибилност студија.

11. Модернизација управљања, менаџмента и пословне администрације

ВШУ у условима када јачају тржишни елементи њиховог пословања, интернационализација и глобализација високог образовања, треба да развију и примењују модерно управљање, ефективан менаџмент и ефикасну пословну администрацију. У те сврхе треба учинити следеће:

1) Постојећи систем управљања установама високог образовања, који је веома сличан у земљама ЕХЕА, унапредити у погледу квалитета и ефикасности одлучивања и

прилагођавања специфичностима ВШУ које највећим делом проистичу из њихових мисија и величине, односно организационе сложености;

2) Услед промена у окружењу ВШУ и установа настаће различити модели управљања и менаџмента. Избор, адаптација и развој модела за сваки конкретан случај најбоље је потпуно оставити односној ВШУ. Једини услов који се при томе има поштовати јесте то да модели управљања и менаџмента осигуравају след мисије и достизање циљаних нивоа обухвата, квалитета, ефикасности и релевантности њиховог рада;

3) Одлуку о својој организационој структури потпуно самостално доносе универзитети и академије струковних студија, у уверењу да ће то гарантовати формирање друштвено одговорне, ефикасне и ефективне структуре. ВШУ својим актима дефинишу одговорности, начин избора, контролу рада и награђивање органа извршног менаџмента (руковођења);

4) Обављање менаџмент функција професионализовати у највећој могућој мери, а управљање учинити друштвено репрезентативним и одговорним;

5) Обезбедити да студенти у свим телима у којима учествују буду равноправни актери у доношењу одлука;

6) На универзитетима који у свом саставу поред факултета имају институте, библиотеке и друге организационе јединице, успоставити корпоративно управљање и менаџмент уз потпуно поштовање академских слобода;

7) Административне процедуре у свим подручјима рада и пословања ВШУ јасно, довољно и квалитетно дефинисати законским нормама, статутима установа и стандардима квалитета, у административном пословању примењивати савремене методе и технике организације рада и обављања административних послова и веома модернизовати информационе токове унутар установе и према спољном свету, израду, чување, претраживање и дистрибуцију документације, административну подршку управљању, менаџменту, истраживачком и образовном процесу, студентима и свима који комуницирају и/или сарађују са ВШУ.

12. Међународна отвореност и мобилност

Међународна сарадња ВШУ, мобилност наставника и студената је елемент који доприноси бољем квалитету високог образовања, повећава компетенције како наставника тако и студената и даје им веће шансе за запослење. О овој области ће се одвијати следеће активности:

1) Све устнове и институције система високог образовања у Републици Србији пратећи акције и трендове уско сарађују с одговарајућим институцијама ЕХЕА и ЕРА;

2) Установе високог образовања ће, ради свог усавршавања и развоја, интернационализовати своје активности кроз заједничке студијске програме, међународне истраживачке пројекте и мобилност студената, наставника и истраживача;

3) Политику мобилности засновати на различитим мерама којима се обезбеђује финансирање мобилности, доступност инфраструктури, потпуно признавање резултата студирања и подршка током студирања, а иностраним студентима омогућити ефикасно одобрење студентских виза и решавање других питања значајних за њихов живот у Републици Србији (здравствена заштита, смештај, исхрана и др.);

4) Могућности за мобилност креирати у сва три циклуса образовања, у структури студијских програма и програма за стицање заједничких диплома с иностраним универзитетима и обавезати ВШУ да сваком студенту издају уз минималну надокнаду Додатак дипломе на енглеском или неком другом светском језику;

5) Што пре сасвим конкретизовати политику обавезног усавршавања наставника (кроз пост-докторске боравке) и студената–доктораната на страним универзитетима. Ова политика мора бити веома селективна и са осигураним финансирањем. Сва буџетска средства намењена стипендирању, наградама и стручним усавршавањима наставника и студената, објединити ради вођења ваљане и одговорне државне политике у овој области;

6) Акредитовати, по посебној процедури, студијске програме који се нуде иностраним студентима (на енглеском, неком другом светком језику или на српском) како се не би десило да за то неспремна ВШУ понуди непримерене програме за стране студенте и тиме угрози реноме Републике Србије у високом образовању;

7) Високо образовање у Републици Србији има потенцијал да својим квалитетом и капацитетима привуче велики број студената из окружења јер за већину студената не постоје језичке баријере, а за коришћење те могућности треба организационо и финансијски подржати области образовања у којима већ имамо задовољавајући конкурентни статус, односно она у којима ће се тај статус тек развити;

8) До 2020. године формулисати и спровести сасвим конкретне политике, акције и мере којима се побољшава интернационална конкурентност и препознатљивост српског високог образовања, услед чега се као последица овакве политике очекује побољшање положаја универзитета из Републике Србије на кредибилним међународним ранг листама или у региону.

II. АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ – ОСНОВНЕ И МАСТЕР

Мисија академског високог образовања јесте да формира врхунски образовану и креативну популацију која задовољава потребе развоја Републике Србије заснованог на хуманим вредностима и научном знању и која доприноси јачању друштвене кохезије и промовисању друштвених и културних вредности.

1. Визија развоја академских студија

За одређење визије користе се следећа кључна обележја: Квалитет, Релевантност, Ефикасност, Обухват, Интернационализација, Мобилност студената и Осавременавање организације академских студија.

Образовање на академским студијама значајно доприноси технолошком развоју, демократизацији земље, социјалној инклузији и смањењу сиромаштва, подизању културног нивоа становништва, одржавању и развоју националног и културног идентитета српског народа и националних мањина, неговању културне разноликости и толеранције.

Обухват

1) Република Србија до 2020. године има најмање 38,5% (а касније најмање 40%) високообразованих грађана старости од 30 до 34 године, са структуром квалификација која је усаглашена с потребама привреде и друштва у Републици Србији у периоду од 2020. године;

2) Најмање 70% студената који уписују прву годину основних студија, уписује академске студије;

3) Планирани пораст пропорције академски образованих грађана требало би остварити у оним академским подручјима која су приоритетно значајна за укупни развој Републике Србије, пре свега на пољу техничких и природних наука;

4) Академске студије су доступне свим грађанима који остваре неопходне предуслове за упис, при чему се обезбеђује равноправност свих грађана у праву и на могућност студирања. Посебну подршку треба да имају студенти из социјално угрожених група или лица са сметњама у развоју. Свако ко испуњава услове уписа и жели да студира, треба да има право на неки од видова финансијске подршке из буџета, а посебно ако је слабијег имовног стања, сем у случају уписа студијских програма у областима у већем броју него што је у интересу друштва;

5) На мастер академске студије се уписује најмање 50% студената које заврше основне академске студије.

Ефикасност

1) просечно студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије;

2) студије не напушта више од 15% студената;

3) ефикасност се постиже без угрожавања квалитета образовања студената.

Квалитет

1) структура и квалитет дипломираних студената одговара потребама тржишта радне снаге и друштва заснованог на знању;

2) дипломирани студенти поседују савремена знања, способни су да их примене, спремни су да стално уче и траже креативна решења проблема, имају предузетничке способности и иницијативни су, а они промовишу хумане вредности које доприносе културном и националном развоју и својим професионалним деловањем доприносе конкурентности привреде, односно ефикасном и квалитетном раду организација у којима су запослени;

3) квалитет академских студија остварује се применом јединственог система осигурања квалитета Републике Србије, који је хармонизован са системом квалитета у ЕХЕА.

Интернационализација и сарадња

1) академске студије у Републици Србији примењују принципе и стандарде који важе на универзитетима ЕХЕА и прилагођене су и иностраним студентима, тако да најмање 10% студената буде из иностранства;

2) тржиште високог образовања је отворено и за понуду програма и иностраних универзитета, под истим условима који важе за домаће универзитете (акредитација, дозволе рада и др.);

3) универзитети из Републике Србије активно сарађују с иностраним универзитетима, првенствено с подручја ЕХЕА, нудећи заједничке студијске програме

(првенствено на нивоу другог степена високог образовања), подржавајући размену студената и наставника, и реализујући заједничка истраживања у складу са истраживачким програмима ЕРА.

Мобилност студената

1) хоризонтална и вертикална мобилност студената како унутар система академских студија (у сва три степена образовања), тако и између академских и струковних студија (на прва два степена образовања) могућна је, уз евентуално додатне услове услове које дефинишу ВШУ;

2) разменом или на друге начине настојати да до 20% студената учествује у мобилности тако што ће домаћи студенти део свог образовања обави на неком иностраном универзитету и инострани студенти студирати на нашим универзитетима.

Организација академских студија

1) академске студије (први и други степен, тј. циклус високог образовања) следе принципе Болоњског процеса високог образовања који су примењени у ЕХЕА и ЕРА;

2) ОАС могу да трају од три до четири године (обезбеђујући 180–240 ECTS), а МАС могу да трају од једне до две године (60–120 ECTS). Неопходно је да се утврди модел одвијања академских студија који ће важити за одређене професије на нивоу целе државе; то ће се постићи избором модела 3+2 (180 + 120ECTS), 4+1 (240+ 60 ECTS) или ИАС (300 - 360 ECTS);

3) по планираној брзини студирања постоје две врсте студената: они који студирају нормалном брзином (остварују 60 ECTS годишње) и они који спорије студирају (остварују мање од 60 ECTS годишње), што је прилагођено запосленим студентима (који студирају на даљину). Обе врсте студената стичу на студијама иста знања, вештине и компетенције, те самим тим, добијају исте дипломе;

4) поред програма ОАСса 180/240 ECTS и МАС са 60/120 ECTS, студенти могу да заврше и кратке програме (short cycle) који обезбеђују ужа и функционално повезана знања са 30 – 120 ECTS, у складу са применом кратких програма на универзитетима у ЕХЕА;

5) режим студија је прилагођен специфичностима типова студија и облика студирања, при чему се посебно води рачуна о студентима који су запослени;

6) поред образовне, значајну компоненту академских студија, а нарочито на другом степену, представљају истраживачке активности, које код студената развијају креативност, инвентивност и знатижељу, тј. способност за истраживачки рад.

Релевантност

1) ОАС оспособљавају студенте да се успешно прилагођавају променама које настају на радним местима, да успешно обављају одређене послове, али и развијају њихову креативност те дају неопходне теоријске и методолошке основе за наставу на другом степену високог образовања;

2) МАС спремају студенте за обављање најсложенијих стручних послова, али и подстичу развој креативности, предузетништва, способности истраживања и решавања сложених проблема, те тиме дају основу за студирање на докторским студијама и бављење науком;

3) исходи студијских програма усаглашени су с НОК;

4) академске студије су отворене за образовање одраслих у оквиру концепта целоживотног учења, а с циљем њиховог додатног образовања или стицања новог образовања ради промене квалификација или професије;

5) поред образовања за потребе развоја Републике Србије, академске студије омогућају и лични развој грађана (обогаћивање личности, оспособљавање за лични просперитет, формирање личности с развијеним социјалним и културним потребама).

2. Садашње стање академских студија

Квалитет

Знања с којима се студенти уписују на прву годину ОАС нису на неопходном нивоу. С друге стране, неке ВШУ, у настојању да имају што већи број студената и повећају своје приходе, имају исувише ниске критеријуме оцењивања, што се неповољно одражава на квалитет њихових дипломираних студената. Не постоји систем за праћење и мерења квалитета знања, вештина и квалификација дипломираних студената.

Спроведена акредитација имала је одређени позитиван ефекат на степен сређености академских студија. Процес обезбеђења квалитета наставе најчешће још није интегрисан с процесом наставе и није успостављен на потребном нивоу.

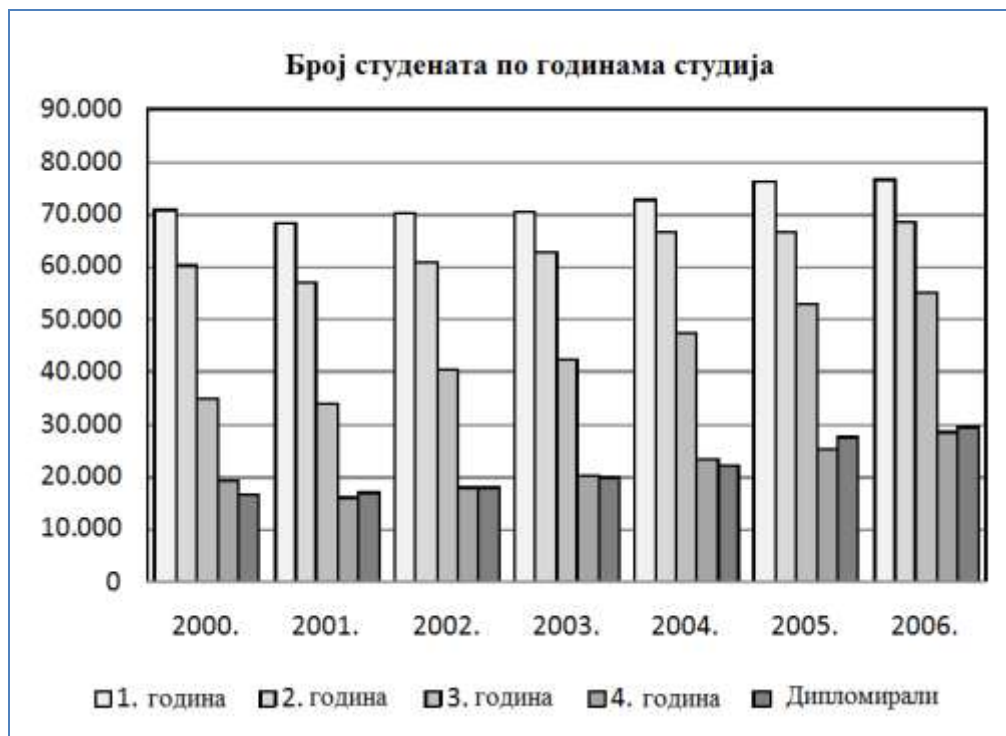
Релевантност

Постоји неусаглашеност исхода учења појединих студијских програма и структуре дипломираних студената с потребама Републике Србије и стањем на тржишту рада (што се види из структуре квалификација незапослених лица). Не постоји професионално одређивање потреба за академски образованим грађанима (ниједна институција не бави се тиме квалификовано и професионално) и нема детаљних анализа о томе у којој мери је потребан одређени степен образовања запослених. Недостаје институција која би системски пратила и поуздано утврђивала тренутне неусклађености квалификационе структуре дипломираних студената и квалификација које се траже, а уз то и предвиђала потребе Републике Србије. Приликом акредитације, сви студијски програми су дефинисали своје исходе, али остаје проблем с њиховом неусклађеношћу са захтевима тржишта рада и дугорочним потребама Републике Србије.

Ефикасност

Ефикасност студирања је ниска (слика 1). Просек студирања пре примене Болоњске декларације износио је од седам до осам година. Степен напуштања студија од 2000. до 2004. године кретао се од 43% до 24% (с повољним трендом опадања). Однос броја дипломираних после четири године од уписа (ОАС и ОСС) показује раст од 28% до 53% у периоду од 2003. до 2008. године. У 2008. години на универзитетима је дипломирао (ОАС) 25.931 студент. Године 2009. 13.545 студената је завршило ОСС и ОАС са 180 ЕСТС, а 27.682 – ОАС са 240 ЕСТС, МАС и магистарске студије (по старом систему). Међутим, успех исте генерације уписаних студената (без затечених

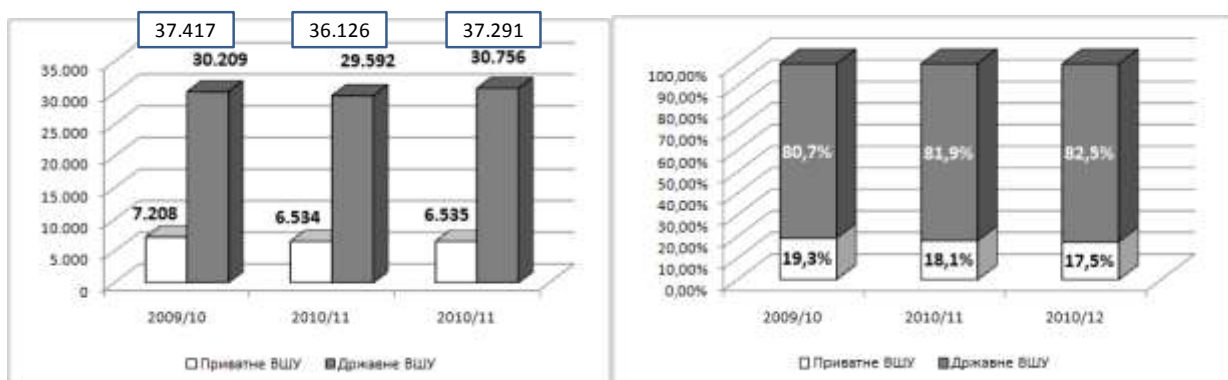
студената), изражен релативним бројем дипломираних после четири године, знатно је нижи.

Слика 1: Број студената по годинама студија у периоду од 2000. до 2006. године (Извор података: РЗС)

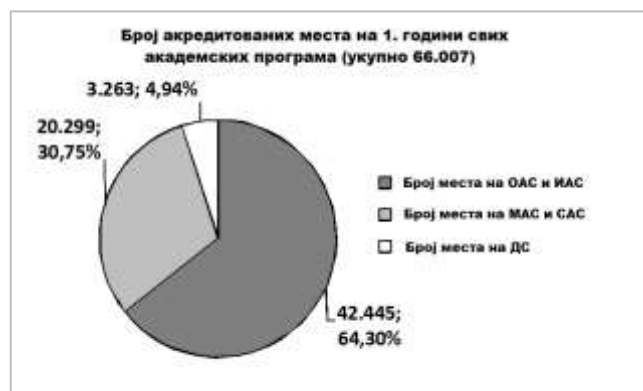
Обухват

Процењује се да нешто мање од 23% грађана старости од 30 до 34 године има високо образовање. У 2009. години четворогодишњу средњу школу је завршило 56.843 ученика, а на прву годину ОАС уписало се 37.417 студената (65,8% матураната), и то 80,74% на државним ВШУ, а 19,26% на приватним ВШУ. На слици 2. приказани су ти подаци и за упис у 2010, 2011. и 2012. години. Они показују тренд повећања броја уписа студената на ОАС на државним ВШУ у односу на приватне.

Слика 2: Број ново уписаних студената на ОАС (Извор података: РЗС)

Процењује се да се у последњих пар година око 40 – 42% грађана старих 19 година уписује на ОАС. Укупни уписни капацитети на првом степену академских студија (ОАС и ИАС) износе 42.445 студената, што је задовољавајуће, јер су за око 14% већи од потреба, тј. на број уписаних у 2010. години. Акредитовани капацитет уписа на МАС је упола мањи од акредитованог капацитета уписа на ОАС (слика 3).

Слика 3: Акредитовани капацитет основних, мастер и докторских студија

(Извор података: КАПК)

У 2009. и 2010. години на 32 факултета уписано је 4.258, односно 4.110 студената више од дозвољеног броја, чиме је дозвољени број „пробијен” за 43%, односно за 42%, а то представља 10,7% броја уписаних у прву годину ОАС, или око 60% броја уписаних на приватним универзитетима, који су највише оштећени овом појавом.

Табела 1. показује области студирања студената у 2008/09. години, као и релативно мали број дипломираних студената.

Табела 1: Укупан број студената по подручјима у 2008/9.

Подручја према класификацији Републичког завода за статистику Републике Србије	Број студената 2008/9.	Дипломи-рало 2008.	Процент дипломи-раних
Образовање	14.589	4.598	31,52%
Уметност и хуманистичке науке	23.965	3.446	14,38%
Друштвене науке, пословање и право	94.578	16.778	17,74%
Природне науке, математика и информатика	22.648	1.839	8,12%
Техника, производња и грађевинарство	33.397	5.752	17,22%
Пољопривреда и верерина	8.021	1.121	13,98%
Здравство и социјална заштита	20.524	3.310	16,13%
Услуге	18.220	2.486	13,64%
УКУПНО:	235.942	39.330	16,67%

Извор: Републички завод за статистику Србије

На слици 4. приказано је учешће буџетских и самофинансирајућих студената прве године ОАС у последње три школске године. Види се да скоро половина студената плаћа своје студије, с тим да око 2/3 њих студира на државним, а 1/3 на приватним универзитетима.

Слика 4: Учешће буџетских студената и самофинансирајућих студената у прву години ОАС (Извор података: РЗС)

Бесплатно студирање добијају кандидати за упис на студије на бази успеха у средњој школи и оцена с пријемних испита. Социјални критеријуми се не користе, што чини академске студије недоступним студентима из социјално угрожених група, који због околности у којима живе и не постижу успех у средњој школи на основу кога би им било омогућено бесплатно студирање.

Интернационализација и сарадња

По увођењу Закона о високом образовању („Службени гласник РС”, бр. 76/05, 100/07, 97/08 и 44/10) универзитети у Републици Србији су применили Болоњски процес високог образовања. То омогућава ближу сарадњу с универзитетима из земаља ЕНЕА. И сарадња у области истраживања такође се одвија у оквиру програма FP7 – ERA. Мало је студената из иностранства јер је мало студијских програма на енглеском језику или другом страном језику, али има студената из бивших југословенских република који могу да прате наставу на српском језику. Студенти из иностранства имају доста административних баријера (визе, дозвола боравка, осигурање и др.) што додатно омета њихов долазак на студије у Републику Србију. Ретки су заједнички студијски програми с иностраним универзитетима. Признавање иностраних диплома је врло отежано на неким ВШУ јер оне примењују своје критеријуме и стандарде (за признавање доктората, на пример), или изједначавају студијске програме (што није у сагласности са законском процедуром признавања иностраних диплома), захтевајући од студената с валидним дипломама с иностраних универзитета да полажу додатне испите.

Мобилност студената

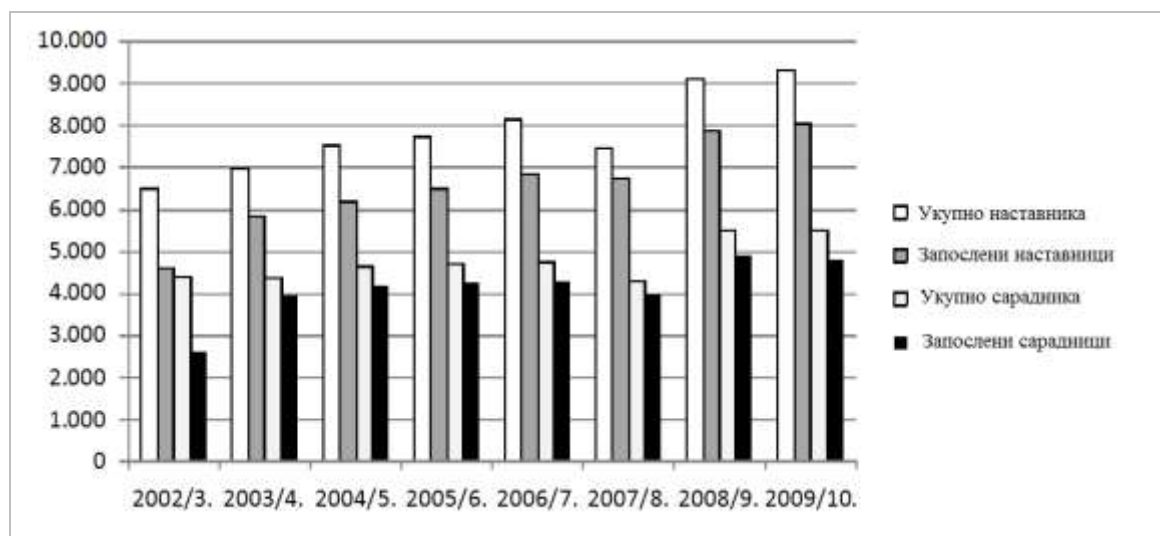
Хоризонтална и вертикална мобилност студената у оквиру академских студија могућа је и примењена је. Највећи број ВШУ до извесне мере омогућавају ову мобилност па уписују студенте са завршеним или незавршеним ОСС на ОАС уз одређивање диференцијалних испита, како би се отклониле веће разлике у наставним програмима. Студенти с дипломом ОСС не могу директно да се упишу на мастер студије. Организовани одлазак студената са српских универзитета на универзитете земаља ЕХЕА ради завршавања дела студија врло је ретка појава, јер Република Србија до сада није била део Erasmus програма ЕУ. Такође, постоје и финансијске тешкоће за одлазак студената из Републике Србије у иностранство ради студија (финансирање боравка). С друге стране, све је израженији тренд студирања у иностранству, пре свега у земљама ЕХЕА, али то није у оквиру међууниверзитетске сарадње, већ је то резултат самосталне одлуке студента да студије у целости заврши у иностранству. Како је у неким земљама ЕХЕА партиципација у плаћању школарине, тј. цене образовања (симболична) ниска, то студирање у тим земљама постаје прихватљива могућност свим студентима који могу сами, или помоћу стипендија, покрити трошкове боравка у иностранству за време студија.

Организација академских студија

Оба модела високог образовања (3+2 и 4+1) примењена су у Републици Србији, чак и у истој области или дисциплини образовања. То отежава наставак студија на другом степену студија (мастер студије), када студенти прелазе с модела 3+2 на 4+1 и супротно. Студенти који су запослени имају проблеме да студирају. Студије на даљину (он-лајн) које им највише одговарају, ограничене су јер је одлуком Националног савета за високо образовање решено да студената на даљину не сме бити више од 30% од укупног броја студената ВШУ. С друге стране, режим студија није прилагођен могућностима запослених студената, јер они имају потешкоћа да остваре брзину студирања од 60 ЕСТС за годину дана. Уз то формалним губитком године губе мотивацију и имају додатне финансијске трошкове (поновно плаћање дела школарине). Због финансијских мотива већина ВШУ (око 80%) прешла је на модел 4+1, и у случајевима када им је модел 3+2 био потпуно прикладан.

Недостаје већа примена активног учења, као и учења за практичну примену стеченог знања, а истраживачки рад студената, и на мастер нивоу, недовољно се примењује у настави. Доминира класичан начин наставе, у коме је студент углавном пасиван субјект који треба да схвати и научи оно што му је дато, и да на испиту то покаже. Иако је примена Болоњске декларације допринела да се са студентима више ради у току семестра, то је на неким факултетима ипак сведено на минимум и на формалност. Значајан део наставе држе сарадници (држе вежбе и раде са студентима на предиспитним обавезама), док је временско ангажовање наставника у настави и у раду са студентима мало (јер је сведено само на предавања). На неким факултетима било је и појава корупције (куповина оцена). Има појава преписивања пројектних, домаћих и испитних задатка и тестова, а јављају се и друге неправилности у студентском обављању предиспитних обавеза (нпр. има сајтова на којима се нуди израда пројеката, домаћих задатака и др.). Велики број испитних рокова (шест) у току године, ремети наставни процес.

У школској 2008/09. години у пуном радном односу на ВШУ је било 7.878 наставника и 5.461 сарадник. Од 2002/03. до 2009/10. школске године (сем 2007/08. године) повећавао се број наставника на ВШУ. Просечан број студената по наставнику је око 35, уз напомену да је на факултетима с великим бројем студената број студената по наставнику врло велики (преко 100 и више). Око 85% наставника је у пуном радном односу (слика 5). На појединим универзитетима реизбор наставника најчешће се не одвија у условима конкуренције, те бива да се бирају наставници и без задовољења критеријума које је усвојио Национални савет за високо образовање, а ти критеријуми су одговарајући број научних радова одређене категорије, учешће у истраживачким и индустријским пројектима и др. Највећи број универзитетских наставника није у својој каријери стекао образовање из методике наставе, дидактике, педагогије и др. или није имао обуку у тим доменима. То негативно утиче на педагошки рад појединих наставника и на резултате тог рада.

Слика 5: Број наставника и сарадника од школске 2002/03. до 2008/09. године (Извор података: РЗС)

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге/потенцијали

- 1) традиција и искуство у високом образовању;
- 2) развијена мрежа ВШУ;
- 3) квалитет појединих факултета или катедри и висок квалитет знатног броја наставника;
- 4) развијене академске студије у великом броју образовних области.

Унутрашње слабости

- 1) недовољан рад једног броја наставника, истраживачки и ваннаставни рад наставника (мало присуство и рад на факултету, мало ангажовање у раду ван часова наставе, недовољно организован истраживачки рад и др.);

2) наставно особље се држи традиција, неспремни су на промене, а влада и дугогодишња навика да се промене привидно уводе, али да се у суштини ништа не мења;

3) неусаглашеност стандарда квалитета (који се постављају по светским узорима) с нивоом финансирања академских студија који је много нижи од земаља које покушавамо да следимо, што доводи ВШУ у тешку финансијску ситуацију (ако поштују стандарде) или их наводи на непоштовање стандарда квалитета (нпр. величина наставних група, оптерећење наставника);

4) начин избора наставника – непостојање конкуренције, неретко непоштовање дефинисаних критеријума, а сами критеријуми често не обухватају и педагошке резултате и способности наставника;

5) због финансијских интереса, на поједине ВШУ се уписује превише студената, а не обезбеђује се потребан ниво квалитета образовања (недовољан простор за наставу, превелике наставне групе и др.)

Повољности у окружењу/Спољне прилике

1) високо интересовање младих за стицање диплома и даље школовање (јер немају много могућности за запошљавање);

2) студенти из суседних бивших југословенских република радо долазе на студије у Републику Србију јер, уз остало, немају језичких баријера у праћењу наставе (ако су из Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске);

3) повољно искуство и традиција студирања у Републици Србији студената из Африке и с Блиског истока;

4) улазак Републике Србије у ЕХЕА и у европске програме мобилности студената и наставника.

Неповољности у окружењу/Спољне неприлике/ризици/опасности

1) повољни услови студирања у неким земљама ЕУ (нарочиту на другом и трећем степену високог образовања) – одлазак младих у иностранство (често и трајно);

2) отварање центара иностраних универзитета и понуда њихових услуга грађанима Републике Србије, а њихов рад није ограничен стандардима који важе за домаће ВШУ, те могу имати повољније услове за успешно пословање;

3) пад стандарда и слаба запосленост дипломираних студената дестимулише младе да студирају или да озбиљно приступе својим обавезама приликом студирања.

4. Стратегија развоја академских студија

Главни изазови

1) опште подизање квалитета академских студија у складу са светским и европским стандардима, као и њихово уједначавање;

2) усаглашавање исхода студијских програма са захтевима тржишта и потребама Републике Србије;

3) повећање ефикасности академских студија: просечно време студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије; од укупног броја студента, више од 70% студената уписује академске студије;

4) интернационализација академских студија: 10% студената из иностранства.

Главна опредељења

- 1) квалитет студија повећати увођењем система одржавања квалитета и већом конкуренцијом ВШУ;
- 2) приступ академским студијама и ефикасност повећати финансијским подстицајима подстичући студенте;
- 3) исходе студијских програма прилагодити захтевима тржишта и процењеним будућим потребама Републике Србије;
- 4) подржавати стратешка партнерства између ВШУ у Републици Србији и у свету, као и партнерства између ВШУ и привреде, администрације и других актера у економији знања.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Овде се за остварење постављених стратешких циљева наводе неопходне акције и мере за њихово остварење и могући индикатори за приказ напретка у остваривању циљева. Стратешки циљеви се наводе груписано у оквиру следећих стратешких праваца:

- 1) повећање квалитета;
- 2) усаглашеност студијских програма с потребама тржишта;
- 3) повећање ефикасности студија;
- 4) повећање обухвата и доступности академских студија;
- 5) интернационализација академских студија;
- 6) повећање мобилности студената;
- 7) осавремењавање организације академских студија.

Овде се наводе мере којима се остварују наведени циљеви, а у оквиру карактеристичних обележја. Поједине мере утичу на више обележја и циљева, али се наводе код оних где дају највећи ефекат.

Повећање квалитета		
Стратешки циљеви	Акције и мере	Индикатори напретка
Развити целовити Систем осигурања квалитета (СОК)	Усавршавати стандарде за академске студије Ограничити број студената по наставнику Спроводити спољну контролу уписа и поштовања стандарда квалитета	Донети нови стандарди Утврђена ограничења броја студената по наставнику

Подстицати квалитетне студијске програме	Додељивати посебне сертификате квалитета ВШУ које примењују строже критеријуме за оцену релевантности програма, квалитета извођења наставе, остварених резултата и избора наставника	Увести сертификат „Изврстан студијски програм”
Оцењивати квалитет дипломираних студената	Афирмисати такмичења студената у знању на националном нивоу Спровести периодично анкетање послодаваца о квалитету запослених дипломираних студената	Број годишњих такмичења у знању по дисциплинама Годишња анкета послодаваца
<i>Усаглашеност студијских програма с потребама тржишта</i>		
Одређивање потреба привреде и друштва	Основати институцију оспособљену да професионално и квалификовано утврђује захтеве тржишта и процењује будуће потребе Републике Србије	Периодични извештаји о захтевима тржишта Годишње процене будућих потреба Републике Србије (за пет година унапред)
Усаглашавање студијских програма с потребама	При акредитацији, сви студијски програми кроз исходе учења треба да докажу своју усаглашеност с квалификацијама неопходним за обављање послова за које студијски програм образује студенте	Увођење у примену побољшаног стандарда за доказ релевантности студијског програма
Подстицање стварања програма у приоритетним областима	Финансијским подстицајима из јавних извора усмеравати студенте на студијске програме који су у складу с одређеним приоритетима	Доношење законског решења за ове финансијске подстицаје

<p>Јасније позиционирати ОАС</p>	<p>Обезбеђују већи садржај трајних, али релевантних знања (академско-општеобразовних, теоријско-методолошких и научно-стручних предмета), али и са способношћу примене стечених знања у једној ужој области или дисциплина</p> <p>До 20% ECTS изборних предмета (стручно-апликативни предмети) који обезбеђују специјализована и применљива знања.</p> <p>Способност учења и прилагођења потребама посла</p>	<p>Студенти са завршеним ОАС лако се прилагођавају потребама радних места</p>
<p>Јасније позиционирати МАС</p>	<p>Обезбеђују дубља и напредна знања у одређеној специјализованој области која садржи и теоријска и примењена знања, висок ниво аналитичности, критичке евалуације и професионалне примене знања, као и способност решавања сложених проблема, самосталног и аналитичког закључивања.</p> <p>Најмање 30% ECTS изборних предмета.</p> <p>Могућност примене једногодишњих модула за флексибилно креирање једногодишњих и двогодишњих студија.</p> <p>Примена персонализоване наставе и учења</p> <p>Признавање неформалног учења и искуственог знања у складу с посебним прописима и критеријумима</p>	<p>Студенти са завршенима МАС оспособљени за најсложеније стручне послове</p> <p>Примена метода персонализованог учења</p> <p>Прописи за признавање неформалног и искуственог знања</p>

Образовање одраслих и целоживотно учење	Омогућити запосленим студентима да парцијално реализују студијски програм а да га касније у целости заврше ако желе (постепено студирање) Програми обуке одраслих, а посебно запослених	Могућност парцијалног стицања ECTS кредита помоћу метода постепеног студирања Курсеви обуке прилагођени запосленима
Усмеравања студената и помоћ студентима у професионалној оријентацији	Оснивање центара за помоћ студентима у њиховој професионалној оријентацији	Број универзитета са основаним и оперативним центрима за помоћ студентима
Студијски програми и ВШУ посебног значаја за друштво	Посебно финансирање студијских програма и ВШУ који су посебно значајни за друштвени и културни развој и безбедност Србије За ВШУ које не могу опстати на тржишту а њихов рад је од општег интереса	Усвајање програма ВШУ и програма који су добили статус институција посебно значајних за друштвени и културни развој и безбедност Републике Србије

Повећање ефикасности студирања		
Стратешки циљеви	Акције и мере	Индикатори напретка
Стимулисати студенте да брже завршавају студије	Финансијски подстицаји за брже студирање Само за студенте који остварују 60 ECTS годишње важи било који вид (су)финансирања студирања из јавних извора	Просечно трајање студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије
Савременијом наставом убрзати студирање	Примена метода активног учења, принципа „студент у центру учења”, и сталног рада студената у току семестра Развој креативности и предузетништва код студената Персонализовано учење	Брже студирање (као горе) Само 15% студената напуштају студије Број новооснованих привредних друштава и дипломираних студената

Боља припрема нових студената за студије	Увођење завршног испита – матуре	<p>Број студијских програма са организованом припремном наставом</p> <p>До 10% задржавање студената у првој години</p>
Већа отвореност, обухват и доступност академских студија		
Већи упис на академске студије	<p>Повећати број ученика гимназија</p> <p>Јачање сарадње средњих школа и ВШУ (такмичења ученика, радионице, додатна настава и др.)</p> <p>Организована промоција програма ОАС у средњим школама</p> <p>Обезбедити финансијску подршку из јавних извора што већој популацији студената у складу са њиховим успехом у образовању и социјалном статусу, а посебно из социјално угрожених група</p>	<p>70% студената који уписује студије, уписује ОАС</p> <p>50% ученика средње школе учи у гимназијама</p> <p>ОАС уписује 95% оних са завршеним гимназијама</p> <p>Сви студенти који студирају у приоритетним областима имају неки од видова финансијске подршке из јавних извора.</p> <p>Већи упис студената из социјално угрожених група</p>
Интернационализација академских студија		
Понуда студијских програма на страним језицима	<p>Формирати студијске програме за стране студенте</p> <p>Обезбедити посебну финансијску подршку из јавних извора универзитетима који развијају студијске програме за иностране студенте</p> <p>Донети стандарде за студијске програме намењене странцима</p>	Најмање 10% студената академских студија су из иностранства

Повећање броја заједничких студијских програма нарочито мастер студија с иностраним универзитетима	Прилагодити стандарде и услове акредитације заједничких студијских програма њиховим специфичностима	Повећање броја заједничких програма с иностраним универзитетима и броја студената на њима
Повећати мобилност наставника у земље ЕХЕА	Поједноставити административне услове за привремени боравак иностраних наставника који ће у Републици Србији држати наставу Подржавати привремени одлазак наставника из Републике Србије у земље ЕХЕА ради држања наставе и научног усавршавања	Број иностраних наставника на привременом раду у Републици Србији Број наставника из Србије на привременом раду на ВШУ у земљама ЕХЕА ради наставе и истраживања
Повећање мобилности студената		
Повећати мобилност студената између програма ОАС на ВШУ у Србији	Прописима омогућити хоризонталну и вертикалну мобилност студената између програма академских студија на ВШУ у Републици Србији	Број студената који учествује у мобилности унутар система високог образовања
Мобилност с иностраним ВШУ	Поједноставити административне поступке за долазак иностраних студената у Републику Србију Подржати одлазак студента из Републике Србије на студије у земље ЕХЕА у трајању од једног семестра до годину дана Признавање иностраних диплома поједноставити и убрзати, а у складу са принципима Лисабонске конвенције о признавању диплома	Број иностраних студената на ВШУ у Републици Србији Број студената из Републике Србије на ВШУ земаља ЕХЕА
Осаврењавање организације академских студија		

<p>Давање могућности и студентима који су завршили трогодишње ОАС да после 4. године студије стекну диплому са звањем „дипломирани“.</p>	<p>Могућност модуларизације мастер студија ради флексибилног формирања једногодишњих и двогодишњих мастер студија (са 60 или 120 ECTS)</p>	<p>Студенти са трогодишњих студија могу после прве године МАС добити диплому за звање „дипломирани“, ако је прва година МАС у истој дисциплини као и ОАС</p>
<p>СТИЦАЊЕ СЕРТИФИКАТА са 30 до 60 ECTS</p>	<p>Увести могућност организовање кратких програма са 30 до 60 ECTS</p>	<p>Студенти стичу уже квалификације Усавршавање запослених помоћу кратких програма</p>
<p>Повећати компетенције наставника универзитета</p>	<p>Обезбедити додатно образовање и обуку наставника из педагогије Условима за избор наставника подстицати и њихов истраживачки рад и остваривање резултата у настави</p>	<p>Број наставника са стеченим додатним образовањем из педагогије Број наставника који имају радове категорије М20</p>
<p>Посебни модели академских студија за поједине професије</p>	<p>Интегрисане академске студије (ИАС) са 300 ECTS за образовање наставника ИАС са 360 ECTS за студенте медицине и ветерине Примена специфичних модела академских студија за регулисане професије</p>	<p>Усаглашени модели студирања за поједине професије у складу с праксом у земљама ЕХЕА</p>

<p>Применити специфичности образовања у пољу уметности</p>	<p>Ревидирати постојеће и увести посебне стандарде акредитације</p> <p>Дефинисати и минимално оптерећења наставника</p> <p>Ускладити називе дипломираних студената према њиховим струкама</p> <p>Ускладити претходне нивое уметничког образовања с високим образовањем</p> <p>Ускладити услове пријемних испита на факултетима (различитих) уметности</p> <p>Омогућити законском регулативом да студенти факултета уметности који заврше ОАС могу да се запосле у предшколском образовању и у нижим разредима основног образовања;</p> <p>Применити модел 3+2 академских студија</p> <p>Факултетима уметности обезбедити одговарајуће материјалне трошкове и адекватан простор за рад</p> <p>Омогућити већу мобилност студената током ОАС и МАС</p>	<p>Повољнији и одговарајући услови студирања у пољу уметности</p>
--	---	---

5. Потребне промене у окружењу академских студија

1) усмеравати економски развој Републике Србије ка економији базираној на знању, у којој академски образовани људи могу себи обезбедити одговарајуће послове;

2) посебна институција ће професионално и квалификовано пратити захтеве тржишта рада и вршити процене будућих потреба Републике Србије за квалификацијама запослених и објављиваће периодичне извештаје са својим налазима како би се на основу њих ВШУ усмеравале своје образовне услуге, тј. студијске програме и образовне капацитете;

3) припремити и применити НОК, ускладити класификацију делатности, номенклатуру занимања, листу квалификација за поједина занимања и др;

4) потребно је прилагодити прописе за долазак странаца у Републику Србију на студије и на рад (поједностављење визног режима, дозвола, здравственог осигурања и других услова из области радних односа);

5) законску регулативу у области радних односа треба променити како би се подржале специфичности рада на универзитетима (рад докторанада, рад и после стицања права на пензију и др.);

6) доследно спровести промене законске регулативе у складу с потребама реализације ове стратегије.

6. Стратешке релације академских студија с другим системима

Најважније су релације академских студија са средњим образовањем, струковним студијама, истраживачким системом и привредом.

Академске студије – средње образовање:

1) повећати квалитет средњег образовања, повећати број ученика у четворогодишњим средњим школама, а пре свега у гимназијама (јер оне примарно образовно припремају ученика за академске студије);

2) заједничка организација различитих облика додатне наставе за заинтересоване ученике (курсеви, радионице, пројекти и др.);

3) заједничка организација такмичења ученика у знању.

Академске студије – струковне студије:

1) омогућити хоризонталну и вертикалну пролазност између академских и струковних студија, на различитим нивоима студија;

2) сарадња у усаглашавању студијских програма, уз јасније истицање специфичности академских и струковних студија, како би нови студенти имали јасан избор при одређивању пута свог образовања;

3) израда програма мобилности студената (услова за проходност студената) ради преласка са струковних студија на академске студије и супротно, те уговарање сарадње ради пружања подршке студентима који желе да пређу с једних студија на друге;

4) заједничка примењена и развојна истраживања, уз учешће и привреде, односно носилаца развојних пројеката.

Академске студије – истраживачки систем:

1) докторске студије и истраживачки пројекти доктораната добијају одговарајућу финансијску подршку из јавних извора и имају значајну улогу у истраживачком систему Републике Србије;

2) развој и умрежавање наставника и истраживача на ВШУ ради стварања заједничких лабораторија, како би добили статус центара изврности и привлачење домаћих и иностраних компанија у разне облике сарадње (заједничко оснивање и вођење центара или лабораторија, дугорочни програми заједничких истраживања и др.).

Академске студије – привреда:

1) усаглашавање студијских програма академских студија с потребама привреде, као и сарадња у реализацији стручне праксе студената, како би студенти на студијама стекли што више знања, вештина и компетенција које су релевантне потребама послодаваца;

2) додатно формално и неформално образовање запослених у привреди како би могли да задовоље нове захтеве послова којим се баве или оних којима желе да се баве;

3) агажовање у настави на ВШУ истакнутих стручњака, не само као гостујућих предавача, већ и у звању спољног професора, с тим да спољни професор може бити изабран у ово звање и ако није докторирао, а за потребе вођења наставе на једном предмету у области у којој има значајне резултате у пракси;

4) заједнички рад на иновационим пројектима који се реализују у иновационим центрима при ВШУ, а на којима су ангажовани студенти и стручњаци из Привредних друштава, с циљем реализације идеја које могу довести до развоја иновација;

5) заједничка примењена и развојна истраживања, у којима се на одговарајући начин ангажују ресурси универзитета (додатно образовање, истраживачке активности, заједничке лабораторије, ангажовање наставника и студената и др.);

6) ради на обезбеђивању услова који ће омогућити да сваки универзитет може да оснује бар један пословни инкубатор да би помогао предузетничке иницијативе својих дипломираних студената и тиме допринео стварању нове индустрије засноване на научном знању.

III. ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

Мисија докторских студија је да кроз нова знања обезбеди примарну улогу науке на универзитетима, развије и унапреди истраживачки потенцијал, формира наставни кадар за високо образовање и врхунски стручњаци за све друге области, и да се тиме допринесе општем развоју знања, бржем научном и технолошком развоју, унапређењу културног и очувању националног идентитета.

Докторске студије су дугорочна инвестиција у интелектуални потенцијал, њихова је функција да од надарених студената створе обучене истраживаче, оспособљене за обављање послова у којима се захтева највиши ниво знања и вештина.

1. Визија развоја докторских студија

Кључна стратешка обележја Докторских студија су обухват, квалитет, релевантност и ефикасност, а специфична обележја по којима се овај ниво образовања разликује од свих осталих нивоа образовања у Болоњском процесу су исходи истраживања, истраживачко окружење и међународна отвореност.

Развој друштва заснованог на знању те реализација општих и специфичних стратешких опредељења Републике Србије базирају се на унапређеном истраживачком потенцијалу земље који се реализује кроз докторске студије.

Обухват

1) студенти се уписују у складу са истраживачким капацитетима универзитета, утврђеним приоритима научног и технолошког развоја и исказаним захтевима послодаваца;

2) најмање 10% студента који заврше мастер студије наставља студирање на докторским студијама;

3)

даровити студенти имају услове за истраживачки рад и напредак.

Ефикасност

- 1) годишње најмање 200 доктораната на милион становника заврши студије у предвиђеном року;
- 2) минимално 60% студената докторских студија завршава студије у времену њиховог трајања.

Квалитет

- 1) за квалитет докторских студија одговорне су установе које их реализују;
- 2) квалитет се утврђује на основу стандарда који важе у земљама ЕХЕА и унапређених Стандарда за акредитацију и самовредновање докторских студија;
- 3) квалитет докторских студија се базира на развијеним индикаторима за сваку појединачну дисциплину, на усвајању професионалне етике и развијању свести о одговорности научника према вредностима хуманизма и природне средине;
- 4) вреднује се укупни истраживачки резултат установе/институције и студената докторских студија;
- 5) систематично се прати и подстиче напредак студената докторских студија;
- 6) студијски програми докторских студија остварују потпуну транспарентност.

Исходи истраживања

- 1) сви универзитети и факултети у саставу универзитета имају организована истраживања (сопствене, националне и/или међународне пројекте), с тематиком која покрива области докторских студија, а у оквиру њих студенти реализују свој истраживачки рад;
- 2) научне и уметничке вредности докторских дисертација задовољавају стандарде утврђене на националном и међународном нивоу, а свака докторска дисертација има оригинални научни или уметнички допринос, који оцењују независни експерти (домаћи или међународни) у области у којој је студент обављао своја истраживања;
- 3) све научно-истраживачке установе које реализују докторске студије остварују раст истраживачке изврности кроз публикације, цитираност, број патената и њихову реализацију;
- 4) у пољу уметности развијен је нови концепт докторских студија који прати савремена кретања у свету.

Истраживачко окружење

- 1) докторске студије обухватају све истраживачке и материјалне ресурсе универзитета и института;
- 2) у реализацији докторских студија ангажовани су наставници и истраживачи који имају интернационално препознатљиве резултате у областима у којима студенти раде своје докторске дисертације;
- 3) сваки студент има одговарајуће истраживачко окружење и компетентног ментора и у докторске студије су укључени научници из наше научне дијаспоре;
- 4) организоване „докторске школе” су препознатљиве у европском систему образовања;
- 5) посебним мерама ће се подстицати интеруниверзитетске докторске студије у циљу обједињавања ресурса и подизања квалитета докторских студија.

Међународна отвореност

- 1) најмање 10% студијских програма докторских студија заједнички су с иностраним универзитетима;
- 2) инострани наставници учествују у настави и менторству;
- 3) страни студенти студирају на нашим универзитетима;
- 4) кроз међународне истраживачке пројекте обезбеђена је мобилност наставника и студената, а сваки пети студент учествује у програму мобилности;
- 5) на сваком међународном пројекту су ангажовани студенти докторских студија;
- 6) најмање 10% студијских програма реализује се на енглеском или неком другом светском језику.

Релевантност

- 1) студијски програми су модификовани и усаглашени с пословима и потребама у јавном сектору, индустрији, трговини и услугама;
- 2) развијени су интердисциплинарни или мултидисциплинарни студијски програми који доприносе усмеравању младих доктора наука на послове који нису истраживачки, а захтевају висок ниво инвентивности и компетентности;
- 3) до 2020. године постићи да око 40% свршених студената докторских студија буде оспособљено за наставак каријере у неакадемском сектору;
- 4) обавезно је постдокторско усавршавање за кандидате који желе да наставе каријеру у високом образовању, што подразумева привремено ангажовање младих доктора наука на истраживачким пројектима у одређеном времену и омогућити постдокторско усавршавање као нови вид усавршавања младих доктора наука.

2. Садашње стање докторских студија

Обухват и ефикасност

- 1) упис студената није усклађен са истраживачким капацитетима универзитета и утврђеним приоритетима научног и технолошког развоја;
- 2) број лица која годишње завршавају докторате креће се између 65 и 75 на милион становника, што је вишеструко мање од просека у ЕРА;
- 3) израда докторских дисертација је у претходном периоду (пре увођења докторских студија по Болоњском процесу) трајала знатно дуже од три године.

Исходи истраживања

Студијски програми докторских студија реализују се на факултетима у оквиру 18 акредитованих универзитета, а истраживачки рад у оквиру домаћих и међународних пројеката је организован на 70% факултета који припадају акредитованим универзитетима, с тим да је од укупно 5.000 студената који тренутно студирају на акредитованим универзитетима, 47% је укључено у истраживачке пројекте који су финансирани из буџета.

Тренутно само део одбрањених докторских дисертација има оригинални научни или уметнички допринос, и оцене независних домаћих или међународних експерата. Постоје стандарди за оцену квалитета докторске дисертације, али их многи универзитети не поштују. Не постоје механизми којим се може утицати на ову појаву.

У претходних неколико година значајано је порастао број публикација у међународним часописима с рецензијом, али оне стижу из мањег броја научноистраживачких установа, па тако од укупног броја публикација, 70% радова објављују истраживачи из 25 установа, а њих има 176. Тренутно је врло мало патената и иновација. Наши универзитети се не налазе ни на једној листи ранжираних универзитета јер још увек имају недовољну научну продукцију, имају генерално много студената по наставнику и не достижу друге квантитативне параметре који се вреднују при рангирању.

У пољу уметности су постављене докторске студије за све области, што није забележено у другим образовним системима земаља које припадају ЕХЕА.

Истраживачко окружење

Садашњим студентима није увек обезбеђено одговарајуће истраживачко окружење, а често ни компетентно менторство што је последица малог истраживачког капацитета појединих установа, недовољног развоја неких области и разједињености истраживања, при чему су докторске студије организоване на факултетима који само у неким случајевима сарађују с институтима.

На одређеном броју студијских програма ангажовани су наставници који не испуњавају минимум прописаних стандарда, немају одговарајући број публикација у интернационалној периодици. Одређен број (20% – 30%) студијских програма докторских студија организован је с веома малим бројем ментора (три до пет) или с већим бројем ментора који једва испуњавају захтеве минималних стандарда за акредитацију, тако да студенти докторских студија немају одговарајуће истраживачко окружење.

Наша научна дијаспора броји неколико хиљада истраживача који раде на познатим научним институцијама у свету, али је мало њих ангажовано на докторским студијама у нашој земљи.

И поред тога што се у појединим областима постижу изузетни резултати истраживања које се спроводе у институтима, та истраживања нису системски укључена у докторске студија, а поједини универзитетски центри немају критичну истраживачку масу за организацију квалитетних докторских студија у одређеним областима.

Међународна отвореност

Систем високог образовања у Републици Србији је затворен, занемарљив је број заједничких студијских програма са страним универзитетима и број страних студената, а мобилност како наставника, тако и студената, веома је малог обима.

Изузетно мали проценат (мање од 0,5%) студијских програма докторских студија акредитован је за извођење на енглеском језику и нема заједничких студијских програма између наших универзитета и реномираних иностраних универзитета, а тренутно се у нашој земљи реализује већи број иностраних пројеката, на неким су ангажовани студенти докторских студија, али је обим и број међународних пројеката још увек недовољан, при чему ни мобилност наставника и студената није системски решена, нема стратешких опредељења, не постоје финансијски и административни предуслови за реализацију неопходне мобилности.

Релевантност

У овом тренутку студијски програми докторских студија скоро су потпуно изоловани у оквиру једног факултета и једне научне дисциплине. Занемарљив је број студијских програма с интересдисциплинарним или мултидисциплинарним исходом, који образују студенте за шира подручја рада и развоја каријере. Студијски програми који доприносе усмеравању доктора према пословима у неакадемском сектору, а захтевају висок ниво знања, вештина и инвентивности, нису формирани ни на једном универзитету. Сада се са завршетком докторских студија не достиже довољан ниво истраживачких и других професионалних вештина, неопходних за избор у наставничка звања у високом образовању.

Развој студијских програма докторских студија није повезан с тржиштем рада и захтевима послодаваца.

Осигуравање квалитета

ВШУ су, руководећи се принципом испуњавања минималних захтева из акредитације, на студијске програме уписивале студенте, не водећи при томе рачуна да ли они имају стварно обезбеђене услове за рад и ментора, и какве су шансе свршених студената докторских студија да се запосле.

Квалитет докторских студија се заснива на неколико основних стандарда за акредитацију и самовредновање и нису развијени специфични индикатори за сваку појединачну дисциплину, а посебно су изражени проблеми у области друштвено-хуманистичких наука и уметности.

Вредновање истраживачких резултата установа спроводи се само на основу стандарда за акредитацију научно-истраживачких установа који су уопштени и недовољно прецизни, а како су докторске студије тек недавно уведене, још увек нису развијене методе и критеријуми за комплетно вредновање рада студената докторских студија.

Студијски програми докторских студија су ограничени на 180 ЕСПБ и на три године, а опште је мишљење да је то време веома кратко.

На већем броју универзитета докторске студије немају потпуну транспарентност, не објављују се подаци о дисертацијама, менторима итд.

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге

Академска заједница Србије има велико искуство у образовању доктора.

По увођењу докторских студија као трећег циклуса Болоњског процеса знатно је порасло интересовање студената за наставак студија на докторским студијама.

У Републици Србији непрекидно расте истраживачка извршност која се огледа у броју радова на SCI, SSCI и AHSCI и цитираности.

У претходним годинама је унапређена истраживачка инфраструктура, у току је значајна набавка најсавременије опреме и изградња капиталних инфраструктурних објеката у свим универзитетским центрима.

Унутрашње слабости

1) Република Србија је међу земљама с највећим „одливом мозгова”;

- 2) Истраживачки капацитети су разједињени;
- 3) Истраживања у веома малој мери воде према патентима и иновацијама;
- 4) Мала је заступљеност примењених истраживања;
- 5) Факултети не поштују постојеће стандарде, а спремност за прихватање унапређења квалитета кроз увођење строжих стандарда на незавидном је нивоу;
- 6) Докторске студије нису усмерене према пословима у неакадемском сектору и на тржишту рада.

Спољне прилике

- 1) Даљи развој и интензивирање међународне сарадње кроз учешће наших истраживачких тимова у иницијативама ФП7 и Хоризонт 2020 и у билатералним пројектима, допринеће квалитету истраживања, међународној конкурентности и побољшању докторских студија;
- 2) Значајна улагања у инфраструктурне објекте и научно-технолошке паркове (Београд, Ниш, Крагујевац, Нови Сад, Центар за нанонауку, Центар за матичне ћелије), као и средства која ће се реализовати кроз Фонд за иновациону делатност, створиће бољу основу за ангажовање у истраживањима и технолошком развоју и студената докторских студија и младих доктора наука;
- 3) Коришћење могућности за усавршавање кроз програме Erasmus, Erazmismundus, Leonardo da Vinci и Marie Curie акција.

Спољне неприлике/ризици/опасности

- 1) Није довољно развијена друштвена свест о потреби да се кроз докторске студије образују специјалисти највишег нивоа образовања потребни у свим областима живота и рада;
- 2) Тржиште рада не препознаје докторске студије, као највиши образовни ниво;
- 3) У другим секторима нису исказане потребе за докторима наука;
- 4) Земље ЕУ имају стратегију да привлаче најталентованије студенте на докторске студије, па уводе SCI визу и омогућују изванредне услове за истраживање – то ће додатно утицати на одлазак студената из Републике Србије.

4. Стратегија развоја докторских студија

Главни изазови и опредељење стратегије су:

- 1) **Истраживања** сваког студента током докторских студија уврстити у истраживачки пројекат, домаћи или међународни и то правило треба уградити у стратешка документа ВШУ, стандарде за акредитацију и унутрашњу проверу квалитета;
- 2) **Објединити високо образовање и истраживање**, спровести функционалну интеграцију универзитета и остварити везу са истраживањима у институтима и мрежно повезивање одређених области између универзитета.

5. Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Стратешки циљеви	Индикатори напретка
ИСХОДИ ИСТРАЖИВАЊА	
<p>Сви универзитети организују научно-истраживачки рад, универзитети уметности истраживачко-уметнички рад. Непрекидно јачати истраживачки капацитет и изврсност универзитета</p>	<p>Усвојене стратегије и акциони планови научно истраживачког развоја универзитета</p> <p>Извештаји о раду универзитета</p> <p>Међународне и домаће ранг-листе универзитета</p>
<p>Докторске студије су део организованог научно- истраживачког рада</p> <p>Свака докторска дисертација се реализује у оквиру сопственог, националног или међународног истраживачког пројекта</p>	<p>стратегија универзитета</p> <p>Број публикација, патената и иновација</p> <p>Број домаћих и међународних пројеката</p>
<p>Подстицати успешне установе и појединце кроз: додатно финансирање истраживања, набавку нове истраживачке опреме, погодности при конкурисању за нове пројекте</p> <p>Увести награђивање успешних научно-истраживачких уснова и појединца</p>	<p>Пораст броја публикација. Повећан број иновација и патената. Повећан број доктора наука</p> <p>Годишње награде универзитета за најуспешнију дисертацију и најуспешније истраживаче</p>
<p>Користити средства из других извора у побољшавању услова за истраживачки рад (нова опрема, простор за рад и др.), за већи обим усавршавања у иностранству и побољшање статуса личног животног стандарда студената докторских студија итд.</p>	<p>Број међународних пројеката, студијских боравака, гостујућих професора на иностраним универзитетима</p> <p>Истраживачка инфраструктура</p>

<p>Докторске студије у пољу уметности редефинисати, унапредити и ускладити са савременим кретањима у свету те с потребама наших ВШУ, уметничких институција и установа културе</p> <p>Спровести обимну расправу уз учешће уметничке и академске јавности и послодаваца: дефинисати јасне циљеве и исходе докторских студија на пољу уметности</p>	<p>Стандарди за акредитацију и докторских студија на пољу уметности</p> <p>Иновирани и измењени студијски програми</p>
ИСТРАЖИВАЧКО ОКРУЖЕЊЕ	
<p>Повећати критичну масу истраживачких ресурса кроз различите облике функционалне интеграције универзитета и државних института</p> <p>Формирати истраживачке мреже између универзитета. Неке институте укључити у универзитете</p> <p>Формирати Националне институте</p>	<p>Прелазак и размена наставника и истраживача</p> <p>Број заједничких истраживачких пројеката и студијских програма</p> <p>Број државних института који су у саставу универзитета</p> <p>Национални институти</p>
<p>Успоставити систем који омогућава и промовише интердисциплинарне, мултидисциплинарне и заједничке студијске програме унутар и између универзитета</p>	<p>Стандарди за акредитацију интердисциплинарних мулти-дисциплинарних студијских програма. Број интердисциплинарних мулти-дисциплинарних и заједничких студијских програма</p>
<p>Непрекидно иновирати опрему за истраживање.</p>	<p>Стање истраживачке инфраструктуре</p>

<p>Организовати „докторске школе” у областима које су атрактивне на регионалном и интернационалном нивоу. Омогућити да Национални институти у оквиру универзитета формирају „докторске школе” у областима где постоји изузетно истраживачко окружење (изванредна опремљеност, истраживачки резултати и кадар који је интернационално препознатљив)</p> <p>„Докторске школе” усмерити према страним студентима а наставу организовати на енглеском језику</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду</p> <p>Број развијених докторских школа и њихова међународна препознатљивост</p> <p>Већи број компетентних ментора у области</p>
<p>Докторске студије за област образовања и образовних политика формирати као „националну докторску школу” уз учешће свих државних универзитета. Активност подржати одговарајућим обликом финансирања</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду</p> <p>Стандарди за акредитацију</p>
<p>Универзитетима и факултетима који немају критичну масу наставника с интернационално препознатљивим резултатима у области докторских студија (мање од 10 наставника) омогућити да реализују студије кроз заједничке студијске програме</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду. Стандарди за акредитацију универзитета</p> <p>Заједнички студијски програми</p>
<p>Докторске студије у појединим областима повезивати у мрежу и омогућити унутар система мобилност наставника и студената</p>	<p>Заједнички студијски програми, коришћење истраживачке опреме, размена наставника.</p> <p>Стандарди за акредитацију</p>
РЕЛЕВАНТНОСТ	
<p>Модификовати постојеће програме и креирати нове уводећи садржаје кроз које се развија: лидерство, инвентивност, иновативност и усмереност ка предузетништву</p>	<p>Број доктора наука који настављају каријеру у не-академском сектору</p> <p>Број нових и модификованих студијских програма</p> <p>Степен задовољења потреба тржишта рада</p>

<p>Интензивирати сарадњу с привредним и јавним сектором, формирати заједничке консултантске тимове за развој нових студијских програма</p> <p>Укључивати истакнуте стручњаке из неакадемског сектора, нарочито ако се формирају „професионални докторати” Укључити се у акцију индустријски докторати – European Industrial Doctorates – Marie Curie Actions.</p>	<p>Број студијских програма</p> <p>Број студената</p>
<p>Увести обавезно постдокторско усавршавање за оне докторе наука који желе академску каријеру</p> <p>Разрадити систем финансирања (национални и интернационални фондови и пројекти итд.)</p> <p>Сваког домаћег студента током студија ангажовати у наставном процесу најмање током једног семестра, с минимално четири часа наставе</p>	<p>Закон о високом образовању и научно-истраживачком раду</p>
<p>Младим докторима дати специјалне погодности да започну самосталне истраживачке пројекте, рад у оквиру технолошких паркова, иновационих центара, центара изврности и истраживачко развојних центара те „spin-offs” фирми</p>	<p>Број патената и иновативних решења</p> <p>Број награда за најбољи патент и иновацију</p>
<p>Отварати радна места за највиши степен квалификација, како у високом образовању, тако у научноистраживачким и културним установама, привредном сектору и другим областима у којима доктори наука треба да имају водећу улогу</p>	<p>Степен запошљавања доктора наука.</p> <p>Национални оквир квалификација</p>
<p>У јавном сектору дефинисати послове за које је потребан највиши ниво знања и вештина који се стиче током докторских студија</p>	<p>Дефинисани послови за које је потребан највиши ниво знања и вештина који се стиче током докторских студија</p>

МЕЂУНАРОДНА ОТВОРЕНОСТ	
<p>Усвојити националну стратегију која обухвата мобилност иностраних и домаћих наставника и студената</p> <p>Успоставити механизме подршке мобилности најбољих студената из Републике Србије и долазак добрих студената у Републику Србију</p>	<p>Стратегија мобилности у високом образовању</p> <p>Стратегија мобилности наставника и студената универзитета</p> <p>Једноставне и транспарентне процедуре за добијање стипендија и других облика подршке</p>
<p>Успоставити системе подршке за учешће наставника и студената на међународним истраживачким пројектима, при том мобилност студената везивати непосредно за докторску дисертацију а мобилност наставника за правила за унапређења</p> <p>Интензивирати све активности везане за различите европске иницијативе, као што су: FP или Erasmus, Erasmus Mundus итд.</p>	<p>Број међународних пројеката</p> <p>Пораст размене наставника</p> <p>Фонд за међународну сарадњу</p> <p>Број студената који остварује мобилност у иностранству и број иностраних студената у Републици Србији</p>
<p>Развити механизме и услове за ангажовање иностраних наставника и истраживача</p>	<p>Број иностраних наставника и истраживача</p>
<p>Успоставити регионалну сарадњу западно-балканских земаља као пример добре праксе у оквиру регионалне мобилности</p> <p>Решити административне проблеме с боравишним и радним статусом странаца, како би се омогућило њихово ангажовање, студирање и запошљавање у високошколским установама</p>	<p>Уговори о билатералној сарадњи</p> <p>Билатерални истраживачки пројекти</p> <p>Измена законске регулативе</p>
<p>Заједнички студијски програми с иностраним универзитетима, заједничке или двоструке дипломе</p> <p>Уводити студијске програме на енглеском и другим светским језицима.</p>	<p>Број заједничких студијских програма</p> <p>Број доктора на заједничким студијским програмима</p> <p>Број студијских програма на енглеском језику</p>

ОБУХВАТ	
Уписну политику ускладити са реалним истраживачким капацитетима домаћих високошколских установа, сваком студенту обезбедити услове за рад (укључење у истраживачки пројекат, компетентног ментора, радно место, место у лабораторији и опрему), и све то верификовати кроз акредитацију	Стратегија научног развоја универзитета. Стандарди за акредитацију докторских студија Акт којим се уређује финансирање докторских студија и студента докторских студија
Број уписаних студената по појединим областима ускладити са стратешким приоритетима, подстицати студирање природних и техничко-технолошких наука које су битне за научни и технолошки развој земље	Акциони план за реализацију одговарајућих стратешких докумената
Развити целовит систем финансирања докторских студија усмерен према студентима који су постигли изванредне академске резултате и кроз претходно образовање показали изражен смисао за истраживачки рад а свој лични и професионални развој остварују у земљи и при томе постижу интернационално препознатљиве резултате	Акт којим се уређује финансирање докторских студија и студената докторских студија Број студената докторских студија финансираних из буџета Годишњи извештај о реализацији докторских студија
Студентима докторских студија дати статус младих истраживача Дефинисати узајамна права и обавезе студената и високошколских установа	Акт којим се уређује финансирање докторских студија и студената докторских студија Уговори о узајамним правима и обавезама студената докторских студија и високошколске установе
Развијеним системом финансирања повећавати обухват, и до 2020. године обухватити минимално 10% студената који су завршили мастер или интегрисане студије	Акт којим се уређује финансирање докторских студија и студената докторских студија
Упис иностраних студента и студента из региона (користити наше компаративне предности – постојање низа развијених истраживачких области) што ће у одређеној мери допринети јачању материјалне базе универзитета	Стратегија мобилности у високом образовању Србије

ЕФИКАСНОСТ	
Стално пратити и подстицати напредак сваког уписаног студента докторских студија	Закон о високом образовању и научно истраживачком раду Број студената који су у предвиђеном року завршили докторске студије
Рedefинисати дужину трајања докторских студија, и у областима где је неопходно докторске студије продужити на четири или пет година Извршити структурне промене Продужити истраживања	Статути универзитета Закон о високом образовању и научно истраживачком раду

КВАЛИТЕТ	
Примењивати Европске стандарде (ESG), јачати механизме унутрашње контроле квалитета Развити механизме и критеријуме за систематско праћење, оцену и промоцију резултата научно-истраживачког рада: установа, студената докторских студија и свих лица ангажованих у образовном и истраживачком процесу	Публикације универзитета у складу са ESG Акт о класификацији и рангирању институција високог образовања
Етички кодекс у високом образовању и истраживању	Прихваћен и успостављен етички кодекс у свим високошколским установама
Унапредити постојећи систем квалитета. Увести специфичне индикаторе квалитета за свако образовно-научно и образовно-уметничко поље и дисциплине (исход истраживања, ефикасност окончања студија, број доктора у односу на број уписаних итд..	Унапређени стандарди и процедуре за акредитацију докторских студија Индикатори квалитета за образовно-уметничка поља и дисциплине

<p>Повећати број наставника који имају истраживачке компетенције и међународно признате резултате</p> <p>Поред наставника са универзитета и истраживача у одговарајућем звању, ментори могу бити и чланови САНУ и пензионисани наставници који су истраживачки активни. Изборе ментора (за научне области FRACCATI) спроводити на нивоу земље, примењујући јединствене критеријуме и процедуре.</p> <p>Изборе наставника и истраживача оглашавати преко EUROAXCESS мреже преко које се остварује интернационална мобилност наставника</p>	<p>Закон о високом образовању и научно-истраживачком раду</p> <p>Усвојени и примењени критеријуми за изборе наставника на универзитету</p> <p>Регистар наставника</p> <p>Усвојени посебни критеријуми за изборе ментора. Регистар ментора.</p> <p>Република Србија у EURAXESS мрежи</p>
<p>Докторска дисертација: Поштовати стандарде у погледу исхода докторске дисертације</p> <p>Увести међународну рецензију докторских дисертација (рецензенти могу бити наши научници из дијаспоре или странци уколико су тезе писане на енглеском) и регистар докторских дисертација</p> <p>Тему докторске дисертације, компетенције ментора и текст одбрањене докторске дисертације у електронском облику обавезно јавно објављивати</p>	<p>Јединствена правила о докторској дисертацији</p> <p>Регистар докторских дисертација</p> <p>Електронска база докторских дисертација Републике Србије</p>

6. Потребне промене у окружењу докторских студија

1) Установити одговарајуће и одрживо финансирање које обавезно треба да обухвати: финансирање истраживања (што укључује истраживачку опрему и трошкове истраживања), финансирање наставе, супервизије и менторског рада, и финансирање самог студента докторских студија помоћу стипендија или плата – за докторанте запослене на ВШУ;

2) Студентима докторских студија обезбедити основна права која проистичу из рада – право на зараду, здравствено и пензионо осигурање – те ауторска и патентна права која проистичу из њихових истраживања, јер су они истраживачи почетници који чине основну радну снагу у пословима истраживања, средства из јавних извора селективно упућивати у одређене приоритетне области, одређеним олакшицама стимулисати привредни сектор да улаже у докторске студије и кроз партнерство

универзитета и других институција и фондова установити и друге облике финансирања;

3) Реформом укупног предуниверзитетског образовања смањити удео репродуктивних знања, а повећати садржаје који код ученика развијају креативност, критичко мишљење и склоност истраживањима, а на свим нивоима образовања створити услове за експерименталну наставу и тренинг наставника;

4) Непрекидно развијати и унапређивати рад с талентима, с тим да универзитети треба да успоставе специјалне програме намењене талентованим ученицима и да у највећој могућој мери интензивирају сарадњу са установама као што су Математичка и Филолошка гимназија, са истраживачким станицама (Истраживачка станица Петница) и Центром за промоцију науке уз обједињење свих фондова који подржавају таленте;

5) Студентима основних и нарочито онима с мастер студија обезбедити услове да се кроз самосталне пројекте непосредно сусретну са истраживачким радом, а на нивоу универзитета установити фонд из кога ће изванредни студенти основних студија добијати подршку за научно-истраживачки рад током студија;

6) На нивоу факултета формирати истраживачке пројекте и у њих, кроз јавни позив, укључивати студенте, а истраживачки рад студената афирмисати, подстицати и награђивати, омогућити им учешће на домаћим и међународним научним скуповима.

7. Стратешке релације докторских студија с другим системима

Опште релације докторских студија и других система

Подстицати непрекидну размену студената и запослених између ВШУ, привреде, културних и других сектора. Успоставити структуре и процедуре у којима шира друштвена заједница учествује у различитим активностима везаним за докторске студије, што укључује дизајнирање модула и студијских програма, њихову ревизију и акредитацију. Доктори наука морају бити препознати на тржишту радне снаге, за послове највишег нивоа знања и вештина. У сваком сектору предвидети квалификацију ICCED (6 (1997), (8 2011)) нивоа.

Докторске студије – привреда

Подизање нивоа конкурентности земље и развој иновативности јесте непосредна веза између докторских студија и привреде. Кроз сарадњу привредних друштава, државе и академског сектора у областима: фабрике будућности, енергетска ефикасност и обновљиви извори енергије, развој аграра, тј. технолошке платформе за производњу хране – створити нову генерацију доктора наука оспособљених и за развој нових технологија и за ефикасни трансфер технологија и њихову инкорпорацију у производни систем Републике Србије.

Докторске студије треба да буду један од ослонаца за постављање националне технолошке платформе Републике Србије. Малим и средњим предузећима и другим привредним субјектима треба омогућити да под повољним пореским олакшицама запошљавају докторе наука и улажу у истраживање кроз докторске студије. Условити да се у пројекте који се директно односе на развој производа и услуга а финансирају се из фондова (као што је Фонд за иновациону делатност) обавезно укључују студенти докторских студија.

Докторске студије – здравство

У области медицинских наука треба увести потпуно нови систем организације који обједињује образовање, истраживање и здравство, и на тај начин омогућити функционалну везу између различитих институција система и различитих министарстава. Посебним прописима и стандардима регулисати докторске студије из области клиничке медицине, уводећи регулативу која важи у земљама ЕУ.

Докторске студије – култура

Истраживање у области уметности, друштвеним и хуманистичким наукама фундаментално је битно за развој друштва, унапређење културног идентитета и очување националног идентитета. Конкретни пример социјалног и економског утицаја истраживања у области уметности, друштвених и хуманистичких наука види се у директном утицају на извођачке уметности, креативну индустрију, финансијске сервисе и туризам.

Докторске студије – заштита човекове средине

Потреба за мулти-дисциплинарним знањима најизраженија је у области заштите животне средине. Држава треба да што више подржава докторске студије у овој области управо због неопходних промена које прате непрекидни развој стандарда за контролу, познавање еколошких стандарда, развој нових технологија за рециклажу, и све заступљеније потребе за производним процесима и производима који су нешкодљиви за животну средину. Државне институције задужене за област заштите животне средине непосредно би исказивале потребе за истраживањима у овој области, кроз докторске студије усмеравале своје кадрове да докторирају и постављале универзитетима захтеве за образовање истраживача у специфичним областима.

Докторске студије – јавна управа

Савремена јавна управа захтеваће да на свим професионалним местима раде стручњаци највишег нивоа знања и образовања. То је неопходно остварити, не само због развоја државне администрације и руковођења у њој, већ и у вођењу и развоју јавних предузећа, и другим пословима који ће захтевати савремено образоване стручњаке. За задовољење ових потреба треба установити стратешко партнерство државних органа и институција и универзитета који имају истраживачки капацитет да понуде интердисциплинарна истраживања (из области права, економије, политичких наука, менаџмента, етике, информационих технологија). Унапређење и осавремењавање државне управе треба остварити кроз унапређени кадровски потенцијал створен кроз прилагођени и савремен концепт докторских студија.

IV. СТРУКОВНЕ СТУДИЈЕ

Мисија струковних студија јесте да унапређењем, преносом и разменом знања, пружају могућности друштву и појединцу да остваре користи од знања и вештина усмерених ка свету професије и тржишту радне снаге.

1. Визија развоја струковних студија

Развој високог струковног образовања усмерен је на остварење жељеног стања општих стратешких обележја – обухват, квалитет, ефикасност и релевантност – и специфичних стратешких обележја – друштвена препознатљивост, сарадња с окружењем, истраживачка делатност и развој наставног кадра. У периоду до 2020. године развој високог струковног образовања ће остварити визију која се исказује следећим стањем стратешких обележја:

1. **Обухват:**

(1) најмање 30% студената који уписују прву годину основних студија, уписује струковне студије,

(2) обим обухвата је утемељен на географској покривености мрежом високих струковних школа, усаглашеној са структуром привреде на регионалном и нивоу локалне самоуправе и заснованој на диверсификацији и флексибилности студијских програма;

2. **Ефикасност:**

(1) просечно студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије,

(2) студије напушта највише 15% студената,

(3) већи број високих школа струковних студија интегрисан је у академије струковних студија;

3. **Квалитет:**

(1) НОК дефинисане су компетенције свршених студената струковних студија,

(2) струковни студијски програми обезбеђују стручне компетенције дипломираним студентима засноване на исходима учења и утемељене на дугорочној сарадњи с потенцијалним корисницима њихових знања, а настава је оријентисана ка постизању практичних знања и професионалних вештина и способности, с наставним планом у коме значајно место заузима практична обука,

(3) значајно унапређене компетенције наставника, тако што сви наставници имају врхунска практична знања, вештине и остварене резултате у области које су релевантне за студијски програм,

(4) организација образовног процеса заснована је на квалитетном дидактичко-методичком приступу,

(5) успостављен је систем мерења перформанси заснован на европским индикаторима,

(6) унапређени ресурси који омогућавају студентима стицање неопходних практичних знања и вештина, а у областима у којима се изводе мастер студије организована су примењена истраживања;

4. **Релевантност:**

(1) релевантност струковних студија (усклађеност броја и врсте студијских програма с потребама на тржишту радне снаге, захтевима професије и интересима

студената) повећана је кроз снажније повезивање ових студија с привредом и јавним сектором региона и локалне самоуправе,

(2) удео струковних студија у високом образовању подржава се кроз уравнотежен број и структуру студената финансираних из буџета;

5. Сарадња:

(1) струковне студије су укључене у европске асоцијације EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education), UAS (European Network for Universities of Applied Sciences) и Копенхашки процес и остварују међународну сарадњу у образовању и обуци,

(2) повећано је учешће у пројектима међународне сарадње и у коришћењу претприступне помоћи (pre-accession assistance – IPA, MIFF, MIPD),

(3) успостављена је дугорочна сарадња с пословним светом,

(4) у простору високог образовања остварен је институционални дијалог с академским студијама и успостављена сарадња у области образовања и истраживачког рада;

6. Друштвена препознатљивост:

(1) развијен је већи број заједничких програма са ВШУ из иностранства,

(2) успостављена је кохерентна структура двостепеног студирања усклађена с Болоњском декларацијом – основне, специјалистичке и мастер струковне студије, а хоризонтална и вертикална мобилност студената између академских и струковних студија могућа је, уз додатне услове које дефинишу ВШУ,

(3) усклађена су стручна звања у законској регулативи која дефинише радне односе,

(4) конференција академија струковних студија постала је окосница организовања, репрезентовања, промовисања и афирмације,

(5) студентска конференција академија струковних студија значајно утиче на статус и развој струковних студија,

(6) усаглашена су звања наставног особља са светском праксом и критеријумима за избор наставника;

7. Истраживачко-иновациона делатност:

(1) истраживачка делатност се обавља у примењеним истраживањима, која се претежно изводе у сарадњи са привредом,

(2) истраживачка делатност је постала структурни елемент уграђен у организацију високе струковне школе, повезана је с програмима струковних специјалистичких и мастер студија,

(3) повећан је обим истраживачке и стручне делатности и број активног истраживачког кадра;

8. Наставни кадар:

(1) постоји више наставничких звања и сва су реизборна и редефинисани су услови за избор, запошљавање, оцењивање и реизбор наставника ових студија, специфично диференцирани од услова који важе за академске студије,

(2) више од 50% наставника има докторате, релевантне научне или стручне резултате у области коју предају, а остали наставници имају врхунска практична знања,

вештине и остварене резултате током рада од најмање три године у области које су релевантне за студијски програм,

(3) евалуација, избор и реизбор наставника предмет је аутономије ВШУ које имају „критичну масу” за ове послове, у складу са одредницама наведеним у Заједничком оквиру и обезбеђена је јавност избора и примена уједначених стандарда и критеријума,

(4) ангажовање стручњака из реалног и јавног сектора у реализацији студијских програма, с једне стране, и боравак наставног особља на усавршавању и обуци, с друге, омогућавају двосмерност сарадње с привредом и повећан квалитет стручне наставе;

(5) успостављен је систем стручне и педагошке обуке и усавршавања наставног кадра.

2. Садашње стање струковних студија

Обухват

Струковне студије се ослањају на релативно бројну базу ученика ССОВ. Број ученика у средњем стручном образовању износи 285.596 што је 80,1% укупног броја средњошколаца. За разлику од ученика гимназија, знатан број ученика струковног средњег образовања не наставља школовање те, стога, у структури незапосленог становништва старости до 29 година живота, 68,6% чине лица са средњим образовањем.

Уписна квота акредитованих студијских програма струковних студија износи око 18.684 студената. Пошто уписна квота академских студија износи око 32.500, то је око 35% укупне уписне квоте студената годишње. Укупан број дипломираних студената у 2008. години је износио 40.330. Од тога је 36,1% (14.399 студената) дипломирао на струковним студијама. У укупном броју буџетски финансираних студената (2009/2010. године) струковне студије су запостављене. На универзитетима се школује 183.065, а на струковним школама 43.707 студената. Од тога, на универзитетима је буџетски финансирано школовање 83.528 студената (45%), а на струковниом студијама 15.081 студент (35%). Један од разлога за овакво стање јесте недовољно дефинисана политика о броју и структури буџетских студената. Пракса је да се број студената одређује према вишегодишњем наслеђеном стању које се годишње коригује на основу предлога ВШУ.

Високо струковно образовање има развијену мрежу од 65 школа, 47 државних и 18 приватних, лоцираних у већини градова, односно општина. У многим општинама оне су једине установе високог образовања (Шабац, Пожаревац Аранђеловац, Ћуприја, Алексинац, Прокупље, Пирот, Трстеник, Сремски Карловци и Сремска Митровица). Изузетак чине места у којима нема установа високог струковног образовања али постоје установе академских студија (Панчево, Сомбор, Бор, Краљево, Нови Пазар и Јагодина). Број и географска дистрибуција школа усклађени су с потребама јавног и реалног сектора.

Квалитет

Студијским програмима основних струковних студија обухваћено је свих пет научних, стручних и уметничких поља, у областима у којима на тржишту рада постоји потреба за високообразованим стручњацима.

Струковне студије се одвијају у оквиру два циклуса: основне струковне студије (180 ECTS, струковни BSc) и специјалистичке струковне студије (минимално 60 ECTS, струковна специјализација), завршавају се четворогодишњим образовањем, тренутно немају могућност ни хоризонталне ни вертикалне проходности према академским студијама.

Високе школе струковних студија су самосталне ВШУ које аутономно донесе студијске програме, издају дипломе, бирају наставнике немају увек критичну масу наставног особља, што се одражава на квалитет наставног процеса.

Високе школе струковних студија нису у протеколом периоду искористиле могућност формирања Академија струковних студија.

Ефикасност

Ефикасност студирања карактерише и значајно одустајање од студија, што важи за око 30% уписаних студената, и релативно дуго студирање – око пет година. Један од извора ниже ефикасности је фрагментираност ових образовних институција – 65 релативно малих установа – која води недовољно ефикасном коришћењу наставног и административног кадра, библиотечких и лабораторијских ресурса итд.

Релевантност

Високо струковно образовање је релевантан подсистем образовања становништва јер, у структури укупног броја становника Републике Србије старих 15 и више година, 5,5% су лица са завршеном вишом школом, 7,5% с факултетом, академијом или високом школом, 48,5% са средњом школом, 22,6% са основном и 15,9% без основне школе или с непотпуном основном школом. У структури запослених 5,6% је с вишом школом, 7,5% с факултетом, академијом или високом школом, 55,9% са средњом школом, 23,9% са основном и 6,3% без основне школе или с непотпуном основном школом. Оваква квалификациона структура радне снаге није у складу с потребама тржишта. Тако је у Европи, у просеку, 30% студената на институцијама професионално усмереног високог образовања док је у Републици Србији од укупне студентске популације само 19,3% студената струковних студија (школска 2008/09. година).

Сарадња

Високе школе струковних студија у знатнијој мери имају успостављену сарадњу са привредом, али због гашења многих привредних субјеката та сарадња није остварена у мери која је потребна за квалитетно струковно образовање. Досадашња сарадња с академским студијама је веома малог обима. Појединачни случајеви размене наставног особља, учешћа у истраживачким пројектима, коришћења заједничких просторних и

лабораторијских ресурса нису довољни за остварење укупне мисије високог образовања.

Струковне студије не остварују у довољној мери међународну сарадњу нити користе помоћи које постоје у ЕУ за пројекте у области образовања (Tempus, Erasmus, Erasmus mundus, IPA, MIFF, MIPD и др.). Остварени су скромни резултати у мобилности наставника и студената, развоју истраживачког и уметничког рада и наставног кадра, повећању атрактивности и препознатљивости у националним и међународним оквирима, побољшању материјалних ресурса те унапређењу и развоју студијских програма.

Друштвена препознатљивост

Највећи број установа високог струковног образовања спада у наследнице виших школа које баштине полувековну традицију професионалног вишег образовања и које су кроз поступак акредитације и добијања дозвола за рад преведене у простор високог образовања Републике Србије. У почетној фази реформе високог образовања учињен је први корак ка институционалној диверсификацији. Међутим, није дошло до даље разраде, програмске диверсификације и усаглашавања с добром праксом у ЕХЕА. Правилницима о акредитацији и обезбеђењу квалитета, упутствима и тумачењима Националног савета за високо образовање и КАПК, процес је усмерен ка уобличавању струковних студија по угледу на академске студије. Има више разлога за овакво стање. Прво, реформа високог образовања је спроведена уз доминантан утицај академске заједнице. Друго, систем струковних студија је био неделотворан у сопственом организовању, репрезентовању, промовисању и афирмацији. Конференција академија струковних студија конституисана је тек 2011. Године, а Студентска конференција академија струковних студија 2010. године. Институционална повезаност и организованост установа струковних студија налази се почетној фази развоја. Конференција академија струковних студија није успоставила све потребне функције за интегрисање, репрезентовање и сарадњу на националном и европском нивоу. Стога нису у потпуности остварени циљеви диверсификације везани за повећање броја високообразованих младих људи, флексибилнији образовни систем усаглашен с потребама тржишта рада, ефикасније и економичније високо образовање, већи продор примењених истраживања у свет професије итд.

Досадашња примена бинарног система високог образовања је довела до знатних проблема с препознатљивошћу струковних студија у политичкој, друштвеној и академској средини, у свету рада и међу младима. Тржиште радне снаге недовољно препознаје стручна звања и квалификације које носе свршени студенти, нарочито они са струковних студија. Неадекватна је класификација нових струка, јер се у службама за запошљавање користе класификације делатности прилагођене струкама од пре десет и више година. Тако се у НСЗ користи класификација делатности из 1996. године, а за податке о подручјима рада, занимањима и степену стручне спреме, јединствена номенклатура занимања из 1990. године и шифарник занимања и стручне спреме из 1998. године. У том погледу, еклатантан је случај струковних специјалистичких студија које се и у ЕХЕА не препознају као други степен формалног високог образовања.

Истраживачка делатност

У погледу заступљености и уређења истраживачког рада, систем струковних студија је у значајној мери неусаглашен с праксом у европском и светском неуниверзитетском сектору. Истраживачка делатност се остварује у мањем обиму док је њен садржај углавном издавање научних публикација, одржавање научних скупова, објављивање научних и истраживачких радова и, нешто мање, примењена и развојна истраживања. Прецизни подаци о овој делатности не постоје. Изузетно је битан проблем то што истраживачка делатност није успостављена као структурни елемент уграђен у организацију установа па самим тиме изостаје: сарадња с професионалним светом која омогућује интеграцију знања и вештина у наставни процес; контакт с професионалним светом у коме би установе струковних студија могле бити значајан партнер у области иновација те примена резултата научно-истраживачког рада и унапређење квалитета наставног кадра и формирање наставног подмлатка. Формална искљученост из научно-истраживачке делатности умањује и конкурентску способност струковних студија на тржишту услуга.

Наставни кадар

Проблематика наставног кадра у струковним студијама исказује се следећим трима питањима: (а) да ли се довољно препознају специфичности потребних компетенција наставника струковних студија; (б) где, како и да ли се генерише довољан број потребног наставног кадра; (в) које су методе и инструменти расположиви у регрутовању наставника потребних профила?

Компетенција наставника своди се на научно звање и резултате научно-истраживачког рада, како је то дефинисано у постојећим стандардима и нормативној пракси обезбеђења квалитета. Специфичност струковних студија у односу на академске студије јесте то што су, упоредо са истраживачким и педагошким способностима, изузетно значајне и стручне компетенције у одређеној области и практично искуство у решавању проблема из света професије. Питање о компетенцији наставника потребних за организовање ефикасног процеса учења у вези је с методиком наставе. Занемарив број установа је реализовао неке облике обуке наставног кадра у овој области.

Обнављање и развој наставног кадра је једно од значајних искушења с којим се ове студије суочавају. До сада су извори наставног кадра били истраживачки институти, развојни сектори у оквиру великих привредних система, сопствени кадар и кадар с универзитета. Као последица драстичне измене структуре привреде Републике Србије, могућности за избор новог наставног кадра с релевантним искуством у струци су изразито смањене. У наредном периоду једину реалну основу за попуну кадра чиниће научноистраживачки кадар који се школује на докторским студијама. Тренутно 50% наставног кадра чине наставници који су магистри наука, степен образовања који у новом систему високог образовања не постоји.

На високим школама струковних студија нема организованог научноистраживачког рада, нити су наставници укључени у пројекте који имају буџетско финансирање.

Регрутовање квалитетног наставног особља наилази на ограничења јер је за стручњака привлачнији реални сектор него високо струковно образовање. Могућност напредовања наставног кадра је ограничена уским избором звања (предавач и професор струковних студија). Та звања су у директној вези с научним звањем магистра или доктора наука. Звање вишег предавача, које је до реформе постојало и широко је заступљено у свету, не постоји у законској номенклатури.

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге су:

- 1) релевантност подсистема у погледу акредитованих капацитета, мреже школа те броја студената и дипломираних студената;
- 2) полувековна традиција високог струковног образовања у Републици Србији;
- 3) добра сарадња у извођењу наставе с привредом и јавним сектором;
- 4) међународно упоредиви струдијски програми.

Унутрашње слабости су:

- 1) недостатак квалитетног наставничког кадра с практичним знањима и ограничене могућности за регрутовање таквог кадра;
- 2) високе школе струковних студија и наставно особље нису укључени у организован истраживачки рад;
- 3) недовољна улагања у одржавање и развој објеката, инфраструктуре и наставних средстава;
- 4) низак ниво знања с којим средњошколци улазе у високо струковно образовање.

Спољне прилике/погодности су:

- 1) образовна политика ЕУ уважава и подржава значај неуниверзитетског високог образовања и подстиче међународну сарадњу и размену;
- 2) ослоњеност на широку базу средњих стручних школа;
- 3) политика МП о упису популација са српског животног простора.

Спољне неприлике/опасности су:

- 1) економска криза и неразвијеност Републике Србије;
- 2) демографски трендови, пад бројности популације младих;
- 3) системски и законски недефинисана истраживачка и уметничка делатност установа високих струковних студија;
- 4) неусаглашености система високог образовања с европском праксом у погледу вертикалне и хоризонталне проходности студената и то што други степен (специјалистичке струковне студије) није препознат у европском образовном простору;
- 5) недовољно ефикасан систем надзора у високом образовању.

4. Стратегија развоја струковних студија

Главни изазови и опредељења стратегије

Као и у претходном периоду, развој струковних студија ће се суочити са изазовима који су превасходно везани за отпор променама из окружења и сукобљеност интереса појединих група ВШУ (академске – струковне студије, приватне – државне установе).

За развој струковних студија важна је опште прихваћена сагласност у следећим ставовима и опредељењима. Прво, систем струковних студија мора бити усаглашен с принципима јединственог образовног простора Европе и заснован на међународно упоредивим основама бинарног система високог образовања. Друго, неопходно је успоставити јасну програмску и институционалну одређеност и непреклапање академских и струковних студија.

Струковне студије, својим исходима, морају бити у функцији остварења мисије, усаглашене с потребама тржишта радне снаге и професије и снажно повезане с привредом и јавним сектором.

Квалитет образовне делатности струковних студија заснован је на концепту исхода учења и потребним компетенцијама свршених студената.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Визија високог струковног образовања оствариће се кроз доследно залагање на реализацији следећих стратешких праваца:

- 1) сарадња с окружењем;
- 2) истраживачка и уметничка делатност као основа даљег развоја;
- 3) уређено окружење;
- 4) атрактиван и конкурентан систем високог струковног образовања.

Сарадња с окружењем		
Стратешки циљеви	Кључна питања	Индикатори напретка
Учешће у пројектима међународне сарадње у области образовања и претприступне помоћи	Транспарентност на националном нивоу Благовремена информисаност Обука за израду квалитетних захтева Развој заједничких програма са установама у иностранству	Број пројеката Број укључених установа Број заједничких програма
Укљученост у европске асоцијације	Чланство у EURACHE и UAC	Статус у асоцијацијама

Повезивање и сарадња с националним телима из области образовања.	Национални савет за високо образовање Национални савет за струковно образовање Завод за унапређивање образовања и васпитања Заједнице средњих стручних школа	Број покренутих и реализованих иницијатива
Проширење сарадње с пословним светом	Садржај и структура студијских програма Компетенције свршених студената, исходи учења Потребе тржишта рада Сарадња у научно-истраживачкој и уметничкој делатности	Број и проценат преиспитаних студијских програма Број донетих професионалних стандарда или специфичних компетенција Анализа потреба тржишта рада Обим НИД-а
Унапређење комуникације са Сектором за високо образовање МП	Уређење реферата за високе струковне студије ради непосреднијег презентовања и решавања проблема Законодавна иницијатива	Број покренутих и решених предмета
Отварање дијалога с академским студијама и успостављање сарадње	Образовна делатност Научно-истраживачка и уметничка делатност	Идентификација домена сарадње, меморандум о намерама
Истраживачка и уметничка делатност као основа даљег развоја		
Системско увођење у област истраживачке делатности	Законска ограничења	Допуне Закона о НИД-у
Успостављена истраживачка делатност као структурни елемент уграђен у организацију високе струковне школе	Организационо успостављање делатности у установама	Број регистрованих школа у НИД-у

Успостављени програми струковних мастер студија са истраживачким садржајем усмереним на практичну примену	Законска регулатива Развој студијских програма	Број акредитованих мастер струковних програма
Повећани обим научне и стручне делатности и број активног истраживачког кадра	Јачање научно-истраживачких капацитета подсистема	Број научно-истраживачких и уметничких радова Број ангажованог наставног особља
Уређено окружење		
Кохерентна структура двостепеног студирања – мастер струковне студије	Вертикална и хоризонтална проходност Мастер струковне студије	Измене и допуне Закона о високом образовању
Усаглашена звања наставног особља са светском праксом и критеријуми за избор наставника	Проширење листе наставничких звања	Измене и допуне Закона о високом образовању
Дефинисање специфичних компетенција (професионалних стандарда) у оквиру националног оквира квалификација	Специфичне компетенције струковног профила потребне тржишту рада	Број стручних области с дефинисаним специфичним компетенцијама
Успостављен систем стручне и педагошке обуке и усавршавања наставног кадра	Дефинисање система (развојни центри за наставне компетенције, могућности личног усавршавања, стимулација изврности у настави, постепено увођење захтева за методичку компетентност у настави на системском нивоу)	Број реализованих програма обуке Број школа у којима је реализован програм
Побољшани услови за регрутовање квалитетног наставног особља	Дефинисани и побољшани услови за напредовање наставника Листа наставничких звања	Измене и допуне Закона о високом образовању

Модеран систем високог струковног образовања		
Повећана атрактивност и конкурентност на националном и регионалном нивоу заснована на квалитету и усклађености са ЕНЕА.	Сва стратешка обележја подсистема Развој заједничких програма	Број уписаних студената Број дипломираних Процент оних који су одустали
Повећан број уписаних и дипломираних студената	Информисаност, саветовање и каријерно вођење студената Унапређење модела студирања уз рад Развој програма за смањење одустајања од студија	Број уписаних студената Број дипломираних Процент оних који су одустали
Конференција академија струковних студија као окосница организовања, репрезентовања, промовисања и афирмације подсистема	Јачање улоге и функција Конференције на утврђивању заједничке политике у остваривању заједничких интереса	Обим и садржај активности Конференције (анализе и извештаји)
Значајнији утицај Студентске конференције академија струковних студија, као највишег нивоа организовања заштите студентских права	Јачање комуникације и сарадње школа и студената	Обим и садржај активности Конференције (анализе и извештаји)
Успостављен систем мерења перформанси подсистема заснован на европским индикаторима	Идентификатори стања Успостављање система у оквиру Конференције академија струковних студија	Усвајање листе индикатора на нивоу подсистема Периодичне оцене напретка
Интеграција високих школа струковних студија и успостављање академија струковних студија	Законски оквири у дефинисању академија струковних студија Доградња поступака и стандарда за акредитацију Развој остваривог и функционалног модела академије струковних студија	Измене и допуне Закона о високом образовању Измене и допуне поступака и стандарда за акредитацију

5. Потребне промене у окружењу високог струковног образовања

За остварење стратешких циљева примарно је успостављање ефикасног и делотворног система надзора преко кога би се релативно добро дефинисан образовни систем Републике Србије доследно примењивао али и очистио од великог броја девијација и лоше праксе. Упоредо, реализацију стратешких циљева и акционог плана мора подржати успостављени системом праћења и вредновања напретка чији саставни део мора бити и допуњена и модификована методологија РЗС.

Са становишта струковних студија, неопходно је темељно преуређење законске регулативе из домена радних односа. Прихватање и препознавање стручних назива у НСЗ, на тржишту рада и у јавности, неопходно је решити и стога ваља ускладити нормативе из области радних односа (класификација делатности, јединствена номенклатура занимања, шифрарник занимања и стручне спреме и сл.). У складу с тим, неопходно је уредити и препознатљивост звања са струковних студија у систему комора и другим професионалним асоцијацијама.

Неопходне су допуне у систему научно-истраживачке делатности како би се сектор струковних студија системски укључио у ову област.

6. Стратешке релације с другим системима

Две су стратешке релације које се морају успоставити или унапредити, а односе се на везе струковних студија са суседним образовним подсистемима и са светом послодаваца и професије.

Природа делатности и постојеће стање упућују на снажнију везу струковних студија са ССОВ образовањем и академским студијама. Основа сарадње са средњим образовањем мора бити унапређење квалитета наставних програма по појединачним областима и усмерењима, а на основама међусобног усаглашавања и интегрисања у кохерентни вишестепени процес образовања младих. Подједнако је значајан и заједнички развој и рационалније коришћење наставних и лабораторијских капацитета. У том погледу могућа су знатна унапређења квалитета и савремености, подједнако као и рационалније коришћење ионако ограничених материјалних ресурса. Иницијатори и носиоци процеса успостављања стратешких релација су Конференција академија струковних студија, са једне стране, и Заједница средњих стручних школа, са друге стране.

Значајно је усклађивање наставних програма у заједничким областима са академским студијама те заједнички развој и коришћење лабораторијских капацитета и ресурса за подршку наставе. И даље, као значајни садржаји сарадње наводе се: размена наставника, међусобно усаглашавање система хоризонталне и вертикалне проходности, сарадња у области научно-истраживачког рада, заједничко учешће у међународним пројектима и сл. Иницијатори и носиоци процеса успостављања стратешких релација су Конференција академија струковних студија и Конференција универзитета Србије.

Са светом послодаваца и професије неопходно је остварити стратешке релације у оним областима где се струковне студије јављају као извор високообразоване

професионалне радне снаге. У том погледу подједнако су значајни привреда, здравство, култура, јавна управа, војска, полиција и остали сегменти друштва. Основни садржај сарадње треба да буде рад на развоју и усавршавању студијских програма у складу с потребама тржишта рада и дефинисање компетенција свршених студената. Могућа подручја сарадње су: примењена истраживања, коришћење технолошких и организационих ресурса за потребе наставе, ангажовање кадра за потребе наставе, стручно усавршавање наставног кадра и др. У овој сарадњи неопходно је и активно учешће НСЗ, Привредне коморе Србије и представника професионалног система коморâ.

За струковне студије посебно је значајно остварење сарадње и повезаност са светом рада и тржиштем радне снаге на регионалном и нивоу локалне самоуправе. Тиме би се усагласио развој инфраструктуре и образовних политика које су повезане с тржиштем рада у оквиру политика регионалног развоја.

V. ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА

Мисија образовања наставника је изградња националног система професионалног развоја наставника на свим нивоима образовања и оспособљавање наставника тако да се гарантују високи васпитно-образовни стандарди.

Функције система образовања наставника јесу стицање наставничких компетенција које се односе на: наставну област (предмет из кога изводе наставу), методе наставе/учења и системе оцењивања постигнућа ученика, што ће обезбедити високе стандарде образовних постигнућа оних које уче, мерени на објективан начин, затим сарадњу с другим наставницима и локалном самоуправом, разумевање природе образовног система у коме делују и на разумевање културног контекста у коме се одвијају процеси васпитања и образовања.

1. Визија развоја образовања наставника

Најкасније до 2020. године, са свим предшколцима, ученицима, студентима и полазницима свих система каснијег неформалног образовања раде квалитетно и савремено образовани и припремљени наставници. Квалитетно значи да наставници познају и разумеју своју струку и имају све релевантне наставничке компетенције (потребне за подршку у учењу, афективном и социјалном развоју, за сарадњу у оквиру и изван установе итд.). Припрема квалитетних наставника подразумева и развијање компетенција за васпитни рад. Савремено значи да је концепт те наставе/учења научно заснован (у складу с најновијим научним достигнућима и сазнањима струке, психологије учења, психологије развоја и мотивације те методике наставе), да је флексибилан, да се наставник успешно прилагођава новим тенденцијама у образовању и усавршава у складу с новинама које ће бити неопходне у будућности.

Наставници су способни да успоставе критички однос према прописаном и изборном градиву, да изаберу релевантну грађу и повежу различите предмете. Наставници имају значајну аутономију у раду кроз коју успешно повезују програмске

садржаје с реалним ситуацијама и животним околностима; она је праћена потпуном одговорношћу за успех у ученичким/студентским постигнућима.

Професија наставника, коју карактеришу достојанство и интегритет, препозната је и укључена је у НОК с јасно дефинисаним нивоима квалификација и одговарајућим компетенцијама, високо је цењена и добро плаћена. Тако је створена клима у којој ће способне и квалитетне кандидате привлачити наставничка професија.

Селекција студената – будућих наставника знатно је квалитетнија јер је успостављен систем по коме су најбољи у струци мотивисани да уђу у систем образовања за наставнички позив и постоји усклађеност броја кандидата за наставнике с нивоом потреба за њима.

Студијски програми за иницијално образовање наставника током редовних студија обезбеђују стицање свих професионалних компетенција на моделу рефлексивне праксе. То је постигнуто преуређењем постојећег система образовања за наставничку професију тако да је резултат тога професионализација професије наставник.

У иницијалном образовању наставника узимају се у обзир специфичности потреба на свим нивоима образовања, од предшколског, преко основног и средњошколског, до високошколског. образовање, поред врхунског теоријског знања, обезбеђује и одговарајуће практично знање које се стиче кроз квалитетну школску праксу.

Национална докторска школа образовања у којој доминантно место заузима методике наставе успешно формира висококвалитетне кадрове за истраживачке центре и пројекте којима се обезбеђује достизање квалитетног иницијалног образовања и професионалног развоја наставника првенствено на основу потреба образовања у Републици Србији. Истраживања из области методике, конципирана на високим научним и стручним стандардима, дефинисана су као кључни покретач развоја образовања на свим нивоима, она су темељ квалитетног образовања наставника и значајно утичу на дефинисање образовне политике.

Селекција будућих студената, квалитетни студијски програми за образовање наставника и усклађеност броја студената с потребама остварују значајну ефикасност; укупан број студената који завршавају студије премашује 80%.

Након завршетка студија наставници, у процедури пријема у радни однос, пролазе кроз низ развојних и контролних фаза које су законом предвиђене: од приправничког стажа до стицања лиценце наставника. Стручно-методички део испита за добијање лиценце је организован на универзитетима. Мерила квалитета у том процесу уједначена су за целу територију Републике Србије и тако се спречавају локалне разлике засноване на нестручним мерилима.

Стручно усавршавање наставника обавља се на основу акредитованих квалитетних и проверених програма кроз које се остварује образовна политика Републике Србије. Наставник (актив наставника, школа) бира међу тим програмима оне који највише доприносе унапређивању његове наставне праксе.

Професионална промоција и вредновања наставника темеље се на резултатима обухватне и систематске контроле квалитета професионалног рада наставника (просветна инспекција, стручно-педагошки надзор, саветодавна служба, објективни показатељи новина које је наставник увео у наставну праксу, боља постигнућа његових ученика у односу на њихов почетни ниво, стручни радови итд.) тј. изводе се на основу критеријума за напредовање који су засновани на стандардима професионалних компетенција и професионалног развоја наставника. Критеријуми за све врсте напредовања наставника су јасни, а процедуре њихове примене транспарентне.

2. Садашње стање система образовања наставника

Сви наставници у образовању формирају се на нивоу високог образовања (струковне или академске студије) осим сестара-васпитачица (које раде у јаслама и другим установама у којима се спроводе програми за рани узраст) и мајстора у средњим стручним школама, који се формирају на нивоу средњих школа.

Постоји значајан вишак свршених учитеља и недостатак наставника за неке предмете (математика, физика, енглески језик) пре свега због њиховог одлива у траженије (боље плаћене) делатности.

Због неодговарајуће правне регулативе, односно због недостатка стандарда за професију наставника, садашњи систем образовања наставника не даје квалитетно решење јер, с једне стране, учитељски факултети стављају акценат на педагошке компетенције будућих учитеља и то уз значајан недостатак стручних компетенција, а с друге, факултети на којима се образују предметни наставници развијају, пре свега, стручне компетенције, занемарујући ППМ компетенције.

3. Садашње стање кључних обележја

У Републици Србији постоји мрежа факултета за образовање наставника и високих школа струковних студија за образовање васпитача која је по капацитету довољна за потребе Републике Србије, чак је у неким сегментима и преобимна. Факултети су распоређени на седам државних универзитета. Специфичност су факултети за образовање учитеља којих има и у мањим срединама, док су факултети за образовање наставника готово у потпуности лоцирани у већим градовима, односно у седиштима универзитета.

На универзитетима или не постоје или су у повоју специјализовани интердисциплинарни мастер програми за стручњаке који би се бавили развојем образовних политика или другим значајним сегментима за развој образовања осим образовања наставника

У текућем времену квалитет свршених средњошколаца који уписују студијске програме за образовање наставника за рад у школи веома је низак, јер је целокупни систем образовања (финансијски и статусно) веома потцењен. Програми наставе и приступи у раду с будућим наставним особљем не прате савремене токове образовања у тој области. Не постоји корелација између броја одобрених буџетских места и

реалних потреба за одговарајућим профилом наставника. Не примењују се валидне пројекције потреба за кадровима, па отуд не постоји ни одговарајући начин планирања.

У садашњој ситуацији, која је настала након примене Закона о високом образовању и примене Болоњске декларације, нормативно постоје три основна модела за иницијално образовање за професију наставника: **модел 1 – симултани модел**, у коме наставник стиче ниво мастера академских студија у некој наставној области, а истовремено и у тесној повезаности с том облашћу стиче педагошке и друге компетенције које су важне за наставничку професију; **модел 2 – консекутивни модел** има исте захтеве у погледу стручних и педагошких компетенција али дозвољава да се те компетенције стекну у различито време; у **модел 3 – прелазном моделу** (важи за наставнике који су већ запослени) особа која има мастер диплому из одређене струке после студија мора стећи и додатно образовање од 36 ЕСПБ бодова (6 ЕСПБ из школске праксе) из педагошко-психолошко-методичких области. Ови модели засад нису примењени у пракси (сем спорадично). У акредитацији која је покренута 2006. године и кроз коју су прошли сви факултети на којима се образују наставници нису на одговарајући начин сагледани захтеви за образовањем наставника. То се пре свега огледа у недостатку интердисциплинарности, односно образовање наставника је везано искључиво за стандарде образовно-научног поља којем припада. То што није сачињен НОК у процесу акредитације, додатно је неповољно утицало на дефинисање студијских програма тако да засад не постоји формално дефинисана професија наставник.

Последица садашњег система увођења у посао наставника јесте то да они који се запошљавају као наставници током студија не стичу основне компетенције које су потребне за професију наставника. У случају дефицитарног кадра веома се често запошљавају као предметни наставници несвршени студенти, који недовољно познају и саму област, а посебно ППМ садржаје. У стручним школама наставу из стручних предмета по правилу изводе или факултетски образовани људи или они стручни (мајстори), без педагошких компетенција.

И даље се примењује иста пракса у образовању високошколских наставника: нити је установљена нити је системски дефинисана обука за наставничку улогу. Значајно се више вреднује основно знање струке (садржаји) него како се то знање посредује другима. На универзитетима, у оквиру спровођења избора/реизбора наставника не постоје прави индикатори за оцену квалитета наставника (сем за струку, што се исказује бројем научних/стручних радова). У минималне критеријуме за изборе спадају и прецизно дефинисани показатељи научног, односно уметничког рада, док се образовни рад уопште не вреднује. Он се сад или процењује кроз недовољно релевантне показатеље као што су студентске анкете, или потпуно недостају објективни показатељи за процену квалитета начина и метода извођења наставе.

Ово је поготово важно од када је почела Болоњска реформа, а веома отежано због чињенице да у Републици Србији универзитети не функционишу као целина јер се та активност не може развијати на појединачним факултетима. У Републици Србији се методика наставе било ког појединачног предмета по правилу не доживљава као део те научне области већ само као део (опште) методичке (педагошке) струке, па се и не развија у матичним наукама. Истраживања из области методике наставе спроводе се

само спорадично и често су недовољно квалитетна или не побољшавају наставни процес у Републици Србији.

У оквиру система даљег професионалног развоја наставника свих нивоа не постоји систем напредовања наставника у предуниверзитетском образовању и не постоји систем за евалуацију професионалног рада наставника (стручно-педагошки надзор, оцењивање наставника). За стручно усавршавање постоје програми, али велики број није довољно селективан, и уз то многи уопште не служе унапређивању квалитета наставе и реализацији образовне политике. Постојећи прописи не дефинишу показатеље практичне примене оних знања која су стечена у процесу стручног усавршавања. Отуд се о квалитету наставе (и наставника) може само посредно закључивати на основу образовних постигнућа ученика основних школа на националним и интернационалним тестирањима ученика (ПИСА, ТИММС).

Неке одредбе кровног закона о образовању дале су могућности за поправљање квалитета образовања, тако да постоје спорадичне мере чији је циљ унапређивање квалитета образовања: Стандарди квалитета рада образовно-васпитних установа за екстерно оцењивање школа (који је уведен у пробни рад), Стандарди професионалних компетенција и професионалног развоја наставника, Стандарди квалитета уџбеника. Увођење ових скоро усвојених стандарда у праксу је тек започело, па је потребно време за процену њихове примене и значаја.

У образовним установама, почевши од основних школа, па до универзитета, не постоје унутрашње снаге за сповођење одговарајућег поступка самовредновања на основу којег би се правили развојни планови и који би подизао квалитет наставног процеса. Систем квалитета је најчешће формално дефинисан, док његова имплементација није започела у пожељном обиму.

4. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге/потенцијали су:

- 1) Релативно је дуга традиција образовања наставника;
- 2) Постоји разграната мрежа државних високих школа за образовање и факултета на којима се реализују студијски програми за образовање наставника, тако се држави пружа могућност да значајно утиче на подизање квалитета образовања;
- 3) Постоји значајан број стручних друштава у којима се одржавају стручни сусрети универзитетских професора и наставника у школама.

Унутрашње слабости/мане су:

- 1) Професија наставника је изгубила друштвени статус и друштвено-економски положај наставника је лош, последице су то да нема довољно квалитетних кандидата заинтересованих за наставничка звања, те да постоји неконтролисана хиперпродукција кадра у једној области (разредна настава/учитељи) и недостатак наставника у другим областима (предметна настава за одређене предмете);
- 2) Универзитети су неинтегрисани, што повлачи за собом недовољно квалитетних интердисциплинарних студијских програма за образовање наставника и истраживања која се односе на образовање и наставнике;

3) Језгра струке ни у једној области нису јединствено дефинисана, тако да свака ВШУ индивидуално и самостално формира свој студијски програм, често условљен тренутно расположивим наставничким кадром;

4) У критеријумима за акредитацију студијских програма који су примењени у периоду од 2007. до 2011. године нису узете у обзир специфичности образовања наставника;

5) Стручна друштва нису довољно активна и њихов рад, пре свега, зависи од ентузијазма групе наставника и професора, не постоје препоруке за рад стручних друштава у домену образовања; нема професионалних удружења наставника;

6) НОК није усвојен, па не постоје дефинисани исходи учења који се очекују од сваке квалификације, а управо је то потребан услов (темељ) за дефисање посебних знања, вештина и компетенција за професију наставник.

Спољне прилике су:

1) ЗОСОВ уведен је потребан услов од најмање 30 ЕСПБ из ППМ предмета и шест ЕСПБ из школске праксе и уведена су четири нивоа за напредовање као облик професионалног напредовања наставника;

2) У новијим документима европских институција које се баве образовном политиком (ОЕЦД, ЕУ, УНЕСЦО) веома је наглашена улога наставника и квалитета наставника као кључног фактора квалитета образовања, у Републици Србији се реализује значајан број међународних пројеката за подизање квалитета образовања наставника.

Спољне неприлике су:

1) Кључна препрека (неприлика) јесте друштвени положај професије наставник;

2) Још увек не постоје пресудни национални документи (на пример НОК) у којима би била дефинисана професија наставник;

3) У поступку акредитације установа и студијских програма нису издвојени и јасно дефинисани стандарди за студијске програме за образовање наставника;

4) Постоји велика неусклађеност финансирања броја студената на основним и мастер студијама;

5) Није урађено на одговарајући начин полагање стручних испита (испита за лиценцу), које је МП преузело од факултета (а они би требало да су матично заинтересовани за свој кадар);

6) Не постоје одговарајући подаци о потребама за наставничким звањем, нити о броју студената који се школују за рад у образовању јер не постоји одговарајући информациони систем и не постоји добро дефинисана методологија прикупљања података везаних за образовање наставника;

7) Паралелно се формирају васпитачи и на академским студијама и на струковним студијама;

8) Учитељски факултети уписују велики број студената (што знатно премашује потребе), а уз то су учитељски факултети претежно измештени у мање средине, чиме је угрожен квалитет наставничког кадра и реализације наставе.

5. Стратегија развоја система образовања наставника

Главни изазови и опредељења у стратегији

Лоши резултати ученика на ПИСА и ТИММС међународним тестирањима и на националним тестирањима отворили су питање какви су нам наставници, јер је свима јасно да су они кључни фактор успеха ученика.

У највишим органима који се баве образовањем нема увида да је професија наставника – посебна професија. У Листи стручних, академских и научних звања коју је усвојио Национални савет за високо образовање скоро да не постоји звање наставник/професор. С друге стране, важећи правилници о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника за рад у школи, уноси додатне проблеме јер у њему веома често нису наведене прецизне наставничке компетенције (наставу језика по тим правилницима може да изводи дипломирани филолог, наставу биологије дипломирани биолог-истраживач и сл.).

При акредитацији студијских програма (сем изузетака) нису били акредитовани програми чија је недвосмислена мисија било образовање наставника, а било је великих дилема да ли се наставници образују на основним или мастер студијама (ту дилему је касније разрешио кровни закон о образовању). Наставници који раде у високошколском образовању никад нису имали никакву подршку за педагошки рад и системску обуку за реализацију наставног процеса на универзитетима и високим школама.

Основно опредељење стратегије развоја образовања наставника јесте захтев за потпуну професионализацију професије наставник у свим фазама професионалног живота наставника. Она ће бити достигнута кроз:

- 1) добро иницијално образовање свих наставника и континуитет у развоју професионалних компетенција наставника како бисмо имали наставнике са значајном аутономијом у раду и високим степеном одговорности;
- 2) квалитетна научна и стручна истраживања у области методике наставе;
- 3) формирање интердисциплинарних универзитетских центара.

Стратешке политике, мере и акције

Основна политика је изградња националног система професионалног развоја наставника за све нивое образовања, а политика је успостављање (у неким деловима образовног система само доградња) изграђеног система евалуације квалитета наставника који треба да даје јасне показатеље на основу којих се препознаје добар наставник, тј. онај који даје кључни допринос остваривању високих образовних постигнућа код оних који уче.

Стратешка политика омогући ће да систем целовито реши проблеме са: (а) регрутовањем студената који уписују студијске програме за образовање наставника; (б) иницијалним образовањем наставника; (ц) увођењем нових наставника у посао (приправнички стаж, добијање лиценце); (д) професионалним усавршавањем

наставника; (е) оцењивањем квалитета рада наставника; (ф) професионалним напредовањем наставника.

Систем ће бити ефикасан како би се обезбедило награђивање квалитетних наставника и постепено елиминисање лоших наставника из наставе системом реизбора, и то за све нивое образовања. Стално праћење квалитета, доношење и примена превентивно-корективних мера обезбедиће да су у наставном процесу у сваком тренутку најквалитетнији наставници. Како би се постигли најбољи резултати, наставници ће се стално усавршавати, усавршаваће се нормативи, испити за лиценцу, критеријуми за изборе, поступци самовредновања и спољашње провере квалитета. Предуслов за достизање најбољег решења је деполитизација рада свих образовних установа и увођење обавезе да сваки запослени има искључиво стручне компетенције.

Стратешка политика биће детаљније разрађена и конкретизована у одговарајућем Акционом плану, а биће спроведена помоћу следећих стратешких мера:

1) У НОК за све нивое образовања дефинисати, што пре, професију наставник (различитих нивоа као што су сестра-васпитач, васпитач у предшколском васпитању, учитељ, предметни наставник у основној и средњој школи, те различита звања наставника у високом образовању), а у тим документима ће се дефинисати различити нивои квалификација за наставничку професију и одговарајуће професионалне компетенције;

2) У процесу ревизије система за акредитацију (нарочито стандарда за акредитацију) биће прецизно дефинисане компетенције које студенти треба да стекну за професију наставник на сваком студијском програму за образовање наставника. Поред пет научно-образовних поља дефинисаних у Закону о високом образовању, биће дефинисано и поље образовања са посебним стандардима за акредитацију студијских програма за образовање наставника. Формираће се одговарајућа подкомисија у акредитационој комисији која ће бити одговорна за примењивање нових стандарда;

3) Национални просветни савет усвојио је стандарде професионалних компетенција и професионалног развоја наставника за наставнике у предуниверзитетском образовању; они ће, после анализе почетне примене, бити обновљени и унапређени. Професионалне компетенције наставника садрже следеће компоненте: стручне компетенције из предмета (дисциплине) из које наставник треба да изводи наставу, педагошке компетенције (познавање метода наставе/учења, метода оцењивања ученичких постигнућа, подршка развоју личности, комуникације и сарадње, познавање образовних ресурса и начина њиховог коришћења, познавање информационе технологије и њене употребе у образовању, познавање образовног и културног контекста у коме се изводи настава);

4) Предузеће се мере за привлачење најбољих кандидата на студијске програме за образовање наставника, и то:

(1) МП ће правити пројекцију потреба за запошљавањем наставника на свим нивоима образовања, а поправљање квалитета ученика који долазе да студирају на факултетима који школују за наставничка звања (за рад у предшколском, разредном и предметном делу основне школе и у средњој школи), као елемент позитивне селекције, постићи ће се усклађивањем броја потребних наставника с бројем места финансираних из буџета на студијским програмима за универзитетско образовање наставника (налик

систему где здравство прописује потребан број лекара одговарајућих специјалности, зависно од потреба),

(2) већа конкуренција на упису, уз одређену сигурност запошљавања, подићи ће квалитет уписаних студената,

(3) квалитет уписаних ће се даље значајно побољшати давањем стипендија за студенте који студирају за дефицитарне наставничке профиле;

5) У законским и подзаконским актима прецизно ће се дефинисати три основна модела за иницијално образовање за професију наставник (раније наведена у овом тексту).

За наставнике општеобразовних предмета у основној школи и у гимназији те за наставнике општеобразовних предмета у средњим стручним школама и у уметничком образовању најефикаснији је модел 1, тј. систематски повезано стицање стручних и педагошких компетенција у иницијалном образовању. Усавршавањем и ширењем тог модела, кроз дефинисање петогодишњих интегрисаних студија, на најбољи начин ће се обезбедити све потребне професионалне компетенције наставника, при чему би пожељан однос садржаја научних/стручних садржаја предмета према предметима који наставницима обезбеђују остале наставничке компетенције (укључујући и стручно-методичке предмете и хоспитовање у школама), изражен у ЕЦТС бодовима, био 180 : 120.

У оквиру иницијалног образовања за разредну наставу посебну пажњу треба обратити на оспособљавање наставника за рад у малим групама (с обзиром на јако велики број малих школа у Републици Србији) и/или на језицима националних мањина, као и инклузивно образовање. Исто важи и за предметну наставу у неким деловима Републике Србије, где је потребно осмишљено решити проблем тако што ће се увести двопредметне студије које би се реализовале на матичним факултетима за сваки предмет. На овај начин може се решити и проблем са школовањем наставника за учење српског као нематерњег језика за мањинске народе и мањинских језика за ученике којима је српски језик матерњи.

Проблеми с концепцијом иницијалног образовања и његовом реализацијом решаваће се у веома тесној сарадњи с универзитетима у Републици Србији, с Националним саветом за високо образовање и МП. У решавању тих проблема треба се ослоњити и на стандарде за акредитацију високошколских програма који, поред осталог, траже веома прецизно дефинисање мисије и циљеве сваког програма (за коју врсту послова и радних задатака припрема дати програм), односно потребно је разрадити стандарде акредитације програма за стицање наставничких компетенција. Дефинисаће се индикатори и процедуре прикупљања података о квалитету наставника у школама за потребе установа које образују наставнике. На основу анализе повратних информација из школа, факултети ће развијати и кориговати студијске програме. На тај начин успоставиће се повратна спрега између факултета на којима се образују наставници и институција у којима се запошљавају свршени студенти;

б) Увођење у посао (концепција приправничког стажа, услови за стицање и одржавање лиценце) регулисаће се законским одредбама. Поступак стицања лиценце за наставнике додатна је прилика за усавршавање система професионалног развоја наставника. Полагање стручно-методичког дела за стицање наставничке лиценце ваља вратити компетентним матичним ВШУ, тј. факултетима на којима се наставници тог профила иницијално образују. Јер, само се на тим местима могу пратити токови

савремене науке о настави, вршити научна истраживања из којих би проистицали докторати наука, а нешто од тога преносиће се у школски живот и учионице;

7) Професионални развој наставника и сарадника у току рада остварује се кроз акредитоване и квалитетне програме стручног усавршавања у циљу стицања професионалних компетенција које су потребне за ефикасно обављање наставничке функције у одређеној образовној установи и за професионално напредовање наставника.

Систем одобравања и избора ових програма је унапређен и заснива се на потребама образовног система који су одређени на основу стручне анализе. Акредитовани програми, између осталог, имају за циљ и отклањање уочених недостатака, тј. користиће се и као корективне мере у постизању квалитетног образовног процеса у школама.

Изузетно је значајно стручно усавршавање тренутно запослених наставника, од којих ће највећи број радити још неколико деценија. Оно треба да нужно уведе оне новине у процес наставе/учења које могу да повећају образовна постигнућа ученика. Избор приоритетних програма за стручно усавршавање које одређује МП мора максимално да буде у служби изградње националног система образовања и професионалног развоја наставника. Кроз акредитоване програме (који захтевају посебну анализу) треба померити ка интердисциплинарности наставнички кадар који је већ у наставном процесу;

8) Професионално напредовање наставника у предуниверзитетском образовању остварује се на основу законских одредби о нивоима и врстама напредовања, уз одговарајуће повећање плата. За реализацију професионалне промоције вредновања свих наставника и њиховог напредовања у каријери неопходно је успоставити обухватну систематску контролу професионалног рада и дефинисати критеријуме за напредовање наставника. Оцена стечености компетенција за професионално напредовање врши се на основу објективних мерила (учешће у програмима за стручно усавршавање и показатељи практичне примене тако стечених знања и компетенција, новине у наставној пракси, примена система за евалуацију наставника, објављени стручни радови и слично).

Изузетно је битно да се већ од наредне буџетске године почне примењивати законом предвиђен систем напредовања наставника у основним и средњим школама. Напредовање треба да буде засновано пре свега на увођењу у праксу иновација и побољшања процеса наставе/учења који дају боље образовне резултате ученика (примена новина које се уводе у систем образовања, налажење нових решења за учење оних делова градива који стварају тешкоће, смислени процес учења, оцењивање ученика према стандардима постигнућа, налажење решења за бољи успех ученика из социјално-културно неповољних средина, стварно увођење инклузивног образовања и сл.).

МП ће одмах започети развој службе стручно-педагошког надзора. Овај развој обухвата и формално усавршавање стручњака из стручно-педагошког надзора;

9) Образовање сестара-васпитача (за рад у јаслама) остаје специфично образовање на нивоу средње школе, уз могућност специјализација. И за овај кадар важи адекватан систем професионалног напредовања. Васпитачи за рад у предшколском васпитању и образовању формирају се на високим школама струковних студија на програмима од 180 ЕСПБ бодова, са могућношћу каснијих специјализација;

10) Предузеће се мере за привлачење најбољих кандидата за рад у ВШУ. Прекинуће се пракса да се за рад у одређеној ВШУ бирају студенти који су ту дипломирали. Буде ли се акредитација докторских студија омогућила само за најбоље универзитете у Републици Србији, омогућиће се да сви наставници у Републици Србији имају минимални гарантовани квалитет. Тамо где је могуће (с обзиром на број и врсту факултета) може се искористити одлично решење (на пример, британско или немачко) према коме студент на једном универзитету докторира, на другом се бира у прво звање, а на трећем у наредно звање итд. Алтернатива је формирање заједничких докторских студија; на пример, докторске студије из методике наставе као заједничке студије државних универзитета;

11) Ради иницијалног формирања наставника за терцијарно образовање (академске и струковне студије) формираће се универзитетски центри за развој образовања. У тим центрима израдиће се и применити стандарди компетенција и професионалног развоја универзитетских наставника као реално оствариви професионални портрет високошколског наставника будућности, уз дефинисање посебних индикатора за квалитет. Наставници у високом образовању стицаће педагошке компетенције најкасније по избору за прво наставничко звање. То ће се регулисати законом о високом образовању. У статуте ВШУ треба предвидети одредбе о томе и при избору и напредовању наставника треба конкретизовати мерила за утврђивање педагошких компетенција;

12) Системски обавезати наставнике у високошколском образовању на допунско образовање у ППМ областима, уз повезивање напредовања наставника и с професионалним наставничким компетенцијама (а не само с научним и стручним, као до сада). Формирани универзитетски центри за развој образовања и наставе/учења на интегрисаним универзитетима и на већим универзитетима обављају ту функцију за мање (и приватне) универзитете и високе струковне школе;

13) МП ће задужити компетентне организације (заводе и институте) за развој поузданог система евалуације квалитета наставника. У изградњу националног система процене квалитета наставника на свим нивоима образовања ваља уложити вишегодишњи професионални рад. За те сврхе треба користити и могућности међународне сарадње;

14) Дефинисаће се скуп релевантних индикатора за сваку фазу развоја наставника;

15) За подизање квалитета образовања неопходно је обезбедити финансирање истраживања из методике као независно пројектно финансирање. Потребно је оформити базу података из те области, учинити страна искуства доступним и користити стручну подршку из оних страних универзитетских средина које у томе имају добре резултате и више искуства од нас.

6. Потребне промене у окружењу образовања наставника

Како би се превазишао проблем због недовољног броја компетентних наставника и наставак њиховог стручног усавршавања, потребно је формирати квалитетне докторске студије из области методике наставе свих појединачних предмета. Заједничке студије на нивоу свих заинтересованих универзитета или национална докторска школа, јесу најефикасније и најквалитетније решење. Треба

сачинити мрежу универзитетских центара која ће развијати заједничке студијске програме на сва три нивоа (основне, мастер и докторске студије).

Треба преузети одговарајуће кораке у подизању научних истраживања у области образовања. Ваља инсистирати на што већем броју пројеката из ове области и значајнијем повезивању с институцијама из региона и ЕУ. Важна је интердисциплинарност оваквих пројеката тј. заједнички рад педагога, психолога и истраживача из струке. Језгро истраживања треба да остане у домену струке, уз стручну подршку истраживача из области педагогије и психологије.

Неопходно је појачати постојеће стандарде за акредитацију студијских програма, односно увести додатне који ће се односити на постизање стручних и ППМ компетенција. Процена оваквих студијских програма мора бити експертска и резултат морају бити студијски програми за образовање наставника на свим универзитетима усклађени по садржају. Неопходно је прекинути праксу да садржаји студијских програма зависе од расположивих наставника на факултету.

Универзитетима треба омогућити флексибилност у приступу образовању наставника, за шта постоје следеће неколике могућности:

1) увести интегрисане студијске програме за образовање наставника чиме би се постигао већи квалитет те избегао проблем с финансирањем и велике разлике у броју места на основним и мастер студијама;

2) увести могућност да се у вишим разредима основног образовања запосле двопредметни наставници који би били једнако компетентни за оба предмета;

3) увести модуле или двоструке дипломе за наставнике стручних предмета у средњим стручним школама.

Универзитети треба да преузму обавезу да ће подићи квалитет својих наставника. То ће постићи тако што ће приликом реизбора увести додатне критеријуме који су у вези с наставничким радом и дефинисати индикаторе којима ће се мерити педагошки рад универзитетских наставника. Тек после тога може се очекивати да се на универзитету направи помак у промени (досадашњег) приступа професионалном развоју универзитетских наставника.

Локална самоуправа треба да преузме део одговорности за развој основног образовања, делом и средњошколског. План развоја сваке локалне самоуправе (града, општине) мора укључивати улагање у образовање као примарни задатак.

Потребно је повезати стручна друштва с универзитетима и МП. Стручна друштва треба да преузму део одговорности за праћење стања наставе у својој области и за њен даљи развој.

Законску регулативу о напредовању наставника треба усагласити са законом којим су регулисана питања о радним односима. Треба отворити могућност губитка радног места у образовању у случају неиспуњавања минималних нивоа показатеља успешности и због недостатка компетенција. На универзитетима то је и до сада постојало као могућност кроз систем реизбора (иначе, неискоришћен).

7. Стратешке релације образовања наставника с другим системима

Са школама

1) омогућити квалитетно хоспитовање (реализацију школске праксе) у свим врстама школа ради стицања практичних знања (школе треба да буду вежбаонице за студенте наставничких факултета, за реализацију вежби, обављање студентске праксе, израду семинарских радова, малих пројеката, завршних радова на студијама) уз избор изузетних наставника за менторе студентима наставничких факултета, уз стручни надзор и саветовање;

2) обављати квалитетну контролу опште и стручне матуре, завршних испита на крају школовања, како би се обезбедио квалитетан улаз на универзитет;

3) осигурати континуитет у развоју каријерног вођења наставника;

4) ускладити стандарде образовања за завршетак средње школе и студијских програма на факултетима који образују наставнике, те исходе целих студија;

5) знатно ојачати везу универзитета с гимназијама као највећом базом будућих студената, а универзитети треба да озбиљно утичу на развијање квалитета образовања у гимназијама;

6) повећати квалитет надзора у школама, размотрити могућност додатног образовања надзорника у виду специјалистичких студија;

7) успоставити механизам за добијање података о квалитету свршених студената у институцијама, односно школама, у којима су се запослили и то, пре свега, кроз анкете за послодавце (директоре) и дипломиране студенте.

Са институцијама културе и медијима

1) промоција учења и стицања знања и вештина треба да постане примарни циљ свих запослених у образовању;

2) осигурати заједнички наступ наставника са свих нивоа образовања у свим врстама медија у циљу развијања свести о значају квалитетног образовања (тренутно се најјачи медији користе, пре свега, зарад изношења негативних примера – мале плате, туче у школама, корупција и сл.), акценат ставити на позитивне ствари.

ДЕО ЧЕТВРТИ

ПРОЖИМАЈУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СИСТЕМА ОБРАЗОВАЊА

I. ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Мисија образовања одраслих јесте да омогући одраслим грађанима право на образовање и учење током читавог живота и да тиме допринесе њиховом личном и професионалном развоју, бољем запошљавању и социјалној партиципацији.

Образовање одраслих, као интегрални део целовитог система образовања и манифестација концепта целоживотног учења, има следеће функције: одговорити на потребе тржишта рада и појединаца за новим знањима и вештинама; унапредити могућности за запошљавање; омогућити професионалну мобилности и флексибилност радно способног становништва; повећати вредност људског капитала и могућност

одрживог социо-економског развоја земље и њене интеграције у глобалну економију; допринети смањивању сиромаштва, повећању инклузије и међугенерациске солидарности те квалитету живота, развоју демократије, интеркултуралности и толеранције.

1. Визија развоја образовања одраслих

Кључна стратешка обележја образовања одраслих у контексту целоживотног учења су: обухват, квалитет, релевантност, ефикасност, признавање претходног учења и каријерно вођење и саветовање одраслих.

Обухват

У 2020. години најмање 7% популације одраслих у Републици Србији обухваћено је програмима образовања одраслих. Образовање одраслих је доступно свим категоријама одраслих независно од њихових социо-економских, физичких, узрасних, интелектуалних, регионалних, националних, језичких, етничких, верских и других карактеристика.

Квалитет

Обезбеђен је висок квалитет средине/услова, програма (курикулума), процеса наставе/учења и исхода учења. Развијен је и примењен систем акредитације установа/институција и програма образовања одраслих у складу с међународним стандардима. Успостављена је међународна сарадња у области мониторинга и евалуације квалитета система образовања одраслих.

Релевантност

Образовање одраслих је постало једна о значајних снага развоја не само појединаца, већ и друштва, и то свих његових аспеката – економских, социјалних, грађанских, политичких. Образовање одраслих доприноси унапређењу знања и вештина радно способног становништва у складу са захтевима тржишта рада и тиме позитивно утиче на економски и друштвени развој земље и на квалитет живота њених грађана. Допринос образовања одраслих је препознат и у суочавању са изазовима старења друштва, миграцијама и потребама посебно осетљивих група.

Ефикасност

Повећана је ефикасност образовног процеса кроз унапређење свих параметара квалитета исхода образовања и рационалну употребу ресурса. Разноврсна понуда формалних и неформалних облика образовања одраслих прилагођена је потребама појединаца и ослања се на рационално коришћење диверсификованих извора финансирања. Улагање појединаца, државе и послодаваца у програме целоживотног учења схваћено је као исплатива дугорочна инвестиција у развој људских ресурса.

Систем признавања претходног учења

Развијен је и у потпуности се примењује систем признавања претходног учења који компетенције и квалификације стечене неформалним и информалним образовањем препознаје и сертифициује у складу са НОК и европским оквиром квалификација. Уведен је систем који признаје ЕЦВЕТ и ЕСПБ бодове на основу компетенција и квалификација појединаца, без обзира на то како су стечени.

Систем каријерног вођења и саветовања

Развијен је и потпуно се примењује систем каријерног вођења и саветовања, који саветодавно помаже одраслима у бољем запошљавању и већој социјалној партиципацији као и у стицању знања, вештина и компетенција за доношење ваљаних одлука у свим подручјима живота и рада одраслих.

2. Садашње стање образовања одраслих

Обухват

У недостатку поузданих података, служимо се подацима Еуростата из 2008. године, према којима је у Републици Србији само 3% одраслих (25 – 64 године старости) учествовало у неком програму образовања одраслих. Институционални оквир кроз низ аката (*ЗОСОВ, Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, Стратегија за смањење сиромаштва, Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији и др.*) предвиђа или прописује доступност, недискриминацију и квалитетне услове за образовање за све држављане Републике Србије независно од њихових физичких, интелектуалних, узрасних, верских, културних, националних и осталих карактеристика. Међутим, и даље у великој мери постоји проблем са укљученошћу свих у програме додатног образовања и учења, а нарочито најсиромашнијих и припадника осетљивих група. Један од проблема јесте и мала партиципација старих у образовању. Територијални распоред капацитета за образовање одраслих веома је неповољан, посебно за популацију која живи у сеоским подручјима, јер је већина установа у градовима – 90% школа за образовање одраслих налази се у Централној Србији и Аутономној Покрајини Војводини, док су остали делови Републике Србије недовољно покривени тим установама. Број установа у области формалног образовања одраслих смањиван је од почетка деведесетих година прошлог века и сведен је на мали број школа за основно образовање одраслих. Очекивало се да ће постојеће институције формалног образовања развити програме образовања одраслих. Приметна је тенденција повећања обухвата одраслих у неформалним облицима образовања, пре свега у програмима образовања и учења које нуде невладине организације и приватни пружаоци услуга образовања. Текући неформални пружаоци услуга образовања одраслих су: центри за професионални развој запослених; народни, раднички и отворени универзитети; Привредна комора Србије; агенције и институције за регионални, привредни и економски развој и предузетништво; професионална удружења и асоцијације; организације цивилног друштва; приватне образовне установе и фирме (тренинг центри, консалтинг фирме и сл.); фондације и хуманитарне организације; музеји, библиотеке, читаонице, позоришта, биоскопи и галерије; научне и стручне институције; казнено-поправне установе; институције за друштвену бригу о

старима и НВО за треће доба. Најистакнутија је улога и обим делатности *НСЗ* која нуди различите обуке, и то: преквалификације и доквалификације за потребе тржишта рада и познатог послодавца и функционално основно образовање одраслих.

Квалитет

Не постоји адекватан систем контроле, евалуације и унапређења квалитета образовања одраслих, нити систем националних стандарда квалитета. Иако је много пружалаца услуга образовања, још увек не постоје јасни критеријуми за процену квалитета образовних услуга. Изражен је недостатак одговарајуће опреме, дидактичких средстава а нема ни довољно простора за извођење процеса образовања. Постојећи образовни планови и програми нису модификовани на основу потреба и циљева образовања одраслих. Постоји проблем с расположивошћу, бројношћу и квалитетом наставног особља и другог особља у области андрагогије. Не постоји посебно развијена методологија за мониторинг и евалуацију образовања одраслих, већ се примењују исти инструменти и критеријуми као и за образовање деце и омладине. Главна стручна и референтна установа за евалуацију квалитета образовања је *Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања*, који у оквиру формалног система не препознаје одрасле као посебну циљну групу.

Релевантност

Постојећи систем образовања одраслих не обезбеђује знања и вештине које кореспондирају с потребама потенцијалних корисника, тржишта рада и друштвене заједнице. Не постоји довољна понуда програма образовања одраслих, иако се становништво Србије сврстава у групу изразито старих популација, с просечном старошћу од 41 године, с тенденцијом да се учешће старије популације (+65 година живота) до 2050. године повећа на 23,2%. Поред тога, због неповољне образовне и квалификационе структуре и запосленог становништва и укупног становништва, неопходна је већа понуда програма преквалификација и професионалних обука. Постоји велика потреба за образовањем одраслих из осетљивих група, посебно најсиромашнијег становништва, јер 71% није завршио основну школу, или од образовања имају само основну школу. Недостаје системски приступ развоју образовања и учења одраслих који би био у складу с политиком целоживотног учења и пружио разноврсну и флексибилну понуду формалног и неформалног учења.

Ефикасност

Постојећи систем не испуњава потребе појединаца и/или послодавца у одговарајућем временском периоду и с одговарајућом понудом програма и обука. Неефикасност је последица неравнотеже у алокацији ресурса током животног циклуса појединца, јер се у образовање углавном улаже до узраста од 25 година. Није препозната неопходност и значај сталног усавршавања радне снаге кроз иновацију знања, доквалификације и преквалификације. образовање одраслих се не посматра као исплативо улагање. Није утврђено колико се средстава издваја у Републици Србији за све облике образовања одраслих и целоживотног учења, од директних издвајања из буџета по основу активности различитих министарстава, затим издвајања локалних

самоуправа и јавних предузећа, издвајања послодаваца, издвајања појединаца и страних донација.

Признавање претходног учења

Не постоји јасно дефинисан законски оквир признавања претходног учења. Основу за развој система признавања неформалног и информалног учења чини европски оквир квалификација и НОК. У Републици Србији је још у току процес дефинисања и усвајања НОК-а. Признавањем знања и вештина стечених у неформалном и информалном процесу учења поштује се право појединца и истовремено остварује значајна економска и друштвена корист за појединце, заједницу и државу.

Каријерно вођење и саветовање одраслих

Систем каријерног вођења и саветовања делимично је развијен, јер је 2010. године донета Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 16/10) и Акциони план за њено спровођење. Предвиђен је даљи развој постојећих и отварање нових центара за информисање и професионално саветовање за све кориснике НСЗ-а, у циљу бољег обухвата незапослених лица и корисника који припадају осетљивим циљним групама. Од 2005. године НСЗ организује радионице за активно тражење посла, учешће у клубовима за тражење посла, тренинге за особе које се теже запошљавају, дугорочно незапослене, повратнике на тржиште рада те за оне који спадају у вишак запослених. Корисници услуга су превасходно незапослени одрасли или појединци који хоће да промене запослење. Током последње декаде основани су центри за развој каријере и саветовање студената на ВШУ. Ти центри су превасходно окренути пружању услуга студентима и нису усмерени према широј популацији одраслих.

3. Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге – Низак проценат популације који прерано напушта образовање (10%) у поређењу с другим земљама југоисточне Европе. Повећан је број пружалаца услуга образовања и обуке. Будући да је 2006. године усвојена Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07) и Акциони план за њено спровођење, тако су предузети важни кораци у институционалном развоју система образовања одраслих.

Унутрашње слабости – Неразвијеност неформалног и нефлексибилност формалног система образовања. Образовни садржаји су недовољно оријентисани на развој кључних компетенција радне снаге. Недовољан број образовних институција и низак ниво њихове техничке опремљености те недостатак кадрова у области образовања одраслих. Неусклађеност образовних програма с потребама тржишта рада. Не постоји НОК који би омогућио признавање претходног учења. Нема јасног система интерне и екстерне провере квалитета нити модела за финансирање образовања одраслих.

Могућности – Препознати значај концепта доживотног учења и образовања одраслих за социо-економски развој државе. Усклађивање образовних програма с потребама тржишта рада за новим знањима, вештинама и компетенцијама. Хармонизација националних нормативних аката с референтним оквиром ЕУ и с другим међународним организацијама. Укључивање у међународне пројекте кроз програме целоживотног учења и развој сарадње кроз умрежавање с транснационалним институцијама.

Претње – Недостатак финансијских средстава за додатно образовање и обуке. Неадекватна промоција културе учења. Повећање образовног јаза између припадника различитих социјалних група. Отпори спровођењу неопходних реформи и реорганизације процеса унутар установа формалног образовања. Непостојање система за признавање компетенција и квалификација добијених кроз неформално образовање или информално учење.

4. Стратегија развоја подсистема образовања одраслих

Стратегија образовања одраслих у контексту целоживотног учења односи се на све облике и нивое образовања и обухвата све старосне узрасте, од ране младости до трећег доба, и различите циљне групе. Ова стратегија обухвата:

- 1) основно образовање одраслих који нису били обухваћени формалним образовањем;
- 2) одрасле који су напустили формално образовање – основно, средње опште или стручно, високо – и потребно је да добију другу шансу;
- 3) континуирано образовање одраслих у различитим професијама у циљу унапређења знања и вештина, преквалификације и доквалификације;
- 4) образовање одраслих који су претходно изашли из формалног система високог образовања а желе да наставе образовање (кратки циклуси, специјалистичке струковне студије, специјалистичке академске студије, мастер студије);
- 5) образовање незапослених ради већих могућности запошљавања;
- 6) професионално образовање сеоског становништва с циљем унапређивања пољопривредних делатности (на пример, оспособљавање за еколошку пољопривредну производњу, за развијање сеоског туризма у домаћој радиности, обнављање старих заната итд.);
- 7) образовање одраслих ради стицања кључних компетенција дефинисаних европским оквиром квалификација за целоживотно учење;
- 8) образовање одраслих за улоге активних грађана;
- 9) образовање за треће доба.

Главни изазови и опредељења ове стратегије

Стратегија развоја подсистема образовања одраслих заснива се на концепту целоживотног учења који обухвата све подсистеме образовања и омогућава свима, од особа с предшколским образовањем до високообразованих, да под истим условима стекну кључне компетенције засноване на знању, потребне за укључивање у друштво и економију.

У условима убрзаног развоја науке и процеса глобализације, уз истовремено старење становништва, образовање одраслих својим квалитетом директно утиче на степен искоришћености људског потенцијала једне земље. образовање одраслих мора одговорити на потребе тржишта рада и потребе појединаца, бити коректив редовног система образовања, бити довољно флексибилан и иновативан подсистем који се прилагођава захтевима нових технологија и одрживог развоја.

Примена концепта целоживотног учења захтева повезивање и сарадњу свих социјалних партнера и релевантних интересних група. У развоју стратегије коришћена су искуства из добре праксе земаља чланица ЕУ, уз поштовање културних и националних специфичности Републике Србије. Ова стратегија се заснива на политици ЕУ у области целоживотног учења, исказаној у документу Европске комисије „ЕТ 2020”, тј. на програму „Нове вештине за нове послове”.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Обухват

Сваком појединцу се мора омогућити приступ процесу учења на свим нивоима и облицима образовања, под једнаким условима и на начин који најбоље одговара његовим могућностима и потребама. Због тога је неопходно обезбедити институционалну и програмску разноврсност образовних могућности и учинити да одрасли могу одабрати различите путеве и начине стицања кључних компетенција. У формалном систему образовања, од основне школе до ВШУ, потребно је понудити програме образовања одраслих. Неформални систем образовања мора постати део укупног система образовања.

Акције су:

Развити широку мрежу пружалаца услуга образовања одраслих који ће за одређене програме образовања радити под истим условима и стандардима. Издвојити следеће категорије пружалаца услуга:

- 1) формални систем образовања – установе од основног до високошколског образовања;
- 2) неформални систем образовања – установе, институције и организације специјализоване за образовање одраслих (народни, раднички, отворени универзитети), НВО у области образовања;
- 3) неформални систем образовања – привредне коморе, струковна удружења, привредна друштва и њихове асоцијације;
- 4) неформални систем образовања – остале установе, институције и организације, попут културних и спортских установа, институција и организација, локалне самоуправе, политичких организација и сл.

Формалне и неформалне установе, институције и организације за образовање одраслих пролазе процес акредитације по истим стандардима.

Целовита понуда програма образовања одраслих у контексту целоживотног учења мора обухватити:

1) економски оријентисане образовне програме (незапослени, лица без квалификација, технолошки вишкови, запослени, предузетници и лица која започињу сопствени посао, сеоско становништво);

2) социјално оријентисане образовне програме (за неписмене и лица без потпуног основног образовања, лица с посебним потребама, етничке мањинске групе, жене, старе);

3) персонално оријентисане програме образовања ради развоја личности тј. знања, ставова и вештина појединаца у складу с његовим жељама и интересовањима.

Мере за спровођење су:

1) укинути специјализоване основне школе за образовање одраслих и основати центре за учење у постојећим образовним установама са новим програмским садржајима прилагођеним потребама образовања одраслих како би се што економичније искористила постојећа мрежа (у поподневним часовима и током викенда) и остварила добра географска распоређеност;

2) развити и применити програме основног образовања одраслих;

3) развити програме стручног усавршавања одраслих у складу с потребама тржишта рада;

4) развити понуду професионалног усавршавања за одрасле кроз програме кратких курсева и обука на ВШУ, којима се остварују ЕСПБ бодови и омогућавају флексибилне путање учења;

5) развити програме учења на даљину и електронског учења;

6) основати универзитете за треће доба.

Индикатори прогреса су:

1) број формалних и неформалних установа/институција за образовање одраслих;

2) број и структура полазника у формалном и неформалном систему образовања одраслих;

3) број и разноврсност програма за образовање одраслих;

4) географска распрострањеност понуде програма и установа/институција за образовање одраслих.

Квалитет

Разноврсност програма, бројност пружалаца услуга образовања одраслих и потреба за флексибилношћу програма и процеса наставе захтевају обезбеђење квалитета тако што ће се дефинисати стандарди квалитета, јасне процедуре примене стандарда и њихово усавршавање. Квалитет образовања одраслих најбоље се процењује кроз исходе образовања изражене стандардима квалитета постигнућа. Европски оквир квалификација за целоживотно учење заједнички је референтни оквир за све нивое квалификација остварене како у општем, стручном и академском образовању, тако и у иницијалном и континуираном образовању.

Акције:

- 1) развити систем за праћење и вредновање квалитета средине/услова, процеса наставе/учења и образовних постигнућа (кључне компетенције) у образовању одраслих;
- 2) дефинисати стандарде за програме образовања, за професионално усавршавање наставника и фацитатора за образовање одраслих и за наставни процес;
- 3) обезбедити квалитет наставних програма – повезати са обезбеђивањем образовних постигнућа у складу с националним и европским оквиром квалификација за целоживотно учење и кључним компетенцијама;
- 4) интензивирати међународну сарадњу у области мониторинга и евалуације квалитета система образовања одраслих и целоживотног учења, кроз учешће Републике Србије у међународном програму за процену компетенција одраслих – ПИААС.

Мере:

- 1) развити систем за акредитацију организација у формалном и неформалном образовању одраслих;
- 2) основати независну институцију која ће бити надлежна за дефинисање и увођење система квалитета, акредитацију и сертификацију неформалног образовања одраслих у складу с међународним инструментима и стандардима за истраживање, праћење и евалуацију у образовању одраслих;
- 3) створити стимулативну средину за учење кроз имплементацију програма реконструкције те адаптације постојећих простора и њихово опремање савременом аудио-визуелном опремом;
- 4) донети закон којим ће се уредити образовање одраслих и подзаконске акте који ће омогућити примену тог закона и формирање одговарајућих тела и организација на националном и регионалном нивоу и нивоу локалне самоуправе.

Индикатори:

- 1) ниво развијености, функционалне оспособљености и стварног функционисања система за акредитацију институција;
- 2) основана независна институција за акредитацију и проверу квалитета образовања одраслих;
- 3) степен имплементације програма реконструкције и адаптације постојећих простора и њихово опремање савременом аудио-визуелном опремом;
- 4) примењује се закон којим ће се регулисати питања о образовању одраслих и подзаконска акта донетих на основу тог закона.

Релевантност

Побољшање релевантности система образовања одраслих постиже се кроз праћење и истраживање тржишта рада и усклађивање образовних програма с уоченим потребама. Неопходно је обезбедити висок степен утицаја свих заинтересованих актера (социјалних партнера) на систем образовања одраслих, тј. на образовну политику, дефинисање и спровођење програма и верификације стечених компетенција и квалификација.

Акције:

Релевантност система се постиже кроз флексибилност, односно способност организација и институција за образовање одраслих да правовремено и адекватно реагују на потребе за новим знањима и вештинама:

1) флексибилност образовања – обавезна изградња система неформалног образовања и признавање компетенција и квалификација стечених неформалним програмима;

2) флексибилност наставних планова – модуларизација наставних планова и израда модела НОК. У Европи се у таквим оквирима посебно наглашава струковно образовање и они олакшавају мобилност радника и приступ процесу образовања;

3) флексибилност садржаја – уместо оријентације пренос/стицање што веће количине знања, неопходно је фокусирати се на стицање вештина: учење учења, креативност, предузетничке вештине, способност решавања проблема;

4) флексибилност на нивоу методике/дидактике – све већи нагласак на самоорганизованом и самосталном учењу.

Мере:

- 1) праћење и истраживање тржишта рада и усклађивање образовних програма;
- 2) развој образовног система који обезбеђује флексибилне путање учења;
- 3) изборни модули морају да обезбеде квалификације које омогућавају даљи развој или промену каријере.

Индикатори:

- 1) учешће социјалних партнера у дефинисању курикулума;
- 2) постоји систем праћења потреба на тржишту рада;
- 3) флексибилне путање учења на свим нивоима образовања.

Ефикасност

Неопходно је подизањем захтева за квалитет образовања одраслих обезбедити максималну искоришћеност постојећих капацитета и ресурса. Применом стандарда обезбедиће се сврсисходно коришћење капацитета и напора (финансијских, материјалних, институционалних и људских). Ефикасност система ће се успоставити кроз максималну искоришћеност постојећих установа формалног образовања – редовних школа за основно, средње и високо образовање, као и установа и институција за образовање одраслих из неформалног система образовања. Услуге саветовања и каријерног вођења допринеће бољој информисаности о значењу и функцијама целоживотног учења, врстама програма, условима и могућностима професионалног и личног развоја. Дефинисаће се модел одрживог система финансирања образовања, одраслих, прилагођен потребама свих интересних група, који ће користити различите изворе финансирања од буџетских, преко директних улагања послодаваца и појединаца, до међународних донаторских пројеката.

Акције:

- 1) усвојити стандарде за проверу квалитета услова, процеса и постигнућа у области образовања одраслих;

2) направити јединствен регистар свих установа, институција и организација у области формалног и неформалног образовања од националног до локалног нивоа и проценити њихове расположиве капацитете;

3) организовати услуге саветовања и каријерног вођења у центрима за учење у оквиру постојећих формалних и неформалних образовних институција, филијала НСЗ-а, социјалних институција и привредних друштава;

4) успоставити систем финансирања образовања одраслих.

Мере:

1) дефинисати стандарде за проверу квалитета у области образовања одраслих;

2) средства из буџета првенствено усмерити ка потребама осетљивих група;

3) увести пореске олакшице које ће подстаћи послодавце да улажу у стручно усавршавање запослених;

4) установити финансијске подстицаје за појединце у коришћењу услуга образовања одраслих;

5) подстицати напоре образовних институција и министарстава у аплицирању за стране донације.

Индикатори:

1) усвојени стандарди за акредитацију и проверу квалитета у области образовања одрасли;

2) из буџета издвојен износ за развој подсистема образовања одраслих;

3) послодавци издвајају средства за програме стручног усавршавања и обук;

4) законска регулатива;

5) број донаторских пројеката.

Признавање претходног учења

До 2020. године неопходно је развити јединствен *систем за признавање претходног учења* који ће компетенције и квалификације стечене кроз праксу и додатне обуке признати и сертифицивати у складу с компетенцијама које ће бити дефинисане у НОК, тако да оне буду признате на националном нивоу. Систем признавања претходног учења мора бити заснован на следећим главним принципима:

1) *јединствено право сваког појединца* – односи се на признавање неформалног и информалног учења. Неопходно је обезбеђење једнаког приступа и поступка према сваком појединцу у процесу признавања, уз обавезно поштовање приватности и права појединаца;

2) *обавеза интересних група* – у складу с својим правима, одговорностима и компетенцијама интересне групе морају успоставити систем за идентификовање и признавање неформалног и информалног учења;

3) *поузданост* – процеси, процедуре и критеријуми за идентификовање и признавање неформалног и информалног учења морају бити фер, транспарентни и утемељени на механизмима контроле квалитета;

4) *кредибилитет и легитимност* – систем мора бити признат на националном нивоу и заснован на међународним стандардима.

Акције:

- 1) дефинисати НОК и Национални оквир стручних квалификација;
- 2) усвојити ЕЦВЕТ систем (European Credit System for VET) у циљу давања кредита за претходно стечене стручне компетенције, без обзира на то где и како су добијене;
- 3) систем универзитетског целоживотног учења (кратки курсеви и обуке, посебни програми за запослене, програми на даљину, програми електронског учења, итд.) захтева увођење ЕСПБ и сертификавање стечених компетенција;
- 4) признавање претходног учења захтева учешће у заједничким међународним програмима ради сагледавања добре праксе у земљама ЕУ и формулисања одговарајућих модела у складу са специфичностима образовног система Републике Србије.

Мере:

- 1) Усвојити НОК и Национални оквир стручних квалификација у 2012. години;
- 2) Променити Закон о високом образовању тако што ће се у њега укључити разни облици универзитетског целоживотног учења кроз кратке курсеви – до 30 ЕСПБ – модуларизацију, увођење професионалних мастера и мастера за потребе послодавца;
- 3) Развити модел признавања претходног учења прилагођен образовном систему Републике Србије;
- 4) Акредитовати институције које ће спроводити процес признавања претходног учења.

Индикатори:

- 1) Усвојен НОК и Национални оквир стручних квалификација;
- 2) нови закон о високом образовању;
- 3) модел признавања претходног учења;
- 4) број институција за признавање претходног учења;
- 5) почетак процеса признавања претходног учења и издавања *Europass*-а.

Каријерно вођење и саветовање одраслих

У складу с концептом целоживотног учења, а у циљу бољег развоја вештина и знања потребних за тржиште рада и адекватну социјалну партиципацију одраслих, неопходно је даље развити и унапредити систем каријерног вођења и саветовања одраслих у образовању и запошљавању. Процес вођења и саветовања одраслих помаже појединцима у исправном сагледавању могућности и доношењу правих одлука о начину стицања знања, вештине и компетенције које ће им користити у индивидуалном и професионалном развоју. Систем је посебно важан за социјално искључене појединце, који су у неповољном положају због старости, пола, класне, етничке и верске припадности, радног статуса и неписмености.

Акције:

- 1) пружање информација и помоћи у разумевању и тумачењу информација, у откривању жеља, могућности и потреба приликом избора каријере;
- 2) вођење и саветовање о начину стицања вештина неопходних за доношење важних одлука о професионалном усавршавању;
- 3) прикупљање информација о степену задовољства корисника и социјалних партнера, првенствено послодаваца.

Мере:

- 1) неопходно је оснивање центара за каријерно вођење и саветовање одраслих у установама и институцијама формалног и неформалног образовања;
- 2) саветовање у области додатног образовања и запошљавања одраслих;
- 3) стварање јединствене базе података о одраслима који су заинтересовани за додатне професионалне обуке (преквалификацију и доквалификацију);

Индикатори:

- 1) број центара за каријерно вођење и саветовање;
- 2) број корисника услуга у центрима;
- 3) организовање семинара, тренинга, радионица и других облика едукације за одрасле у складу с њиховим потребама.

5. Потребне промене у окружењу

1) Сачинити институционални оквир који би подржао успостављање и развој подсистема образовања одраслих, јер су се до сада законске регулативе споро дефинисале и неефикасно примењивале. Због тога се у пракси појављује низ фрагментираних акција и мера појединих министарстава, а оне су међусобно недовољно синхронизоване и са занемарљивим ефектима у односу на потребе за образовањем одраслих;

2) Успоставити социјални дијалог између релевантних партнера (послодавци, синдикати, држава) и интересних група (привредне коморе, стручна друштва, заједнице стручних школа, професионална удружења) како би се идентификовале потребе за образовањем, дефинисао програм и вредновали исходи. Партнерство ваља развијати на свим нивоима – од локалног, преко регионалног до интернационалног;

3) На републичком и локалном нивоу оснивати, у складу са законом, саветодавна тела за развој људских ресурса у којима би били подједнако заступљени представници послодаваца, запослених, грађана и образовних институција формалног и неформалног сектора. Тако ће представници пословног света и синдиката и сами грађани утицати на формирање понуде за образовање одраслих. Како би се понуда прилагодила потребама локалног тржишта рада, на локалном нивоу партнерство ваља остварити између потенцијалних студената и образовних институција, филијала НСЗ-а, центара за каријерно вођење и саветовање одраслих, истраживачких центара, предузећа, локалне самоуправе и НВО. Правну природу, надлежности и процедуре оснивања савета формулисати у акционом плану;

4) Остварити сарадњу с међународним организацијама (ЕУ, ОЕСД, УНЕСКО) и учешће у заједничким програмима и пројектима посредством мреже институција и центара. За Републику Србију је наважније да усагласи законске регулативе са ЕУ, како би имала приступ фондовима који су специјално намењени развоју подсистема образовања одраслих и концепту целоживотног учења. За овај тип партнерства неопходно је и учествовање у међународним системима контроле квалитета, на пример у Програму за процену компетенција одраслих – PIAAS;

5) Диверсификовати изворе финансирања – Укључити приватни сектор, пословни свет и појединце у финансирање програма целоживотног учења. Фискалном политиком омогућити фискалне олакшице за појединце и послодавце уколико улажу у програме образовања одраслих. Кроз развој међународне сарадње обезбедити приступ разноврсним фондовима везаним за образовање нпр. структурним фондовима ЕУ у области образовања – *Tempus, Leonardo da Vinci, Lifelong Learning Programs, Grundtvig, Comenius*;

6) Мењати медијски однос према образовању – Потребно је дефинисати национални програм подршке и промоције концепта целоживотног учења. Увести научно-образовни канал и специјализоване емисије које промовишу и наглашавају неопходност образовања одраслих.

6. Стратешке релације подсистема образовања одраслих с другим системима

1. образовање одраслих – привреда:

- (1) дефинисање програма и обука на свим нивоима образовања у складу с потребама тржишта рада и привреде, као и са жељама и потребама појединаца,
- (2) сарадња у каријерном вођењу и саветовања на свим нивоима образовања, нарочито у саветовању одраслих при избору одговарајућих програма за унапређења знања и вештина;

2. образовање одраслих – професионална удружења:

- (1) заједничка истраживања у областима међуресорне сарадње, учествовање у законодавним активностима,
- (2) заједничко учествовање на међународним пројектима,
- (3) дефинисање потребних вештина и знања,
- (4) сарадња при дефинисању образовних профила,
- (5) развој система за признавање претходног учења,
- (6) дијалог и партнерство на различитим нивоима планирања, развоја и остваривања образовања одраслих;

3. образовање одраслих – фискални систем:

- (1) увођење пореских олакшица на улагања послодаваца у додатно образовање и обучавање запослених,
- (2) фискалне олакшице за појединце који улажу у сопствено образовање;

4. образовање одраслих – култура:

- (1) програми образовања одраслих могу допринети повећању националног и културног идентитета популације у целини, као и поштовању индивидуалних вредности појединаца,

(2) неопходно је да програме финансирају МП и министарство надлежно за културу, информисање и информационо друштво.

II. ФИНАНСИРАЊЕ ОБРАЗОВАЊА

Мисија финансирања образовања је ефикасно усмеравање буџетских и других средстава, у складу с образовним стратегијама, ради постизања жељених ефеката. Функције финансирања везане су за сваки ниво образовања појединачно, док се односи међу нивоима регулишу у складу с дефинисаном општом образовном стратегијом. Финансирање образовања представља један од најважнијих инструмената реализације образовних стратегија и унапређења образовног система.

1. Визија система јавног финансирања

Полазећи од чињенице да образовање представља врсту продуктивног јавног расхода, основ на коме се развија визија система образовања је повећање учешћа укупних јавних расхода за образовање на ниво од 6% бруто домаћег производа до 2020. године. Ово повећање мора да буде континуално, као стратешко опредељење државе.

Повећање јавних расхода за образовање мора да постигне четири кључна ефекта:

- 1) повећање квалитета образовања;
- 2) унапређење доступности, тј. обухвата образовања;
- 3) повећање ефикасности система образовања;
- 4) повећање релевантности образовања, тј. осигуравање подршке оним нивоима, облицима и програмима образовања који дају највећи допринос развоју друштва и привреде.

Повећање **квалитета** представља најважнији циљ образовног процеса. Систем финансирања образовања на свим нивоима мора да постане снажан инструмент образовне стратегије који доприноси повећању квалитета.

Унапређење **доступности** код предшколског и основног образовања представља повећани обухват деце предшколским васпитањем, осигурава потпуни обухват припремним предшколским програмом и основним образовањем, предупређује осипање током основног образовања и повећава број ученика који уписују средње образовање. У средњошколском и високом образовању систем финансирања мора кроз додатно финансирање и систем стипендирања и кредитирања ученика и студената нижег социоекономског порекла обезбедити квалитет и једнакоправност. Систем финансирања академских и докторских студија мора да обезбеди покривање свих трошкова научно-образовног процеса чиме се обезбеђује универзална доступност и примена начела изузетности на највишем нивоу формалног образовања. Целоживотно образовање мора постати саставни део процеса рада и напредовања сваког радно способног грађанина и стога мора бити посебно стимулисано.

Повећање **ефикасности** мора да обезбеди боље управљање образовним системом уз смањење нерационалности и скраћење просечног трајања студирања. Међутим, повећање економске ефикасности не сме угрозити квалитет образовања нити сме смањити доступност.

Повећање **релевантности** образовања остварује се тако што се финансијска средства у већој мери усмеравају ка оним облицима образовања, пре свега у високом образовању, који формирају кадрове у областима приоритетним за развој Републике Србије.

Даљи текст конкретно разрађује горе наведене принципе и садржи две целине, прву посвећену предуниверзитетском образовању, и другу – високом образовању. С обзиром да се од високог образовања и научно-истраживачког рада очекује да постану истински генератори развоја целокупног друштва, један од најважнијих инструмената за реализацију тог циља је модел финансирања високог образовања и науке. Због тога је неопходно да се кроз израду Акционог плана формулише у овом смислу конзистентна политика финансирања. Модел приказан у даљем тексту један је од могућих модела једног од сегмената тог система, који тек кроз целовиту стручну евалуацију треба проверити и верификовати.

2. Финансирање предуниверзитетског образовања и васпитања

Кратак опис постојећег система по нивоима образовања

У постојећем систему финансирања нису дефинисани односи и приоритети на три нивоа на којима се може посматрати систем финансирања предуниверзитетског образовања, а то су:

- 1) макрониво – ниво учешћа издвајања за образовање у бруто домаћем производу;
- 2) мезониво – односи у улагањима у поједине нивое образовања;
- 3) микрониво – односи унутар појединих нивоа образовања.

На макронивоу потребно је спречити смањење учешћа јавних улагања, а у условима привредне експанзије обезбедити повећање учешћа јавних улагања за образовање у бруто домаћем производу, и то кроз прописивање фискалних правила којима се ограничава дискрециона власт носилаца фискалне и образовне стратегије те омогућава стабилан ниво финансирања образовања у средњем и дугом року.

На мезонивоу потребно је отклонити системске недостатке и усмерити средства уштеђена на неком нивоу, ка нивоу образовања за који се установи да су му неопходна додатна улагања. Пример унапређења управљања на мезонивоу је смањење броја средњих стручних школа, трансформација одређеног броја средњих стручних школа и отварање већег броја гимназија. Уштеђена средства се могу преусмерити ка унапређењу услова у којима се одвија образовни процес, куповини савремене опреме и учила и др.

На микронивоу потребно је утврдити приоритете у оквиру одређеног нивоа образовања и преусмерити уштеђена средства ради постизања дефинисаних циљева.

Стога је, ако узмемо за пример основно образовање, средства која ће се генерисати услед смањења броја одељења и спајања школа могуће уложити у унапређење рада с децом којој је потребна додатна образовна подршка.

Управљање финансијама на три наведена нивоа мора се спроводити двојачко:

- 1) усвојене одлуке морају имати дугорочан карактер и представљати стратешко опредељење државе у одређеном сектору образовања;
- 2) управљање финансијама постаје инструмент за спровођење развојних образовних стратегија.

Постојећи систем финансирања **предшколског** образовања је децентрализован и заснован је на моделу у коме су суфинансијери локална самоуправа и родитељи. По постојећем моделу, локална самоуправа обезбеђује средства која покривају 80% трошкова, а родитељи обезбеђују 20% трошкова (просечан ниво, док ниво учешћа у појединачном случају зависи од социоекономског статуса родитеља). Надаље ће се развијати модели јавно-приватног партнерства са циљем обезбеђивања већег обухвата деце предшколског узраста.

Средства за **припремни предшколски** програм обезбеђују се у републичком буџету и преносе се локалним самоуправама на основу броја формираних група. Наведени систем је показао различите ефекте, у зависности од начина управљања средствима на нивоу локалне самоуправе. Један од значајних примера неефикасности је изградња нових предшколских установа у локалним самоуправама где постоји вишак простора у школама у којима је број ученика драстично смањен. Преуређењем простора у школама за потребе предшколског образовања, постигле би се значајне уштеде:

- 1) не би се зидао нови објекат;
- 2) административно особље школе би могло да обавља исте послове и за предшколску установу.

Пошто у претходном периоду није било планирања и координације републичког нивоа и нивоа локалне самоуправе, настала је неадекватно развијена мрежа предшколских установа, посебно у руралним срединама и неразвијеним локалним самоуправама. Самим тим, у постојећем систему није заступљена доступност и једнакоправност за угрожене групе деце и ученика, чије је социоекономско порекло ниже од републичког просека, па се повећавају шансе за рано напуштање школовања и наставак репродукције круга сиромаштва.

Систем финансирања **основног и средњег** образовања заснован је на више улазних варијабли, при чему је најважнија варијабла број одељења. Како је демографски тренд негативан, директори школа се боре да добију одобрење за одржавање постојећег броја одељења или што је могуће мање смањење тог броја. Тиме, због неадекватног смањења броја одељења, настаје фундаментална неефикасност у основном образовању. У периоду од школске 1990/91. године до школске 2008/09. године, број ученика у основном образовању смањен је за око 215 000 (РЗС). У истом периоду, број одељења смањен је за само око 2300, а број школских објеката (централне школе и издвојена одељења) за 86. Може се закључити да је реално улагање по ученику значајно повећано, али и то да средства нису улагана у развој образовања већ у задржавање постојећег броја запослених. Смањење броја ученика није било

праћено одговарајућом оптимизацијом мреже основних школа. У средњошколском образовању уочава се доминација средњег стручног образовања, које је значајно скупље од гимназијског. Кад се има у виду чињеница да највећи број ученика по завршетку средњег стручног образовања уписује високо образовање, настаје додатна неефикасност, јер су ученици средњег стручног образовања похађали скупље наставне планове и програме, и спремали се за тржиште рада, а не за упис на ВШУ. Следи да је неопходно оптимизовати мрежу средњих школа и повећати број ученика у гимназијама, чиме се могу отклонити приказане неефикасности и уштедети одређена средства. Такође, постојећи систем финансирања није на одговарајући начин регулисао професионално усавршавање наставника за чије финансирање су надлежне локалне самоуправе. У пракси постоје велике разлике у примени, које у највећој мери корелирају с економским развојем локалних самоуправа јер сиромашније локалне самоуправе нису имале довољно средстава да би испуниле постављене законске услове.

Главни недостаци постојећег система

Поред наведених проблема, у постојећем систему где се 95% буџетских средстава за предуниверзитетско образовање троши на плате запослених у оквиру припремног предшколског, основног и средњег образовања, није могуће утврдити стратешко опредељење државе нити је управљање финансијама могуће. Постојећи дуални систем финансирања предуниверзитетског образовања, према коме је република надлежна за исплату плата а локалне самоуправе за обезбеђивање капиталних улагања, материјалних трошкова и других расхода, показао је и друге значајне недостатке. Негативни ефекти постојећег система финансирања огледају се у чињеници да не постоје одговарајућа средства на нивоу локалне самоуправе за развојне пројекте (изградња нових предшколских установа, финансирање професионалног усавршавања наставника, куповине савремене опреме и учила), што је посебно изражено у сиромашнијим локалним самоуправама које имају симболичне изворне приходе. Због тога је постојеће стање васпитно-образовних објеката у датим локалним самоуправама лошије од републичког просека, те се с временом разлике између најразвијенијих и најнеразвијенијих локалних самоуправа само повећавају. Последиčno, повећање разлика у опремљености објеката, стручним знањима наставника и доступности савремене опреме и учила доводи до лошијих образовних постигнућа ученика из неразвијених локалних самоуправа и осипање током трајања основног и средњег образовања. Такође, у основи постојећег система финансирања је одржавање постојеће мреже образовних установа.

Нов модел финансирања

Описане мањкавости постојећег система представљају основни генератор идеја за увођење новог модела финансирања предуниверзитетског образовања, са задатком да допринесе пребацивању фокуса с постојеће статичке димензије (одсликане у одржавању исте мреже установа и броја запослених), на нову – динамичку димензију, усмерену ка планирању мера развоја образовања и ка подизању његовог квалитета и ефикасности. Испуњавање ових циљева може се остварити једино увођењем система финансирања према броју ученика, у оквиру кога ће се ниво финансирања ученика разликовати у зависности од образовних потреба и социоекономских особености средина у којима ученик похађа наставни процес.

Основни инструмент финансирања предуниверзитетског образовања је увођење система финансирања према броју деце, односно ученика.

Притом, систему предуниверзитетског образовања се приступа као јединственом (а не као збиру три раздвојена система – предшколског, основног и средњег образовања) у коме се дефинишу принципи, кључна обележја и надлежности централног и локалног нивоа.

Предуслов за увођење новог система финансирања је постојање информационог система, из кога ће се прикупљати подаци и на нивоу локалне самоуправе и на нивоу сваке појединачне школе.

У новом моделу финансирања предуниверзитетског образовања креирају се три кључна елемента:

- 1) **централна формула** – у оквиру које се цена по детету, односно ученику диференцира на основу разлика утврђених наставним планом и програмом;
- 2) **систем поделе трошкова** – одређивање учешћа централног и локалног нивоа у финансирању детета и ученика;
- 3) **локалне формуле** – правила одређивања нивоа средстава на локалном нивоу.

Улога **централне формуле** је превасходно израчунавање цене образовног процеса за типично дете и ученика, док је сврха система поделе трошкова и локалне формуле обезбеђивање адекватног нивоа финансирања у складу са специфичним образовним потребама детета и ученика у одређеној локалној самоуправи. **Систем поделе трошкова** мора обезбедити праведност и различит (или једнак) проценат учешћа централног и локалног нивоа. Цео систем мора узети у обзир разлике у економској моћи локалних самоуправа и на тај начин обезбедити веће учешће централног нивоа у финансирању ученика који наставу похађају у школама које припадају локалним самоуправама с мањом економском моћи. Након примене модела поделе трошкова ради изједначавања нивоа средстава, локалне самоуправе морају развити моделе **локалних формула** у оквиру којих ће квантитативно изразити све специфичности образовног процеса и уз то се морају имати у виду различите локалне околности (мрежа школа, број издвојених одељења, различити облици додатних образовних потреба). Испуњење циљева образовних стратегија једино је могуће уз координацију сва три елемента новог модела финансирања.

У централној формули систем утврђивања плата запослених је централизован и јединствен за све запослене. С обзиром на то да фискална децентрализација имплицира и децентрализацију у одређивању плата, потребно је дефинисати ниво аутономије коју ће локалне самоуправе имати у одређивању плата. Сигурно је да би потпуна дерегулација могла довести до великог броја негативних, нежељених ефеката (велики распон плата између развијених и неразвијених општина, наставници напуштају општине с мањим нивоом плата и др.), па се стога намеће одређени вид ограничене самосталности општина у дефинисању плата. Према том решењу, локалне самоуправе би, у складу са системом поделе трошкова, могле да плате запослених у школама повећају највише до одређеног процента, чиме би плате у тим локалним самоуправама могле бити веће од прописаних на нивоу републике за одређено звање.

Процес дефинисања формуле на централном нивоу потребно је засновати на утврђивању специфичности програма образовања, водећи рачуна о индикаторима и дефинисаним критеријумима који утичу на цену, по одређеној категорији ученика:

- 1) образовни циклус и профили (припремни предшколски програм, основно образовање од првог до четвртог разреда, основно образовање од петог до осмог разреда, основне музичке школе, гимназије – опште, филолошке и математичке или друге специјализоване – различити профили у средњим стручним школама и др.);
- 2) образовање на мањинским језицима;
- 3) број деце с посебним потребама;
- 4) густина популације на територији локалне самоуправе;
- 5) квалитет путева;
- 6) стање социоекономских индикатора у локалној самоуправи у односу на републички просек.

Нови систем финансирања мора укључити у текуће расходе и расходе неопходне за професионално напредовање наставника предвиђене овом стратегијом и законским прописима. Иако у строго фискалном смислу повећање плата наставника представља део текућих расхода, одређено процентуално повећање средстава у буџету за финансирање повећања плата наставника који су стекли више звања, суштински ће представљати облик јасне образовне стратегије државе којом се наставници стимулишу да континуално раде на свом усавршавању и стицању нових знања и вештина.

Наведени индикатори представљају смернице за дефинисање и израчунавање коефицијената у оквиру централне формуле који опредељују ниво додатних средстава у односу на цену јединичног ученика (ученик од првог до четвртог разреда основне школе). То конкретно значи да ће се у оквиру централне формуле износ средстава који локална самоуправа добија за предуниверзитетско образовање израчунавати множењем цене јединичног ученика са бројем ученика и збиром свих коефицијената, који одражавају специфичност образовног процеса у локалној самоуправи. Самим тим, цена ученика истог образовног нивоа неће бити иста у свим локалним самоуправама, већ ће одражавати реалне разлике које постоје у реализацији образовног процеса.

На правила о централној формули се наслања и могућност да локалне самоуправе развојем посебних модела локалних формула изврше додатна прилагођавања и уврсте додатне индикаторе и израчунају допунске коефицијенте, чијом применом ће средства бити трансферисана до сваке појединачне школе.

Тежиште финансирања у новом моделу потребно је пребацити с финансирања постојеће мреже установа на финансирање програма образовања који се дефинишу републичким прописима, као и на финансирање развоја образовања. Кроз нови систем финансирања морају да се обезбеде средства за финансирање:

- 1) текућих расхода везаних за образовни процес;
- 2) капиталних издатака;
- 3) средстава за развој образовања.

Финансирање текућих расхода

Принципи новог модела финансирања текућих расхода су:

- 1) фискална децентрализација;
- 2) ефикасност;
- 3) ефективност;
- 4) једнакоправност.

Наведени принципи међусобно су повезани и чине кохерентну целину. Док принцип фискалне децентрализације представља одређење да је потребно поделити надлежности везане за финансирање образовања између централног и локалног нивоа, остала три принципа стварају везу између модела финансирања и циљева образовне стратегије. Принцип фискалне децентрализације подразумева две основне врсте надлежности централног нивоа:

- 1) дефинисање централне формуле и прописивање обавезујућих правила у вези са структуром модела финансирања и вредностима коефицијената за различите категорије улазних варијабли – деце и ученика;
- 2) контрола преноса средстава с нивоа локалне самоуправе ка школама и контрола структуре алоцираних средстава у складу с јасно дефинисаним правилима на основу принципа образовне стратегије.

Овиме се улога локалне самоуправе повећава кроз управљање средствима и ресурсима на микронивоу, а то су: мрежа предшколских установа, основних и средњих школа, формирање одељења у складу с прописаним максималним бројем ученика по одељењу, зависно од врсте школе и одељења, развој система превоза ученика, стипендирање ученика из социјално угрожених породица и др.

За повећање ефикасности, ефективности и једнакоправности, и смањење текућих јединичних трошкова по детету, односно ученику те повећање улагања у опрему и развој образовног система, могућа су следећа средства:

- 1) оптимизација мрежа основних и средњих школа;
- 2) повећање радног ангажовања наставника у школама;
- 3) смањење броја ученика у средњим стручним школама и повећање броја ученика у гимназијама;
- 4) смањење броја часова непосредне наставе у средњим школама.

Ефикасност и ефективност су основни критеријуми за усмеравање средстава која која могу бити уштеђена на одређеном нивоу образовања ка другим нивоима или другим циљевима финансирања у оквиру истог нивоа образовања.

Сврха критеријума једнакоправности јесте обезбеђивање додатне образовне подршке деци и ученицима на основу додатних образовних потреба које проистичу из личних потреба и могућности, или из социоекономског порекла детета и ученика. У пракси, овај принцип мора да се испуни тако што ће се увести различити корективни фактори.

Веза између ефикасности, ефективности и праведности има узрочно-последични след: ефикаснија употреба средстава и ресурса (ефикасност) ствара услове за дефинисање и спровођење мера којима се постижу пожељни ефекти (ефективност), што у крајњој инстанци смањује социјалне и друге разлике настале због социоекономског порекла или личних карактеристика детета и ученика. Тиме се и доприноси смањењу

социјалних разлика између најугроженијих делова становништва и популације у просеку и смањује се потреба за различитим облицима социјалне помоћи у будућности.

Финансирање развоја образовања

Средства за финансирање развоја образовања део су буџета МП и имају карактер програмског дела буџета. Програмски део буџета функционише по систему спојених судова с делом буџета који је алоциран за текуће трошкове образовног процеса. Тиме се обезбеђује одрживост нивоа финансирања предуниверзитетског образовања у бруто домаћем производу и у случају смањења броја ученика у односу на претходну годину или смањења одређених варијабли које одређују ниво текућих расхода. Дакле, за исти укупни буџет (не рачунајући усклађивање за инфлацију), ниво текућих издвајања ће се смањивати, а ниво средстава за развој образовања повећавати.

Средства за развој образовања обезбедиће услове за спровођење школских развојних планова, који обухватају различите активности везане за унапређење функционисања и квалитета наставног процеса (професионално усавршавање наставника, реализација семинара, радионица, секција за ученика, набавка опреме и савремених учила и сл.). Локална самоуправа ће заједно са школама на својој територији дефинисати предлоге школских развојних планова и предлагати ниво процентуалног учешћа у финансирању реализације развојних планова. МП ће на основу дефинисаних приоритета доносити одлуке о прихватању и нивоу финансирања појединачних школских развојних планова.

Као додатни облик финансирања развоја образовања, МП ће алоцирати одређена средства, у оквиру програмског дела буџета, намењена за спровођење одређеног развојног приоритета значајног за нацију. У том случају, МП ће расписивати конкурс за финансирање развојног приоритета, и школе које испуне дефинисане услове добиће средства за реализацију одређеног програма.

Изузеци од модела финансирања према броју ученика

Кад се имају у виду негативни демографски трендови и миграције према већим центрима, систем финансирања према броју деце и ученика не може се применити у одређеном броју локалних самоуправа. Наиме, у појединим локалним самоуправама (посебно у основном образовању), због малог броја деце, кроз нови систем финансирања образовања не би се алоцирао довољан ниво средстава за несметано и квалитетно одвијање наставног процеса. У тим случајевима предвиђају се следећи механизми:

1) дефинисати критеријуме на основу којих се одређене локалне самоуправе, односно врсте школа (четворогодишње, осмогодишње, мале сеоске школе са издвојеним и комбинованим одељењима), изузимају из система финансирања према броју деце и ученика;

2) поред варијабилног дела финансирања на основу броја уписане деце и ученика, прилагодити нови систем финансирања увођењем фиксног дела – институционалног гранта, чија ће висина зависити од броја издвојених одељења, броја комбинованих одељења и других фактора.

Нов систем финансирања ће представљати правило, док су предложена допунска решења само потврда да ниједан систем финансирања није идеалан и да је неопходно уочити изузетке. Одрживост система финансирања је могућа само уколико се обезбеди испуњење прокламованог циља да повећање ефикасности не сме угрозити ефективност, квалитет и једнакоправност.

Потребни услови за имплементацију новог модела финансирања

Увођење новог модела финансирања већ је, у начелу, прописано ЗОСОВ те ће у наредном периоду бити неопходно усвајање измена и допуна тог закона, којима ће бити детаљније дефинисан начин усвајања централне формуле, система поделе трошкова и улоге локалних формула. Такође, након измена и допуна наведеног закона, уследиће и усвајање нових подзаконских аката, којима ће бити обезбеђено заокруживање новог модела финансирања и тиме створени предуслови за успешну примену у пракси.

3. Финансирање високог образовања

Кратак опис постојећег система

Текући модел финансирања регулисан је Уредбом о нормативима и стандардима услова рада универзитета и факултета за делатности које се финансирају из буџета („Службени гласник РС”, бр. 15/02, 100/04, 26/05, 38/07 и 110/07), чији су елементи везани за стари систем студија (неболоњски), па је самим тим неопходно ту уредбу ускладити с новим системом студирања или заменити другим моделом финансирања. С друге стране, Законом о високом образовању предвиђено је закључивање посебних уговора о финансирању између МП и сваке самосталне ВШУ, што, такође, још увек није реализовано у пракси. Зато у широј, а и ужој јавности влада уверење да је потребно критички преиспитати и побољшати систем финансирања.

Уредба у највећој мери алоцира средстава у сразмери с бројем први пут уписаних буџетских студената, уз узимање у обзир и других елемената као што су: величина наставне групе, број група, број наставног особља за те групе, површина зграде, број одређених ненаставних позиција итд. На тај начин одређује се укупан ниво средстава (исказан и кроз број потребних запослених), који се коригује у зависности од стварног стања запослених на ВШУ. На основу годишњег обрачуна, одређени ниво средстава месечно се уплаћује свакој ВШУ за плате, без обзира на то да ли је свако запослено лице финансијски покривено. Свака ВШУ из те суме (и евентуалних сопствених прихода) одређује ниво плата својих запослених.

Средства за материјалне трошкове одређују се на основу утврђених норматива и завршних рачуна ВШУ и у текућим трошковима представљају проценат учешћа буџетских средстава у укупним средствима ВШУ примењен на сваки реалан рачун. Трошкове за опрему и инвестиционо одржавање буџет, због недостатка средстава, практично не исплаћује иако је по Уредби на то обавезан (средства за те намене МП користи само интервентно).

Држава већ више година не исплаћује материјалне трошкове на нивоу дефинисаном према формули из Уредбе. То ствара велике проблеме државним ВШУ

кад треба да обезбеде средстава за грејање и друге оперативне трошкове свог пословања, а последица је угрожавање одвијања и квалитета наставе.

Садашњи систем обезбеђује једном делу студената финансирање образовања на државним ВШУ на терет републичког буџета (око 50% уписаних студената). Притом су неким покривени и трошкови живота, док другима нису, што отежава ситуацију студентима који студирају ван места у коме живе а нису у студентским домовима. Један део студената државних ВШУ (који нису у категорији буџетских студената) и сви студенти на приватним ВШУ сами плаћају своје школарине.

Научно-истраживачки рад на универзитетима није саставни део Уредбе, већ се реализује путем пројектног финансирања, на основу Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године. Тако формално постоји раздвојеност у финансирању истраживања и високог образовања, што не одговара суштини мисије академског образовања где су ове две области нераздвојиво повезане.

Реализација докторских студија, које обједињују образовну и научноистраживачку делатност, на неким универзитетима започела је још 2006. године, а још не постоји дефинисан систем финансирања. Сами студенти докторских студија у највећем броју надокнађују школарине које су установили универзитети. Нешто изнад 50% процената студената докторских студија укључено је у пројекте преко којих се финансирају трошкови истраживања, и кроз које су студенти ангажовани или као стипендисти (обезбеђено само здравствено осигурање) или као млади истраживачи са статусом истраживача приправника у институтима или асистената на универзитетима (обезбеђено здравствено и пензионо осигурање).

Школарине на свим нивоима студија, које су установили универзитети, на појединим факултетима веома су високе и нису засноване на транспарентним калкулацијама стварних трошкова студирања.

Главни недостаци постојећег система

Примену постојећег модела финансирања високог образовања у Републици Србији прате следећи проблеми:

1) ВШУ, понекад вођене краткорочним финансијским интересима, превеликим уписом и неконтролисаним отварањем својих одељења широм земље, угрожавају квалитет и ефикасност студија;

2) Досадашња државна уписна стратегија и делом начин финансирања довели су до неадекватног броја уписаних (и последично дипломираних) студената по стручним и научним областима у односу на потребе развоја земље. Мањи број студената уписује факултете природних и техничких наука, а већи број факултете друштвених наука. Због тога је неопходно спровести плански упис студената на факултете, усклађен са приоритетима привредног и друштвеног развоја;

3) Садашњи систем финансирања прави велику разлику између буџетских и самофинансирајућих студената. Део буџетских студената, након испуњења одговарајућих услова, добија и додатну буџетску подршку која обезбеђује врло повољан смештај и исхрану, те друге студентске бенефиције. Самофинансирајући

студенти сами плаћају школарину и немају никакво право на коришћење наведених бенефиција;

4) Истраживања су показала да ученици бољег материјалног стања постижу и бољи успех током средњошколског образовања, тако да се применом рангирања само по успеху студентима који су слабијег материјалног стања смањује доступност студијама;

5) Систем финансирања је нетранспарентан – јавност не зна се колико кошта школовање једног студента на неком факултету. Студенти такође не знају колико држава издваја за њихово образовање;

6) Није постављен ваљан целовит систем финансирања докторских студија. Систем пријема студената докторских студија на финансиране истраживачке пројекте није у довољној мери транспарентан. Студентима нису јавно доступне информације о могућностима укључивања у пројекте;

7) Гледано у целини, постојећи систем финансирања високог образовања не решава проблеме ни равноправности у доступности образовања, ни ефикасности студирања, ни квалитета студија, нити подржава студирање у оним областима које су посебно важне за развој привреде и друштва у Републици Србији.

Наведени недостаци показују да финансирање високог образовања није на адекватан начин постављено, па се као последица јавља социјално незадовољство и међу студенатима, и међу наставницима, и у сегментима друштва која се ослањају на високо образовање.

Социјални, економски, образовни и други разлози за формулисање новог модела финансирања

Смернице за усвајање новог система финансирања проистичу из побројаних уочених слабости садашњег система финансирања.

Важан и увек присутни параметар сваког доброг система финансирања је подизање квалитета образовања. Постојећи систем финансирања подстиче све ВШУ на што већи упис студената, а имплицитно и на већу ефикасност студирања, тј. пролазност на испитима. То, само по себи, нису неприхватљиви циљеви, јер и нови систем треба да их остварује. Међутим, постојећи систем није обезбедио механизме који би спречавали да се ти циљеви остваре на рачун квалитета образовања. Нови систем би такве корективне механизме требало да обезбеди, јер квалитет образовања је примарни циљ, а из њега се изводе два секундарна циља – повећање броја студената и повећање ефикасности студирања.

Модел унапређења финансирања високог образовања на државним факултетима

Нови модел финансирања мора и даље јединствено обухватати различите нивое и врсте студија (академске и струковне) и установљавати јединствена правила. Стратешки циљ је достизање европског просека релативног издвајања за високо образовање из јавних средстава његовим повећањем на 1,25% БДП. Испуњење датог циља може се постићи постепено, следећом динамиком: у 2014. години повећање на 0,9%, у 2016. години повећање на 1,05%, у 2018. години повећање на 1,15% и у 2020.

години повећање на 1,25%. Овде су урачунате све врсте средстава која се издвајају – школарине, субвенционисање кредита и школарина, студентски стандард, и сва друга средства која се из буџета, по било ком основу, усмеравају у високо образовање за финансирање текућих трошкова и за развој.

Основна идеја новог модела финансирања је јавно утврђивање износа трошкова студирања по појединим областима и институцијама и за највећи број студената (суфинансирајући) увођење обавезе да и држава и студенти плаћају по део школарине. Тако расподељена државна и студентска партиципација има за циљ укидање садашње неправедне велике разлике међу оним студентима који ништа не плаћају и оним који плаћају све. Основу система финансирања и даље представља број студената, али ће на ВШУ чији је оснивач Република Србија сада постојати:

1) буџетски студенти (само успешни и надарени студенти слабијег имовног стања који знају колико кошта њихово студирање, а држава у потпуности покрива утврђене трошкове студирања);

2) суфинансирајући студенти (којима део трошкова студирања покрива држава, а други део до пуног износа школарине плаћају сами, уз могућност да ако желе користе субвенционисани кредит од државе);

3) самофинансирајући студенти (који пун износ школарине плаћају сами, такође уз могућност да ако желе користе субвенционисани кредит од државе).

Ранг-листе студената, по којима ће држава дефинисати квоте за буџетске и суфинансирајуће студенте, као и квоте по областима и установама високог образовања, биће јединствене за неку институцију и за прву годину студија формиране не само на основу показаног успеха (какво је садашње стање), већ и на основу социјалног статуса студента. Сваке школске године држава утврђује наведене квоте и стриктно контролише њихову примену у складу са условима акредитације.

Сваке године држава доноси одлуку о нивоу средстава и о структури расподеле тих средстава по областима, у зависности од процене приоритета. Стога је потребно пажљиво планирати квоте за упис буџетских и суфинансирајућих студената по појединим областима на основу критеријума квалитета и релевантности ВШУ и њихових студијских програма. Квоте морају да буду усклађене с утврђеним стратешким приоритетима и с потребама јавног и приватног сектора. У почетном тренутку овом стратегијом се предвиђа да би однос уписаних буџетских и суфинансирајућих студената требало да буде око: 15% – природне, 35% – техничко-технолошке, 15% – медицинске и 35% – друштвено-хуманистичке науке. Осим тога, у нови модел финансирања потребно је уградити и посредне подстицаје за студирање природних и техничко-технолошких наука.

Нови модел финансирања се даље ослања на постојећу Уредбу, где је посебно значајан начин утврђивања потребног броја наставног и ненаставног особља, као и принцип постојања и расподеле сопствених прихода. Поред потребног иновирања у погледу усаглашавања са студирањем по Болоњским принципима (модел финансирања ОАС, ОСС, МАС, МСС и докторских студија), Уредбу је потребно посебно дорадити на следећи начин:

1) Утврдити износе трошкова студирања по појединим областима и институцијама узимајући у обзир нормативе Уредбе, притом водећи рачуна о квотама

броја студената које МП планира да одобри у складу с акредитационим условима. Утврдити факторе који утичу на ниво потребних расхода, урадити неопходне корекције нивелисања по установама и одредити износ трошкова студирања који би студенту служио као референтни износ у односу на који ће му се тражити суфинансирање. Поједине ВШУ могу прописати школарину и већу од износа трошкова студирања, урачунавајући и јавно приказујући и остале трошкове који нису обухваћени нормативима Уредбе;

2) Укинути неправедну разлику између буџетског и самофинансирајућег студента, што се односи на екстремне случајеве потпуног неплаћања школарине и плаћања у целини, и то увођењем линеарне скале суфинансирања школарине сваког суфинансирајућег студента. Дакле, за неку високошколску институцију би се формирала јединствена ранг-листа студената рангираних по успеху, и само за прву годину студија комбинована и са критеријумом социјалног стања (однос критеријума може бити на пример 50:50%, уз стриктну контролу валидности социјалног статуса). На основу ње, постојали би потпуно буџетски студенти (најбоље пласирани на ранг-листама), док би се за остале студенте увела лична партиципација у школарини (до максималног износа квоте за суфинансирајуће студенте). Износ партиципације би се утврђивао према месту које студент заузме на ранг-листи. Студенти из горњег дела листе имали би мање учешће у финансирању школарине, док би они при дну имали веће. Средства за суфинансирање школарине студенти би обезбеђивали или готовинским уплатама (како је у садашњем систему) или из кредита које би нудила Национална развојна банка и заинтересоване комерцијалне банке (и које би сви такви студенти по завршетку студија враћали), а све те кредите би субвенционисала држава. У износ кредита могу да се додају и животни трошкови, посебно за оне студенте који студирају ван места у коме живе, а нису добили место у студентском дому. У том циљу, држава би прегруписала расположива буџетска средства и створила посебан буџетски конто за те намене. Акционим планом ће се детаљније дефинисати различити начини су- и самофинансирања кроз уговоре и кредите;

3) Нови систем финансирања ће и даље стимулисати ВШУ да део средстава остварују кроз сарадњу с привредом и учешће у различитим типовима пројеката. У том смислу, уз стриктно поштовање норматива квалитета наставе и истраживања, ВШУ би се омогућило:

(1) да самостално (уз активно деловање савета ВШУ где ради утицаја и контроле постоје државни представници) располажу имовином коју су стекле из сопствених прихода, да самостално располажу сопственим приходима, укључујући њихово укамаћивање, као и да самостално одлучују, без постојећих ограничења, о расподели тих прихода за плате запослених и сл;

(2) да покрију све фиксне материјалне трошкове (нпр. грејање и сл.), а делимично и остале трошкове (струја, комуналије, телефони и сл.) и то применом постојећег принципа из Уредбе о проценту којим сопствени приходи учествују у покрићу укупних материјалних трошкова (тј. ВШУ покривају материјалне трошкове из сопствених прихода у проценту којим њихови приходи учествују у укупним приходима). Такође би се, у значајној мери, повећали трошкови за текуће и инвестиционо одржавање, трошкови за рад библиотека, лабораторија и сл. и то према захтевима Болоњског процеса;

4) Коефицијенте за сложеност посла запослених на државним ВШУ постепено повећавати, до односа 1:7 од најниже до највише квалификованог, а тзв. вредност бода повећати, у складу с буџетским могућностима;

5) Развити и у модел финансирања уградити индикаторе којима се мери квалитет образовног процеса и подстиче извршност наставног кадра. Притом, посебну пажњу посветити поштравању услова за избор наставника и постојању и примени стварне оцене њиховог педагошког рада;

6) Ако нови модел финансирања (на пример, због малог броја уписаних студената) угрожава рад и пословање неких државних ВШУ које су посебно значајне за нацију, или посебно битне за националну културу, држава треба да примени институционално буџетско финансирање. Притом, сви студенти могу имати статус буџетских;

7) За поједине дисциплине МП може од државне или приватне ВШУ да наручи посебан образовни програм који ће посебно и да финансира;

8) Модел финансирања докторских студија мора да обухвати: школарину (трошкове наставе, менторство, административне трошкове); трошкове истраживања (материјални и режијски трошкови, опрема за истраживање, мобилност, учешће на научним скуповима, подршка за публикавање); рад студента докторских студија – младог истраживача почетника (лична примања, здравствено и/или пензионо осигурање). Статуси студената су аналогни с оним статусима на основним и мастер студијама, и потребно је дефинисати права и обавезе како студента, тако и ВШУ корисника буџетских средстава. Број студената докторских студија, као и квоте буџетских и суфинансирајућих студената, заснивати на потреби за развојем неопходних академских дисциплина на универзитетима и приоритетних области научног, технолошког, привредног, друштвеног и културног развоја. Број буџетски финансираних и суфинансираних студената докторских студија треба да расте како би до 2020. године достигао 10% студената који завршавају мастер студије;

Поред тога, потребно је успоставити и друге модалитете финансирања докторских студија кроз делимично финансирање из јавних извора, уз учешће приватног сектора, фондација, при чему је неопходно осигурати да сваки студент докторских студија буде укључен у организован научно-истраживачки рад. Потпуно финансирање докторских студија од стране студената омогућити само у оним случајевима када ВШУ студенту гарантује организацију истраживачког рада који је обухваћен школарином. Посебним актом потребно је одредити правила финансирања докторских студија, чије ће одреднице бити спровођене јавно и консеквентно. Њиме је потребно предвидети средства за подстицање мобилности студената и професора, посебно долазака студената и професора из иностранства. По могућству увести пореске подстицаје за привредна друштва која шаљу свој млади кадар на докторске студије;

9) Дефинисати правила алокације средстава за **инвестиционо одржавање** (простор, инфраструктура), као и за **финансирање развоја високог образовања** – набавка дидактичке опреме (аудиовизуелних средстава, информатичке опреме за наставу, опремање лабораторија за наставу у ВШУ), извора за учење (литературе, претплата на часописе и базе података), подршка оснивању центара за унапређење и евалуацију наставе, финансирање независних рецензената наставног процеса, итд;

10) Потребно је урадити стручну економску анализу ефикасности постојеће мреже ВШУ и јасно дефинисати критеријуме за гашење неких институција и за отварање нових. Нарочито се мора водити рачуна о одрживости појединих институција

и целе мреже, уз јасну идеју о укључивању квалитетних научно-истраживачких института у академску мрежу;

11) Интензивирати стручни и финансијски надзор над радом ВШУ, укључујући и ангажовање екстерних евалуатора, уз стриктно праћење усклађености рада по акредитационим и финансијским нормативима;

12) Услове акредитације и стандарде квалитета треба ускладити с методологијом обрачуна цене образовања, како би се одредио оптимални однос квалитет/трошкови, при чему је горњи ниво трошкова ограничен могућностима финансирања, а доњи ниво – трошковима који обезбеђују минимално прихватљив квалитет образовања (које се најчешће дефинише стандардима акредитације);

13) Нови начин финансирања ускладити са финансирањем научно-истраживачког рада, као и увођењем елемената који се односе на: опремање, научно и стручно усавршавање наставника, подстицање развоја наставно-научног и наставно-уметничког подмлатка; рад са даровитим студентима; међународну сарадњу и мобилност; информациону подршку истраживањима; финансирање опреме и услова за студирање студената са хендикепом, итд.

Ефекти увођења новог модела финансирања били би:

1) већа праведност у доступности студирања;
2) транспарентност: за сваког студента је познато колико кошта његово образовање и колико држава у то улаже;

3) студенти имају иста права, тј. право на државну помоћ, зависно од свог материјалног стања, успеха у студирању и области студирања;

4) унапређење структуре дипломираних студената (по областима/дисциплинама), путем финансијских подстицаја за усмеравање студената при избору студија;

5) остварење веће ефикасности студирања (студирање у року), због губљења права на буџетско (су)финансирање у случају слабих резултата у студирању и одговорност студента за средства која су уложена у његове студије, јер има обавезу да врати та средства ако не заврши студије;

6) задовољство студената (и њихових родитеља), јер свако може да добије и буџетско (су)финансирање (у мери дефинисаној одређеним условима) и повољан студентски кредит, чиме се може покрити цео износ школарина, а део се мора вратити кроз отплату кредита након запошљавања.

С друге стране, најосетљивије је питање реакције студената који су до сада у много већој мери имали потпуно бесплатно студирање, а који с новим системом то себи не успеју да обезбеде. Процена је да би много већи број студената требало да прихвати с одобравањем овај нови систем финансирања, јер он свим буџетским и суфинансирајућим студентима обезбеђује делимично бесплатно финансирање, уз могућност да, коришћењем повољног студентског кредита, плаћају део школарине који није покривен из буџета. Студентски кредит се отплаћује по завршетку студија, тако да током студија студенти нису оптерећени отплатом кредита.

Потребни услови за имплементацију новог модела финансирања

Неопходно је да се формира национална развојна банка и да се предвиди фонд средстава за субвенционисање кредита студената. Национална развојна банка и

заинтересоване комерцијалне банке би са студентом уговорали услове кредитирања ради плаћања школарина. Из предвиђеног фонда средстава би се кроз субвенције банкама обезбедили посебно повољни кредитни услови (дуги почек, ниске камате).

Неопходно је да Влада усмерава ВШУ на рационалније пословање, уз боље коришћење свих ресурса којим ВШУ располажу, али никако на начин који би проузроковао да ВШУ због тога умањују квалитет образовања.

Ради остваривања и праћења потребне структуре висококвалификованог кадра, требало би размотрити могућност оснивања нове или оспособљавања неке од постојећих националних институција, с квалификованим и независним стручњацима, за разматрање питања и предлагање мера на основу којих би Влада доносила одлуке о приоритетима и о броју студената (по областима) за које се обезбеђује буџетско финансирање с различитим нивоом суфинансирања. Та институција могла би бити и у саставу НСЗ, или у оквиру неке друге постојеће организације која располаже капацитетима за благовремено и континуално праћење кретања у друштву и потреба за кадровима, трендове развоја у свету и у Републици Србији, и на основу тога прави процене потребних кадрова и њихових компетенција.

4. Финансирање образовања одраслих

Модел финансирања целоживотног учења, односно посебно образовања одраслих, није системски утврђен, па у овом тренутку и не постоји. Додатно образовање и усавршавање није усклађено с потребама друштва и тржишта, па финансирање било из јавних, било из приватних извора није континуално, већ спорадично, од случаја до случаја.

Хроничан недостатак средстава у буџету и њихово усмеравање за основне врсте образовања, чини да за образовање одраслих не постоје посебни јавни фондови. Тако је настала велика несразмера у издвајању средстава за образовање млађих и одраслих, као и остале несразмере описане у делу стратегије посвећене образовању одраслих. С друге стране, као блага (јер улагања нису велика) компензација, у овој врсти образовања најизраженије је самофинансирање приватних компанија и лица.

Стога, у овом тренутку одмах треба применити следеће мере:

1) У складу с буџетским могућностима, тамо где држава (на републичком или локалном нивоу) има интерес да финансира оне облике образовања одраслих који су јој потребни (разне доквалификације, иновације знања, стицање нових потребних компетенција итд.), нарочито у јавном сектору, применити описани модел финансирања високог образовања. Дакле, комбиновати јавно и индивидуално финансирање (партиципацију одраслих који се образују, пошто ће они од тога имати добит у виду лакшег запошљавања или новог и боље плаћеног посла), при чему то укључује и право одраслих који се образују на подизање субвенционисаних кредита;

2) Уводити мере које очигледно доводе до повећања финансијских улагања у ову врсту образовања и то нарочито из приватног сектора, нпр. усвајањем одређених облика пореских подстицаја. Наиме, кад постоје порески подстицаји, компаније би средства алоцирале у професионално усавршавање и тренинг запослених, уместо да уплаћују средства у буџет. Тиме би се створила и позитивна повратна спрега јер би

компаније директно сагледавале позитивне ефекте улагања у запослене и побољшање свог пословања. Подстицаје треба увести и за појединце који сами желе да наставе своје образовање, као и за формирање тржишта понуде и потражње у овој врсти образовања.

На основу примера добре праксе, постепено се може установити одржив систем финансирања образовања одраслих и доживотног учења, уз коришћење свих врста извора финансирања – буџета, приватних улагања послодаваца и појединаца, као и међународних донаторских пројеката.

5. Финансирање ученичког и студентског стандарда

Текући модел финансирања ученичког и студентског стандарда врло је добар, али не и довољан. Ниво издвајања, као и правила за добијање повластица, годинама су разрађени и уходани. С обзиром на укупну економску ситуацију, ниво издвајања омогућава релативно широк обухват ученика и студената којима се додељују повластице, али све више се осећа недостатак капацитета. Зато у овом сегменту с таквом праксом обавезно треба наставити, уз повећање капацитета и тиме доступности образовању.

Важност одржања постигнутог нивоа финансирања, као и његовог подизања, нарочито ће се огледати у односу на нови модел финансирања школарина. Дакле, како ће велики број студената морати да плаћа школарину, то ће сигурно порасти захтеви за бољим (за студента јефтинијим, а за државу скупљим) стандардом (смештај, храна, превоз, цепарац итд.). У односу на садашњи систем, мораће настати промене, што значи да се повластице деле свака посебно (а не неком све, а неком ништа), а такође и да се део тих трошкова враћа кроз кредит који студент подиже (аналогно са школарином). Дакле, као што се процентуална партиципација државе предвиђа у школаринама, тако ће се она вршити и код студентског стандарда.

6. Финансирање образовања из других извора

У односу на финансирање из јавних извора (коме је доминантно била посвећена пажња), финансирање образовања мора све више да укључује и друге изворе као што су приватни (лично, породично, компанијско и друго невладино) и међународни (донаторски и други пројекти). У системима и предуниверзитетског и високог образовања приказани су начини приватног улагања, и они се углавном огледају кроз самофинансирање и суфинансирање. Ако се само за високо образовање узме у обзир да је број студената на приватним универзитетима око 20% укупно уписаних, а да је на државним универзитетима однос буџетских и самофинансирајућих приближно пола-пола, то значи да у систему високог образовања поред приказаног нивоа средстава из јавних прихода, постоји још приближно 40 – 50% средстава из приватних извора.

Ниво улагања јавних средстава мерен процентом БДП представља јасан циљ ове стратегије а то је достизања просека развијених земаља и земаља у развоју, док што већим подстицајима (од којих су неки описани раније) треба подићи и ниво улагања из приватних извора. Такође, до 2020. године висина средстава која се може добити из

међународних пројеката уопште није мала, и задатак свих образовних установа на свим нивоима образовања јесте да се укључе у те пројекте. Ово је сигурно битно с финансијске стране, али још више с образовне, како би се они који управљају финансијама кроз те пројекте боље обучили и усагласили с борбом за финансије која се свуда води.

III. ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ ПОЈЕДИНИХ КАТЕГОРИЈА УЧЕНИКА

1. Образовање и васпитање припадника националних мањина

Образовање припадника националних мањина је интегрални део система образовања Републике Србије. Из тога следи да и за образовање припадника националних мањина важе сва стратешка опредељења из СРОС, уз уважавање свих права које мањине имају у области образовања на основу уставних и законских одредби.

У том смислу мисија образовања националних мањина је да осигура, с једне стране, право на квалитено образовање, као и за све грађане Републике Србије, и тиме омогући интеграцију припадника мањина у друштвену заједницу, а с друге стране, да осигура право на очување и развијање националног и културног идентитета свих националних мањина.

Посебне стратешке мере којима се остварује таква мисија образовања националних мањина су следеће:

1) додатно финансирање специфичних трошкова образовања националних мањина (нпр. штампање нискотиражних уџбеника на језицима националних мањина);

2) развијање образовних програма у оним дисциплинама (школским предметима) које су од посебног значаја за очување и развој националног и културног идентитета;

3) посебно право на неговање матерњег језика сваке националне мањине, право на извођење наставе на матерњем језику, а у случајевима када је то могуће и обезбеђивање образовања наставника на матерњем језику за извођење наставе на матерњем језику и обезбеђивање образовних ресурса на матерњем језику;

4) одговарајуће представљање у органима управљања и руковођења образовно-васпитним установама;

5) право на учешће у доношењу одлука о мрежи образовно-васпитних установа када је то важно за права националних мањина на образовање;

6) посебне мере за повећање доступности образовању и друге мере подршке, посебно за оне националне мањине чији припадници у већој мери припадају образовно дефаворизованим социјалним групама (Роми, Власи);

7) у образовању припадника националних мањина треба, где год је то могуће, развијати праве двојезичне институције и програме који обухватају припаднике и мањинских заједница и већинског народа у циљу развијања добрих међуетничких односа и боље социјалне кохезије и интеграције.

2. **Образовање и васпитање обдарених и талентованих ученика и студената**

Обдарени/талентовани ученици, односно ученици и студенти који постижу изузетно висока образовна постигнућа представљају онај део популације деце и младих који имају потенцијале да постану водећи ресурс у стварању нових вредности у различитим областима. Овим категоријама ученика и студената треба омогућити образовање које ће подстицати пуни развој њихових способности уз вођење рачуна о њиховом целовитом развоју. Да би се изашло у сусрет њиховим потребама и могућностима у оквиру свих васпитно-образовних подсистема, обезбедиће се мере за континуирану подршку раду и развоју ових ученика и студената:

1) Развијање система за идентификацију талентоване и обдарене деце без обзира на средину у којој живе. Посебно је важно препознавање те деце у неразвијеним, сиромашним и социјално дефаворизованим срединама, где локална заједница, сеоски учитељи и сарадници у одељењима МП могу да имају кључну улогу. Веће укључивање деце из осетљивих категорија у предшколско васпитање и образовање омогућиће и бољу рану идентификацију талентованих;

2) Применом модерних концепција наставе/учења и метода активног учења/наставе, истраживачке наставе и слично у пред-универзитетском и универзитетском образовању обезбеђује се већи степен индивидуализације наставе и прилика да образовање изађе у сусрет различитим типовима деце и младих;

3) Постојањем изборне наставе и богате понуде ваннаставних активности у школи отвара се простор за развој специфичних интересовања, способности и талената ученика и увођење широке палете различитих активности према врстама и сложености. Ваннаставне активности које укључују сарадњу школе са научним, културним, спортским, техничко-технолошким и другим институцијама и организацијама посебан су простор за талентоване и обдарене ученике;

4) Једносменски рад и добри услови за рад у школи (опрема, књиге, материјали за учење и рад) омогућавају вишенаменско коришћење школских простора и опреме и стварање услова за групни рад, вршњачку едукацију, размену и сарадњу са референтним стручњацима и институцијама у оквиру малих истраживања и пројекатске наставе, што све заједно даје могућности да се на различите начине укључе сви који имају посебна интересовања, способности и таленте;

5) Постојање могућности модуларизације наставе и да се различитим трајекторијама ученик креће кроз опште средње образовање даје прилику да се бирају различити програми и изазовније методе наставе/учења (истраживачка настава, пројекатско-менторски систем рада, укључивање у пројекте истраживачких институција, индивидуални пројекти);

6) Развијени стандарди постигнућа дефинишу и постигнућа у највишим категоријама, а мере и акције планиране у оквиру ове стратегије усмерене су на значајно повећање броја ученика у тим највишим категоријама постигнућа;

7) Развијени систем каријерног вођења и саветовања у школама и високообразовним установама;

8) Развој активног учења у ваншколским активностима (истраживачке, уметничке, спортске и друге летње школе, кампови, екскурзије, настава у природи, и сл.) даје могућност да се школска и академска знања повежу, осмисле и практично примене, што је додатни изазов за школски и академски успешне младе;

9) Поред подстицања интелектуалног развоја и развоја одређених талената, једнака пажња се посвећује и другим аспектима развоја ове категорије ученика. У раду са талентованом и обдареном децом и младима посебна пажња ће се обраћати на *васпитни* аспект: на подстицање њихове сарадње са другима; на однос према властитој средини; на развој свести о међусобној међузависности; на разумевање права и обавеза; и на психо-социјалну подршку тој групи ученика у развоју реалне слике о себи, способности самоевалуације, метакогнитивних знања и вештина, ради бољег и ефикаснијег управљања властитим животом и каријером;

10) Развијање етоса школе и ВШУ мора укључивати стварање климе у којој се подржавају и вреднују: уложени труд и истрајан рад, иницијативност, конструктивна сарадња са другима, широко и разноврсно знање и умеће које се уме повезати и применити у свакодневном животу, тежња ка изврности и врхунским постигнућима, партиципација и свест о властитој одговорности, брига о добробити властите заједнице и одрживом развоју, хуманитарни рад и рад у заједници. Таква средина која подржава и указује на све добре и квалитетне активности и продукте подиже општи ниво и квалитет рада у школи и ствара плодну основу и за развој врхунских достигнућа;

11) У образовању и васпитању обдарених/талентованих треба избегавати тенденцију трке за наградама, нарочито у такмичењима која се фокусирају на једностране и упрошћене показатеље успешности који потискују обрасце учености коју карактерише дубина и ширина знања, умећа, умешности и стваралачких резултата и унутрашња мотивација. Потребно је конципирање нових облика такмичења који подржавају заиста врхунска постигнућа у учењу и стваралачко учење, који подржавају истинске продукте стваралаштва младих;

12) У вредновању рада школа, и специјализованих и редовних, кључно мерило је процена **педагошке додате вредности школе**, тј. специфичног доприноса школе развоју, васпитању и образовању ученика, а не оно што је ефекат способности и талената ученика, добрих кућних, социо-културних и економских околности, или рада са приватним наставницима;

13) Развити **целовити систем подршке и подстицаја** обдареним и талентованим ученицима и студентима. Основна мисија тог система је да формира врхунске стручњаке који се доказују квалитетом резултата, да уведе стандарде изврности у наш образовни систем који на највишим нивоима образовања (мастер и докторске студије, постдокторски програми) ствара нове вредности иновације, истраживачке и уметничке продукте;

14) Систем подстицаја обдареним/талентованим ученицима и студентима, односно ученицима и студентима који постижу изузетне резултате у учењу чине: разне награде, посебне стипендије, фондови и фондације за научни и уметнички подмладак, центри изврности, центри за таленте, специјализоване школе и програми, истраживачке станице, регионални центри за талентоване, уметничке колоније, летње школе, итд. Сви ти облици подстицаја обдарених /талентованих који се финансирају из јавних извора треба да буду усклађени у погледу функција које имају, да буду повезани са друштвеним приоритетима, да буду засновани на истим принципима давања финансијске подршке. Сви ти системи подршке морају бити у оквиру МП, јер су важан део система образовања и васпитања и треба да буду усклађени са мисијом образовања у целини;

15) Држава треба да подстиче (путем пореских олакшица, истицањем оних који показују друштвену одговорност у овој области) формирање система подршке

обдареним/талентованим ученицима и студентима од стране привредних друштава, локалних самоуправа, приватних оснивача који треба да имају пуну слободу да дефинишу области у којима се постижу врхунски резултати и начине подстицаја и подршке.

3. Образовање и васпитање особа са инвалидитетом и сметњама у развоју, особа са тешкоћама у учењу и особа из дефаворизованих средина

Особе са ивалитетом и сметњама у развоју, особе са тешкоћама у учењу и особе из дефаворизованих средина и социјалних група (деца, адолесценти и одрасли) имају пуно право на квалитетно образовање и васпитање уз уважавање њихових специфичности (ОЕСД класификација).

Основно стратешко опредељење у образовању ових особа је *инклузивни приступ* у образовању који обезбеђује њихова права и омогућава њихову социјалну инклузију.

Узимајући у обзир карактеристике ових особа у реализацији образовања примењиваће се следећа два модела образовања:

- 1) **инклузивно образовање;**
- 2) **специјално образовање** (образовање у специјалним васпитно-образовним установама и програмима).

Модел инклузивног образовања ће се примењивати по правилу за све особе које спадају у категорије особа из дефаворизованих средина (друштвених група), за све особе са тешкоћама у учењу и за све особе са сметњама у развоју за које је то решење најповољније.

Одлуке о томе који од два модела ће се примењивати треба да се заснива на стручној процени које решење је у најбољем интересу особа са инвалидитетом и сметњама у развоју, особа са тешкоћама у учењу и особа из дефаворизованих средина, али и процене ефеката инклузије и за остале особе у инклузивним групама.

Одлуке о томе који модел образовања је најповољнији за особе са инвалидитетом и сметњама у развоју, за особе са тешкоћама у учењу и за особе из дефаворизованих средина у пракси ће се доносити на основу мишљења стручњака (лекара, педијатара, дечјих психијатара, психолога, дефектолога и педагога). Увођење модела инклузивног образовања и постепено превођење појединих категорија из модела специјалног образовања у модел инклузивног образовања, нарочито за особе са сметњама у развоју, доносиће се на основу мишљења стручњака и пошто се обезбеде сви услови за то превођење: осигурање додатног финансирања, припрема установа и посебна помоћ установама које имају већи број таквих особа, обука кадрова, обезбеђивање адаптираних просторних и других услова, развијање одговарајућих програма (укључујући и индивидуалних образовних планова), ресурса за учење и техничких помагала, обезбеђивање посебних система подршке (укључујући и персоналне/педагошке асистенте).

Увођењем инклузивног модела и установе за специјално образовање нужно мењају свој карактер (у погледу особа које обухватају, начина рада, добијају и нову улогу специфичног ресурсног центра).

Напредовање у учењу особа у инклузивном образовању треба редовно да прате стручни тимови и да на основу праћења одређују које врсте специфичне подршке треба пружати тим особама у даљем раду.

С циљем обезбеђивања доступности образовања за особе са сметњама у развоју, поред општих услова, морају се осигурати и посебни услови, као што су: обезбеђивање превоза када су образовне институције на већој удаљености, физичка доступност простора у којима се одвија васпитно-образовни процес, обезбеђивање техничких помагала, могућност коришћења адаптираних информационо-комуникативних средстава и учења на даљину, помоћ персоналног асистента, итд.

У погледу стандарда образовних постигнућа особа са сметњама и тешкоћама у развоју које се могу образовати потребно је да се размотре следеће алтернативе: да за њих важи основни ниво стандарда који су урађени за одговарајући ниво образовања у редовним школама или да се дефинишу посебни стандарди (или да то буде зависно од категорије и степена сметњи у развоју). Програми образовања ових особа морају да се развијају полазећи од тако дефинисаних стандарда постигнућа.

Предности инклузивног приступа у образовању не огледају се само у реализацији права на образовање за све, повећању социјалне инклузије и смањењу сиромаштва, већ он има *значајне васпитне ефекте*. Инклузивни приступ у школама и у ВШУ ствара основу за формирање и развој сарадње, солидарности и узајамног поштовања, толеранције на различитост, отворености према другом и другачијем и превентиве за спречавање предрасуда и стереотипа у мишљењу и понашању.

ДЕО ПЕТИ

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

1. Акциони план

Даље активности на разради документа СРОС укључиће израду акционог плана и дефинисање конкретних мера, носилаца активности, рокова за реализацију активности и потребних средстава.

Спровођењем акционог плана реализоваће се циљеви постављени овим документом.

Средства за реализацију СРОС биће предвиђена акционим планом у складу са средствима обезбеђеним у буџету Републике Србије.

2. Однос СРОС и раније донетих стратешких докумената

Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07) и Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07) примењиваће се до истека периода на који су донете, с тим што ће се Акциони план за спровођење Стратегије развоја стручног образовања у Републици Србији, за период 2009 – 2015. године („Службени гласник РС”, број 21/09) примењивати до почетка школске 2013/2014. године, до када ће се донети акциони план за спровођење СРОС, којим ће бити обухваћене и мере и активности релевантне за реализацију Стратегије развоја стручног образовања у Републици Србији и Стратегије развоја образовања одраслих у Републици Србији.

3. Прилози

Ова стратегија садржи: Прилог 1. - Србија 2020+: Визија развоја и захтеви према систему образовања и Прилог 2 – Развој и употреба образовне статистике и информационог система у образовању, који су одштампани уз ову стратегију и чине њен саставни део.

4. Објављивање

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

Број: 61-7279/2012-1
У Београду, 25. октобра 2012. године

В Л А Д А

ПРЕДСЕДНИК

Ивица Дачић

Прилог 1: СРБИЈА 2020+: ВИЗИЈА РАЗВОЈА И ЗАХТЕВИ ПРЕМА СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА

Општи трендови дугорочних структурних промена у привређивању, јавним делатностима, науци и технологији, култури и стилу живота у ширем окружењу Републике Србије

Уважавајући опште трендове дугорочних структурних промена у ширем окружењу примарни развојни циљ Републике Србије јесте подизање конкурентности српске привреде. Општи трендови указују да динамичан развој српске привреде није могућ без структурних промена, чији ће темпо превасходно зависити од три фактора: (1) повећања инвестиција; (2) реформе образовног система; (3) унапређења пословне климе. Само нова улагања могу да створе конкурентну производњу и одрживи привредни раст заснован на отварању нових радних места. Под улагањима се овде сматрају и приватна улагања, која у значајној мери зависе од пословне климе, али и улагања државе, посебно у инфраструктуру. Улагање у јавну инфраструктуру могуће је остварити и без озбиљног повећања задужености уколико се унапреди ефикасност јавног сектора; то подразумева успостављање програмског буџета, сузбијање корупције и реструктурирање јавних предузећа.

Поред негативних демографских трендова, технолошког и индустријског заостајања и великих регионалних разлика, упоредна анализа развојног јаза, посебно указује на тренд образовних разлика:

Табела 1. Образовне разлике

	Норвешка	Чешка	Словенија	Мађарска	Румунија	Бугарска	Србија
Очекивани број година школовања деце	17,3	15,6	16,9	15,3	14,9	13,7	13,7
Просечан број година образовања 25+	12,6	12,3	11,6	11,1	10,4	10,6	10,2
Индекс образованости	0,985	0,924	0,933	0,933	0,831	0,802	0,790

Извор: UNDP, HDR 2011.

Визија система образовања у Србији у 2020. години ослања се на усвојени стратешки концепт новог модела привредног раста *Србија 2020: Концепт развоја Републике Србије до 2020. године*, који претпоставља неколико битних промена у окружењу: макроекономски ризици биће све израженији, регулаторни захтеви на националном и међународном плану ће се поштрити, а раст јавних расхода највећег броја земаља у свету који је спречио драстично смањење тражње привременог је карактера. Поред наведених спољних фактора, привредни раст Републике Србије у овој деценији биће условљен и домаћим наслеђеним проблемима и будућим изазовима.

Кључни носилац економског развоја Републике Србије у претходној декади било је унапређење продуктивности рада, али превасходно на основу смањивања броја запослених, а у структурном смислу то је било праћено наглим развојем сектора услуга и производње неразменљивих добара, уз нагли пад учешћа индустрије, посебно прерађивачке и пољопривреде. Глобални развојни трендови недвосмислено указују да овакав карактер раста није одржив и та се тенденција мора преокренути у правцу повећања запослености и реиндустријализације.

Реиндустријализација ће се у Републици Србији одвијати кроз два упоредна процеса:

- 1) ревитализацију и модернизацију прерађивачке индустрије и за њу везане услуге;
- 2) развој низа индустрија заснованих на знању, а посебно креативних индустрија.

Образовни систем мора пружити овим процесима снажну подршку. Суштина реформе образовања огледа се у прилагођавању целог система образовања потребама укупног развоја Републике Србије, а посебно будућег тржишта рада, задовољавајући тражњу коју ће формирати послодавци крајем ове деценије.

Уважавајући глобалне трендове дугорочних структурних промена визија развоја Републике Србије у овој деценији треба да буде израстање у друштво у коме образовани и креативни људи стварају висококвалитетне иновативне робе и услуге. Тежиште се мора ставити на подизање конкурентности, односно на повећање продуктивности и боље коришћење свих расположивих ресурса, као и на трансформацију привреде ка областима са вишом продуктивношћу, а које подржавају раст креативног потенцијала привреде Републике Србије. Једино тако је могуће смањити апсолутни и релативни јаз у развоју у односу на друге земље. Улога образовања у Републици Србији, као полуге привредног раста и друштвеног напретка, јесте да развија способности разумевања и критичког размишљања, као и да подстиче иницијативу, стваралаштво и предузетнички дух, уз тимски рад и позитивне друштвене вредности. Слободно, отворено и квалитетно образовање, свима доступно као основно демократско право, оно које се протеже на цео живот и које укључује и етички и естетски однос према свету, треба да представља оквир за развијање наших потенцијала и за померање нашег друштва на лествици компетенција и активног учешћа на светском тржишту. Стварање нове класе младих људи, добро образованих, креативних, енергичних, уз вредности индивидуалне слободе и друштвене одговорности коју одликује посвећеност раду, рационално постизање добити, здрава конкуренција и такмичење на тржишту, штедња и инвестиције, биће одредница будућег економског раста. Истовремено треба направити једнако велики напор да се преквалификује и усавршава садашња радна снага, стицањем знања и вештина које изискује нова привредна структура.

Очекиване промене у захтевима тржишта рада у Европи које произлазе из стратегије „Европа 2020”

Основна претпоставка стратегије *Европа 2020* јесте да будуће тржиште рада у Европи треба учинити образованијим, иновативнијим и предузетнијим с циљем одржавања и подизања конкурентности у глобалном контексту. С обзиром на то да цена рада у нашој земљи расте, закључак је да Република Србија треба да покрене исту иницијативу, стремећи развоју образоване радне снаге која ће привући улагања у производњу више додате вредности, а истовремено бити подлога за подстицање стварања и раст иновативног предузетништва.

Јачање знања и иновација као покретача будућег „паметног” раста подразумева напређивање квалитета образовања на свим нивоима, слободно кретање људи, већу мобилност студената и радне праксе, учење страних језика, стицање искуства кроз студирање и живот у иностранству, изградњу мрежа, подизање истраживачке инфраструктуре и квалитета истраживања, промовисање иновација и преноса знања, максимизирање практичне користи од истраживања за мала и средња предузећа, развој јавно-приватних партнерстава, подстицање каријере истраживача, приступ повољним кредитима за иновативне производе, квалитетан приступ интернету итд.

ЕУ је одредила кључне компетенције описане у Европском оквиру квалификација које треба стећи: 1) комуникација на матерњем језику; 2) комуницирање на страним језицима; 3) познавање математике и основних знања из наука и технологије; 4) познавање рада на рачунару; 5) научити како се учи; 6) друштвена и грађанска оспособљеност; 7) смисао за иницијативу и предузетништво; 8) свест о култури и културно изражавање. Са циљем подизања нивоа квалитета рада на универзитетима у ЕХЕА утврђени су следећи стандарди: одговорност за квалитет; интерес друштва за високи стандард; квалитет академског програма; ефикасна организација; транспарентност и спољна експертиза за осигурање квалитета; одговорност према приватним и државним инвестицијама; отвореност за разноликост, креативност и иновације.

Процес прилагођавања променама у Европи Република Србија је започела са иницирањем Болоњског процеса реформе универзитета као равноправан партнер, али и уз одређену недоследност. Посебну бригу представљају чињенице да и данас имамо велики број студената по професору, да велики број студената не дипломира у року, да је ниска интерактивност на настави, да професори и даље напредују у звању без објављених радова итд. Затвореност универзитета према новим људима и новим идејама сматра се кључном препреком за остварење потребних реформи и поред многих TEMPUS и других универзитетских програма ЕУ који су за циљ имали већу интеграцију српских универзитета са токовима реформи и унапређених образовних програма и стандарда наставе у ЕУ. Проце прилагођавања променама у Европи подржан је у Републици Србији и укључивањем у истраживачке пројекте попут Оквирног програма 7 (у даљем тексту: ФП7) са више успеха у односу на просек у региону Западног Балкана. Ово је посебно значајно, због тога што око половине српских ФП7 пројеката имају за циљ подизање истраживачких капацитета. Међутим, до реформе научноистраживачких организација и вредновања научноистраживачког рада института није дошло, имајући у виду да је финансирање само по имену пројектно

јер пролазност износи око 90%, а зараде свих истраживача су сличне (само делимично утиче успех у објављивању), чиме се не подстичу најбољи већ просечни. Стицањем статуса званичног кандидата за чланство у ЕУ, Републици Србији се отварају додатне прилике за научне и образовне европске интеграције уз значајну подршку ЕУ.

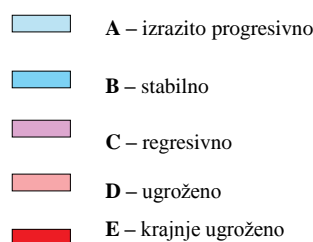
Предвиђање демографских кретања

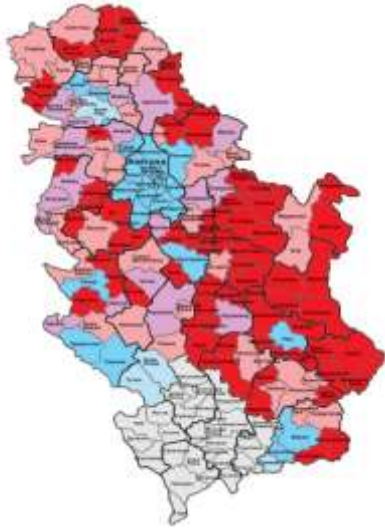
Демографску транзицију Републике Србије, посебно у последње две декаде, одликује изражена демографска регресија: укупан број становника се у периоду 2002 – 2011. године смањило за 377.335 или за више од 5%. Регионално посматрано, број становника мањи је у 146 општина, а већи само у њих 22. Природни прираштај константно опада од 1992. године, што се одразило на апсолутни пад броја становника, без обзира на позитиван миграциони салдо. Забележен је пад стопе фертилитета са 1,6 на 1,4 детета по жени, чиме се Република Србија сврстала у групу земаља које нису обезбедиле ни просту репродукцију становништва.

Индекс старења Републике Србије се за последњих 50 година удвостручио. У структури укупног становништва Републике Србије у 2010. години млади до 14 година старости учествују са свега 15%, што је мање од учешћа становништва старијег од 65 година (17%). Радноспособно становништво чине свега 67,6% укупног становништва у 2010, што је мање него у већини транзиционих држава. Очекивано трајање живота мушког становништва Републике Србије у 2010. години износило је 71,4, а женског 76,6 година. У протеклих 60 година средње трајање живота женског становништва Републике Србије продужено је за 20 година (са 56,9 на 76,6).

Тренд регионалног демографског пражњења неразвијених и приграничних подручја води ка његовом потпуном демографском гашењу. Просторно, преовлађују насеља са малим бројем становника, односно, насеља до 300 становника. Унутрашње миграције се и даље одвијају устаљеним правцима, тј. из подручја неразвијених, изолованих у привредно развијенија, са бољим условима за живот и вишим животним стандардом (предњаче Град Нови Сад са стопом миграционог салда од 9,4‰ и Град Београд са стопом од 7,8‰).

Карта 1. Регионална демографска типологија подручја

Демографске пројекције, засноване на актуелним претпоставкама, указују на то да ће укупно пројектовано становништво Србије до 2020. бити мање у свим варијантама у односу на 2011. годину. Под претпоставком остварења ниске варијанте, број становника у Србији 2052. године био би за око два милиона мањи него у 2002. години. У периоду 2010 – 2050. године учешће младог становништва (15 – 24) у укупном становништву пало би са 12,1% на 11,2% (према средњој варијанти).

Табела 2. Пројекција демографске структуре Србије до 2050. године

Кључни демографски показатељи	2010	2050	Раст/пад
Млади (15-24) % укупног	12,1	11,2	-0,9
Старији (65+) % укупног	16,9	23,2	6,3
Радни континент (15-64) % укупног	67,6	61,1	-6,5
Стопа демографске зависности старијих	24,9	37,9	13
Учешће старијих у радноспособном	20,9	21,6	0,7
Учешће јако старих (80+) у старим (65+)	22,3	26,4	4

Извор: РЗС

Све варијанте демографских пројекција показују значајан раст учешћа старијих особа (65+) у укупној популацији, са 16,9% у 2010. на 23,2% у 2050. години. Стопа активности у Републици Србији, услед релативно ниског нивоа (62% у 2010. години) у поређењу са државама чланицама ЕУ, постепено ће се повећавати, на шта упућују и пројекције Европске комисије. За оба пола у старосној групи 15 – 24 година стопе активности ће се током читавог периода смањивати, што одражава тренд очекиваног повећања времена трајања образовања.

Пораст просечне старости, повећање очекиваног трајања живота и учешћа старијег становништва узроковаће промене у старосној структури радне снаге. Очекује се одређено повећање учешћа старијих радника (55+) у укупној радној снази, са 13% у 2010. години на 14% у 2040. години. Међутим, уколико дође до пораста активности особа старијег узраста оба пола, а посебно жена, учешће старијих радника би се у интервалу 2010 – 2050. године могло увећати за 3%.

Табела 3. Пројекција структуре радне снаге

– према средњој демографској варијанти уз растућу стопу активности –

	2010	2020	2030	2040	2050	Раст/пад 2010 – 2050
Млади 15 – 24	8,6	9,0	9,3	9,0	9,4	0,8
Радни узраст 25 – 54	78,2	78,6	76,1	74,4	75,0	-3,2
Старији радни узраст 55 – 64	13,3	12,5	14,6	16,7	15,7	2,4

Извор: РЗС

Највећи број радника у 2010. години налазио се у старосној групи 30 – 34 године, а у 2020. године највише потенцијално запослених се може очекивати у старосној групи 35 – 39. Предвиђа се да ће за 20 година половина запослених у некој организацији у свету бити ангажована на основу непуног радног времена (што директно утиче на начин образовања). Такви трендови ће значити раст имиграција, а за Републику Србију опасност од још већег одлива талената и стручњака и немогућност привлачења стручњака из иностранства, уколико се производни систем, друштвени амбијент и култура не промене. Као што је горе приказано, фундаменталне промене на тржишту рада, пре свега смањење учешћа млађих генерација, довешће до нове структуре запошљавања која треба да привуче и задржи старију популацију у радном статусу. Интензитет ове промене непосредно ће зависити од нивоа и квалитета стеченог

образовања, али и од успостављања веће родне равноправности и веће социјалне укључености свих маргинализованих група.

Отуда су од посебног значаја развој целоживотног образовања и масовније образовање одраслих као механизма структурног прилагођавања радне снаге нивим захтевима тржишта рада. Ти процеси се могу подстаћи иновацијама знања, преквалификацијама, доквалификацијама итд.

Структура будућег производног система Републике Србије и врста технологија које ће се користити – промене у структури тражње на тржишту рада

Индустрија и образовни систем су повезани и функционално комплементарни системи, а њихов развој у стабилном друштвеном окружењу је увек коеволутивни процес. Зато СРОС у једном свом значајном делу, мора да буде усклађена са стратегијом развоја индустрије и активно допринесе остваривању кључних циљева индустријске политике.

Индустријски систем Републике Србије налази се у стању дубоке кризе. Развојни дисконтинуитет који се догодио почетком деведесетих година прошлог века, у својим основама одржава се до данашњих дана и само делимично је надомешћен новим улагањима која су покренута транзицијом започетом крајем 2000. године. Светска економска криза из 2008. године додатно је отежала ситуацију, ограничавајући улагања а истовремено поштравајући конкуренцију. Овај процес је имао велике последице на стање тржишта рада и на технолошки профил активног дела привреде. Данас је тежиште технолошког профила Републике Србије у секторима ниских и средњениских технологија у којима је запослено преко 80% индустријских радника и у оквиру којих се остварује исти толики удео од укупног обима индустријских активности. Индустријска производња, као и структура извоза, највећим је делом заснована на производима мале додате вредности.

У стратешком документу Србија 2020: Концепт развоја Републике Србије до 2020. године, препознаје се ово стање и констатује да „наставак привредног раста по постојећем моделу осим што није пожељан, више није ни могућ”, при чему се изричито наводи неопходност успостављања „нове индустријске политике засноване на производњи индустријских добара, подстицању извоза, штедњи ресурса и енергетској ефикасности” (2010). У овом контексту, Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије за период од 2011. до 2020. године даље разрађује постављене оквире и детаљно их квантификује (2010).

Табела 4: Пројекција броја запослених до 2020. године у привреди Србије

Делатност	Стање у 2010. год. (x1000)	Релативно учешће (%)	2020. година	
			Раст (%)	Релативно учешће (%)
Укупно запослених	2.540,0	100	16,9	100
Пољопривреда	621,0	24,4	3,2	21,6
Индустрија	614,5	24,2	27,3	26,4
Вађење руда и камена	27,3	1,1	26,4	1,2
Прерађивачка индустрија	422,1	16,6	17,8	16,7
Ел, енергија, гас, вода	45,8	1,8	3,0	1,6
Грађевинарство	119,3	4,7	70,6	6,9
Услугне делатности	1.304,5	51,4	18,4	52,1
Трговина	347,2	13,7	43,5	16,8
Хотели и ресторани	76,4	3,0	7,9	2,8
Саобраћај и везе	158,4	6,2	29,5	6,9
Ком, и личне услуге	119,1	4,7	7,9	4,3
Некретнине, изнајмљивање	89,6	3,5	14,8	3,5
Финансијско поредовање	55,5	2,2	7,9	2,0
Администрација, војска, МУП	128,2	5,1	1,7	4,4
Образовање	148,6	5,9	2,5	5,1
Здравствени и социјални рад	174,1	6,9	2,4	6,0

Извор: Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије од 201. до 2020. године

Привреде засноване на услугама успешне су уколико у својој структури имају развијену прерађивачку индустрију. Због тога су Републици Србији потребни:

1) ревитализација и технолошки реинжењеринг прерађивачке индустрије, која је тесно повезана са развојем кластера, отворена за сарадњу са универзитетима и научноистраживачким институтима, конкурентна и извозно оријентисана;

2) развој широког спектра услужних делатности које прате ту производњу.

У складу са актуелном индустријском политиком, основе будућег производног система Републике Србије до 2030. године биће одређене процесом обнове и трансформације технолошких основа у области традиционалних (нижих и средњих), односно LMT (*Low and middle technologies*) индустријских сектора. Нова индустријска стратегија одређује да ће овај процес бити остварен применом три трансформациона инструмента (3Р пакет): ревитализација (2011 – 2015. године), реинжењеринг (2015 – 2020. године) и развојна експанзија (2020 – 2030. године), при чему се неки од ових инструмената могу временски преклапати.

У овом контексту, трансформациони процеси и врсте технологија будућег производног система Србије биће доминантно одређени утицајем три кључна фактора, која су повезани са општим трендовима развоја производних технологија у глобалним оквирима и глобалним друштвеним мегатрендовима повезаним са инжењерством:

1) нова производна парадигма персонализоване, односно мултиваријантне производње;

2) стандарди енергетске ефикасности, обновљивих извора енергије и ефикасности у коришћењу природних ресурса;

3) стандарди заштите животне средине и климатске промене.

Технолошку основу нове производне парадигме чине индустријске ICT технологије, оснажене когнитивним функцијама уграђеним у производну опрему: интелигентни роботи, интелигентне нумерички управљане машине, интелигентна аутоматизација, интелигентни производни системи. Са аспекта инжењерства у деценијама које долазе од значаја су стратешки програми које је успоставила Европска комисија под називом *Factories of Future (FoF)*, који обухвата три кључне компоненте:

1) паметне фабрике (*Smart Factories*) – технолошка платформа за агилну производњу и персонализацију, укључујући аутоматско управљање производним процесима, планирање производње, симулацију и оптимизацију, роботiku и комплекс алата за одрживи развој;

2) виртуелне фабрике (*Virtual Factories*) – технолошка платформа за стварање нове вредности у оквирима глобално умреженог пословања, укључујући менаџмент глобалних ланаца снабдевања;

3) дигиталне фабрике (*Digital Factories*) – технолошка платформа за пројектовање производних процеса и система за ефективно управљање животним циклусом производа, укључујући симулацију, моделирање и друге ICT САх инжењерске технике, које захватају комплетан животни циклус производа.

Без обзира на актуелно стање домаће индустрије и њену објективну дистанцу од оваквих производних концепата, за Републику Србију је од егзистенцијалне важности да кроз образовни систем створи потребне ресурсе, посебно у делу инжењерства и истраживања с циљем да у блиској будућности створи јаку и довољну базу за ефикасан трансфер производних технологија ове врсте и њихову инкорпорацију у индустријски систем Републике Србије.

Енергетска ефикасност и обновљиви извори енергије створиће врло широк корпус производних активности кроз технолошке промене које ће захватити LMT

индустријске секторе и кроз освајање нових производа. С тим у вези, појавиће се потреба за сасвим новим занимањима / компетенцијама / вештинама, које у овом тренутку у индустрији Републике Србије не постоје. На пример, врло велики простор се отвара у делу обновљивих извора енергије: енергија ветра, соларана енергија и енергија изведена из биомасе, што представља потпуно нови простор за развој нових индустријских сектора и ствара нову тражњу радне снаге специјализованог профила. Енергетска ефикасност такође носи велике потенцијале, пре свега за грађевинарство, које кроз различите РЈР програме може да добије велики развојни замах у изградњи трансекторског корпуса индустријске производње производа високе додате вредности. Овде је посебно значајан програм енергетски ефикасних и еколошки неутралних зграда, укључујући и паметне зграде које повлаче развој нових, високовредних грађевинских технологија са мехатронским основама, новим материјалима и новим производним процесима (индустријска фабрикација зграда). У сектору саобраћајних средстава, посебно аутомобилска индустрија, различити аспекти енергетске ефикасности и утицаја на животну средину у наредним деценијама доминантно ће утицати на технолошки развој.

Стандарди заштите животне средине и климатске промене, као одговор на кореспондентни глобални мегатренд, имају велики потенцијал технолошког развоја са изузетно широким трансекторским захватом у комплетном LMT домену, укључујући и капацитет индивидуалног развоја специфичних и сада непознатих технологија и индустријских сектора. Индустрија Републике Србије ће у склопу европских интеграционих процеса морати да се прилагоди тим стандардима, а тај процес мора да започне одмах, јер ће стандарди ове врсте морати да буду примењени на извозне производе. Индустрија рециклаже ће у наредној деценији имати значајан развојни простор, при чему ће се појам рециклаже значајно изменити у технолошком смислу, на пример кроз интензивни развој технологије демонтаже (минимална деградација материјала) са масовном применом индустријских робота на овим задацима. Паралелно, стандарди у овој области драстично ће изменити индустријске производе кроз увођење новог концептуалног оквира за пројектовање, данас познатог као сустанабле/енвиронментал десигн, са фокусом на примену еколошки неутралних материјала, функционални квалитет и трајност, поновну употребљивост, погодност за рециклирање, енергетску ефикасност са ниском емисијом угљеника, биомимикрију и слично. Корпус ових технологија мора да буде широко заступљен на свим нивоима образовања, уз паралелно изграђивање свести о значају утицаја технологије на окружење и са тим у вези последица на квалитет живота.

У контексту LMT технолошких сектора посебно су значајни аграр и прехрамбена индустрија. Република Србија поседује огроман природни потенцијал за развој аграра, али се он не може валоризовати без: 1) радикалне промене технолошких основа (механизација, аутоматизација процеса и дигитализација процеса кроз екстензивну примену ICT у организационом корупусу); 2) екстензивни развој и примену биотехнологија; 3) изградњу јаког сектора индустрије хране, са два основна циља: производња здраве хране и производња производа високе додате вредности. Зато СРОС у овом контексту мора да буде опредељена тако да развој аграра треба императивно посматрати у оквиру развоја шире технолошке платформе за производњу хране, а не

као изоловану привредну грану. За Републику Србију би било корисно да стране инвестиције буду оријентисане ка извозним секторима.

Из наведеног, очигледна је велика технолошка и програмска дистанца између постојећег стања производног система, односно индустрије Републике Србије и стања у које тај систем треба да се преведе до 2020. године. С тим у вези, пред образовни систем постављају се врло обимни и комплексни задаци. Без обзира на стереотип којим се као компаративна предност Републике Србије наводи висококвалитетна радна снага, због стања у коме се индустрија налази, односно енормног развојног дисконтинуитета и енормног губитка индустријских радника, Република Србија у овом тренутку објективно не располаже квалификационом структуром запослених која је усклађена са захтевима које ће планирани индустријски развој у процесу ревитализације и технолошког реинжењеринга производних основа поставити пред тржиште рада у наредним деценијама. Ерозија интелектуалног капитала за домен производних технологија и индустријске производње је енормних размера и тај процес има стабилан негативан тренд. Сличан став се може извести и за образовни систем, посебно на нивоу ССОВ и на комплетном нивоу терцијарног образовања, где су очигледне неусаглашености актуелне понуде компетенција, знања и вештина, са очекиваним стварним потребама индустријских компанија у ЛМТ индустријским секторима.

Интензиван развој производних технологија неминовно повлачи за собом промене на тржишту рада у смислу помака његовог тежишта ка квалификацијама терцијарног нивоа образовања (у модерним фабрикама инжењери управљају цнц машинама, роботима и флексибилним линијама). У том смислу, индикативно је опредељење ЕУ која је као свој примарни циљ поставила да у области производних технологија најмање 40% индустријских радника мора да поседује квалификације настале на терцијарном нивоу образовања до 2030. године (пројектована структура за 2020. годину ЕУ27 + Норвешка + Швајцарска: високо – 34.9%, средње – 50.1% , ниско – 15%). Полазећи од ових чињеница Република Србија мора да усклади свој индустријски и образовни систем, не само због процеса прикључивања ЕУ, већ пре свега због подизања конкурентности економског система на глобалном тржишту. У том смислу ревитализација инжењерства је од суштинског значаја. Трансфер технологија, трансфер технолошког знања, као и постепено јачање сопствених развојних активности не могу се остварити без јаког инжењерског корпуса. За индустријски развој од суштинског значаја је постојање предузетничког духа као националног обележја и усмереност предузетништва ка производњи и производним технологијама. Младе генерације, почев од основног образовања, морају да се усмеравају у овом правцу, са посебним фокусом на систематски развој следећих особина: иновативност, агилност, склоност ка ризику, спремност суочавања са неуспехом и креативност у стварању пословних идеја које могу да се комерцијализују и донесу профит. У процесу стварања предузетничког духа и вештина користити мултидисциплинарне приступе. Технички, економски и правни факултети су посебно значајни за развој предузетништва. Поред образовних садржаја, неопходно је стварање општег амбијента у друштву који ће афирмисати и подстицати предузетништво и самоиницијативу ове врсте.

Усклађивање технолошког развоја индустрије и образовног система остварује се кроз интеракцију која настаје на тржишту рада. Полазну тачку у овом процесу представља међусобно разумевање индустрије и образовног система, односно

успостављање заједничког језика кроз изградњу усаглашеног класификационог система вештина/компетенција, квалификација и занимања. Такав класификациони систем ствара основе за дубље разумевање потреба тржишта рада и тако омогућава успостављање наставних програма и планова који ефективније повезују исходе образовног процеса са пословима који се обављају на индустријским радним местима (фокус продуктивна уместо пасивних знања). У том смислу, Република Србија треба да искористи оквир ЕУ 2020 иницијативе „Нове вештине за нове послове” и уз неопходна прилагођења примени европски стандард ЕСКО (*European Skills/Competences, Qualifications and Occupations standard – ESCO*).

Политика међународне конкурентности Републике Србије

Транзиција Србије од 2000. године била је праћена структурним променама које су измениле основне карактеристике српске привреде, смањујући учешће пољопривреде и индустрије у корист услужних делатности у структури како БДП, тако и додате вредности. Остварени раст је био заснован на приливу страних улагања која су, користећи релативно јефтину и квалификовану радну снагу, превасходно била усмерена на куповину домаћег тржишта. Ефекат прилива страног капитала није се одразио на повећање запослености и раст извоза у мери која би обезбедила виши привредни раст и развој.

Ниво БДП Републике Србије у 2010. години износио је 36,5 млрд УСД (27,6 млрд €), док је у 2008. години, пре кризе, износио 47,7 млрд УСД (32,7 млрд €). Светски БДП данас се креће око 63.000 млрд УСД, тако да Република Србија заузима 82. место у свету по нивоу БДП, са учешћем од 0,058% у светској привреди. Ниво БДП по становнику (ВДРс), исказано по паритету куповних снага, који се сматра најбољом основом за поређење земаља, у Републици Србији у 2010. години износио је око 10.500 УСД, док је 2008. године износио преко 11.000 УСД. По овом показатељу Република Србија се налази око 75. места у свету, а овај ниво одговара светском просеку. Остварени извоз роба и услуга од 16 млрд УСД у 2011. учествује у укупном светском извозу (12.650 млрд УСД) са 0,126%. По нивоу конкурентности, исказано по методологији Светског економског форума и Светске банке, Република Србија је 2011. године била на 95. месту, док је 2008. године била на 85. месту. Република Србија је скромно поправљала своју оцену конкурентности; темпо поправљања био је знатно спорији од темпа који су остварили наши кључни конкуренти тако да су нас у међувремену претекли, због чега је ранг погоршан за читавих 10 места. Ради подизања раста и животног стандарда грађана Републике Србије потребно је остварити средњорочни раст од 4,5 – 5% годишње, што у данашњим околностима изискује значајна средства из иностраних извора и ефикасније реформе пословне климе и јавног сектора, поред кључне реформе образовања. Макроекономске нестабилности нас упозоравају да је остварени раст у Републици Србији недовољан. Микроекономске слабости, пре свега оне везане за функционисање правне државе и квалитет пословног окружења, указују на то да постоји огроман простор за унапређење конкурентности. Постоји велики раскорак између ранга Републике Србије према ГДРс на бази паритета куповних снага (75. место) и нивоу конкурентности (95. место), што говори да је продуктивност употребе расположивих ресурса (људских, капиталних, финансијских) на ниском нивоу, а текућа потрошња превисока.

Велике слабости у конкурентском положају Републике Србије представљају неефикасна антимонополска политика и недостатак домаће конкуренције, проблем својинских права и издавања грађевинских дозвола, лоши односи послодаваца и запослених итд. Веома забрињавају и подаци о образовној структури становништва. Највећа стопа незапослености је код оних који су завршили средњу школу (поготово стручну), те се поставља питање њихових компетенција, а вероватно и потребе за неким од тих занимања. Истовремено се не смањује број профила који су годинама вишак, попут лекара, где је и даље веома висока буџетска подршка, чиме се на крају парадоксално подстиче „одлив мозгова”.

У теорији конкурентности одређена су три стања развоја националне конкурентности: привреде вођене факторима, инвестицијама вођене привреде и иновацијама вођене привреде. Република Србија се налази у овој другој фази, где кључне полуге развоја представљају унапређење квалитета људског капитала, пре свега подизањем квалитета образовања, посебно високог; јачање локалног ривалитета; отварање тржишта; напредна инфраструктура; снажни подстицаји за јачање продуктивности и оснивање и активирање кластера. Суштина ове фазе јесте подизање нивоа продуктивности у производњи роба и услуга. Основно обележје нивоа конкурентности Републике Србије представља чињеница да је она у средишњу фазу ушла са недовољно развијеном основном (путеви, пруге, аеродроми, луке и др.) и административном инфраструктуром (правна држава, јавна управа, сузбијање корупције и сл.), што је битно утицало на низак ниво конкурентности у свету. Из тога произлази да се Република Србија мора озбиљно бавити остваривањем незавршеног посла из претходне фазе, а да истовремено ствара услове за јачање оних елемената конкурентности у којима има добру позицију, а који јој у перспективи могу бити основ за прелаз у вишу, иновациону фазу конкурентности. У том процесу веома је значајно створити што квалитетније услове за развој иновативности. Снажан подстицај овим процесима треба да пружи држава. Институционално окружење које подстиче културу учења, креативност, иновативност и предузетништво кључни су чиниоци економије засноване на знању.

Суштина нове индустријске политике, тј. реиндустријализације, у потпуности се разликује од старих индустријских политика везаних за гранске и секторске политике које су унапред проглашавале победнике. Тај модел тзв. вертикалног усмеравања ресурса напуштен је у свету пре више од 20 година.

Нова индустријска политика се повезује са унапређивањем конкурентности хоризонталним мерама, тј. мерама које су усмерене ка свим произвођачима. Циљ ових мера јесте да се ублаже несавршености тржишта, уз истовремено избегавање ризика административног усмеравања ресурса.

Нова индустријска политика не треба да улази у тзв. вертикалне политике усмеравања ресурса ка специфичним подсекторима или привредним друштвима. Уместо тога, потребно је уклањати евентуалне пропусте тржишта али и пропусте регулаторног оквира који спречава одржив развој. Боље је подстицати потрошаче да купују аутомобиле из „зеленог” програма него стимулисати произвођача „зелених” аутомобила; разлика је у томе што ово јача конкурентност и подстиче све произвођаче, а не само једног, на иновирање производа. Држава стога треба да подстиче, рецимо

„зелене” технологије увођењем тзв. хоризонталних мера које подржавају истраживање и развој у тим технологијама, као и развој потребних вештина које воде иновацијама.

У оквиру анализе конкурентности Републике Србије, Америчка агенција за међународни развој – USAID, поред прехранбене индустрије, утврдила је следећих 12 привредних активности као изузетно значајних за привреду Републике Србије: туризам, образовање, одевна индустрија, грађевинске услуге, филм и продукција, медицински материјали и уређаји, логистика и саобраћај, обновљива енергија, грађевински материјали, информационе и комуникационе технологије, ауто-делови, обрада дрвета и намештај.

Институционално окружење које подстиче културу учења, креативност, иновативност и предузетништво кључна је детерминанта економије засноване на знању. Све више утицаја треба да преузимају креативне индустрије које су интензивне знањем (нпр. рачунарско програмирање, инжењеринг, привредна истраживања и развој, медицина и биотехнологија, хемијска индустрија, енергетика, универзитетско образовање и истраживање итд.), али и микробизнис, уметност, архитектура, занати, графички, компјутерски и индустријски дизајн, маркетинг, мода, визуелне и сценске уметности, филм, интернет, музика, спорт, туризам, производња здраве хране, културна баштина, услуге (финансије, здравство, образовање, државна управа). Креативној индустрији су потребни људи са знањем, личним идејама и искуством, па се она ослања на образовање, истраживање и развој.

Република Србија тренутно нема посебне мере за подстицање развоја креативне индустрије. Својевремено је било потребно да мере за подстицање страних улагања и запошљавање иду у том правцу. Међутим, та замисао није спроведена у дело јер се подстиче и запошљавање нискоквалификоване радне снаге, а мере за подршку извозу су ограничене. Политика конкурентности, како је дефинисана Акционим планом за јачање конкурентности Републике Србије из 2010. године, превасходно предвиђа унапређење пословне климе док се инвестиције у инфраструктуру и образовање наводе као средњорочни приоритети. Нажалост највећи број мера, чак и оних које не захтевају нова улагања већ само добру вољу за измену прописа, није спроведен у дело. Перцепција корупције је и даље висока и представља озбиљну препреку за инвеститоре.

Без промене привредне структуре, у којој ће нове индустрије са високим садржајем знања добити на значају, Република Србија би на дуги рок остала у тзв. замци средње развијености без могућности да пређе у вишу фазу развијености.

Политика социјалне кохезије и складног регионалног развоја укључујући децентрализацију и рурални развој

Стварање креативне предузетничке и иновативне тржишне привреде треба да буде праћено бригом о социјалној сфери друштва. Борба против сиромаштва и социјалне искључености представља кључну компоненту социјалне политике држава чланица ЕУ и свакако Републике Србије. Политика социјалне укључености има за циљ отклањање узрока сиромаштва, обезбеђење адекватног нивоа животног стандарда и стварање услова за активно учешће становништва у економском, социјалном и

културном животу. У европском социјалном моделу, социјална кохезија представља средство за постизање економског развоја.

Снажни рецесиони таласи, уз недовршен процес трансформације српске привреде и велики транзициони заостатак, допринели су повећању социјалних неједнакости у Републици Србији. На то указују сви кључни економско-социјални параметри: најнижа стопа учешћа и најнижа стопа запослености радноспособног становништва у Европи, високо учешће запослених у пољопривреди, једна од највиших стопа незапослености у Европи, посебно изузетно високе стопе незапослености младих и дугорочне незапослености. У структури незапослених према нивоу образовања Република Србија има у поређењу са државама ЕУ највишу стопу незапослених са средњим образовањем (15,9% у 2011. години, Бугарска 9,6%, итд.), док је у 2011. години стопа незапослених са високим образовањем од 3,3% испод просека ЕУ (5,7%) и једна од најнижих у региону (у Хрватској 9,3%, Румунији 5,9%, итд.).

Сиромаштво је снажно повезано са статусом на тржишту рада и нивоом образовања. Све је израженији тренд повећања коефицијента економске зависности: на једног запосленог долазе два становника која припадају једној од социјалних категорија (незапослени, пензионери и млади до 15 година старости) и тај се однос из године у годину повећава:

- 1) 670.000 сиромашних (9,2%);
- 2) 670.000 незапослених (према Анкети о радној снази);
- 3) 120.000 деце нема основне потребне ствари за нормалан живот;
- 4) 1,7% високообразованих је сиромашно;
- 5) рурално становништво је двоструко више изложеније сиромаштву од урбаног;
- 6) ромска популација је најугроженија група становништва.

Транзициони процес смањио је степен ионако ниске регионалне кохезије у Републици Србији. Економске неравномерности на нивоу макрорегионалних целина (НСТЈ-2) износе 3:1, на нивоу регионалних области (НСТЈ-3) износе 4:1 (Град Београд у односу на Топличку, Јабланичку или Пчињску област), док су на нивоу општина износе 11:1 (Град Нови Сад у односу на Опово, Лебане или Бојник).

Размере регионалних неравномерности додатно одликују следећи процеси:

Табела 4: Степен регионалне кохезије 2010. године

Индикатори	Регион (НСТЈ-2)	Област (НСТЈ-3)	Општина
Нето зараде по становнику	3 : 1 Београдски : Јужна и Ист. Србија	4 : 1 Београд : Топличка	11:1 Нови Сад : Опово
Стопа незапослености	3 : 1 Јужна и Источна Србија : Београдски	4 : 1 Јабланичка : Београд	5 : 1 Лебане : Београд
Демографско пражњење 1971-2011	(-16,3) : (+36) Јужна и Источна Србија : Београдски	(-32,2) : (+36) Пиротска : Београд	(-82,8) : (+62) Црна Трава : Нови Сад
Степен образовања	3 : 1 Београдски : Јужна и Ист. Србија	4 : 1 Београд: Браничевска	12 : 1 Београд : Мало Црниће
Инфраструктурна опремљеност	2 : 1 Београдски:Шумадија и Зап. Србија	3 : 1 Јужнобачка : Пчињска	10,4 : 1 Бачка Топола: Босилеград

Извор: РЗС, Агенција за привредне регистре

1) Интензиван процес демографског пражњења руралног, приграничног, неразвијеног и индустријски девастираног подручја. Према *индексу демографских ресурса* чак 110 општина је демографски угрожено: 73 припада групи крајње угроженог, а 37 групи већ угроженог подручја;

2) Од укупно 145 општина, у чак њих 85 становништво се налази у *стадијуму дубоке демографске старости*, док је у 51 општини забележен стадијум најдубље демографске старости;

3) Транзициони тренд *концентрације привредних активности* у дунавско-савском појасу, односно градовима Београду и Новом Саду;

4) Према законским решењима, *неразвијено подручје* чини 46 општина у којима живи нешто више од 813.000 становника, или 11% укупног становништва.

Проблем регионалне дисторзије кулминирао је након након разорних ефеката глобалне рецесије на запосленост и девастираност прерађивачке индустрије. Поред тридесетак хронично неразвијених општина, групи неразвијених општина прикључила се и нова група од петнаестак општина, узрокована тзв. новим транзиционим сиромаштвом – општине које су изгубиле више од 70% дохотка („градови фабрике”) у

протекле две деценије.

Регионална економска поларизација је све дубља, процес концентрације привредних активности у дунавско-савском појасу, односно градовима Београду и Новом Саду, све је интензивнији (више од 2/3 свих економских активности), док је, са друге стране, неразвијено подручје (са више од 800.000 становника) просторно све веће.

Имајући у виду описано стање потребно је прилагодити регионални распоред ВШУ, регионалну мрежу срењих стручних школа и поставити систем финансијске подршке сиромашним слојевима како би се обезбедила социјална инклузија.

Процес регионализације и децентрализације

Република Србија је данас 2012. године, високоцентрализована, економски затворена и инфраструктурно слабо повезана са окружењем. Успостављени статистички макрорегиони (2009. и 2010. године) нефункционални су, економска регионализација, као системски инструмент управљања државним ресурсима (природним, културним, економским, образовним, демографским) и као инструмент интеррегионалне алокације ресурса, налази се на самом почетку. Самим тим, заустављен је процес децентрализације и преноса надлежности на нове територијалне јединице, њихово приближавање грађанима, како би се рационалније доносиле одлуке. У Републици Србији данас не постоји средњи ниво планирања развоја (изузимајући асиметричан положај Аутономне Покрајине Војводина).

Процес децентрализације надлежности до 2020. године могао би да се развија по следећем моделу: регулациона функција економских активности припада централном нивоу, приватни сектор је надлежан за производњу и дистрибуцију јавних добара и услуга. Генерално, регулациона и надзорна функција припада вишим нивоима (држави и регионима), док је извршење препуштено нижим нивоима државне организације (региону и општини) и приватном сектору.

Квалитетан образовни систем није могућ без решавања проблема финансирања образовања, односно смањивања јаза између образовних потреба и финансијских могућности државе. Излази се траже у тржишним механизмима. С обзиром на то да је образовање јавна потреба и да *тржишне механизме* финансирања образовања треба активирати у свим могућим сегментима образовног система (тржишне могућности финансирања терцијарног образовања несумњиво су веће од финансирања основног и средњег образовања), кључни задатак јесте успостављање ефикасног модела финансирања образовања. Неопходно је успоставити показатеље успеха који прате финансирање државних образовних установа као што су запошљавање дипломаца, време које је потребно да се запосле и други показатељи који ће водити ка усклађивању студијских програма са потребама тржишта рада и подстицати образовне реформе.

СРОС треба да уважава регионалне специфичности Републике Србије и да, у складу са могућностима, реформски потези у кључним сегментима (стандардизација, флексибилнији парцијални наставни програми, мотивација, индивидуализација) укључе регионалну и социјалну димензију.

Очекиване промене у захтевима тржишта рада у другим секторима у Републици Србији – здравство, образовање, култура, јавна управа итд.

Реформа низа друштвених служби, здравства, образовања, културе али и јавне управе, подразумева децентрализацију, деполитизацију, професионализацију, рационализацију и модернизацију. У Републици Србији је неопходно успоставити уређен систем који подразумева демократски поредак, поштовање правила и закона. Тај захтев подразумева *ефикасну борбу против корупције*. Упоредне анализе указују на то да јавна управа у Републици Србији није превелика али да на неким пословима постоји прекомеран број запослених, док на другим нема довољно стручњака. Очекивана тражња на тржишту рада у области јавног сектора биће првенствено везана за знања која изискују европске интеграције (посебно знање правних тековина ЕУ, техничких стандарда) и вештине савременог пословања, као што су ефикасна комуникација (укључујући познавање страних језика, рад на рачунару, израду презентација), управљање кадровима и др.

Употреба информационих технологија као што су електронско вођење судских предмета или електронско вођење седница, унапредила је рад јавне управе и повећала њену продуктивност, али је такође наметнула потребу за додатним усавршавањем запослених.

Поред привлачења нових стручњака образованих у европском праву и страним језицима, или оних који су се усавршили у техничким областима које захтевају европске интеграције (нпр. познавање еколошких стандарда), неопходно је подстицати усавршавање, обучити запослене у додатним знањима и вештинама и награђивати их. Од 2001. године у многим институцијама у Републици Србији спроведен је велики број обука, али још увек недостаје њихова систематска организација. Стратегија стручног усавршавања државних службеника у Републици Србији за период 2011 – 2013. године („Службени гласник РС”, број 56/11) , усвојена у јулу 2011, усмерена је на унапређење овог процеса и претпоставља измене у Закону о државним службеницима („Службени гласник РС”, бр. 79/05, 81/05 – исправка, 83/05 – исправка, 64/07, 67/07 – исправка, 116/08 и 104/09) и јачање Службе за управљање кадровима и успостављање посебне, централизоване владине институције за организацију обука.

Одређени број запослених у друштвеним службама треба подстаћи и на академско усавршавање. У Републици Србији се, рецимо, јавна управа изучава на правним, економским и политиколошким факултетима, али не интердисциплинарно. За изучавање јавне управе неопходно је да обавезни програми садрже предмете из области права, економије и менаџмента (последње подразумева вештине комуникације).

Важан сегмент развоја су примарна здравствена заштита и превентива јер омогућавају здравији живот, смањују трошкове боловања и повећавају продуктивност људи. Здравствени систем може да подржи и виши ниво развоја у смислу пружања услуга ван граница земље у области естетске хирургије, бањског туризма или стоматологије. Данас је у здравству Републике Србије раскорак између потреба тржишта рада и стања у просвети посебно изражен. Годинама се уписује веома висок број студената медицине иако је број специјализација изузетно ограничен. Истовремено медицински факултети нису довољно напредовали у достизању болоњских стандарда наставе.

Значајна компонента напретка друштва јесте и разумевање своје културе и других култура, што подразумева: знање о култури и о основним начелима интеракције међу различитим културама, свесност да се опажају и тумаче посебне ситуације; и, вештине потребне да своје понашање учинимо примереним и успешним у многим различитим ситуацијама. Културне потребе су саставни део развоја друштва јер се помоћу њих изграђује човекова личност и активно се делује, стварају се нове духовне и материјалне вредности. То су потребе за језичким изражавањем и комуникацијом, сазнавањем, стваралачке, естетске и уметничке потребе. Образовне институције треба да буду на првом месту у усвајању културних вредности. То подразумева побољшање сазнајних и стваралачких потенцијала, културних садржаја у школама (организовање приредаба, представа, ликовних радионица и изложби, књижевних вечери и музичких представа), организовање периодичних посета позоришним представама, биоскопима, музејима, уметничким изложбама, споменицима културе, књижевним вечерима, сајмовима итд. Притом је изузетно значајан мултидисциплинарни приступ, који повезује креативно стваралаштво са другим предметима, тако да се у основној школи на ликовном црта или ваја оно што се учи о историји или о некој природној појави, а касније се користе филмови као додатак настави, уз висок ниво интерактивности.

Закључак – претпоставке реформи

Развој Републике Србије биће усмерен ка реиндустријализацији, и то у два правца:

Прво, ка ревитализацији и технолошкој модернизацији прерађивачке индустрије као основне привредне активности за стварање материјалних производа велике додате вредности, укључујући и широк корпус припадајућих услуга; посебно индустрија хране (здрава храна и органска производња), металопрерађивачка индустрија, индустрија производа за широку потрошњу (индустрија намештаја и прераде дрвета, текстилна и индустрија модних производа), индустрија пољопривредних машина, аутоиндустрија; затим сектор енергетике са фокусом на алтернативне и обновљиве изворе енергије (укључујући енергију биомасе у спрези са аграром и индустријом хране, енергију ветра итд.), грађевинарство (зелена архитектура и интелигентне зграде), шири корпус аутомобилске индустрије и индустрије транспортних средстава са фокусом на еколошку компоненту;

Друго, ка развоју низа привредних активности заснованих на интензивној примени знања, а посебно: (а) услуге засноване на знању – комуникације, образовни и истраживачки пројекти, водени и ваздушни транспорт, некретнине, финансијско посредовање, осигурање и пензиони фондови, здравство и рекреативне, културне и спортске активности; (б) креативне и културне индустрије – оглашавање, архитектура, филм, видео, израда рачунарских програма, музичке, визуелне и сценске уметности, издаваштво, телевизија, дизајн (модни и комуникациони); (в) науке о живим бићима – производња лекова и фармација, козметика, екологија, производња медицинских уређаја и помагала, спорт итд;

Треће, ка развоју индустријске информационо-комуникационе инфраструктуре и широке примене у управљању производним и пословним процесима индустријских компанија, укључујући и интеракцију са академском, истраживачком и широм образовном заједницом.

Република Србија данас нема потребну квалификациону структуру која задовољава захтеве тржишта рада, а сасвим је сигурно да постојећи систем неће моћи да задовољи потребе тржишта рада које ће постојати за десет и више година имајући у виду горе поменута два кључна правца будућег развоја. Очекиване промене у структури тражње на тржишту рада захтевају дубоке промене у образовном систему Републике Србије. Суштина промена треба да буде у прилагођавању система образовања задовољавању потреба послодаваца и битном смањивању броја оних који не могу да се запосле на бази стечених квалификација и компетенција.

Због тога је кључ развоја Републике Србије у следећим деценијама у остварењу троугла знања који чине **образовање, истраживање и иновације**. Срж стварања економије засноване на знању, као развојног оквира Републике Србије, управо лежи у троуглу знања који треба да следи горе поменута два основна развојна правца Републике Србије.

Основни параметри за унапређивања система образовања Републике Србије су следећи:

1) стално подизање **квалитета система образовања и повећање инвестиција у образовање**, али уз системске промене које неће често мењати концепт реформе, као што се дешавало од 2001. године до данас и уз унапређен систем финансирања који води рачуна о исходу;

2) успостављање образовног система који обезбеђује **већу флексибилност и сигурност на тржишту рада**, на основу темељног општег образовања које пружа могућност избора области додатног усавршавања;

3) **јачање веза између образовних институција, истраживачких центара и привреде** подстицањем програма сарадње, што подразумева и измене регулаторног оквира са овим циљем; усклађивање образовних профила са потребама послодаваца; доношење националног оквира квалификација у складу са потребама тржишта рада у Републици Србији; развој кластера који повезују приватни и јавни сектор и обухватају групу предузећа, добављача, услужних делатности и повезаних институција (образовне и истраживачке институције, институти, факултети, школе).

Ради бољег одређивања потреба за одговарајућим струковним профилима неопходно је да универзитети и средње школе почну да прате показатеље као што су проценат запослених, проценат студената који настављају другу врсту студија, време које је потребно да се они запосле, где се запошљавају (у земљи или иностранству и у ком сектору), као и да се редовно спроводи независно анкетирање релевантног дела привреде у вези са оспособљеношћу радне снаге коју производи одређена школа или одређени факултет. С тим циљем, неопходно је институционално ојачати сарадњу образовних институција и привреде:

1) ојачати **центре за развој каријере** на образовним установама (основати их тамо где не постоје);

2) основати **савете за реформу планова** рада при образовним установама (посебно факултетима) у којима ће бити представника привредника;

3) унапредити рад НСЗ да попут институције EU CEDEFOP може да предвиђа потребе тржишта рада.

Прилог 2: РАЗВОЈ И УПОТРЕБА ОБРАЗОВНЕ СТАТИСТИКЕ И ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА У ОБРАЗОВАЊУ

Вођење статистике помаже нам да боље упознамо и пратимо образовање и његово функционисање, да добијемо добре увиде у каквом је стању систем и да ли је и на који начин потребно интервенисати у њему да би се обезбедила доступност, релевантност, ефикасност и квалитет образовања. Дакле, она значајно утиче на могућност извођења сигурних закључака и препорука за образовну политику.

У Републици Србији постоје добри предуслови за вођење валидне образовне статистике: постоји дуга традиција прикупљања, обраде и анализе статистичких података, развијена инфраструктура, обучени кадар, техничка подршка и правна регулатива. За вођење образовне статистике кључна су два система, систем прикупљања и обраде података о образовању у РЗС (укључујући и ДевИнфо базу) и систем прикупљања и анализе података о образовању у МП. Ова два система нису усаглашена и доста често дају различите информације.

У образовној статистици у Републици Србији постоје бројни недостатаци, па су ограничене и могућности за извођење поузданих закључака. Постоје вишеструки озбиљни проблеми у вођењу образовне статистике: од проблема с индикаторима, прикупљањем и контролом квалитета прикупљених података, преко избора методологије која се примењује, неадекватног извлачења закључака из расположивих података, до мањка координације између различитих институција које прикупљају податке у земљи и неусаглашености с европским начинима вођења образовне статистике. По образовним нивоима гледано, што је виши образовни ниво, то је мање података. Највише података и најпоузданије анализе имамо за предшколско васпитање и образовање и основну школу, а најмање имамо за високо образовање.

Решавање проблема вођења образовне статистике у Републици Србији подразумева више важних мера, а међу кључнима су следеће:

1) *Успостављање јединственог информационог система*) који може да обезбеди релевантне податке о целини система, њихово редовно уношење у систем, *ажурирање*

и контролу њиховог квалитета. Да би систем добро функционисао неопходно је његово редовно одржавање и администрирање по свим васпитно-образовним установама;

2) *Праћење генерације (годишта)* у кретању кроз образовни систем (уместо просека, нпр. рачунање стопе завршавања основне школе у односу на укупан број деце која су се уписала у ОШ без обзира на евентуалне промене у осипањима или приливима деце из различитих разлога). Праћење генерације даје могућност да тачно знамо шта се збива у образовном систему, као и разлоге за та збивања. Уз то, омогућава врло фокусирану социјалну и просветну акцију (на пример, акције за превенцију сиромаштва и за предузимање правих мера за поправљање насталог стања);

3) Сви подаци *морају се водити рашчлањено* (дезагрегисано) да би се омогућиле целовите анализе доступности, ефикасности и квалитета образовања (како изгледа образовање у специфичним подгрупам, нпр. на селу, у сиромашним породицама, за ромску децу, децу са сметњама и тешкоћама у развоју, итд.). Важна је и дубина до које се иде у прикупљању података (ниво региона, округа, општине или насеља), јер републички просеци могу да замагле и закриве слику о образовању и покрију проблеме који се дешавају на нивоу локалне самоуправе;

4) *Одговарајући број квалификованих људи* који се у баве вођењем образовне статистике и потребним анализама у РЗС и МП. За праћење статистичких образовних индикатора редовност и ажурност су од изузетне важности, па прекиди праћења, „гашење” активности и њихово поновно успостављање наносе велику штету целом послу и знатно повећавају финансијска улагања;

5) *Дефинисање међусобних односа институција* које воде образовну статистику и усаглашавање методологије рачунања и праћења одабраних индикатора с међународним стандардима;

5) *Дефинисање система статистичких показатеља* који су неопходни за праћење реализације усвојених стратешких документа и образовне политике у земљи;

6) *Развијање система индикатора у образовању на такав начин да омогућава међународне компарације* (са Еугудисе системом ЕУ, са заједничким индикаторима UNESCO, OECD и ЕУ);

7) *Усагласити информационе системе* у просвети и референтним државним органима, што ће омогућити континуирано праћење индикатора квалитета и ефикасности система и његових појединих нивоа. Поред тога, то би омогућило праћење специфичних аспеката, питања кроз систем, као и већи степен електронске администрације у образовању.